

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ,
ПРИУРОЧЕНА 160-Й РІЧНИЦІ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ
ШЕПТИЦЬКОГО

*«Митрополит
Андрей Шептицький:
духовна велич, культурна
спадщина та
суспільно-політична
місія»*

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, АРХЕОЛОГІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ
ГАЛУЗЕЙ ІСТОРИЧНИХ НАУК

22 – 23 ТРАВНЯ 2025 Р.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 222 с.

Рекомендовано Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 14 від 24 червня 2025 р.).

Рецензенти:

Андрій КЛІШ, доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Леонід КРАВЧУК, доктор історичних наук, професор кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського національного медичного університету імені Івана Горбачевського.

Андрій КРИСЬКОВ, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційної діяльності та соціальних наук Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Оргкомітет конференції залишає за собою право редагування публікацій, що надійшли на його адресу. Матеріали мають бути ексклюзивними і не опублікованими в інших виданнях, незалежно від того, якою мовою вони були надруковані. Автори публікацій несуть персональну відповідальність за зміст поданого до друку матеріалу.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
СТУДІЇ.....	8
Іван ГОВЕРА	
Життєвий шлях Митрополита Андрея Шептицького.....	8
Віталій КОЗАК	
Митрополит Андрей Шептицький та Тернопільська парафія.....	10
Іван ЗУЛЯК	
Спроби Андрея Шептицького вплинути на проведення польською владою пацифікації у Східній Галичині.....	20
Микола БАРМАК	
Спадщина Андрея Шептицького: кооперативний рух як модель для сучасної України.....	28
Андрій КЛІШ	
Митрополит Андрей Шептицький та Олександр Барвінський: до історії взаємин.....	35
Іван КУЦІЙ	
Постать митрополита Андрея Шептицького в українській історіографії: основні тенденції та перспективи дослідження.....	41
Ростислав ЩУР	
Вплив діяльності ГКЦ на етносоціальні та культурно-освітні процеси в Східній Галичині міжвоєнного періоду (історіографія проблеми).....	47
Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ	
Митрополит Андрей Шептицький в історії України у науковому розгляді Любомира Крупи.....	52
Наталя МОРСЬКА	
Право на «самість» у філософії митрополита Андрея Шептицького.....	54
Галина ГРУЦЬ	
Листи о. Андрея Шептицького до матері: спроба духовно-морального аналізу.....	58
Діана ДЕМИДЯК	
Роль Софії Фредро у формуванні особистості Андрея Шептицького.....	62
Світлана ШТУКА	
Роль митрополита Андрея Шептицького у становленні особистості Йосифа сліпого як майбутнього очільника ГКЦ.....	66
Ігор КОЗАК	
Роль Андрея Шептицького у формуванні національної свідомості через культурні та освітні ініціативи в Галичині.....	73

Олександр МОРЗИНСЬКИЙ

Духовне та національне наставництво Андрея Шептицького в діяльності молодіжних товариств.....76

Анастасія ЯТИЩУК

Духовна резильєнтність і моральна дія митрополита Андрея Шептицького в психологічному вимірі.....80

Леонід КРАВЧУК, Тарас КАДОБНИЙ

Духовна спадщина Андрея Шептицького та її роль у психолого-педагогічних, правових та соціальних аспектах навчання студентів-медиків.....82

Олена ХОМ'ЯК

Духовний провідник і меценат: внесок А.Шептицького у розвиток української культури й освіти.....84

Ірина ХОМ'ЯК

Екуменічна місія митрополита Андрея Шептицького: сприяння міжконфесійному порозумінню.....87

Тетяна ЛАВРІН

Співпраця Андрея Шептицького та Івана Горбачевського як приклад інтеграції релігійних і наукових інтересів в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст.....92

Олена КРАВЧУК

Взаємини Андрея Шептицького з Арсеном Річинським.....95

Марія МИГАЛЕВИЧ

Листи Тита Реваковича до Андрея Шептицького як джерела дослідження церковної історії українців Бразилії.....99

Роман ЗУБИК

Роль Андрея Шептицького у розвитку освіти та духовного виховання українців.....102

Ірина ГРИНЧУК, Олег ГРИНЧУК

Андрей Шептицький і середовище художників Львова початку XX ст...106

Володимир КІЩАК, Валерій ЯНУСЬ

Андрей Шептицький і Тернопілля.....113

Микола КАЗЮК, Назар СИРОТЮК

Висвітлення діяльності Андрея Шептицького на шпальтах часопису «Руслан».....118

Іванна ГОРОДИЦЬКА

Митрополит Андрей Шептицький – засновник Національного музею у Львові.....122

Богдан БАРАН

Культурницька політика Андрея Шептицького.....	128
---	------------

Ігор ПИЛИПІВ

Митрополит А. Шептицький у розбудові Греко-Католицької Церкви на американському континенті.....	133
--	------------

Надія ВОЛІК

Пастирська подорож митрополита Андрея Шептицького до Канади у спогадах очевидців (1910 р.).....	141
--	------------

Андрій РОМАНЧУК

«Канадський Українець» про митрополита Андрея Шептицького.....	145
---	------------

Ярослав ШУЛЬ

«Спомини з терневої дороги Преосвященного Митрополита Андрея гр. Шептицького».....	148
---	------------

Галина ЗУЛЯК

Стиль тексту промови Андрея Шептицького, виголошеної по радіо на Різдво 1937 р.....	151
--	------------

Ольга ПЕЛЕСЮК

Митрополит Андрей Шептицький у дзеркалі тернопільської преси: бібліографічний дискурс.....	156
---	------------

Марія ПАДЮКА

A Century of Archaeological Research on St. George's Cathedral in Lviv: From Metropolitan Andrey Sheptytsky's Patronage to Contemporary Efforts.....	160
---	------------

Олег ПИЛИПИШИН

Діяльність Андрея Шептицького у вирішенні питання соціальної нерівності.....	164
---	------------

Ірина ВАСИЛИК

Митрополит Андрей Шептицьких і адвокатура. Напрямки співпраці.....	168
---	------------

Ярослав МОХУН

Культурно-освітня діяльність Андрея Шептицького та Павла Скоропадського: порівняльний аналіз.....	173
--	------------

Оксана ЯТИЩУК

Роль митрополита Андрея Шептицького у порятунку євреїв під час Другої світової війни.....	176
--	------------

Андрій ЗАГОРСЬКИЙ

Підтримка національної ідеї митрополитом Андреем Шептицьким та публіцистом Олександром Тисовським.....	180
---	------------

Назарій САВИЦЬКИЙ

Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким українського кооперативного руху.....183

Анна ПУШКАР

Господарські ініціативи митрополита Андрея Шептицького: від кооперативів – до нафтового бізнесу.....185

Василь ЧИЖОВ

Андрей Шептицький у міжвоєнний і воєнний періоди: моральні виклики, гуманізм, допомога переслідуваним.....191

Ігор ФРАНЧУК

Економічний чинник у боротьбі радянської влади з Греко-Католицькою Церквою на теренах Східної Галичини у 1939–1941 рр.....194

Орест ЛОТОЦЬКИЙ

Діяльність українського шпиталю імені митрополита Андрея Шептицького під час Другої світової війни (1939–1944 рр.).....196

Ярослав БОГДАН

Реакція радянських органів державної безпеки на смерть митрополита Андрея Шептицького.....199

Володимир ОКАРИНСЬКИЙ

Митрополит Андрій Шептицький і духовенство та альтернативні життєві стилі Галичини його часу.....206

ПЕРЕДМОВА

Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) – одна з найвизначніших постатей української історії першої половини ХХ ст. Його діяльність охоплювала релігійну, культурну, освітню, соціальну та політичну сфери, залишаючи глибокий слід у свідомості українського народу та в історичній долі Церкви. З нагоди 160-річчя з дня народження цього видатного церковного і суспільного діяча відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія», метою якої стало всебічне осмислення багатогранної спадщини Митрополита у контексті сучасних академічних, культурних та соціальних викликів.

У матеріалах конференції представлено результати досліджень науковців, духовенства, культурних діячів з різних регіонів України та з-за кордону. Тематичне розмаїття доповідей засвідчує невичерпність постаті Андрея Шептицького як духовного провідника українського народу, реформатора та просвітителя, архітектора міжконфесійного та міжнаціонального діалогу. Особливу увагу приділено осмисленню його ролі у збереженні української ідентичності в умовах політичного гніту, а також внеску в розвиток мистецтва, освіти та благодійності.

Опубліковані матеріали є вагомим внеском у сучасне шептицькознавство, поглиблюють міждисциплінарний діалог між істориками, богословами, культурологами та представниками інших гуманітарних наук. Вони покликані не лише вшанувати пам'ять Митрополита, а й актуалізувати його ідеї в контексті сьогодення, коли українське суспільство знову постає перед викликами, які вимагають моральної сили, мудрості та єдності.

Організатори конференції висловлюють щирі подяку всім учасникам, які долучилися до спільної справи збереження та переосмислення духовної спадщини Митрополита А. Шептицького. Переконані, що представлені дослідження стануть важливим джерелом для подальших наукових студій, а також сприятимуть поширенню християнських ідеалів, культурного поступу та формуванню відповідального громадянського суспільства.

З повагою Оргкомітет конференції

СТУДІЇ

Іван ГОВЕРА

митрофорний протоієрей,
доктор богослов'я, член НТШ

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Феномен митрополита Андрея Шептицького є знаковим не лише для розуміння історії Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), а й для усвідомлення культурного, соціального та політичного життя українців у першій половині ХХ століття. Його постать уособлювала поєднання глибокої духовності, інтелектуальної культури та громадянської відповідальності. Митрополит Андрей відіграв ключову роль у формуванні модерної української нації, зокрема в Галичині, яка перебувала в орбіті впливу Австро-Угорщини, а згодом – Польщі, а також нацистської та радянської окупацій.

А. Шептицький народився 29 липня 1865 р. в селі Прилбичі поблизу Яворова, на Львівщині, у шляхетській родині графів Шептицьких. Його світське ім'я – Роман-Марія Олександр Шептицький. Родина мала глибоке патріотичне коріння і належала до польськомовної шляхти, хоча зберігала симпатії до української культури та східного християнства. Визначальною була позиція його матері – Софії з Фредрів, яка підтримувала сина у його виборі духовного шляху саме в лоні східної традиції.

Освіту Роман Шептицький здобув у Кракові, Вроцлаві та Відні, де студіював право та філософію. Вже в молоді роки він виявив інтерес до богослов'я, історії Церкви та патристики. У 1888 р. вступив до монастиря студитів у Добромилі, прийнявши чернече ім'я Андрей.

1899 р. Папа Лев XIII призначив А. Шептицького єпископом Станиславівським. 1900 р. він став митрополитом Галицьким, архієпископом Львівським і єпископом Кам'янецьким – предстоятелем ГКЦ. Це призначення стало важливим кроком у відновленні авторитету Церкви та її активної участі в суспільному житті.

У перші роки митрополичого служіння А. Шептицький приділяв значну увагу реформуванню чернечого життя, розвитку богословської освіти, підтримці українського шкільництва та преси. Він заснував Український національний музей у Львові (1905 р.), фінансував бурси, бібліотеки, семінарії. А. Шептицький також активно підтримував розвиток східного чернецтва: відновив монаше життя студитів, підтримував василіан.

Митрополит Андрей виступав як культурний просвітник і духовний модернізатор. Він не лише проповідував християнську етику, а й намагався прищепити українцям цінності відповідального громадянства, соціальної

справедливості та освітнього поступу. Під його опікою діяли численні українські школи, учительські семінарії, друкарні.

А. Шептицький був переконаним прихильником ідеї соборності та єдності християн. Він докладав зусиль для зближення з православ'ям, підтримував діалог з російською православною церквою та греко-католиками східної діаспори. Водночас митрополит був послідовним у захисті східного обряду й церковної автономії.

У 1914 р. А. Шептицького заарештували й депортували до росії, де він провів майже два роки в засланні. Це стало випробуванням для всієї Церкви, але також свідченням його непохитності як духовного авторитета.

Після Першої світової війни та розпаду Австро-Угорщини, Галичина опинилася в складі Другої Речі Посполитої. ГКЦ зазнавала утисків, а українське населення – політичної й культурної дискримінації. Митрополит А. Шептицький у цих умовах зберігав тверду позицію морального й духовного опору, намагався примирити українське суспільство з Церквою як основою ідентичності й сили.

Значною мірою завдяки зусиллям А. Шептицького у 1928 р. засновано Богословську академію у Львові. Митрополит виявляв турботу про інтелектуальне формування духовенства, про соціальні ініціативи (зокрема «Каритативні акції»), а також про підтримку українських кооперативів.

У роки Другої світової війни митрополит А. Шептицький продовжував свою місію як духовний лідер у складних умовах нацистської окупації. Його пастирські листи («Не убий», 1942 р.) засуджували насильство, в тому числі Голокост. Відомі факти про переховування ним євреїв у митрополичих палатах – зокрема братів Ісаака та Мойсея Левів, які згодом стали рабинами.

Митрополит намагався зберегти духовну структуру ГКЦ у надзвичайно складних обставинах – зокрема після заборони Церкви більшовицькою владою в 1939 р. та повторного вторгнення Червоної армії в 1944 р. Помер митрополит Андрей 1 листопада 1944 р. у Львові, не доживши до відкритої ліквідації ГКЦ сталінським режимом.

Життєвий шлях митрополита А. Шептицького є свідченням глибокої духовної цілеспрямованості, інтелектуального лідерства та моральної незламності. Його спадщина, як церковного провідника, просвітителя й гуманіста, має вагоме значення не лише для історії християнства, але й для національної пам'яті. Сьогодні постать А. Шептицького переосмислюється в контексті міжконфесійного діалогу, релігійної свободи й європейських цінностей, які він передбачливо обстоював у складну добу ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.

2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.и*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.
7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дисертація ... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Віталій КОЗАК

доктор східноцерковних наук, синкел,

Управління Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

І ТЕРНОПІЛЬСЬКА ПАРАФІЯ

Час перебування митрополита Андрея Шептицького на Львівському митрополичому престолі збігається з періодом управління Тернопільською парафією о. Володимиром Громницьким. Це найвідоміший тернопільський парох, якого часто порівнюють із митрополитом. Така аналогія виникає як через тривалий час його служіння на чолі Тернопільської парафії (48 років), так і завдяки винятковій активності пароха, який залишив яскравий слід у різних сферах міського життя.

У період управління о. В. Громницького парафія значно розвинула свою структуру, що зумовлювалося зростанням чисельності мешканців Тернополя. У цей час вона була однією з найбільших парафій Львівської архієпархії. У місті діяло 8–9 священників. Парох мав 2–3 постійних сотрудників. Окрім того, працювали ще 4–5 священників-катехитів, які викладали релігію в школах. Їхнє забезпечення не залежало від парафії, оскільки вони були державними

учителями й отримували зарплату від держави. У душпастирській діяльності вони допомагали пароху та сотrudникам: співслужили літургії, сповідали, виголошували проповіді тощо [11, с. 22].

Шематизм 1897 р. засвідчував зростання чисельності парафіян до 7208 осіб. Напередодні Першої світової війни, у 1913 р., окрім пароха, на парафії служили два постійні сотrudники, отці Тимотей Сембай та Теодор Смоляр. Третій сотrudник, о. Стефан Гаврилюк, був приватним сотrudником пароха. До парафії належали три церкви в місті, а також четверта – церква Найсвятішого Серця Ісусового на передмісті Великі Гаї, збудована 1910 р. Богослужіння відбувалися почергово з римо-католиками також у двох богослужбових каплицях – у карному закладі та в шпиталі. У Тернополі налічувалося 10,262 тис. греко-католики, а на Загребеллі – 470. Загалом парафія об'єднувала 10,732 тис. вірян [13, с. 372–373].

У 1890 р. о. В. Громницького призначено сотrudником у Тернопіль до пароха о. Василя Фортуні. За кілька років служіння, завдяки своїм особистим якостям, він здобув прихильність парафіян. Тому відразу після смерті пароха у 1893 р. тернополяни скерували делегацію до міської управи з проханням, щоб та подала так звану «презенту» до митрополичого ординаріату в Львові й запропонувала на посаду пароха саме о. В. Громницького. Міська управа дослухалася до бажання парафіян [11, с. 22].

Енергійний молодий парох запровадив нові, популярні на той час богослужіння. Також з його ініціативи у місті з'явилися нові установи. У 1905 р., за сприяння о. В. Громницького, зведено будинок «Міщанського братства» зі сценою та великим залом. Саме він став осередком культурного та громадського життя українців у місті. Сьогодні це будівля Тернопільської обласної філармонії на вулиці князя Острозького.

Отець В. Громницький також опікувався «Українською бурсою», у якій мешкали сільські діти, що навчалися в Тернопільській гімназії. Управителем бурси завжди був священник, і парох дбав, аби це був добрий педагог. Перед Першою світовою війною у бурсі працювали отці: Петро Патрило, священномученик Микола Конрад, Зеновій Маркевич та професор Микола Янович, який у повоєнний час став парохом в Озерній [11, с. 22].

Парох прагнув зміцнити парафію, залучаючи до душпастирської праці представників чернецтва. Він запросив до Тернополя сестер-служебниць, які опікувалися сиротами. Це стало можливим завдяки особистим стосункам між отцями В. Громницьким і Єремією Ломницьким, василіянином і засновником цього жіночого згромадження у Львові. Вони були шкільними товаришами. Сестри-служебниці також доглядали за літніми й немічними особами, яких утримували при фундації князя Острозького [11, с. 23].

Саме о. В. Громницький запросив до міста отців-василіян, яким відступив Надставну церкву для осідку. За статистичними даними на 1904 р., окрім системнихсотрудників – о. Володимира Лешньовського та о. Савина Дурбака – згадуються ще двоє василіян, отці Григорій Залуцький, який виконував обов'язки третього системногосотрудника та Михайло Михняк, який був приватнимсотрудником [12, с. 306]. Однак місія василіян у Тернополі виявилася нетривалою. Вони не порозумілися з парохом, який очікував, що вони стануть його безпосередніми помічниками, тоді як василіяни сподівалися на більшу автономію. Натомість по-справжньому вдалим проєктом, реалізованим парохом, стало запрошення до Тернополя отців-редемптористів, що відповідало також душпастирським планам митрополита А. Шептицького.

Уперше митрополит зустрівся з редемптористами у 1910 р. під час участі в Євхаристійному конгресі в Монреалі. Він скористався цією нагодою, щоб відвідати українські поселення в Канаді. Там він зустрів перших бельгійських редемптористів і був вражений їхньою самопожертвою в душпастирській праці серед українців. Саме тоді митрополит запропонував їм розпочати аналогічну місійну діяльність у Галичині.

Першими місіонерами стали отці Йосиф Схрайверс, Гектор Кінцінгер, Франц Ксаверій Бонн, Луїс Ван де Босс, Франц Пвасон і Еміль Ван дер Стратен (останній був настоятелем спільноти), а також двоє братів-ченців. У 1913 р. отців-редемптористів поселили в монастирі в Уневі, де вони знайомилися з українським обрядом і вивчали мову.

Після початку Першої світової війни редемптористи зберігали відносну безпеку завдяки своєму громадянству – вони були підданими Бельгії, яка перебувала у союзі з росією. З огляду на це, граф В. Бобринський, генерал-губернатор Галичини, не наважувався висилати їх примусово. Натомість він намагався переконати їх повернутися на батьківщину добровільно. Після відмови розпочалися погрози, а згодом російські солдати зайняли приміщення монастиря. Унаслідок цього редемптористи залишили Унів і розійшлися обслуговувати парафії, які в умовах війни не мали духовенства [6, с. 117–118].

Новітні дослідження свідчать про те, що церкву Успіння Пресвятої Богородиці в Тернополі визначено як осідок для отців-редемптористів ще в жовтні 1913 р. Митрополит А. Шептицький запропонував їм цей храм як тимчасовий осідок із перспективою зведення поруч монастиря. Таке рішення випливало з листування бельгійського протоігумена, о. Оноре де Нейса. Умовою передачі церкви було те, що один із редемптористів з Унева мав переселитися до Тернополя й стати сотрудником о. В. Громницького. Цю місію прийняв на себе о. Франц Ксаверій Бонн.

Редемптористи позитивно оцінили церкву та місце для осідку, тому вже 14 листопада 1913 р. митрополит Андрей і о. В. Громницький підписали зобов'язання щодо передачі храму редемптористам. У цьому документі зазначалося, що, будучи власниками земельної ділянки площею 1500 м² у Тернополі, вони добровільно відмовлялися від неї на користь редемптористів. У документі наголошувалося на тому, що церква Успіння тимчасово обслуговуватиме парафію, однак після зведення нової парафіяльної церкви впродовж одного року, о. В. Громницький зобов'язувався перенести парафіяльну обслугу в новозбудований храм, а церкву Успіння остаточно передати редемптористам.

Зобов'язання мало юридичну силу впродовж десяти років. Якщо до 14 листопада 1923 р. редемптористи не скористалися б запропонованими умовами, право власності на церкву та земельну ділянку поверталось б до о. В. Громницького. Очевидно, що в цьому документі йшлося про нереалізований проєкт спорудження нової парафіяльної церкви в Тернополі, архітектурний план якої виготовлено ще 1908 р. Церкву передбачалося звести в сквері, що сьогодні носить ім'я митрополита А. Шептицького, як заміну для перенаселеної церкви Різдва Христового, яка вже не могла вмістити зростаючу кількість парафіян [10, с. 77–78].

Редемптористи планували остаточно осісти в Тернополі на Великдень 1914 р. У березні цього ж року о. Франц Ксаверій Бонн прибув до Тернополя й розпочав служіння як сотрудник о. В. Громницького. На той час греко-католицька парафія Тернополя налічувала 10262 тис. парафіян [13, с. 373]. Проте спокійне парафіяльне життя перервала Перша світова війна. 15 вересня 1914 р. російська окупаційна влада арештувала митрополита А. Шептицького та заслала його до Суздаля.

Під час російської окупації Тернополя розпочалася масштабна кампанія, скерована на так зване «оправославлення» української громади міста, яка майже повністю належала до греко-католицького обряду. Аналогічні заходи здійснювалися на всій території окупованої Галичини. Ініціатором та керівником цієї кампанії був російський єпископ Євлогій, який згодом відверто визнав це у спогадах.

На початку 1915 р. митрополичий ординаріат вирішив перевести о. Франца Ксаверія Бонна до Бродів, де становище греко-католицької громади було надзвичайно складним. Священників ізолювали від вірян, а до храмів примусово впроваджували російських православних душпастирів. Прибувши до Бродів, о. Бонн намагався домовитися з місцевим православним священником про почергове служіння, однак той категорично відмовився. Звернення до окупаційної влади також не дало результату: хоча формально

російська адміністрація не бажала відкрито відмовляти «бельгійцю – союзникові», фактично вона визнавала своє безсилля, перекладаючи відповідальність на єпископа Євлогія. Невдовзі о. Бонна попередили про наявність доносів, у яких його звинувачували в антиросійській діяльності та нелояльності [9, с. 87–89].

У червні 1915 р. ситуація у Тернополі також загострилася. Російська влада заарештувала греко-католицького пароха В. Громницького, римо-католицького пароха о. Болеслава Твардовського, директора кооперативу «Народна торгівля» Миколу Турина та тернопільського бурмістра Станіслава Мандля. Усі вони були вивезені з міста як заручники. Польських представників – отців Б. Твардовського і С. Мандля – згодом звільнили, тоді як українців – о. Громницького та М. Турина – залишили в ув'язненні, очевидно вважаючи їх небезпечними. Згодом о. В. Громницького заслано до Пермі, звідки він повернувся до Тернополя лише наприкінці літа 1917 р. [9, с. 91].

Відсутність пароха спонукала о. Бонна тимчасово очолити парафію на посаді адміністратора. Наприкінці 1915 р. він зустрівся з українським політичним діячем, істориком і дипломатом Д. Дорошенком, який залишив згадку у споминах [4, с. 63].

Окрім душпастирської опіки над тернопільською парафією, о. Бонн допомагав у служінні о. П'єру-Жану-Йозефу Ленсу, капеланові бельгійського експедиційного бронедивізіону, який навесні 1916 р. діяв на Східному фронті, підтримуючи бойові дії союзних російських військ проти Австро-Угорщини та Німеччини. Він готував солдатів до Великодня, сповідав, хоронив загиблих і допомагав у репатріації тіл полеглих бельгійців [9, с. 92–93].

Лютнева революція 1917 р. в росії привела до влади Тимчасовий уряд, який амністував значну частину політичних в'язнів, серед них і митрополита А. Шептицького. У березні поточного року о. Бонн відвідав Петроград, скориставшись підтримкою о. Ленса, й зустрівся з митрополитом Андреем. Разом із ним він вирушив до Києва. Попри формальне звільнення, митрополит ще не мав права залишати територію російської імперії.

Оскільки окупована частина Галичини залишалася без єпископської опіки, митрополит А. Шептицький вирішив призначити генеральних вікаріїв. У квітні 1917 р. генеральним вікарієм для Станіславівської єпархії став о. Микола Теодорович, парох села Пробіжна, а для Львівської архієпархії – о. Франц Ксаверій Бонн. До юрисдикції останнього належали терени довкола Бродів, Збаража, Зборова, Тернополя та Сокаля [9, с. 118].

Однак у цей період Східний фронт розпався через революційні події, що відбувалися всередині росії і рух за відродження української державності. Відступаючи з Тернополя перед наступом австрійських та німецьких військ,

росіяни підпалили місто й пограбували його. З дзвіниці церкви Успіння, де служив о. Ф. Бонн, зняли та вивезли 12-тонний дзвін. 13 серпня австрійці арештували о. Ф. Бонна, як підданого ворожої Австрії держави, звинуватили у шпигунстві та відвезли до Львова. Хоч його й не помістили до в'язниці, проте обмежили пересування містом, заборонивши залишати Львів.

У вересні 1917 р. до Львова повернувся із російського заслання митрополит А. Шептицький. За його стараннями в листопаді звільнено з-під варті о. Ф. Бонна. Відтак він повернувся до Тернополя. Про це повідомляв архімандрита о. Якова Янссенса листівкою від 21 листопада 1917 р. Цей період служіння в час війни, як і пізніший арешт, неабияк виснажили місіонера. Його настоятель о. Й. Схрайверс, який зустрівся з ним після арешту, був вражений станом о. Бонна. У листі до протоігумена, відправленому до Бельгії, він писав, що «Бонн є розіп'ятим місіонарем» [9, с. 95].

Ще у Львові після свого звільнення о. Ф. Бонн на прийнятті в митрополита А. Шептицького познайомився з архикнязем (ерцгерцогом) Вільгельмом Габсбургом – Василем Вишиваним. Навесні 1918 р. архикнязь, як командир військового угруповання, до якого входив легіон УСС, мав проїжджати через Тернопіль. Отець Ф. Бонн привіз звістку тернополянам про бажання архикнязя зустрітися з місцевою громадою. Не знайшовши належного приміщення у зруйнованому війною місті, міщани, порадившись з о. Ф. Бонном, вирішили, що кожна категорія жителів зустрінесться з високим достойником у нього на квартирі. Духовенство Тернопільської парафії організувало прийом у будинку греко-католицького парафіяльного уряду на вул. князя Острозького, 38. З цієї зустрічі збереглося знамените фото, що неодноразово публікувалося у виданнях, присвячених історії Тернополя. Отець Ф. Бонн мав велику повагу в архикнязя, який також вивчив українську мову й вільно нею розмовляв [9, с. 96].

На початку 1918 р. редемптористи спробували реалізувати свій план з розширення діяльності у Тернополі, повертаючись до давнього проєкту 1913 р., – перебрати церкву Успіння. Ігумен о. Й. Схрайверс у березні 1918 р. перевів до Тернополя о. Якова Янссенса. Отець Ф. Бонн запропонував редемптористам придбати будівлі колишнього єзуїтського колегіуму, проте до реалізації цієї пропозиції не дійшло. 1 листопада 1918 р. о. Ф. Бонн та о. Я. Янссенс опинилися без відповідного помешкання, що надавалося б під монастир, і повернулися до Унева. Це сталося під час Листопадового чину та проголошення ЗУНР на початку польсько-української війни. Причиною невдачі стала, очевидно, воєнна ситуація. Заслання о. В. Громницького призупинило спроби побудови нової парафіяльної церкви в Тернополі, а разом із тим – і утвердження редемптористів у місті. Тому, здійснивши декілька спроб, які

зазнали невдачі, беручи до уваги нові події, спричинені українсько-польським протистоянням, редемптористи вирішили, що запланована раніше тернопільська фундація занепала і стала історією [9, с. 99].

Шематизм 1918 р. згадував о. Ф. Бонна у складі Тернопільської парафії. Однак це були вже останні місяці його перебування в Тернополі. 21 листопада 1918 р. до Тернополя переїхав уряд ЗУНР, і о. Ф. Бонн став радником та секретарем міністра закордонних справ ЗУНР Василя Панейка [14, с. 134]. 1 січня 1919 р. уряд ЗУНР переїхав до Станіслава, а з ним, правдоподібно, й о. Ф. Бонн. У лютому 1919 р. він – капелан УГА. Після виїзду В. Панейка до Парижа, Міністерство (Секретаріат) очолив Лонгин Цегельський, який позитивно відгукувався про свого радника та високо атестував його у споминах. Священник виконував роботу перекладача на переговорах між українською та польською сторонами за посередництва Антанти. Окрім рідної фламандської та вивченої української, о. Ф. Бонн досконало володів французькою та англійською.

Внаслідок інтернування до Румунії, о. Ф. Бонн опинився в Кам'янці-Подільському, де перебував уряд Директорії УНР на чолі з Симоном Петлюрою. Від цього уряду він отримав призначення на посаду радника Української надзвичайної місії при Апостольському Престолі. Головою місії був граф Михайло Тишкевич. Через короткий час графа призначили головою місії в Парижі, а його справи в Римі перебрав о. Ф. Бонн, що прибув туди 17 листопада 1919 р. Найбільшим здобутком української місії 1919–1920 рр. стало призначення Апостольського візитатора в Україні, о. Джованні Дженоккі, яке Папа Бенедикт XV підписав 13 лютого 1920 р. Отець Ф. Бонн сприйняв це призначення з ентузіазмом, налагодив з новим візитатором приязні стосунки та супроводжував його в подорожі до України. Проте польський уряд не дозволив візитаторові в'їзд до Галичини, тому о. Д. Дженоккі вирішив поїхати з Відня до Варшави, щоб звідти потрапити до Галичини.

Проукраїнська діяльність о. Ф. Бонна закрила йому дорогу повернення до Галичини. Польський уряд вніс його до переліку небезпечних осіб. Через ці обставини він був змушений емігрувати до США у 1923 р., де обслуговував українські греко-католицькі парафії. 23 серпня 2019 р. Президент України відзначив (посмертно) внесок о. Ф. Бонна в розвиток та становлення української дипломатії орденом Ярослава Мудрого V ступеня [2, с. 110–113].

Проте це ще не кінець історії заснування осідку редемптористів у Тернополі. Вона мала своє продовження у 1920–1930-х рр. Біля церкви Успіння, як уже зазначалося, розташовувався цвинтар. Також церкві належала земельна ділянка площею два морги (110 м²). У 1926 р. міський комісар (посадник) Володимир Ленкевич очистив цвинтар коштом міста, щоб

перевірити кількість поховань. У результаті перевірки українських греко-католицьких поховань виявилось на чотири більше, ніж польських римо-католицьких. Це врятувало церкву та цвинтар від ревіндикації – повернення майна польській громаді. Комісар В. Ленкевич розпочав перемовини з о. В. Громницьким про передачу земельної ділянки, що належала церкві, під побудову монастиря для польських сестер-домініканок. Ці дії насторожили українських міщан Тернополя, які вислали делегацію до митрополита А. Шептицького з проханням передати греко-католицьким монахам церкву разом із цвинтарем та згаданою земельною ділянкою. Зі спогадів Казимира Грицини довідуємося, що до цього питання мав стосунок і блаженний священномученик о. М. Конрад, який у той час, будучи катехитом у школах Тернополя, добре знав міське життя. Він особисто інформував митрополита щодо цього питання у 1929 р. А. Шептицький мав намір поділити Тернопіль на декілька парафій та запропонував о. М. Конраду перебрати церкву Успіння. Однак той відмовився з огляду на особисті плани працювати в освітній сфері та підтримав бажання тернопільців мати в місті монахів. Тому митрополит повернувся до попереднього плану, що сягав 1913 р. і зробив пропозицію редemptористам заснувати осідок у Тернополі [3, с. 21–22]. Проект поділу Тернопільської парафії мав давнішу історію і, очевидно, спочатку не був пов'язаний із приходом редemptористів. Статистичні дані, починаючи з 1924 р., подають храм Успіння як окрему парафію, якою завідував парох Тернополя [15, с. 251].

На початку липня 1931 р. до Тернополя прибув о. Йосиф де Вохт, який був попередньо ігуменом монастиря у Станіславові, дорадником віце-протоігумена о. Й. Схрайверса та його секретарем. Він мав оглянути церкву Успіння. Виготовлено офіційні документи, які регулювали права та майно, що переходило в користування отцям-редemptористам. Вони отримали право вільного використання церкви Успіння та маєтку, що до неї належав, разом із малим будинком (дяківкою), набули право власності на земельну ділянку біля старого цвинтаря (сьогоднішня ділянка, де зведено будівлю школи № 13). Окрім цього, їм передано ще одну ділянку площею 4 га (на території колишнього підприємства «Ватра»). Контракт укладено також щодо душпастирських обов'язків. Зазначалося, що Згромадження не бере на себе парафіяльних обов'язків, проте зобов'язане дбати про духовність греко-католицького люду у Тернополі та околицях.

16 вересня 1931 р. до Тернополя прибули о. Йосиф де Вохт з іншими редemptористами. Отець Й. де Вохт став першим ігуменом нової чернечої спільноти в Тернополі. Уже в неділю 20 вересня 1931 р. парох о. В. Громницький запросив редemptористів до храму Успіння та передав їм ключі

від нього. Відразу розпочалися ремонтні роботи в дяківці – старенькому будиночку, розміщеному поруч із дзвіницею, у якому раніше робив проби церковний хор, а тепер тут облаштували монастир. З приходом редемптористів поживалося літургійне та молитовне життя храму. Проте спочатку парафіян на богослужіннях було небагато.

Значні зміни настали у 1932 р., коли під час сиропусного тижня організовано реколекції. Їх відвідала значна кількість тернопільців. З того часу в церкві щоденно служили три Літургії. У монастирі постійно перебували чотири священники. У святкові дні на першій Літургії збиралося до 1 тис. осіб-причасників, яких причащали три священники [3, с. 22].

Оскільки монастир від початку був задуманий як місійний осередок, редемптористи усвідомлювали, що їхнє служіння не обмежується храмом Успіння, а охоплює також прилеглу сільську місцевість. Місії проводили у період з 22 грудня до Богоявлення та від Квітної неділі до Томиної. Згідно з даними шематизму 1932–1933 рр., до спільноти, яку очолював ігумен Й. де Вохт, належали ще три священники (К. Більке, Ф. Боский, М. Якимович) та четверо братів [16, с. 201].

У 1933 р. редемптористи святкували двохсотлітній ювілей заснування Чину Найсвятішого Ізбавителя. Це стало нагодою провести Місію, яка тривала з 25 червня – до 7 липня 1933 р. Ігумен Й. де Вохт вирішив замінити стару дерев'яну капличку, що стояла на цвинтарі та була збудована ще за часів о. Василя Фортуні, новою кам'яною. На цю будову він отримав пожертву в розмірі 1100 доларів США від свого знайомого французького графа. У неділю, 25 червня, о. В. Громницький урочисто освятив новозбудовану каплицю на початок Місії. У майбутньому ця каплиця стала центром уваги прочан, які відвідували монастирську церкву під час відпусту на Успіння. У ній відбувалося завершальне богослужіння відпусту – архієрейська Літургія, яку зазвичай служив один із галицьких єпископів.

Оскільки церква не могла вмістити всіх охочих, то науки відбувалися надворі, біля новозбудованої каплиці на цвинтарі, де на вечірніх науках збиралося до 10 тис. слухачів. Послухати наук приходило багато поляків, у тому числі тернопільський віцевоєвода. Місія завершилася традиційно – встановленням пам'ятного місійного хреста при вході до храму. Сьогодні цей хрест відновлено та розміщено на попередньому місці. Дубову деревину на виготовлення місійного хреста пожертвував Семен Сеньківський, батько василіянина Якіма Сеньківського, уродженця Великих Гаїв, проголошеного блаженним священномучеником Папою Іваном Павлом II. Під час Місії прийшла звістка, що ігумена о. Й. де Вохта призначено віцепротоігуменом на

місце о. Й. Схрайверса, якого обрано настоятелем бельгійської провінції [1, с. 14–16].

Наступником о. Й. де Вохта на посаді ігумена тернопільського монастиря став о. Володимир Породко. Основною його справою стала перебудова церкви Успіння, що розпочалася у 1933 р. Очевидно, що місія отців-редемптористів мала успіх у місті, про що свідчила значна кількість тернопільців, які долучалися до богослужінь. Церква фізично не могла вмістити всіх, незважаючи на значну кількість богослужінь. Інші тернопільські храми були ще меншими. Завдяки перебудові площу храму збільшено утричі – тепер він міг вмістити до 2 тис. осіб. 7 липня 1936 р. оновлену церкву освятив блаженний владика Миколай Чарнецький [1, с. 20].

У 1931–1946 рр. монастир Успіння у Тернополі очолювали десять настоятелів, отці: Йосиф де Вохт, Володимир Породко, Людвік Ван Ганзенвінкель, Михайло Перетятко, Василь Рудка, Іван Зятник, Василь Величковський, Маврикій Ван де Малє, Василь Величковський, Петро Козак [5, с. 40–41]. Навесні 1946 р. радянська влада зібрала редемптористів зі Львова, Тернополя, Станіславова та Збоїськ у монастир на Голоску в Львові, помістивши 58 осіб під нагляд радянських органів [7, с. 111]. Так завершилася довоєнна історія монастиря редемптористів у Тернополі.

Список використаних джерел

1. Бешлей Б. Під опікою Богородиці. Тернопіль, 2003. С. 14–16, 20.
2. Гентош Л. Дипломатична діяльність о. Бонна 1914–1918 рр. / Франц Ксаверій Бонн. «Ревніший українець за родовитих українців». Львів, 2020. С. 109–114.
3. Грицина К. 35-ліття манастиря О.О. Редemptористів у Тернополі 1931–1966. *Голос Спасителя*. 1966. Червень. С. 21–24; 1966. Жовтень С. 17–22.
4. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Мюнхен 1969. С. 63.
5. Каталог 1913–2013. Львівської Провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя. Львів, 2013. С. 40–41.
6. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів, 2014. С. 117–118.
7. Мануїл Ієромонах [Пишкович М.] Історія Святоуспенської Унівської Лаври та Студійського монашества. Львів, 2020. С. 111.
8. Моніка С. Тернопільська захоронка під зарядом Сестер Служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії. Шляхами Золотого Поділля. Т. 2. Філядельфія 1970. С. 59–62.

9. Мороз В. Тернопільський період о. Франца Ксаверія Бонна / Франц Ксаверій Бонн. «Ревніший українець за родовитих українців». Львів, 2020. С. 84–99, 118.
10. Піх Р. «Хіба святий Альфонс відступив?» Отець Франц Ксаверій Бонн – перший досвід Галичини та особлива роль у заснуванні першої спільноти редемптористів східного обряду / Франц Ксаверій Бонн. «Ревніший українець за родовитих українців». Львів 2020. С. 37–98.
11. Стасюк А. Тернопільська парафія. Шляхами Золотого Поділля. Т. 2. Філядельфія 1970. С. 21–28.
12. Шематизм всечестного клира Митрополитальної архидієцезії греко-католикою Львовскої на рік 1904. С. 306.
13. Шематизм всечестного клира Митрополитальної архидієцезії греко-католикою Львовскої на рік 1914. С. 372–373.
14. Шематизм всечестного клира Митрополитальної архидієцезії греко-католикою Львовскої на рік 1918. С. 134.
15. Шематизм всечестного клира Митрополитальної архидієцезії греко-католикою Львовскої на рік 1924. С. 251.
16. Шематизм всечестного клира Митрополитальної архидієцезії греко-католикою Львовскої на рік 1932–1933. С. 201.

Іван ЗУЛЯК

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

СПРОБИ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ВПЛИНУТИ НА ПРОВЕДЕННЯ ПОЛЬСЬКОЮ ВЛАДОЮ ПАЦИФІКАЦІЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Актуальність теми зумовлена як потребою глибшого осмислення українсько-польських відносин у міжвоєнний період, так і значущістю постаті митрополита Андрея Шептицького як морального авторитета, що виявляв гуманістичну позицію в умовах суспільної кризи. Його дії постають як відповідь на ключову дилему: чи могла духовна влада ефективно протистояти державному насильству і якщо так – якими засобами?

У міжвоєнний період Східна Галичина стала ареною загостреного національного протистояння між українським населенням і польською державною владою, що досягло апогею в 1930 р. під час репресивної акції, відомої як пацифікація. У відповідь на акти саботажу, польська адміністрація

вдалася до масового придушення українського національного руху, що супроводжувалося насильством, приниженням людської гідності та численними порушеннями громадянських прав.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує позиція митрополита А. Шептицького – духовного лідера Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), одного з найвпливовіших моральних і політичних авторитетів серед українців краю. Керуючись не лише релігійними переконаннями, а й гуманістичним світоглядом, митрополит неодноразово намагався вплинути на польську владу з метою припинення пацифікаційних заходів або принаймні пом'якшення їх наслідків. Ці зусилля, що мали як етичний, так і політичний вимір, слід розглядати в ширшому контексті стратегій української еліти щодо захисту національних прав у межах польської держави.

Хоча результати таких ініціатив були обмеженими, їх аналіз дозволяє краще зрозуміти складну природу українсько-польських відносин, роль ГКЦ як посередника в конфліктних ситуаціях та масштаби морального спротиву репресивній політиці. Вивчення цього аспекту діяльності митрополита дає змогу не лише глибше осягнути політичну ситуацію у Східній Галичині 1930-х рр., але й поставити питання про легітимність пацифікації як методу державного управління.

У намаганні вплинути на перебіг подій митрополит А. Шептицький виступав не тільки як церковний діяч, а й як активний учасник суспільно-політичного процесу. Його листи до польських урядовців, заклики до дотримання правопорядку без насильства, спроби налагодити міжнаціональний діалог – усе це свідчило про його політичну чутливість і відповідальність. Проте ці ініціативи часто наштовхувалися на байдужість або й відверту ворожість з боку польської влади, яка сприймала український рух як загрозу територіальній цілісності держави.

Водночас митрополит залишався критичним і щодо радикалізації українського молодіжного середовища, послідовно виступаючи проти актів саботажу та терору як засобів боротьби. Цей подвійний підхід – засудження насильства з обох боків і заклики до діалогу – становив основу його позиції, що вимагала неабиякої політичної мужності та моральної стійкості. Постає необхідність аналізу ефективності впливу ГКЦ на процеси репресії та окреслення меж можливостей духовної влади в умовах політичного протистояння.

У період пацифікації польська влада на інституційному рівні сприяла блокуванню надання медичної допомоги жертвам репресій. Зокрема, лікарям українського та єврейського походження заборонялося надавати допомогу потерпілим, а фіксація тілесних ушкоджень вважалася політично небажаною

діяльністю, що в окремих випадках призводила до арештів медиків, які порушували цю заборону. Водночас значна частина польських лікарів, мотивуючи свої дії «патріотичними міркуваннями», демонстративно відмовлялася приймати постраждалих українців, що свідчило про глибоку політизацію медичної сфери та її використання як інструменту етнополітичного тиску [1, с. 20]. Медична ізоляція стала ще одним механізмом репресивної політики, скерованої не лише на фізичне, а й моральне приниження українського населення.

На тлі загострення ситуації внаслідок пацифікаційних заходів, 25 вересня 1930 р. представники українських повітових установ Тернополя на чолі з адвокатом Степаном Бараном провели офіційну зустріч із тернопільським воєводою. Ця аудієнція була спробою української адміністративної еліти на місцевому рівні вплинути на політичну ситуацію, піднявши питання неправомірних дій правоохоронних органів і карних експедицій, які мали ознаки колективного покарання [2, с. 2]. Подібні ініціативи не були поодинокими. Зокрема, 30 вересня 1930 року греко-католицький прелат Л. Куницький також зустрічався з воєводою, що свідчило про прагнення представників духовенства долучитися до діалогу з владою з метою зупинення ескалації насильства на місцях [3, с. 3]. Однак подальші події свідчили про низьку ефективність таких звернень, оскільки репресивна політика залишалася незмінною, а спроби впливу українських світських і духовних лідерів на адміністративну вертикаль Другої Речі Посполитої часто зустрічалися з байдужістю або відкритим ігноруванням.

У жовтні 1930 р. на тлі посилення репресивних дій у Збаразькому повіті зафіксовано черговий приклад безпосереднього втручання духовенства з метою полегшення становища українського населення. Так, 1 жовтня отець Л. Куницький спробував виїхати до району проведення карних акцій, щоб надати гуманітарну та моральну підтримку місцевим мешканцям. Проте, незважаючи на його духовний статус, польська влада заарештувала його, що ілюструє гранично репресивне ставлення до будь-яких спроб втручання або посередництва, навіть з боку високопоставленого духовенства [4, с. 1].

Ці події спричинили активізацію політичного та релігійного представництва українців у Львові. Уже 1 жовтня 1930 року у справі масових репресій до львівського воєводи звернувся голова Українського національно-демократичного об'єднання Дмитро Левицький, а згодом – митрополит А. Шептицький у супроводі єпископа-помічника Івана Бучка [5, с. 2]. Ці зустрічі стали виразом спроб українських еліт – як світських, так і духовних – розв'язати конфлікт шляхом легального впливу на адміністрацію, демонструючи цілеспрямовану стратегію ненасильницького спротиву. Втім,

ініціативи митрополита А. Шептицького виступити посередником і пом'якшити наслідки пацифікації нашкодженому обмеження політичного діалогу з боку польської влади, що підкреслювало закритість тодішньої державної політики до українських ініціатив навіть на рівні морально-авторитетного втручання.

Усвідомлюючи глибину кризи, спричиненої пацифікаційними заходами, представники української громадськості шукали впливу не лише на регіональному, а й на центральному рівні польської адміністрації. Показовим у цьому контексті став візит голови товариства «Просвіта» та колишнього віцемаршала польського сенату Михайла Галущинського до Варшави. У жовтні 1930 р. він провадив консультації з директором політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ, порушуючи питання репресій проти українського населення [6, с. 1]. Цей факт свідчив про активну участь української інтелігенції в політичному процесі та спроби використати залишки легальних механізмів впливу на політичне керівництво Другої Речі Посполитої для захисту національних інтересів. Водночас така ініціатива засвідчувала прагнення української сторони уникнути відкритого конфлікту, апелюючи натомість до раціонального діалогу і міжетнічного порозуміння, попри очевидну асиметрію сил і нехтування владою демократичними нормами.

Активні спроби зупинити незаконні репресивні дії польської влади здійснювала також ГКЦ. Митрополит А. Шептицький, як її очільник і один із найбільш впливових моральних авторитетів для українського населення, намагався впливати на ситуацію через офіційні звернення, приватні контакти з представниками польської адміністрації та публічні заяви, спрямовані на захист громадянських прав українців. Його позиція базувалася на принципах мирного діалогу, християнської моралі та пошуку компромісу, однак викликала неоднозначну реакцію серед частини української громади. Зокрема, Володимир Кудрик критично оцінював роль митрополита у подіях 1930 р. У спогадах він зауважував, що допомога А. Шептицького була «...маленькою, незначною, серед тих обставин, в яких Українці в Галичині знаходилися», наголошуючи, що під час пацифікації влада «...влаштовувала на Українців погроми, нищила українські інституції, заперечувала українську мову», і позиція митрополита виглядала пасивною: «А що на те Шептицький? Нічого!» [7, с. 225, 227].

Ця критика, хоча й емоційно насичена, відображала реальне напруження між очікуваннями українського суспільства щодо ролі церковного лідера та об'єктивними межами його впливу в умовах жорстко централізованої держави, що ігнорувала вимоги української меншини. Водночас вона ставила важливе дослідницьке питання: наскільки реальним був вплив духовної влади на політичні процеси в Другій Речі Посполитій і чи могли навіть найвищі духовні особи ефективно протидіяти репресивним кампаніям?

Попри критичні оцінки частини української громади, позицію митрополита А. Шептицького щодо пацифікації слід розглядати в контексті наявних політичних обмежень у міжвоєнній Польщі. Як моральний авторитет і представник значної частини українського населення, митрополит не залишався осторонь подій, здійснивши низку дипломатичних контактів у Варшаві з метою стабілізації ситуації через переговори з високопосадовцями. Особливо вагомою була його зустріч із міністром внутрішніх справ Польщі Феліціаном Славою-Складковським, під час якої обговорювалися пацифікаційні заходи та їхні наслідки для українців Східної Галичини. Митрополит апелював до гуманітарного аспекту конфлікту, закликаючи припинити каральні дії, які суперечили етичним нормам і підривали довіру до державних інституцій. Водночас польська сторона, за даними преси, займала протилежну позицію: міністр вважав, що пацифікація мала позитивний ефект, бо нібито сприяла зміцненню довіри населення до державної влади, демонструючи її здатність карати винних у масовому саботажі [4, с. 4].

У «Пастирському посланні Андрея Шептицького та єпископату до духовенства і народу з приводу пацифікації на українських землях», датованому 13 жовтня 1930 р., відображено глибокий цивілізаційний і ціннісний розрив між українським духовенством, яке прагнуло миру, правової відповідальності та соціальної стабільності, і польським урядом, що розглядав силовий тиск як легітимний інструмент державної політики. Водночас діяльність митрополита свідчила про усвідомлення загрози національного та соціального розколу й активний пошук шляхів його пом'якшення в межах доступного політичного впливу.

Текст послання містив пастирське звернення до віруючих Галицької Провінції, в якому наголошувалося на необхідності дотримання Божого Закону та осудженні злочинних дій, що суперечили християнській моралі [12, акр. 1]. Документ демонстрував чітку позицію Церкви щодо суспільних проблем, зокрема злочинності. Використовуючи аргументи релігійної догматики, автори підкреслювали обов'язок держави й її структур щодо справедливості та закликали громадськість дотримуватися моральних принципів. Послання також містило елементи захисту Церкви від звинувачень у нібито толеруванні злочинців, що є важливим прикладом релігійного дискурсу, спрямованого на підтримку правопорядку і засудження морального занепаду. Автори послання вдавалися до риторичних прийомів, що підкреслювали моральний авторитет Церкви та її роль у суспільному житті [12, акр. 1].

Документ відображав пастирську турботу релігійних лідерів про духовний стан суспільства. В умовах політичної та соціальної нестабільності вони прагнули підкреслити значення віри як джерела сили й стійкості. У тексті

простежувався контраст між людськими стражданнями та духовним світлом, здатним підтримати громаду [12, акр. 2]. Звернення містило цитати зі Святого Писання, що надавало йому додаткової аргументації та авторитетності. Це був не просто пастирський лист, а й соціально-моральне звернення, спрямоване на згуртування вірян у складні часи. Автори використовували релігійні аргументи, наголошуючи на ролі віри як джерела життєвої стійкості [12, акр. 2].

У межах миротворчої та правозахисної діяльності митрополит А. Шептицький активно використовував особисті дипломатичні контакти для впливу на урядові кола Другої Речі Посполитої. Однією з таких ініціатив стала його поїздка до Варшави у жовтні 1930 р., коли в розпалі пацифікаційної кампанії він провів зустрічі не лише з міністром внутрішніх справ, а й із чинним віце-прем'єром уряду, а також із одним із колишніх урядовців, який раніше обіймав ту саму посаду. Ці перемовини засвідчували прагнення митрополита використати весь доступний дипломатичний потенціал для захисту українського населення від репресій.

Повернення А. Шептицького до Львова 3 жовтня 1930 р., що відбулося літаком, як відзначала преса, стало символом завершення інтенсивної фази переговорів на найвищому державному рівні [8, с. 1, 4]. Такі дії митрополита свідчили не лише про його особисту заангажованість у долю народу, а й про розуміння необхідності апелювати до центральної влади Другої Речі Посполитої – в умовах, коли місцева адміністрація часто виступала ініціатором або виконавцем каральної політики. Попри обмежені результати цих зусиль, важливо відзначити, що вони були частиною системної та послідовної стратегії ГКЦ щодо ненасильницького спротиву й захисту прав українців у міжвоєнній Польщі.

У коментарі кореспондентові газети «Діло» митрополит пояснював обставини свого перебування у Варшаві на початку жовтня 1930 р. За його словами, він брав участь у засіданні правової комісії єпископату, присвяченому питанням аграрної реформи, але скористався цією нагодою для неофіційних переговорів із представниками уряду щодо ситуації у Східній Галичині в контексті пацифікації. При цьому він спростував деякі твердження польської преси, яка подавала його зустрічі з міністром внутрішніх справ як публічні й погоджені з урядом. Митрополит наголосив, що ці перемовини мали конфіденційний характер і перебували в межах урядової таємниці.

Особливо гостро митрополит А. Шептицький відреагував на спроби польської влади покласти відповідальність за саботаж і провокаційні дії на все українське громадянство та ГКЦ. Він категорично відкидав такі звинувачення, наголошуючи, що ні населення, ні церковна ієрархія не можуть бути ототожені з радикальними акціями, які не мали масової підтримки. Як підкреслював

митрополит, навіть спроба єпископату звернутися до вірян із пастирським листом, який закликав би до стриманості та миру, могла б бути інтерпретована польською адміністрацією як визнання участі українців у саботажних діях – що абсолютно не відповідало дійсності [9, с. 1]. Цей епізод чітко ілюстрував складність позиції А. Шептицького між необхідністю захистити українське населення і обмеженнями, накладеними репресивною політикою польської держави. Його дипломатичні зусилля, стриманість і апеляції до справедливості свідчили про стратегічну настанову ГКЦ – не допустити ескалації насильства, водночас відстоюючи право українців на гідність і свободу від колективного покарання.

На тлі безуспішних спроб українських політичних і духовних лідерів вплинути на внутрішньополітичні рішення польської влади українська сторона звернулася до міжнародних механізмів захисту прав людини. 31 грудня 1930 р. українські парламентарі подали до Ліги Націй меморіал, супроводжений двадцятьма фотодокументами, які ілюстрували наслідки пацифікаційної акції. Це звернення стало першою спробою порушити питання репресивної політики Другої Речі Посполитої щодо українського населення Східної Галичини в міжнародному правовому полі. У січні 1931 р. до ініціатив парламентарів долучилася й громадськість. Зокрема, очільниця «Союзу українок» Мілена Рудницька подала до Ліги Націй окрему скаргу, у якій виклала факти порушення основоположних прав і свобод українських громадян у ході пацифікації. У цьому ж контексті митрополит А. Шептицький, апелюючи до морального авторитету Апостольської Столиці, скерував петицію протесту Папі Римському Пію XI, однак вона була конфіскована польськими урядовими структурами ще до передачі адресатові [10, с. 365].

Позиція польського уряду щодо міжнародних скарг була однозначно негативною. 26 січня 1931 року подання українських депутатів до міжнародних організацій, зокрема до Ліги Націй, було офіційно спростоване, що свідчило про небажання державної влади визнавати навіть можливість легітимної критики її дій з боку внутрішніх національних меншин або міжнародної спільноти. Цей крок посилив атмосферу ізоляції та дискредитації українських вимог у правовому полі Другої Речі Посполитої.

5 березня 1932 р. Ліга Націй, реагуючи на наполегливу дипломатичну діяльність Українського парламентського клубу, офіційно засудила пацифікаційну кампанію, що проводилася польською владою у Східній Галичині. Цей акт міжнародного осуду мав важливе політичне значення: він не лише легітимізував українські скарги на репресивну політику польського уряду, а й став прецедентом визнання зловживань щодо національних меншин на міжнародному рівні [11, арк. 13]. Пацифікація набула статусу не просто

внутрішньої справи Польщі, а об'єкта міжнародного контролю, що завдало серйозного удару по міжнародному іміджу польської держави та продемонструвало ефективність парламентської і правозахисної стратегії українського політикуму.

Таким чином, пацифікація, проведена польською владою восени 1930 р. в Східній Галичині, стала однією з наймасштабніших карально-репресивних акцій міжвоєнного періоду, спрямованих проти українського національного руху. У відповідь на масові обшуки, побиття, арешти, нищення українських установ і моральний терор, важливу посередницьку та захисну роль намагалася виконати ГКЦ, зокрема її очільник – митрополит А. Шептицький. Попри обмежені можливості впливу на державну політику Другої Речі Посполитої, митрополит не залишався осторонь подій і здійснив низку практичних кроків, спрямованих на захист українського населення. Він апелював до необхідності припинення пацифікації та повернення до правових форм регулювання відносин між державою та українською меншиною. Натомість польська влада наполягала на продовженні каральної кампанії, трактуючи її як засіб відновлення порядку. Характерним було те, що митрополит вважав політику репресій надмірною, а звинувачення у співучасті ГКЦ в саботажних діях – безпідставними. Спроби А. Шептицького вплинути на хід пацифікації стали прикладом морального та політичного спротиву в умовах відсутності безпосередніх механізмів впливу. Його зусилля не дали негайних результатів, однак стали важливою складовою духовного опору і довготривалої стратегії ненасильницької боротьби за права українців у Другій Речі Посполитій.

Список використаних джерел

1. Козоріс М. Панський терор на Західній Україні. Серія науково-популярна. № 19. Видання ВУАН у Києві, 1932. 75 с.
2. Пацифікація. Дальші ревізії, арештування і карні експедиції в Тернопільщині. *Діло*. 30 вересня 1930. Ч. 216 (12.582). С. 2.
3. Карні експедиції, ревізії й арештування в Тернопільщині. *Діло*. 3 жовтня 1930. Ч. 219 (12.585). С. 3.
4. Арештування бувш. посла о. прал. Куницького і б. посла д-ра Ладики в Тернополі. *Діло*. 4 жовтня 1930. Ч. 220 (12.586). С. 1, 4.
5. Інтервенції в справі теперішніх подій у львівського воєводи. *Діло*. 1 жовтня 1930. Ч. 217 (12.583). С. 2.
6. Інтервенція Голови «Просвіти» у Дир. Стаміровського. *Діло*. 5 жовтня 1930. Ч. 221 (12.587). С. 1.
7. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви. Вінніпег, Манітоба: Друком Видавничої Спільки «Тризуб», 1955. Том II. 286 с.

8. За правну самооборону. Польська конституція про охорону особи і майна горожан. *Діло*. 5 жовтня 1930. Ч. 221 (12.587). С. 1, 4.
9. Розмова з Високопреосвященним Митрополитом Андреем. *Діло*. 7. жовтня 1930. Ч. 222 (12.588). С. 1.
10. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософської секції НТШ. Нью-Йорк: ТУК – Товариство Української Кооперації, 1964. 624 с.
11. ЦДІАЛ України. Ф. 344 т. Оп. 1 т. Спр. 553. Арк. 13.
12. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 9а. 4 арк.

Микола БАРМАК

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології та
спеціальних галузей історичних наук Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

СПАДЩИНА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: КООПЕРАТИВНИЙ РУХ ЯК МОДЕЛЬ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Андрей Шептицький (1865–1944 рр.) – визначна постать в історії України, духовний лідер, просвітник, меценат, реформатор. Його діяльність виходила далеко за межі церковної: митрополит активно працював над розбудовою економічного, освітнього та соціального життя українців, особливо в умовах Австро-Угорської імперії, а згодом – міжвоєнної Польщі. Одним із найважливіших напрямків його діяльності був кооперативний рух, який А. Шептицький бачив не лише як економічний інструмент, а як етичну, культурну й національну місію. У часи війни, нестабільності, соціальної нерівності та зовнішньої загрози його досвід надзвичайно актуальний.

Одним із найбільш значущих напрямків його праці, що відрізнявся своєю інноваційністю та глибиною, був кооперативний рух. А. Шептицький розглядав кооперацію не просто як економічний механізм, а як інструмент національного визволення, ефективний засіб досягнення соціальної справедливості та важливу школу громадянської відповідальності. Митрополит А. Шептицький вбачав у кооперативному русі форму «християнської економіки», де основою є не жадоба зиску, а співпраця, моральність, гідність праці та відповідальність перед громадою. У своєму пастирському посланні «Про кооперативи» (1904 р.) він писав: «Мусимо навчитися господарювати самі, мусимо самі творити свої склепи, свої фабрики, свої банки». Це був не лише економічний заклик, а й форма національного опору. В умовах політичної і економічної дискримінації українців у Галичині кооперація ставала засобом виживання і водночас – способом будувати альтернативу колоніальному управлінню.

У контексті сучасних викликів, з якими зіштовхується Україна – повномасштабна війна, глибока економічна нестабільність, криза довіри до державних та суспільних інституцій – спадщина митрополита А. Шептицького набуває нової, особливої актуальності. Вивчення його підходів до кооперації може стати основою для формування ефективних стратегій подолання сучасних труднощів та побудови стійкого, справедливого суспільства. Ця стаття має на меті розкрити ідейні основи, практичні досягнення та сучасне значення кооперативного руху, ініційованого та підтримуваного А. Шептицьким, як потенційної моделі для розвитку сучасної України.

А. Шептицький, будучи духовним лідером, мав глибоке розуміння не лише релігійних догм, а й соціально-економічних процесів. Він бачив кооперацію не як самоціль, а як засіб для реалізації вищих моральних та етичних принципів, що випливають із християнської соціальної доктрини. Для нього кооперація була органічним продовженням християнських заповідей про любов до ближнього, взаємодопомогу та справедливість.

У своєму епохальному посланні 1904 р. «Про кооперативи» митрополит чітко артикулював свою позицію, наголошуючи на необхідності економічної самостійності українців: «Хто не хоче, щоби його експлуатували чужі, той мусить навчитися сам вести господарство». Ця фраза стала не просто заклик до дії, а глибоким філософським узагальненням, що підкреслював взаємозв'язок між економічною незалежністю та національною гідністю. А. Шептицький розумів, що без міцної економічної основи народ залишається вразливим до зовнішньої експлуатації та асиміляції.

Для митрополита кооперація була втіленням ключових принципів християнської соціальної етики. На противагу індивідуалізму та конкуренції, що домінували в капіталістичних відносинах, А. Шептицький просував ідею спільної праці та взаємної підтримки. Він вірив, що лише об'єднаними зусиллями український народ зможе подолати бідність та відсталість. Це була не просто економічна співпраця, а виховання духу колективізму та соціальної відповідальності. Кооперативи мали стати інструментом для досягнення соціальної та економічної справедливості. Вони пропонували альтернативу лихварству, монополіям та експлуатації, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників. Це передбачало чесне розподіл прибутків, прозорість у фінансових операціях та захист прав кожного члена. А. Шептицький надавав особливого значення праці як невід'ємній частині людської гідності. Через кооперативи він прагнув забезпечити селянам та робітникам гідні умови праці та справедливу винагороду, звільняючи їх від потреби працювати в умовах, що принижують їхню особистість. На відміну від суто комерційних підприємств, які керуються лише максимізацією прибутку, кооперативи Шептицького мали ширшу

соціальну мету. Вони були спрямовані на добробут громади в цілому, сприяючи розвитку місцевої економіки та підвищенню життєвого рівня всіх членів. Це створювало модель економіки, де прибуток не був єдиним критерієм успіху, а моральні та соціальні цінності відігравали вирішальну роль.

Ідейний фундамент кооперативного руху, закладений А. Шептицьким, виходив за рамки суто економічних розрахунків. Він був глибоко вкорінений у християнській етиці та національній свідомості, що робило його потужним інструментом для соціального та духовного відродження. Він прагнув не просто покращити матеріальне становище українців, а й сформувати новий тип громадянина – відповідального, солідарного та свідомого своєї ролі у розбудові нації.

Ідеї митрополита А. Шептицького не залишилися на рівні теоретичних концепцій; вони були втілені в життя через розбудову потужної та розгалуженої кооперативної мережі в Галичині. Під його безпосереднім впливом та за його активної підтримки було створено сотні кооперативних установ, які охоплювали практично всі сфери життя українського суспільства. Це свідчило про непересічні організаторські здібності А. Шептицького та його вміння мобілізувати народні маси навколо спільної мети.

Основні види кооперативів, що функціонували в Галичині, включали кредитні спілки (позичкові каси): це були одні з найважливіших інструментів економічної самопомоги. Українські селяни часто страждали від лихварства, позичаючи гроші під величезні відсотки. Кредитні спілки надавали доступ до дешевих та доступних позик, дозволяючи селянам інвестувати у своє господарство, купувати землю, насіння або худобу. Це не тільки рятувало їх від економічного рабства, а й сприяло модернізації сільськогосподарського виробництва; споживчі товариства (кооперативи): ці об'єднання дозволяли селянам та міщанам купувати товари за оптовими цінами, уникаючи посередників та надмірних націнок. Це забезпечувало доступ до якісних товарів за справедливою ціною, підвищуючи купівельну спроможність населення. Споживчі кооперативи також сприяли розвитку свідомого споживання та формуванню ринку, орієнтованого на потреби громади; сільськогосподарські об'єднання: Ці кооперативи допомагали українським селянам модернізувати аграрне виробництво, об'єднуючи зусилля для закупівлі сучасної техніки, насіння, добрив, а також для спільного збуту продукції. Вони сприяли впровадженню нових агротехнологій, підвищенню врожайності та ефективності господарювання; «Маслосоюз»: це був один з найуспішніших та найвідоміших кооперативних проєктів. «Маслосоюз» об'єднав виробників молочних продуктів з усієї Галичини, створивши потужну систему переробки та експорту української молочної продукції. Він забезпечив українським селянам

стабільний ринок збуту та справедливі ціни за їхню продукцію, а також сприяв формуванню позитивного іміджу українських товарів за кордоном. Це був приклад успішної інтеграції малого виробника у велику ринкову систему.

«Дністер» – страхова компанія була ще одним яскравим прикладом кооперативної ініціативи. «Дністер» надавав доступні страхові послуги для українського населення, підвищуючи їхню економічну безпеку. Це включало страхування майна від пожеж, худоби, а також життя та здоров'я. Наявність такої компанії свідчила про комплексний підхід Шептицького до розбудови суспільства, де враховувалися не лише виробничі, а й соціальні ризики. Ці кооперативи не просто сприяли економічному розвитку; вони відігравали ключову роль у формуванні нового типу українського громадянина.

Кооперативи часто організовували освітні курси, лекції, видавали літературу з економічних та агрономічних питань. Члени кооперативів брали на себе відповідальність за спільну справу, приймали рішення, розвивали підприємницькі навички. Спільна праця та успіхи в рамках кооперативного руху сприяли зміцненню відчуття приналежності до єдиного українського народу, який здатен самотійно вирішувати свої проблеми.

А. Шептицький мав глибоке і всеосяжне розуміння того, що справжня нація – це не тільки спільна мова, культура, традиції, а й міцна економічна спроможність. На початку ХХ ст. українці в Галичині перебували у складному становищі: вони були політично упосліджені, піддавалися асиміляційній політиці австро-угорської, а потім польської влади, і, що не менш важливо, економічно були залежні від іноземного капіталу та монополій. У цих умовах кооперативний рух, ініційований та підтримуваний А. Шептицьким, став потужним інструментом самоорганізації народу та його національного відродження.

А. Шептицький вбачав у кооперації не лише економічний механізм, а й соціальну філософію, що сприяла формуванню міцної національної ідентичності. Через спільну економічну діяльність українці вчилися довіряти одне одному, працювати разом на спільне благо, брати на себе відповідальність за розвиток своєї громади. Це було своєрідне «гартування» нації у повсякденній праці та боротьбі за економічне виживання. Кооперативи стали осередками не тільки економічної самодостатності, а й культурного відродження. Цей аспект є особливо важливим, оскільки він демонструє комплексний підхід А. Шептицького до розвитку нації. При кооперативах часто діяли школи та курси, що забезпечували освіту для дорослих, навчали грамотності, основам економіки, сільського господарства; бібліотеки та читальні надавали доступ до української літератури, періодики, освітніх матеріалів; товариства тверезості боролися з проблемою алкоголізму, яка підривала моральні та економічні

засади українського села; аматорські театри та хорові гуртки розвивали культурне життя на селі, зберігали та примножували українські традиції, сприяли національно-патріотичному вихованню. Таким чином, кооперація в Україні на початку XX ст. була набагато більшою, ніж просто економічною діяльністю.

Комплексний підхід А. Шептицького до кооперації як інструменту національного відродження є унікальним і надзвичайно цінним. Він показав, що сильна нація будується не лише на політичних ідеях, а й на міцній економічній основі, що ґрунтується на моральних принципах та самоорганізації народу. Саме тому спадщина Шептицького в цьому аспекті є надзвичайно актуальною для сучасної України, що прагне відновити свою силу та суверенітет.

Сучасна Україна стоїть перед надзвичайно складними та багатогранними викликами, які за своєю суттю перегукуються з тими, що були актуальними за часів митрополита А. Шептицького. Тривала повномасштабна війна, що виснажує ресурси та руйнує інфраструктуру, глибока криза державних інституцій, що часто сприймаються як неефективні або корумповані, зростання соціальної та економічної нерівності, знищення локального виробництва та значний розрив між рівнем життя у містах і селах – усі ці фактори створюють потребу у нових, стійких моделях розвитку. У таких умовах ідеї А. Шептицького щодо кооперації можуть стати джерелом нової стратегії та інструментом для післявоєнної відбудови та стабілізації.

Кооперативна модель, просунута А. Шептицьким, пропонує принципи, що є надзвичайно цінними для сьогодення, вона передбачає, що ініціатива та прийняття рішень виходять від самих громад. Замість очікування директив та фінансування з центру, громади самі визначають свої нагальні потреби, ресурси та шляхи їх вирішення. Це сприяє активізації місцевого самоврядування, формуванню відповідальних лідерів та залученню широких верств населення до процесу розвитку. В умовах децентралізації, яка активно впроваджується в Україні, кооперація може стати ідеальним механізмом для реалізації місцевих ініціатив.

На противагу ринковому капіталізму, що часто орієнтується на максимізацію прибутку будь-якою ціною, кооперативна модель А. Шептицького базується на принципах чесності, відповідальності та довіри. Це створює економічне середовище, де ділові відносини будуються на взаємоповазі та спільних цінностях, а не лише на голій вигоді. Така економіка є більш стійкою до криз, менш схильною до корупції та ефективніше служить суспільним інтересам. Кооперативи, як організації, що належать своїм членам і керуються ними, є менш підвладними політичним коливанням та змінам у

центральної владі. Їхня діяльність ґрунтується на внутрішніх правилах та принципах, що забезпечує довгострокову стабільність та передбачуваність. Це особливо важливо в країні, де політична турбулентність часто впливає на економічну стабільність та інвестиційний клімат.

Кооперативна модель сприяє розвитку місцевих економік, зменшуючи залежність сіл та містечок від зовнішнього тиску та централізованих постачань. Розвиток місцевого виробництва, переробки та споживання створює замкнуті економічні цикли, що підвищує стійкість громад до криз, перебоїв у логістиці та інших зовнішніх шоків. Це також сприяє збереженню робочих місць на місцях та запобігає відтоку молоді з сільських територій.

Ці принципи є особливо актуальними в контексті післявоєнної відбудови України. Замість того, щоб покладатися виключно на централізовану допомогу з боку держави та міжнародних донорів, яка хоч і є важливою, але не може вирішити всі проблеми, акцент має бути зроблений на місцеву ініціативу та самоорганізацію. Підтримка малого та середнього підприємництва через кооперативні об'єднання може стати ключовим елементом у відновленні економічного життя на деокупованих територіях та у громадах, що постраждали від війни. Кооперативи можуть допомогти у відновленні зруйнованої інфраструктури, організації виробництва необхідних товарів та послуг, а також у створенні робочих місць для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, кооперативна модель А. Шептицького – це не лише історична пам'ятка, а й живий, адаптований до сучасних реалій інструмент для побудови стійкої, справедливої та самодостатньої України. Її потенціал у контексті післявоєнної відбудови та розвитку громадянського суспільства є величезним.

У сучасному світі, особливо в умовах значних соціальних та економічних потрясінь, спостерігається певне зневірення серед молодого покоління. Нестабільність політичних систем, економічні труднощі, низький рівень довіри до державних інституцій, відсутність чітких перспектив для самореалізації – все це може призвести до апатії, пасивності або навіть еміграції. У цьому контексті, приклад митрополита Андрея Шептицького та його кооперативної стратегії постає як потужний виклик і джерело натхнення для української молоді.

Спадщина А. Шептицького демонструє, що навіть в умовах глибокої окупації, систематичних репресій та дискримінації з боку іноземних держав можна не просто виживати, а активно будувати альтернативне, сильне та справедливе суспільство. Ця стратегія показує, що ініціатива, солідарність та організована дія можуть змінити реальність, навіть коли зовнішні обставини

здаються безвихідними. Для молодого людини, яка шукає шляхи для реалізації свого потенціалу та бажає бачити зміни в країні, історія кооперативного руху є яскравим підтвердженням того, що її власні зусилля можуть мати значний вплив.

Більше того, кооперативи, засновані А. Шептицьким, функціонували як справжня школа лідерства. Участь у кооперативному русі вимагала від людей не лише економічної кмітливості, а й організаторських здібностей, вміння працювати в команді, приймати відповідальні рішення, відстоювати спільні інтереси. Сучасна Україна потребує нового покоління лідерів, які будуть не лише професіоналами у своїй галузі, а й відповідальними громадянами, здатними мислити не лише про власний успіх, а й про суспільне благо.

Історія кооперативного руху під проводом А. Шептицького може стати ефективним інструментом для патріотичного виховання молоді, показуючи, що розбудова держави починається знизу, з активної участі кожного громадянина у спільній справі. Це не просто теоретична концепція, а живий приклад успішної реалізації ідей, що можуть трансформувати суспільство. Для молодих людей, які прагнуть змінити Україну на краще, спадщина Шептицького пропонує не тільки натхнення, але й перевірену часом практичну модель для дії.

Митрополит А. Шептицький залишив українському народу не лише глибокі духовні послання, що живлять його віру та моральні основи, а й унікальну, практичну модель розбудови суспільства. Ця модель ґрунтувалася на фундаментальних засадах християнської етики, принципів соціальної справедливості та економічної самодостатності. Його бачення кооперативного руху як цілісної програми національного розвитку було далекоглядним і випередило свій час, пропонуючи ефективні рішення для складних викликів, з якими стикалася Україна на початку ХХ ст.

Сьогодні, в умовах повномасштабної війни, економічної нестабільності, поглиблення соціальних проблем та кризи довіри до державних інституцій, кооперативна програма А. Шептицького набуває нової, гострої актуальності. Відродження кооперативної філософії в сучасній Україні – це не просто звернення до історичного досвіду чи романтизація минулого. Це стратегічний рух до майбутнього, що передбачає впровадження принципів, які вже довели свою ефективність у складних історичних умовах. Це шанс побудувати Україну не лише незалежну на політичній мапі світу, а й справді справедливую, солідарну та сильну знизу догори. У цьому полягає велика історична цінність спадщини митрополита А. Шептицького, і саме її нам варто сьогодні не лише глибоко вивчати та осмислювати, а й активно впроваджувати у життя, адаптуючи до сучасних реалій та потреб українського суспільства. Реалізація цих ідей може стати потужним каталізатором для трансформації України у сильну та

процвітаючу європейську державу, де кожен громадянин відчуває себе відповідальним співтворцем свого майбутнього.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.и*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.
7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дисертація ... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Андрій КЛІШ

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології та
спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ: ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН

Історія Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) на межі XIX–XX ст. нерозривно пов'язана з іменами видатних діячів національного, культурного та церковного життя. Серед них особливе місце посідають митрополит Андрей Шептицький – духовний провідник українців упродовж перших десятиліть XX ст., та Олександр Барвінський – знаний історик, публіцист, педагог і політичний діяч. Незважаючи на відмінність у сфері діяльності та життєвому досвіді, обох об'єднувала глибока заангажованість у справи національного

відродження, захисту прав українського народу та плекання духовної самобутності. Їхні контакти, хоча й не набули системного характеру, відображають складний спектр взаємин між церковною і світською елітою галицького суспільства початку ХХ ст.

Особливий інтерес становлять погляди О. Барвінського на постать митрополита Андрея, зафіксовані в його спогадах та публіцистиці. У своїх оцінках Барвінський не лише акцентує на безсумнівних заслугах А. Шептицького в справі збереження східного обряду й церковної єдності, а й критично аналізує його позицію в умовах політичного та церковного тиску з боку польської влади і Риму в 1920-х рр. Особливо дискусійним став момент впровадження celibату, який викликав широкий суспільний резонанс і поставив перед духовенством вибір між вірністю традиції та вимогами Апостольської Столиці.

Початок ХХ ст. позначився важливими зрушеннями в церковному житті Галичини, серед яких однією з найвизначніших подій стало призначення А. Шептицького на митрополичий престол. Як зазначав О. Барвінський у спогадах, постать нового глави ГКЦ, попри свій шляхетський, частково полонізований родовід, справила на нього враження глибокою внутрішньою переміною та поступовим наближенням до українського церковного й національного життя. О. Барвінський наголошував на тому, що А. Шептицький, ще у монастирські роки, прагнув не лише інтелектуального, але й духовного зростання, що проявлялося в активній проповідницькій та місійній діяльності.

Зміна світоглядних орієнтацій А. Шептицького, зокрема його поступове наближення до національного русинства, була для О. Барвінського не лише ознакою особистісної трансформації, а й політичним шансом. Політик, що відстоював ідеї культурного й релігійного самоствердження українців у рамках Австро-Угорської монархії, розглядав кандидатуру А. Шептицького як компромісну, але перспективну для зміцнення позицій національно свідомого духовенства. Цим можна пояснити підтримку О. Барвінським його кандидатури під час опору Риму щодо іншого претендента – єпископа К. Чеховича.

Особисті контакти О. Барвінського з молодим ієромонахом, а згодом – ігуменом Онуфріївського монастиря, стали основою довірливих взаємин, які пізніше трансформувалися в політичну співпрацю. У спогадах О. Барвінського простежується не лише інтелектуальна симпатія, а й зацікавлення внутрішнім світом А. Шептицького, його ставленням до національного питання та церковної ідентичності. О. Барвінський наголошував, що А. Шептицький уважно слухав його думки з питань церковно-національної політики, уникаючи при цьому публічних заяв, що засвідчує його обережний, але продуманий стиль поведінки у складному конфесійному та політичному середовищі Галичини.

Погляди О. Барвінського на роль церковної ієрархії у національно-громадському житті знайшли своє відображення у його численних розмовах із молодим єпископом А. Шептицьким. Барвінський відстоював думку, що в умовах відсутності світських національних еліт, здатних представляти українське питання на загальнодержавному рівні, саме єпископат мав би перебрати на себе функцію духовного та суспільного проводу. О. Барвінський рішуче заперечував погляд його попередника, митрополита Ю. Куїловського, що священник має обмежуватись виключно літургійними функціями, і наполягав на необхідності активної участі владики в національно-політичному русі.

Незважаючи на свідоме прагнення А. Шептицького залишатися «над партіями» і бути пастирем усіх вірних, О. Барвінський фіксував певні обмеження в реалізації цього ідеалу. Особливе занепокоєння викликала ситуація в Станіславській єпархії, де, попри чисельну присутність народовської інтелігенції, вплив на єпископа здобули особи, наближені до москвофільських середовищ. О. Барвінський критично оцінював їхню слабку інтелектуальну підготовку та наголошував, що саме завдяки інтригам і вмілому пристосуванню вони здобули непропорційно великий вплив на новопризначеного митрополита.

Водночас у Львові, в митрополичій адміністрації, з'явилися особи, здатні позитивно впливати на А. Шептицького. Зокрема, І. Чапельський, як управитель митрополичих маєтків, справляв на митрополита враження своєю виваженістю, народними переконаннями і тверезим поглядом на національну справу. Таким чином, у поглядах О. Барвінського простежується прагнення спрямувати митрополита до активної ролі у формуванні української модерної церковно-громадської ідентичності та до підтримки народовської орієнтації в умовах ідеологічної поляризації галицького суспільства.

Особливе місце у спогадах О. Барвінського про митрополита А. Шептицького займає оцінка його багатогранної культурно-просвітницької та церковно-організаційної діяльності. О. Барвінський порівнював постать А. Шептицького з Петра Могилою – історичним символом високого церковного реформаторства, підкреслюючи, що новий митрополит намагався заповнити ті прогалини, які гальмували національний розвиток українців. Своє матеріальне багатство А. Шептицький використовував як інструмент для підтримки широкого кола духовних, освітніх та культурних ініціатив. Особливу увагу О. Барвінський звертав на заснування Національного музею у Львові – справжнього монументу нації, що в його розумінні мав стати підвалиною майбутньої Академії наук і мистецтв.

Серед інших ініціатив А. Шептицького, О. Барвінський згадував підтримку жіночої гімназії сестер-василіянок у Львові, численних церковних

інституцій та освітніх закладів. Значною була також допомога українській молоді в здобутті освіти за кордоном, зокрема у сфері богослов'я, живопису та духовної літератури. Усе це сприяло формуванню в А. Шептицького безпрецедентного авторитету серед української спільноти не лише в Галичині, але й на Великій Україні та в еміграції. О. Барвінський не оминає й політичного виміру його діяльності: участь у нарадах Української національної ради у Львові під час Першої світової війни, активна підтримка української державної ідеї, дипломатичні місії до західноєвропейських столиць.

Разом з тим, автор виявляє й критичні нотки у своїй оцінці митрополита. О. Барвінський підкреслював, що А. Шептицький, попри свій стратегічний розмах і культурно-просвітницьке бачення, не мав належного чуття в кадровій політиці. Зокрема, він закидає митрополитові недосконалість у доборі осіб на ключові церковні посади, як-от каноніки митрополичої капітули, ректори семінарії, єпископи Станіславської та Перемиської єпархій, а також настоятель церкви св. Варвари у Відні. На думку О. Барвінського, А. Шептицький надто часто висував осіб «з найнижчих верств», що, на думку політика, не відповідало високим вимогам до церковного проводу у складних умовах національного і політичного життя.

У своїй суспільно-церковній діяльності митрополит А. Шептицький послідовно керувався великою ідеєю церковного поєднання – з'єднання Східної і Західної Церков. Ця екуменічна концепція визначала вектор його численних ініціатив, позначених прагненням вивести українську греко-католицьку традицію на міжнародну арену. Як зауважував О. Барвінський, кожен публічний виступ митрополита мав на меті демонстрацію глибини, краси та історичної вартості візантійсько-українського обряду, що викликало не лише зацікавлення, а й захоплення серед представників латинської традиції.

Про глибину європейського впливу А. Шептицького свідчив приклад залучення іноземців до обряду: князь Макс Саксонський, а також бельгійські та французькі священники не лише вивчали церковнослов'янську мову та обрядовість, а й долучалися до душпастирської діяльності на українських теренах. Зокрема, саме з ініціативи митрополита було засновано чин редемптористів греко-католицького обряду у Збоїськах біля Львова, який мав місійний характер. О. Барвінський наголошував, що це піднесення церковної і культурної місії до загальноєвропейського рівня забезпечило А. Шептицькому виняткову популярність серед галицького громадянства.

Повернення митрополита з московського заслання, а згодом із місійної подорожі США, мали символічне значення – їх сприймали як «княжі тріумфи», гідні великого національного провідника. Не менш важливою подією, яка, за О. Барвінським, увінчала політичну вагу А. Шептицького, була його промова в

австрійській палаті вельмож, де той виступив із рішучою підтримкою ідеї українського університету у Львові. Цей факт, разом із аудієнцією у цісаря Франца Йосифа та контактами з архикнязем Вільгельмом, демонструє прагнення митрополита інтегрувати українську справу у вищі імперські й династичні кола.

Зі зміною політичної ситуації після розпаду Австро-Угорської монархії й встановлення польської адміністрації в Галичині, значно зросла напруга у взаєминах між українською греко-католицькою ієрархією та новою державною владою. Як зауважував О. Барвінський, польські урядові й церковні чинники здійснювали систематичний тиск на українську Церкву, обряд і самобутню ідентичність духовенства, обмежуючи її свободу та простір суспільної діяльності. Особливо критичною виявилася зміна ставлення Апостольської Столиці після обрання Папи Пія XI – колишнього нунція в Польщі Акілле Ратті, котрий, за спостереженням О. Барвінського, виявляв прихильність до польської національної політики й нехтував потребами українського греко-католицького духовенства.

У цьому контексті розгорілася гостра внутрішньоцерковна дискусія довкола питання celibату. Єпископи Станіславівський Григорій Хомишин і Перемиський Йосафат Коциловський, діючи в тісному контакті з польською церковною і державною владою, почали послідовно впроваджувати обов'язковий celibат для кандидатів у священство. Г. Хомишин навіть стверджував, що лише неодружене духовенство спроможне повноцінно виконувати пастирські функції та бути основою для організаційного зростання Церкви. Під тиском цих впливів, митрополит А. Шептицький, попри початкову стриманість, також частково пристосувався до нових обставин: він застерігав половину місць у духовній семінарії у Львові для кандидатів, які письмово зобов'язувалися до celibату. Коли ж майбутні священники виявляли спротив, митрополит погрожував замінити їх редемптористами.

Цей поворот у позиції А. ПШептицького, як підкреслює О. Барвінський, пов'язаний з його візитом до Риму під час повернення з американської місійної подорожі. Там, за свідченням отців-василіян, митрополит «програв справу» на аудієнції в Папи Пія XI, ймовірно, через небажання Апостольської Столиці підтримувати унійний напрям на Сході в традиційній формі. Відтоді відбулося помітне «охолодження» у ставленні Ватикану до греко-католицького керівництва, що, на думку О. Барвінського, було наслідком впливу польського духовництва, зокрема єзуїтів, які пропагували ідею прямого навернення східних християн на латинський обряд.

Особливо драматичним цей процес став на теренах Волині та Холмщини, де було відібрано понад 500 православних храмів, які не були повернуті ані

православній, ані греко-католицькій громаді. Єпископа Йосифа Боцяна, висвяченого митрополитом у період заслання, фактично усунули від очікуваного проводу на Волині, зводячи його роль до суфрагана без реального юрисдикційного обсягу.

Зміна церковної політики, впровадження целібату і небажання враховувати традиції греко-католицького обряду спричинили глибоке розчарування в українському суспільстві. Як реакцію на ситуацію створено в 1925 р. «Церковно-народний комітет» на чолі з Юліаном Романчуком, який організував низку всенародних віч у Львові, Перемишлі й Станіславі. Їхні резолюції стали основою для пропам'ятного письма до Апостольської Столиці, підписаного 209-ма провідними представниками інтелігенції, включно з членами Львівського Ставропігійського братства. Незважаючи на намагання донести позицію до широкої громадськості, текст письма не був оприлюднений у церковній пресі через дію внутрішньої цензури.

У цьому конфлікті, на думку О. Барвінського, митрополит А. Шептицький опинився в складній дилемі: між лояльністю до Апостольської Столиці, тиском польської влади і потребами українського духовенства та народу. Певне пристосування до римських орієнтацій, особливо в питанні целібату, підірвало довіру до його лідерства і призвело до тимчасового відчуження від української національної спільноти.

Аналіз взаємин О. Барвінського та митрополита А. Шептицького дозволяє краще зрозуміти напружене й водночас плідне співіснування світської і церковної еліти українського суспільства Східної Галичини на зламі XIX–XX ст. Обидві постаті відігравали ключову роль у національному русі, проте мали різне бачення шляхів реалізації української ідеї та завдань духовної й політичної модернізації суспільства.

У публіцистичних працях О. Барвінський із належною пошаною окреслює велич постаті митрополита як духовного і культурного провідника, який глибоко розумів місію Церкви у національному житті. Особливо він наголошує на ролі А. Шептицького у підтримці просвітницьких, мистецьких і наукових ініціатив, що стали основою для модерного українського культурного простору. Водночас критичний погляд О. Барвінського на події 1920-х рр. – зокрема на спроби впровадження целібату – свідчить про глибоке занепокоєння станом традиційної духовної практики та ризиком латинізації Церкви.

Ці оцінки відображали ширший суспільний настрій того часу, коли українська інтелігенція, позбавлена державної підтримки, шукала опори в Церкві, водночас вимагаючи від неї збереження національної ідентичності. Зміна політичних обставин після розпаду Австро-Угорщини, зростання польського тиску та орієнтація Ватикану на латинський шлях єдності значною

мірою ускладнили позицію А. Шептицького, змусивши його до болісних компромісів.

Таким чином, взаємини між О. Барвінським і А. Шептицьким є цінним прикладом складного діалогу між двома таборами української еліти – церковною і світською – в умовах кризової міжвоєнної доби. Їхні постаті репрезентують не лише дві моделі служіння народу, але й дві траєкторії національного поступу, що, попри розбіжності, доповнювали одна одну в спільній боротьбі за збереження української ідентичності.

Список використаних джерел

1. Лехнюк Р. О. «Лише під проводом нашого ВПр. Епископату може нарід наш двигнути ся з занепаду»: взаємини представників українського християнсько-суспільного руху з вищими ієрархами Греко-католицької церкви в Галичині на початку XX ст. *Історія релігій в Україні*. 2016. Ч. 1. С. 483–496.
2. Лехнюк Р. О. Постать митрополита Андрея Шептицького в неопублікованих фрагментах «Споминів з мого життя» Олександра Барвінського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2023. Вип. 38. С. 244–258.
3. Чорновол І. «Владика для всіх вірних» – Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського. URL: https://risu.ua/vladika-dlya-vsikh-vernih-mitropolit-andrey-sheptickiy-u-spogadah-oleksandra-barvinskogo_n75326?utm_source=chatgpt.com

Іван КУЦІЙ

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ПОСТАТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Митрополит Андрей Шептицький упродовж різних історіографічних періодів привертав увагу численних науковців завдяки багатогранності своєї діяльності та глибині особистості. Його постать стала предметом спеціалізованих досліджень у різних галузях історії, філології, богослов'я, релігієзнавства, політології та інших соціогуманітарних дисциплін. Дослідники вже тривалий час аналізують життєвий шлях митрополита, його церковну та суспільно-політичну діяльність, духовну і публіцистичну спадщину, а також

багатогранний вплив на українське суспільство Східної Галичини. Слід зазначити, що заявлена тема не є повністю новою: окремі її аспекти вже були предметом історіографічного аналізу таких учених, як Володимир Великочий [2] та Наталія Винник [3]. Аналіз діаспорної історіографії цієї проблематики представлено в монографії колективу львівських науковців [1].

Наукові дослідження зосереджені на ролі А. Шептицького у формуванні українського національного руху, його ставленні до політичних і соціальних проблем свого часу, зусиллях з утвердження греко-католицької церкви та збереження української культури. Загальний науковий доробок щодо теми можна умовно розподілити на кілька груп дослідників: історики української діаспори, радянські вчені, дослідники церковного сану, сучасна світська українська історіографія та зарубіжні (передусім польські) науковці. Кожна з цих груп мала власну специфіку і методологічні підходи.

Початок систематичних досліджень постаті митрополита поклала українська діаспорна історіографія. Водночас її науково-дослідницькі та популярно-публіцистичні праці часто не спиралися на широке коло джерел, характеризувалися нестачею чи навіть недостовірністю архівних матеріалів, а також значним впливом мемуарної складової та публіцистичного стилю викладу. У працях діаспорних науковців особливо акцентувалася роль митрополита в житті самої діаспори. Серед ключових біографів і авторів монографій із середовища української діаспори слід відзначити Степана Барана, Лесю Храпливу-Щур, Лонгина Цегельського, Михайла Марунчака, Михайла Островерха, Івана Ортинського, Петра Ісаїва, Володимира Косика та інших. Загалом діаспорний етап дослідження постаті А. Шептицького можна розглядати як вступний, основним його внеском є постановка теми й введення до наукового обігу значного обсягу мемуарного матеріалу.

Одночасно з діаспорною історіографією постать митрополита зачіпали і деякі радянські дослідники, зокрема Іван Компанієць та Володимир Осечинський. Проте їхні праці здебільшого мали ідеологічно-пропагандистський характер і не відзначалися науковою глибиною.

Особливістю заявленої теми є те, що історіографічний доробок щодо постаті митрополита можна систематизувати не лише за традиційними критеріями – науковими течіями, напрямками та історіографічними періодами – а й за специфічним поділом на світську і церковну історіографію. Остання представлена не просто дослідниками, які з інституційно-соціального погляду належать або мають причетність до Церкви, а й характеризується специфічними методологічними підходами до вивчення постаті церковного першопісрарха.

Церковна історіографія здебільшого формується дослідниками, які не мали фахової соціогуманітарної освіти. Проте цінність їхнього доробку полягає у глибокому аналізі митрополита А. Шептицького як духовного провідника та церковного першоієрарха. Серед авторів праць цього напрямку варто виокремити, передусім, популярну й нині перевидану студію Кирила Королевського (псевдонім Жан-Франсуа-Жозефа Шарона) «Митрополит Андрей Шептицький» [7]. Окрім того, важливо відзначити такі імена, як отці Василь Лаба, Іван Назарко, Ігор Цар, Августин Баб'як, Володимир Війтишин, Ярослав Свищук, владика Василь Івасюк, архієпископ Йосиф Більчевський, єромонах Севастіян, сестра-василіанка Софія Сенік та інші. Особливої уваги заслуговує богословський докторат патріарха ГКЦ Любомира Гузара, захищений у 1972 р., який 2015 р. видано в Україні у форматі монографії «Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944): провісник екуменізму» [6].

Чимало представників Церкви зверталися у своїх дослідницьких і публіцистичних працях до вивчення постаті митрополита Андрея. Вони акцентували увагу переважно на духовних та богословських аспектах його діяльності. Безперечно, більшість авторів церковної історіографії не мали історичної освіти, проте володіли глибокими духовно-богословськими знаннями. Ця обставина суттєво позначилася на методології їхніх досліджень, що й обумовило суттєві відмінності в порівнянні зі світською академічною історіографією постаті А. Шептицького.

Водночас доробок церковної історіографії має незаперечну пізнавальну цінність, адже він репрезентує погляд на митрополита через призму духовних і богословських критеріїв. Для широкої читацької аудиторії, особливо серед церковних прихожан, праці представників церковної історіографії можуть мати навіть більшу цінність, ніж академічні студії. Загалом цей історіографічний напрям можна розглядати як погляд «із середини» церковної структури на її провідника та духовно-морального авторитета.

У сучасній українській історіографії проблематика осмислення діяльності митрополита А. Шептицького стабільно набирає обертів і набуває дедалі більшого значення, привертаючи увагу численних дослідників. Значна кількість праць, присвячених півстолітній церковно-релігійній та національно-політичній діяльності митрополита, дозволяє констатувати формування в українській історіографії окремого міждисциплінарного напрямку, який наші попередники позначили як «шептицькознавство» [2, с. 95; 3, с. 40].

Сучасне українське світське шептицькознавство вирізняється широким та різноманітним дослідницько-тематичним спектром. Це, передусім, засвідчує неймовірну глибину та багатогранність самої постаті А. Шептицького.

Світських учених, насамперед істориків, цікавлять найрізноманітніші прояви його діяльності, однак найбільше уваги приділяють соціальним, політичним, культурним та освітнім аспектам. В центрі дослідницьких інтересів найчастіше опиняються питання взаємин митрополита з політичними партіями, громадськими організаціями, освітніми структурами, кооперативними товариствами тощо. Іноді тематичні постановки є цілком несподіваними й ламають усталені стереотипи про нього як виключно церковного провідника. Зокрема, івано-франківська дослідниця Олена Гайдукевич запропонувала розглянути постать митрополита в контексті природоохоронної діяльності [4].

Сучасний український науковий доробок можна умовно поділити на дві групи: синтетично-узагальнюючі монографічні праці, які претендують на цілісне охоплення біографії митрополита або ключових напрямів його діяльності, та численні вузькоспеціалізовані дослідження окремих аспектів, що зазвичай публікуються у форматі наукових статей чи конференційних тез. В Україні вже захищено чимало дисертаційних досліджень, переважна більшість яких виконана у напрямі історії України і присвячена суспільно-політичним аспектам діяльності А. Шептицького. Попри значну кількість науково-дослідницьких праць, у бібліографії шептицькознавства й досі переважають публіцистичні та популярні видання.

В доробках сучасних українських соціогуманітаристів трапляються праці різного рівня, однак переважають ґрунтовні, високоякісні дослідження, що здійснюють цілісні оцінки діяльності митрополита або глибокий аналіз вузькоспеціалізованих тем. Серед авторів праць про митрополита є як знані в Україні вчені-гуманітаристи (переважно історики), для яких А. Шептицький не є основною темою наукових зацікавлень, так і дослідники-шептицькознавці, які спеціалізуються на вивченні цієї постаті. Зокрема, помітним є доробок Ліліани Гентош, роботи якої здобули в Україні значну популярність [5].

Водночас слід зауважити, що українське шептицькознавство базується переважно на джерельній базі українського походження. З огляду на широкий міжнародний контекст діяльності митрополита, більш масштабне залучення джерел із-за меж України, на нашу думку, має стати однією з пріоритетних тенденцій подальшого розвитку цієї наукової сфери.

На сьогодні в українській науці сформовано достатньо велику кількість синтетично-узагальнюючих монографічних видань, які претендують на комплексну інтерпретацію діяльності А. Шептицького. Майбутнє шептицькознавства на найближчі роки ми бачимо не стільки у створенні нових біографічних синтезів, скільки у глибокому та вузькоспеціалізованому дослідженні окремих проблемно-тематичних аспектів його діяльності. Водночас це зовсім не виключає перспективу розробки нових біографічних

синтезів, які доцільно реалізовувати на базі ширшої джерельної бази та вивчення маловідомих сторінок біографії митрополита.

Привертає увагу й той факт, що постать А. Шептицького цікавила і продовжує цікавити багатьох зарубіжних дослідників. Серед них варто згадати Міхала Вавжонека, Юліана Якуба Бусганга, Густава Цвенгроша, Теофіла Горникевича, Грегора Прокопчука, Анжея Зебу, Едварда Пруса та інших. Окремо слід відзначити доробок польської дослідниці Магдалени Новак, яка активно співпрацює з українськими науковцями. Її монографічне дослідження «Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках» відносно недавно перекладене та видане українською мовою, й користується значною популярністю серед українських читачів [8].

Наголошуємо, що тематика постаті А. Шептицького є однією з тих тем української історії, які найбільше зацікавлюють саме зарубіжних дослідників. І якщо інші історичні теми часто мають дискусійно-конфронтаційний потенціал у трактуваннях української та зарубіжної історіографії, то постать А. Шептицького, навпаки, є темою з великим потенціалом для наукового діалогу і співпраці між ними.

Таким чином, українська історіографія широко висвітлює тематику особи митрополита А. Шептицького та його багатогранної діяльності. Проте окремі аспекти залишаються предметом дискусій і потребують подальшого дослідження. В цілому сьогодні постать А. Шептицького можна вважати достатньо добре вивченою. Водночас ця тема далека від вичерпності – багато її аспектів залишаються невивченими, дискусійними або такими, що потребують наукового переосмислення.

Зокрема, дуже слабо дослідженим є питання участі митрополита в так званому «обрядовому русі» – протистоянні течій «восточників» і «латинників» всередині церковної структури. Варто також зазначити суттєвий розрив між найновішими науково-дослідницькими здобутками шептицькознавства та його популярно-публіцистичним компонентом, а також відповідно масовими уявленнями та стереотипами про особу церковного першоієрарха. Так, сучасне академічне шептицькознавство вже ґрунтовно дослідило конфліктні ситуації між митрополитом і проводом радикально-націоналістичного підпілля, зокрема засудження ним терористичних акцій ОУН. Натомість у масовій свідомості ці взаємини стереотипно сприймаються як органічне співіснування.

Серед проблемних аспектів сучасного шептицькознавства варто відзначити, що між його світським і церковним компонентами далеко не завжди налагоджений повноцінний діалог, співпраця та обмін науковою інформацією. Дослідження, що виконуються в церковно-богословському середовищі, не завжди є загальнодоступними для масового читача чи навіть для

світських науковців-соціогуманітаріїв. Через це повноцінна інтеграція різних напрямів шептицькознавства і створення цілісного інформаційного простору для трансляції його наукових здобутків постає як важливе завдання на майбутнє.

В Україні вже здійснено чимало перевидань духовно-богословської, публіцистичної та епістолярної спадщини А. Шептицького. Водночас висока читацька і дослідницька популярність цієї постаті ставить на порядок денний реалізацію проєкту повного видання його творів, пастирських послань і листів. Також актуальним є опрацювання, систематизація та цілісне видання спогадів і мемуарів про нього. Підсумовуючи, можна стверджувати, що шептицькознавство, незважаючи на свої вагомні здобутки, ще довго залишатиметься перспективним і популярним міждисциплінарним напрямом наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Ададуров Вадим, Бабинський Анатолій, Зайцев Олександр. Образи митрополита Андрея Шептицького в публіцистиці й історіографії української діаспори, 1944–1989 рр. / Колективна монографія за ред. Вадима Ададура. Львів: Видавництво УКУ, 2023. 260 с.
2. Великочий Володимир. Українська історіографія про життєдіяльність митрополита Андрея Шептицького за доби визвольних змагань 1914–1919 рр. *Схід: аналітико-інформаційний журнал*. 2008. № 5. С.95–102.
3. Винник Наталія. Постать Андрея Шептицького в оцінці сучасних українських істориків. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Богослов'я*. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. 2015. С. 40–46.
4. Гайдукевич Олена. Природоохоронна діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Спадщина Андрея Шептицького: духовність, діяльність, мораль. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького (Тлумач, 9 серпня 2015 р.)*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. С. 47–48.
5. Гентош Ліліана. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 596 с.
6. Гузар Любомир. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 496 с.
7. Новак Магдалена. Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках. Львів: Свічадо, 2023. 640 с.

Ростислав Щур

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ГКЦ НА ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

Діяльність Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) у міжвоєнний період відрізнялась значною багатоманітністю, результати цієї діяльності відчувались в різних сферах суспільного життя. Не тільки душпастирська робота, обов'язкова та базова для кожної релігійної конфесії, але й активна громадська позиція стали важливою характерною рисою її діяльності. Церква стала опорою, як моральною так і певною мірою матеріальною, для українського національного руху. Митрополит Андрей Шептицький не уникав публічного обговорення нагальних проблем суспільно-культурного, національно-політичного, соціально-економічного характеру. Активна громадська позиція митрополита, його особистий авторитет, високий авторитет Церкви були важливим чинником, який формував суспільні настрої та світогляд українського населення, впливав певним чином на державну політику. Як вже було відзначено, майже всі сфери буття українського суспільства у тій чи іншій мірі відчували на собі вплив діяльності ГКЦ.

ГКЦ, володіючи земельними угіддями та іншими економічними активами, здійснювала помітний вплив на господарські процеси в регіоні. Ефективне управління церковним майном дозволило церкві сформувати матеріальну базу, яка використовувалась як для реалізації духовних завдань, так і вирішення суспільних проблем. В цьому плані в першу чергу потрібно згадати матеріальні підтримку українського культурного життя в Галичині в 1920–1930-х рр., на особливу увагу заслуговує видатна меценатська діяльність митрополита А. Шептицького

Благодійна діяльність ГКЦ стала помітним чинником пом'якшення соціальних проблем, які уразили у міжвоєнний період Галичину як і більшість інших аграрних регіонів Центральної та Східної Європи. Така різноплановість діяльності ГКЦ, масштаб її впливу на тогочасне суспільство Галичини породжує багато сюжетів, вартих ретельного наукового дослідження. Як

наслідок зазначення тематика привертала до себе стійкий інтерес сучасних істориків.

В радянський період історія ГКЦ була майже табуована, нечисленні публікації, які торкалися її історії, носили скоріше пропагандистський, ніж наукових характер. Тільки зі здобуттям незалежності, українські історики отримали можливість досліджувати історію Української греко-католицької церкви вільно, без ідеологічного тиску, опираючись на наукову методологію.

В цій публікації проаналізовано дослідження сучасних вітчизняних істориків. Передусім можна згадати узагальнюючі праці, присвячені релігійним процесам в Галичині в зазначений період. Можемо виділити декілька провідних тем. Ряд публікацій присвячено діяльності УГКЦ в 1920-х рр. [1, с. 48–55; 2; 3, с. 16–29].

Привертає увагу, що зазначені дослідники зосереджують свою увагу в першу чергу на релігійних процесах першої половини 1920-х рр., тобто періоду, коли ГКЦ, як і інші релігійні конфесії регіону, вимушені були адаптуватись до нових політичних реалій, пристосуватись до релігійної політики польської влади.

Слід також звернути увагу на інших близький тематичних напрямок – дослідження релігійних конфліктів, а якщо бути точними – етноконфесійних суперечностей. В цьому плані необхідно згадати публікації Л. Пунько [4, с. 257–265], В. Перевезія [5]. Автори цілком виправдано вивчають релігійні суперечності у тісному взаємозв'язку з етнополітичними конфліктами, соціально-економічними проблемами та етнокультурними процесами.

Окремий напрямок досліджень сучасних вітчизняних істориків – різні сфери діяльності ГКЦ у міжвоєнний період. Розвитку цього наукового напрямку сприяла велика активність та різноплановість ГКЦ, значною мірою ініційована особисто митрополитом А. Шептицьким, про що йшлося вище.

Доброчинна діяльність предметно досліджена в науковому доробку С. Гнот, яка у 2003 р. захистила кандидатську дисертацію, присвячену цій темі [6]. Авторка зокрема справедливо відзначила що «доброчинною діяльністю ГКЦ підтримувала не лише вірних своєї конфесії, а, виходячи із загальнолюдських принципів, надавала допомогу представникам інших релігійних конфесій» [6, с. 17]. У серії публікацій історикиня здійснила апробацію результатів дослідження, зокрема окремі статті присвячено участі УГКЦ в організація суспільної опіки Галичини [7, с. 299–309; 8, с. 54–66; 9, с. 179–183]. Слід відзначити широке залучення дослідницею матеріалів української галицької преси, як цінного та інформативного джерела з історії церковного благодійництва [10, с. 211–219]. Діяльність ГКЦ та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та

розвитку дитячих притулків стала предметом вивчення тернопільських дослідників Б. Барана та Ю. Петрика [11, с. 8–14]. Просвітницька та освітня діяльність греко-католицької церкви також знайшла відображення в наукових публікаціях. Регіональні особливості просвітницької роботи ГКЦ на Делятинщині досліджено В. Клапчуком [12, с. 34–49]. Освітнянським акціям ГКЦ присвячена наукова стаття І. Пилипіва [13, с. 12]. Згадувана дослідниця С. Гнот досліджувала співпрацю ГКЦ з українським шкільництвом [14, с. 13–19]. У 1998 р. захищена дисертація В. Перевезія «Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках ХХ століття» [15].

Неможливо оминати вплив ГКЦ на суспільно-політичне життя Галичини у міжвоєнний період. В першу чергу варта відзначити статтю С. Гнот «Роль Греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30-х років ХХ ст.» [16, с. 107–109]. Діяльність ГКЦ в цій сфері нерозривно пов'язана з діяльністю її керівника – митрополита А. Шептицького. Ця тема ретельно досліджена в дисертаційному дослідженні Л. Крупи [17]. Автор зробив висновок, що А. Шептицький був «далекоглядним і гнучким релігійним діячем, використовував своє становище, в першу чергу, для добра церкви та народу, під його керівництвом Українська греко-католицька церква стала національною, українською церквою» [17, с.10].

Ще одна сфера впливу ГКЦ на суспільство у міжвоєнний період, і відповідно, ще один перспективний напрямок для сучасних досліджень – культурне життя. Вплив ГКЦ на становище мистецтва проаналізовано в публікаціях С. Гнот [18, с. 44–48]. Також авторка досліджувала діяльність церкви в сфері збереження пам'яток української культури [19, с. 126–135], а також внесок митрополита А. Шептицького у розвиток культури [20, с. 113–117]. В. Лукань основну увагу присвятив особистому внеску митрополита А. Шептицького як керівника та мецената у розвиток церковного мистецтва Галичини [21, с. 450–461]. Дослідник відзначав: «Важко переоцінити роль митрополита Андрея Шептицького в усвідомленні необхідності пошуків нових шляхів українського мистецтва, а також у відродженні монументального церковного малярства та ікони. Він поставив справу оздоблення церкви на відповідний рівень... Він став тим дороговказом, з яким звірялися талановиті українські мистці, що стали гордістю українського образотворчого мистецтва у ХХ ст.» [21, с. 459].

Таким чином, вплив діяльності ГКЦ на етносоціальні та культурно-освітні процеси в Східній Галичині міжвоєнного періоду представлений значним історіографічним доробком. Сучасні вчені ретельно проаналізували вплив церковної благодійності та просвітництва на вирішення соціальних проблем, значна увага приділена підтримці української культури та мистецтва з боку

ГКЦ. Діяльність А. Шептицького відображена у тій чи іншій мірі, прямо чи опосередковано, у більшості згаданих у цій доповіді наукових працях. Разом з тим, більш глибокого дослідження потребують участь церкви в економічних процесах, зокрема управління церковним майном, церковні фінанси, церковне землеволодіння. Загалом вітчизняна історична наука активно розвивається, є всі підстави сподіватися на збагачення історіографічного доробку в цьому напрямку досліджень.

Список використаних джерел

1. Пуцько Л.Б. Релігійно-національна спільнота Галичини (1919–1930 рр.). *Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць* / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К., 2008. Вип. 12. С. 48–55.
2. Вовк Я.О. Політика Польської держави стосовно християнських конфесій (1918–1926 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Я.О. Вовк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 21 с.
3. Марчук В.В. Греко-католицька Церква у 1914–1923 рр. *Український історичний журнал*. 2000. № 6. С. 16–29.
4. Пуцько Л. Етноконфесійні суперечності у галицькому суспільстві у контексті етнополітики Польщі (1919–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. Вип. 17. С. 257–265.
5. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. К., 1998. 48 с.
6. Гнот Соломія Іванівна. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка Л., 2003. 19 с.
7. Гнот С. Греко-католицька церква і організація суспільної опіки Галичини (1921–1939). *Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць* / Львівський філіал Української Академії державного управління при Президентові України. Львів: Вид.-во ЛФ УАДУ, 2001. Вип. 6. С. 299–309.
8. Гнот С. Проблема захисту дітей в діяльності Греко-католицької церкви міжвоєнного періоду. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки*. Львів: Вид.-во ЛКА, 2002. Вип. 4. С. 54–66.
9. Гнот С. До питання про діяльність Греко-католицької церкви у створенні захистів та захоронок у Галичині в міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні. Праці XI-ї Міжнародної наукової конференції* (Львів, 16–19 травня 2001 року). Львів: «Логос», 2001. Кн. 1. С. 179–183.

10. Гнот С. Добродійна діяльність Греко-католицької церкви у 20–30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами української галицької преси). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. Вип. 5–6. С. 211–219.
11. Баран Б. М., Петрик Ю. Б. Діяльність Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами у створенні та розвитку дитячих притулків в Східній Галичині у 1917-1924 рр. *Вчені записки Таврійського університету імені Володимира Вернадського: Серія «Історичні науки»*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32. № 1. С.8–14.
12. Клапчук В. Просвітницька роль греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період (На прикладі Делятинщини). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2008. Вип. 14. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Інститут історії і політології С. 34–49.
13. Пилипів І. В. Освітнянські акції Греко-католицької церкви у Другій Речі Посполитій. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць* / Гол. ред. В. Вашкевич. К.: ВІР УАН, 2011. Випуск 50. С. 12.
14. Гнот С. Співпраця Греко-католицької церкви Львівської архієпархії з українським шкільництвом у період між двома світовими війнами. *Мандрівець* / Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія». Тернопіль, 2002. № 3 (38). С. 13–19.
15. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20-30-х роках ХХ століття: автореф. дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка К., 1998. 18 с.
16. Гнот С. Роль Греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30-х років ХХ ст. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи. Матеріали науково-практичної конференції 22 листопада 2001 року*. Львів: ЛФ УАДУ, 2001. Ч. 1. С. 107–109.
17. Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. 20 с.
18. Гнот С. Греко-католицька церква і мистецтво Західної України 20- 30-рр. ХХ ст. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія – історичні науки*. Луцьк: Вид.-во ВДУ, 2001. С. 44–48.
19. Гнот С. Греко-католицька церква і проблема збереження пам'яток національної культури Галичини у міжвоєнний період. *Історичні*

пам'ятки Галичини. Матеріали наукової краєзнавчої конференції 21 листопада 2002 р. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 126–135.

20. Гнот С. Митрополит Андрей Шептицький і розвиток національної культури Галичини в міжвоєнний період. *Історія релігій в Україні. Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції* (Львів, 20–24 травня 2002 року). Львів: «Логос2, 2002. Кн. 1. С. 113–117.
21. Лукань В. Митрополит Андрей Шептицький та церковне мистецтво Галичини. *Українознавчі студії Науково-теоретичний журнал*. Львів, 2007–2008. С. 450–461.

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

докторка історичних наук, професорка
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У НАУКОВОМУ РОЗГЛЯДІ ЛЮБОМИРА КРУПИ

2025-й Тернопільська обласна рада ухвалила рішенням вважати роком митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького, зважаючи на величину постаті й важливу суспільну значимість. На державному рівні 29 липня 2025 р. відзначатиметься 160 років з дня народження відомого церковного та громадського діяча, одного з найвизначніших поведирів української церкви й національного руху ХХ ст. А. Шептицький на ново приходить до українців у час російсько-української війни, коли питання збереження ідентичності, знання, як «будувати рідну хату» є особливо актуальним. Як і слово про те, як жити за совістю, любити рідну землю «на ділах, а не на словах».

На сьогодні українська і зарубіжна історіографії пропонують доволі солідні напрацювання щодо постаті українського велета. У цьому ключі відзначимо внесок українського історика Любомира Крупи, котрий на зорі незалежності України, закінчивши навчання на історичному факультеті ТНПУ обрав тему дисертаційного дослідження «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.». Кандидатську дисертацію захистив 19 грудня

2003 р. під науковим керівництвом д.і.н., професора Миколи Алексієвця в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича. Л. Крупа, фактично, став одним із перших українських дослідників, які розпочали активно напрацьовувати матеріали про А. Шептицького. Понад 20 статей опублікував молодий історик упродовж 1999–2009 рр. [1, с. 229–232]. У 2024 р. з'явилася монографія [2], опублікована родиною Любомира, оскільки 24 лютого 2022 р., за декілька годин після повномасштабного вторгнення, він добровільно зголосився стати на захист України, а з 23 березня 2023 р. вважається загиблим у важкому бою з російським окупантами на Харківщині.

«З огляду сьогодення можемо констатувати чимало спільного на перетині доль двох видатних людей – поважного Предстоятеля Церкви та молодого історика-дослідника» [3, с. 8–9].

У наукових працях Л. Крупи митрополит А. Шептицький розглядається як національний та духовний лідер, наголошується як на його ролі в історії України, так й потребі переосмислення як діяча вселенського масштабу. Широко висвітлюється участь А. Шептицького у громадсько-політичному житті Галичини наприкінці ХІХ – першої половини ХХ ст., внесок у становлення і розвиток освіти, діяльність у контексті українського молодіжного руху. Релігійну, політичну, освітньо-виховну, культурологічну складову діяльності визначного діяча України історик повсюдно розглядає на тлі доби, що особливо важливо сьогодні.

У науковій інтерпретації Л. Крупи бачимо А. Шептицького як ідеолога соборності Української держави, особлива увага акцентується на його «церковній дипломатії», моральному авторитеті тощо. Разом з тим, український історик показує А. Шептицького не лише як церковного діяча, а й стратега української нації, здатного розуміти, зокрема, роль і значення освіти, соціального служіння, усього, що слугує її зміцненню у довгостроковій перспективі.

Постать А. Шептицького у розгляді Л. Крупи є актуальною для українського сьогодення й з огляду справжнього лідерства, етики, діалогу між культурами та вірами. Адже українське суспільство потребує вирішення й цих важливих питань, загострених російсько-українською війною та викликами доби.

Список використаних джерел

1. Публікації Любомира Крупи (1999–2009 рр.). Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ– першої половини ХХ століття. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. С. 229–232.

2. Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX– першої половини XX століття. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. 240 с.
3. Алексієвець М., Алексієвець Л. Світло, яке сяє. Митрополит Андрей Шептицький на тлі доби. Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX– першої половини XX століття. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. С. 7–13.

Наталія МОРСЬКА

кандидатка філософських наук,
доцентка кафедри філософії та суспільних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ПРАВО НА «САМІСТЬ» У ФІЛОСОФІЇ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Митрополит Андрей Шептицький – одна з найвизначніших постатей в історії Української греко-католицької церкви та української культури XX ст. Його діяльність не обмежувалася лише церковним служінням: він був глибоким інтелектуалом, філософом, політичним мислителем, меценатом освіти й культури, активним захисником прав людини. Його філософське мислення ґрунтувалося на синтезі християнської антропології, західноєвропейської гуманістичної традиції та глибокого знання української духовної спадщини. Шептицький послідовно виступав за гідність особистості, свободу совісті, розвиток особистого покликання, що формує цілісну «окремішню» людину – як образ і подобу Божу, що визначає актуальність даного дослідження.

Поняття «самість» у А. Шептицького – це прояв глибокої християнської поваги до унікальності кожної особистості. Для нього «самість» – це не лише індивідуальність як така, а сукупність дарів, покликання, совісної свободи та внутрішнього духовного світу, яким наділений кожен. У цьому полягає справжня гідність людини: вона має право не лише бути собою, а й жити у згоді зі своєю вірою, культурою, національною ідентичністю, реалізовувати свої потенціали вільно й відповідально.

А. Шептицький наголошував, що «самість» є основою духовного розвитку (право на віру і сумління), моральної автономії (відповідальність за власні вчинки), національного самовизначення (розвиток культури, мови, традицій), культурного самовираження (участь у творенні власного народу та церкви).

«Самість» у розумінні філософа – це заклик до самопізнання, свободи й відповідальності водночас. Він захищав право людини бути собою навіть у контексті зовнішнього тиску, імперських політик, воєн і гноблення,

наполягаючи, що лише вільна, свідомо та духовно зріла особистість може творити майбутнє – своє, своєї нації й церкви. Митрополит вважав, що людина створена на образ Божий, тому має право на розвиток своєї особистості в повноті. «Самість» – це внутрішнє ядро особистості, що включає свободу совісті, право на власну думку, віросповідання, вибір життєвого шляху.

Поняття «самість» у А. Шептицького має подвійне значення – особисте й національне. На індивідуальному рівні це – унікальність кожної людської особи, дар Божий, який не можна зневажати чи пригнічувати. Людина має право на свободу думки, віросповідання, моральне зростання й самореалізацію. Але ця індивідуальна «самість» завжди проявляється у спільноті, в народі. Саме тому національна «самість» – це вияв єдності духовно близьких людей, що мають спільну історичну пам'ять, традиції, моральні уявлення. А. Шептицький наголошував, що берегти національну «самість» – означає берегти душу народу, його здатність бути собою серед інших. Він застерігав, що втрата мови, віри й звичаїв призводить до духовного рабства, а збереження – до гідності й розвитку.

А. Шептицький розглядає поняття «самість» в контексті цілого народу. Для нього народ – це спільнота особистостей, кожна з яких має гідність і свободу, а разом вони формують живу, духовно цілісну націю. Тому «самість» – це також колективна самототожність, духовне ядро нації, її душа, що реалізовується через рідну мову, віру, моральні цінності, традиції, пам'ять предків, готовність відстоювати свої переконання. У працях митрополита простежується думка, що народ, який втрачає свою «самість» – стає підлеглим, залежним, духовно знеособленим. А народ, що береже й розвиває свою ідентичність, – здатний вільно жити, мислити й творити. Тому захист національної «самості» був для А. Шептицького не лише питанням політичним, а глибоко етичним і духовним. А. Шептицький був глибоко переконаний у тому, що освіта та культура – це не розкіш, а необхідна умова виживання нації. Він активно сприяв створенню українських шкіл, гімназій, видавництв, був меценатом перекладів світової класики українською мовою, підтримував митців, композиторів, науковців.

А. Шептицький чітко бачив зв'язок між освітою, культурою й духовною свободою народу. Для нього ці сфери не були окремими, а складали єдиний комплекс духовного зростання нації. Він підтримував заснування українських навчальних закладів, бібліотек, музеїв, а також заохочував священників до праці у сфері народної просвіти. Його зусилля сприяли формуванню покоління освічених, національно свідомих українців. Також А. Шептицький відстоював автономію ГКЦ. Він вважав, що незалежність церкви від політичного диктату – це гарантія збереження духовного суверенітету народу. Церква повинна не

лише навчати віри, але й формувати гідність, відповідальність, патріотизм. Самосвідомість, за А. Шептицьким, – це не ідеологічна категорія, а жива сила, що підтримує духовну і моральну спроможність народу в будь-яких випробуваннях. А формування цієї сили – головне завдання просвітництва, культури та церкви.

Окрему увагу він приділяв церковній автономії – ГКЦ повинна була залишатися самостійною, вільною у своєму внутрішньому устрої, богослужінні, освітній роботі. Для А. Шептицького Церква була не лише релігійною інституцією, а й духовним фундаментом для збереження й розвитку національної самосвідомості. Вона мала формувати особистостей і гідних громадян, виховувати чесноти, сприяти внутрішньому зміцненню людини й народу загалом.

У період утисків української культури й церкви, А. Шептицький активно відстоював право українського народу на самобутність, мову, віру, традиції. Він вважав, що це є не просто політичним правом, а глибоким виявом Божої справедливості. Його листи, пастирські послання й суспільна діяльність містили заклики до збереження української ідентичності – не як зовнішньої форми, а як внутрішньої сутності народу. А. Шептицький організовував школи з навчанням українською мовою, підтримував видання книжок, театральні гуртки, мистецькі ініціативи. Через це він часто наражався на утиски, однак послідовно продовжував свою діяльність, переконаний, що тільки народ із сильною духовною основою здатен вистояти в історичних бурях.

Для Митрополита А. Шептицького справжня свобода не зводилася до лише політичної чи соціальної незалежності. У його духовно-філософському вченні вільною є лише та людина, яка живе у згоді зі своєю совістю, вірою і Божим покликанням. Він наголошував, що внутрішня свобода є вищою формою свободи, бо саме вона дозволяє людині залишатися собою навіть у найскладніших обставинах.

А. Шептицький вважав, що внутрішня свобода – це не свавілля, а духовна відповідальність. Людина, яка діяла за внутрішніми переконаннями, несла перед Богом і народом обов'язок бути чесною, моральною, відкритою до служіння. Вона не залежала від зовнішніх обставин, бо її опора – внутрішній моральний компас.

Ця ідея особливо звучала актуально у часи поневолення, коли народ змушували зректися мови, віри, культури. А. Шептицький підкреслював, що зовнішні утиски не знищують гідності народу, якщо буде збережена його внутрішня свобода духу. У пастирських посланнях А. Шептицький неодноразово звертався до вірян із закликом не впадати у відчай через політичні переслідування чи ідеологічний тиск, а залишатися вірними християнським

принципам. Його особиста позиція та життєвий приклад засвідчували, що духовна автономія – це здатність не втратити внутрішнє світло навіть у темні часи. Він був переконаний, що моральна «самість» людини й народу ґрунтується на вірності істині, а не на пристосуванні до тимчасових умов. Навіть під загрозою переслідувань, віруючий покликаний діяти згідно з Божим законом, а не за вказівками світської влади, яка може бути несправедливою або агресивною.

Для А. Шептицького духовна «самість» передбачала піклування про ближнього, вияв любові, жертовності та доброчинності. Людина не повинна використовувати свою свободу для руйнування чи протиставлення себе іншим. Навпаки – істинна «самість» виявляється в здатності до співчуття, підтримки, милосердя і дії на благо спільноти. Його погляди глибоко християнські: особисте вдосконалення неможливе без моральної співучасті у житті ближніх, без будування справедливого й гідного суспільства.

В умовах сучасних викликів ідеї А. Шептицького набувають особливої ваги. У ХХІ ст. Україна знову опинилася перед історичними викликами – повномасштабна війна, гібридні загрози, інформаційні атаки, культурний тиск глобалізованого світу. У цих умовах настанови митрополита А. Шептицького є актуальним і живим дороговказом. Його вчення про самість як духовну опору, віру, національну гідність, просвітництво та культуру не тільки надихає, але й допомагає сформувати і зберегти внутрішню цілісність – як особистості, так і народу. Ідеї А. Шептицького звучать як пророча відповідь на спокуси сучасності: знеособлення, споживацтво, маніпуляції свідомістю. Для А. Шептицького «самість» – це джерело сили, стійкості, відповідальності, що особливо проявляється в часи випробувань. У контексті сучасної боротьби за свободу та ідентичність, питання «самості» перетворюється на питання виживання як народу: чи зможемо ми залишитися собою, вистояти духовно, морально, культурно? Саме внутрішній стрижень, на переконання митрополита, є тим, що не дозволяє людині схибити, втратити себе, навіть за умов тиску, болю чи загрози. Це стрижень, укорінений у вірі, культурі, рідній мові, історичній пам'яті.

Філософія митрополита Андрея – не теоретична абстракція, а практична мудрість життя і боротьби, заклик не здаватися, не втрачати гідності. Вона спонукала кожного берегти свою особисту честь, бути гідним представником народу, діяти активно, свідомо, морально. А. Шептицький вчив, що справжній християнин – це не пасивний спостерігач, а відповідальний учасник змін, захисник правди, будівничий майбутнього. Саме тому його ідеї сьогодні надихають українців чинити опір – не лише фізично, а й духовно, культурно, морально, не дозволити злу зруйнувати серцевину людяності.

Митрополит А. Шептицький залишив нам глибоке вчення про людину як образ Божий, покликану жити у правді, свободі та любові. Право на «самість» – це право бути собою, яке потрібно захищати і розвивати, бо саме в ньому – основа здорового суспільства і сильної нації.

Список використаних джерел

1. Шептицький А. Як будувати рідну хату. Львів: Видавництво УКУ, 2001. 48 с.
2. Шептицький А. Про єдність Церкви. Львів: Свічадо, 2005. 252 с.
3. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
4. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
5. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
6. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
7. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.ua*. 13 квітня 2012.
8. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.

Галина ГРУЦЬ

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки
та менеджменту освіти

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ЛИСТИ О. АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО МАТЕРІ: СПРОБА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Особистість митрополита Андрея Шептицького – одна з найвеличніших постатей української історії. Софія Шептицька у книзі спогадів «Молодість і покликання отця Романа Шептицького», присвяченій молодим рокам сина писала: «А там... у тиші монастирських мурів, під покровом Найсвятішої Діви, ... моє хлоп'я молиться: «Господи, чого бажаєш, щоб я вчинив? А Господь відповідає йому в душі голосом без слів якого людське ухо не чує, але серце розуміє: «Покинеш батька й матір, братів і свій дім, покинеш обряд, який виховав тебе для мене... і підеш до нового життя, до чужих людей ... Твої найближчі будуть здвигати раменами й називати тебе шаленим, а мати над тобою плакати буде, і в її плачу покинеш її, але підеш, бо Я тебе кличу ...» [4,

с. 33]. І він пішов за Господом. Однак мама для нього залишається найважливішою людиною: «по Бозі я найбільше любив свою матір». Дванадцять листів, які А. Шептицький написав своїй матері, є яскравим свідченням цього. У шостому та дванадцятому листах А. Шептицький називав свою матір «Христовою Мамою», бо був свідомий того, що його життєва дорога – це шлях на Голгофу, а мати повинна смиренно прийняти вибір сина. Він писав матері, що «я ніколи не відречуся свого обов'язку даного мені Богом і до «кінця днів моїх», кажучи словами псалмопівця, буду здійснювати заповіт св. Павла – бути всім для всіх. Я знаю, Мамо, мене відречуться одні, мене проклинатимуть другі, мене, може аж по відході моїм до Бога зрозуміють мої найближчі. І я свідомий того, що мене називатимуть «політиком на митрополичому престолі» чи «шовіністом у рясі», мені закидатимуть, що я мішаю «сакра кум профаніс», бо світ чомусь уявив собі, що св. Євангелія є і повинна бути тільки духовим кормом, а матеріяльний світ до св. Євангелії не належить, під час коли сам Спаситель навчив нас молитися про «щоденний хліб». І тому для мене, місіонера, нема й не буде ні однієї чужої ділянки з життя, дорученого мені Богом народу, незалежно, чи це буде промислом чи шкільництвом, мистецтвом чи гігієною, купецтвом чи філософією, наукою чи спортом. Нема бо й не буде під сонцем науки, котра б була відповіднішою дорогою до ладу і сили економічної, як св. Євангелія Ісуса Христа, бо нема і не буде науки, котра б у рівній мірі, як Євангелія, заховувала рівновагу прав і обов'язків у відношенні до себе, означала межу самолюбства й любови ближнього чи розв'язувала так легко труднощі суспільного життя і свободної волі даній Богом кожному з нас особисто й кожному народові загально» [1, с. 53].

Листи А. Шептицького – виняткове джерело для осмислення внутрішнього світу молодого монаха, майбутнього митрополита, який лише окреслює свій шлях до повного служіння Богові й Україні. Окрім того, листи до матері Софії з роду Фредро відкривають для нас інтимний, глибоко духовний простір, де слово – не просто комунікація, а молитва, особистий вимір стосунків між сином і матір'ю, розмова сердець, місце етичного вибору й унікальне свідчення духовного формування людини, що стала моральним авторитетом епохи.

У листах із Нового Санча, Добромиля, Кристинополя А. Шептицький ділиться сумнівами, внутрішньою боротьбою й, зрештою, світлою рішучістю присвятити своє життя Богові. Він щиро зізнається матері: «Моє бажання – бути орудням Божим. Лише таке життя має сенс...» [1, с. 23]. І далі: «Я щасливий бути тим, чим мене хоче мати Бог. Нічого більше не бажаю і не шукаю...» [1, с. 33]. «Становлюся іншим, а водночас почуваю, що тільки тепер стаю собою...» [1, с. 17].

Для А. Шептицького важливе не лише виконання обов'язків, а й глибоке внутрішнє переживання віри як основи всього буття: «Молюся щодня, щоб Господь дав мені терпеливість і силу нести хрест...» [1, с. 29]. Цими сокровенними думками він ділиться зі своєю матір'ю. Адже вона для сина передовсім – духовна співрозмовниця. Листи до матері – це не тільки звіт про події, а своєрідний духовний щоденник, який сповнений удачності, довіри й ніжності: «Твоя молитва – мій захист. Без тебе, мамо, я не дійшов би до того миру, що маю нині...» [1, с. 47]. «Завдяки... Тобі, Дорога Мамо, я зрозумів, чим я є та чим повинен бути... Коли ж приходять хвилини безсилля і я стаю дитиною, тоді я звертаюся до Тебе, Мамо, й зразу почуваюся дужим і сильним, таким як тоді, коли я, не вміючи ще як слід писати, мазав на папері олівцем. Твій Ама». Окрім того, у листах до матері А. Шептицький виявляв себе безмежно люблячим сином. «Моя Найдорожча Мамо!», «Кохана Моя Мамо», «Дорога Моя Мамо!», «Мамочко Дорога», «Ти є Христова, Мамо, допоможи мені своїми молитвами, щоб я повністю одягнувся в Христа!» – так звертається син до своєї матері. Доречно зауважити, що слово «Мама» А. Шептицький завжди пише з великої літери. Безмежна любов до матері поєднувалася з ніжністю й глибокою пошаною.

Звертаючись до матері, А. Шептицький ніколи не втрачав тону синівської поваги, але водночас говорить із нею як з рівною духовною подругою. Він не ховає від неї власних переживань, відверто говорить про страхи й надії. Так, в одинадцятому листі митрополит пише: «Грядуть часи переслідувань, Мамо, часи мучеництва. Ти тепер, Мамо, у стіп Христа, молися, Мамо, за мене й за мій, Богом мені повірений народ, молися, щоб Господь дарував мені мучеництво й щоб цією людиною, яка уміла б зі злого зробити менше зло, з не дуже доброго – добре, а з доброго найкраще і Богові наймиліше – був Твій син» [1, с. 53]. Матір для митрополита – не лише найрідніша людина, а й моральний компас. Він просив у неї поради, розповідає про свої сумніви, але й водночас утішає її, зміцнює у вірі. Це глибокий обмін духовним досвідом. Таке листування – приклад любові, заснованої не на сентименті, а на взаємній відповідальності та духовній співтворчості.

А. Шептицький не просто ділився думками з матір'ю – він обговорював із нею найважливіші етичні та екзистенційні питання. У центрі його листів – любов до ближнього, потреба служіння, підкорення Божій волі, страждання як шлях до освячення. Як писав митрополит: «Внутрішній світ є там, де воля людська співпадає з волею Божою. І я щораз більше намагаюся жити в цьому світі».

Ці листи – не лише документ епохи, а передусім дзеркало душі, в якому кожен може побачити відображення духовного становлення митрополита. У

листах до матері А. Шептицький ніколи не вихваляв себе, не акцентує уваги на своїх заслугах, а завжди скеровує думку до вищої правди, яка єднає серця у Христі.

Як і в епістолярній спадщині Григорія Сковороди, листи митрополита перетворюються на духовний щоденник, на форму діалогу з вічністю. Вони глибоко інтимні, але водночас універсальні. Це – листи любові, болю, турботи, віри й довіри. Читаючи їх, складається враження, що вони адресовані кожній українській матері, кожній українській жінці, яка чекає свого сина з війни й неустанно молиться за нього. А. Шептицький у своїх зверненнях до матері розкриває глибини власного серця, де неодноразово – крізь біль – проступає світло.

Історична цінність цих листів – безсумнівна, але ще важливішою є їхня здатність оживляти моральні координати для кожного покоління. Проаналізувати їх ми змогли завдяки епістолярній повісті українського католицького письменника Г. Меріама-Лужницького «Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері», опубліковані в 1982 р. у Філадельфії (США). У ній письменник спробував відтворити всю теплоту й щирість стосунків між матір'ю і сином, їх містичну єдність» [5, с. 20–21]. Ця містичність виявлялася в тому, що життя обох було проняте такими християнськими символами, як: дорога, хрест, Голгофа, Богородиця, Христос. «Християнські символи актуалізують біблійний контекст, а образні домінанти Богородиці, Христа набувають розширено-асоціативних значень і перетворюються у своєрідні «концепти» буття» [5, с. 21].

Отже, епістолярій А. Шептицького – це не лише документ доби, а й приклад морального самостановлення. Це інтимна молитва вголос. Їхня сила – у правді й простоті. Вони – духовний заповіт. І, як і кожен заповіт, закликають до наслідування. У простих словах – глибина віри, в коротких фразах – духовна цільність. Ці листи – нагадування про те, що шлях до великого служіння починається з внутрішнього світла, з уміння слухати себе, ближнього і Бога. Як писав сам Шептицький: «Найбільша радість – служити. Найвищий обов'язок – любити».

Список використаних джерел

1. Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері / упоряд. Григор Меріа-Лужницький. Філадельфія, 1982. 56 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17175/file.pdf>
2. Духовна велич Львова. Андрій Шептицький: життя та служіння. URL: <https://velychlviv.com/sheptytskyj/>
3. Блаженніший Любомир Гузар. «Листи Андрея Шептицького як духовний компас». *Католицький вісник*. 2015. № 3. С. 14–16.

4. Шептицька Софія з Фредрів. Молодість і покликання отця Романа Шептицького. Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ «Свічадо», 1994. 154 с.
5. Вівчарик Н. Художні особливості епістолярної повісті Григора Лужницького «Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 3. С. 18–22.

Діана ДЕМИДЯК

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ СОФІЇ ФРЕДРО У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Граф Андрей Шептицький – видатна постать в історії Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) та загалом в українській історії. Його епоху в історії Церкви справедливо називають винятковою. Митрополит був для українців не лише духовним орієнтиром, а й відігравав ключову роль у пробудженні національної свідомості українців Східної Галичини, особливо враховуючи складний період, у який припало його служіння. Перша та Друга світові війни, окупації, непрості польсько-українські взаємини в Галичині першої половини ХХ ст. – саме в цей час А. Шептицький залишався Митрополитом Галицьким.

Його послідовна підтримка українського руху ґрунтувалася на засадах християнської моралі, через що сам Митрополит став об'єктом критики з боку радикальніших груп населення. Для нього, як для служителя культу, жодна політична мета не виправдовувала застосування насильства. Про це він неодноразово наголошував у своїх пастирських посланнях [1, с. 183].

Особистість Митрополита завжди була багатогранною. Він брав активну участь у процесах реформування Церкви: продовжував реформи чернецтва, доклав значних зусиль до створення у Львові Греко-Католицької Богословської Академії [2, с. 47]. Його служіння було спрямоване на задоволення потреб народу – зокрема, створення лікарень, благодійність, а також широку підтримку українського мистецтва і культури.

Формування такої значущої особистості, як-от: А. Шептицький, відбувалося під потужним впливом його матері – Софії, яка походила з вишуканого осередку галицької аристократії та була дочкою відомого польського комедіографа Александра Фредро. Як і родина Шептицьких, Фредри зараховувалися до так званих «червоноруських» родин, але якщо

Шептицькі були полонізованим руським родом, то Фредрів, за словами Є. Дуніна-Борковського, відносили до родин угорського походження [3, с. 66]. Софія виросла в польському середовищі й не знала греко-католицького обряду. Оточення родини Фредрів становили представники найвідоміших польських родів – Чарторийські, Сапіги, Любомирські та Бадені [3, с. 76].

Руський елемент у житті родини Фредрів був присутній радше фоново і менш помітний, ніж у родині Шептицьких – греко-католицькі священники брали участь у похоронній процесії її батька, а мати Софія, з Яблунівських, у листах синові інформувала за політичне примирення з русинами, що, на її думку, мало б сприяти добробуту країни [3, с. 69].

Софія отримала ґрунтовну домашню освіту, засвоїла навіть основи хімії та фізики, що було нетиповим для жінок того часу. Її першою вчителькою та багаторічною компаньйонкою була швейцарка Адель Дефорель [4, с. 15]. Проте головним її талантом були мистецькі здібності – Софія володіла значним художнім даром. Одна з її робіт – образ Яна з Дуклі – зберігалася у львівському костелі бернардинів [3, с. 69]. Її творами оздоблено також костели у Жовкві та Брухналях [5, с. 143].

Ранні спогади про С. Фредро-Шептицьку подають її радше як творчу й дотепну аристократку «з добрими манерами», ніж як сувору богобоязливу католичку [3, с. 78]. Софія оцінювала свою ранню релігійність як незріле святенництво. Важливий вплив на її духовність мала мати – Софія Яблонівська-Фредро, хоч у дитячі роки була до доньки досить холодною [6, с. 18]. Значний духовний вплив на Софію мала також її тітка Праскеда Фредро, яку вона вважала «першим втіленням християнської думки» [6, с. 18]. Окрім того, на духовні пошуки Софії впливали обставини часу, її оточення та трагічна втрата двох синів у ранньому віці [3, с. 86]. Головний розвиток її духовності відбувався після шлюбу та народження дітей.

Важливим елементом у колі родини Шептицьких були особи, пов'язані з «Товариством Ісуса» та василіанською реформою, які прагнули зміцнити зв'язки ГКЦ з Римом. Це питання було не лише релігійним, а й мало політичне значення. За словами отця Генрика Яцковського, близької особи як для Софії, так і для її дітей, врегулювання цього питання могло стати наріжним каменем для мирного розв'язання польсько-українського конфлікту, що загострювався в той період [3, с. 85]. Саме о. Генрик був тією людиною, яка сформувала релігійний світогляд Софії і тривалий час був духівником майбутнього митрополита. Софія згадувала про їхню першу зустріч у 1880 р., після якої отець Генрик став невід'ємною частиною духовного життя родини Шептицьких.

Саме отця Генрика Яциковського батько Митрополита, Ян Кантій, вважав винним у прищепленні ідеї переходу А. Шептицького в уніатство [3, с. 87]. У такому середовищі – польському, католицькому, що водночас зберігало елементи руської культури та обговорювало питання реформ ГКЦ – і зростав майбутній Митрополит.

Стосунки між матір'ю та сином були близькими упродовж усього життя, і багато в чому саме її релігійність прищепилася дітям. Вона була вірною католичкою і приділяла багато уваги вихованню синів, хоча сама зізнавалася, що не мала жодної системи виховання, вважаючи основним методом молитву «Богородице Діво» [7, с. 38]. Її релігійність ішла від серця, без книжкових приписів, без підготовки та штучних зусиль [8, с. 38].

Особливу побожність Софії можна простежити в її листах до давньої приятельки Ванди Островської, де не було жодного слова супротиву Божій волі чи скарг на клопоти чи недуги [5, с. 143]. Саме мати почала навчати майбутнього Митрополита катехізму [8, с. 10]. Важливу роль матері у духовному розвитку А. Шептицького згадував і Климентій Шептицький, який писав, що мати швидше б воліла бачити синів мертвими, ніж дізнатися, що вони вбили свої душі важким гріхом [5, с. 143].

А. Шептицький, тоді ще Роман Шептицький, з дитинства був чуттєвою дитиною з природною відразою до брехні, а про своє бажання стати священником він заявив уже в дев'ятирічному віці [5, с. 17]. З цього часу Софія Шептицька, за її власними словами, повірила у святість покликання сина [5, с. 44]. Відтоді, як він поїхав з дому навчатися, вони вели постійне листування французькою мовою. Софія вважала, що займала у серці сина перше місце – після Бога й Чину [5, с. 21]. Вона підтримувала і впливала на його бажання стати священником.

Однак вибір Андрея на користь василіанського чину був важким для його матері, котра залишалася римо-католичкою. Саме тоді особливо гостро проявилася для неї чужість греко-католицького обряду – він існував у її житті лише як об'єкт політичних дискусій та жартів про греко-католицьких священників і сприймався, якщо не як явище «людей темних», то як справа «ворогів латинської Церкви і польської національності» [5, с. 35].

Софія говорила про долю свого сина, який планував «покинути батька і матір, братів і свій дім, і обряд, який виховав тебе», але водночас глибоко поважала вибір власної дитини [4, с. 75]. Вона сприймала це як Божу волю [5, с. 42]. Питання переходу Андрея в греко-католицький чин було складним для родини й тривалий час слугувало джерелом напруги. Під час так званої «Романової справи», Софія намагалася розрадити чоловіка і сина, що їй самій приносило глибокі переживання [5, с. 74].

Саме С. Шептицька відіграла вирішальну роль у тому, що Андрею вдалося отримати аудієнцію у Папи Римського Лева XIII. Майбутній Митрополит вважав, що його мати «досягла чуда», і сприймав цю зустріч як виняткову подію. Спеціальна аудієнція зі Святішим Отцем відбулася у Страсний тиждень, під час якої Папа благословив Андрея на становлення монахом-василіанином [5, с. 117]. Після цього вибір чину став остаточним і непорушним. С. Шептицька померла 1904 р. і була похована у родинному маєтку Шептицьких.

Раннє формування особистості А. Шептицького нерозривно пов'язане з родинним колом та оточенням, де надзвичайно важливу роль відігравала його мати – графиня С. Шептицька. Її глибока релігійність, мистецькі таланти та моральна стійкість стали тими орієнтирами, які з дитинства впливали на майбутнього Митрополита. Незважаючи на середовище і прихильність до польської культури, Софія прийняла вибір сина на користь ГКЦ і змогла підтримати його непростий шлях. Таким чином, її вплив був не лише особистісним явищем, а й історичним – завдяки її вихованню ГКЦ отримала одного із найвизначніших своїх провідників.

Список використаних джерел

1. Львівські Архієпархіальні відомості. 1942, листопад. Ч. 11. С. 179–180.
2. Кундис В. Я. Історія УГКЦ. Дрогобич: Посвіт, 2025. 197 с.
3. Новак М. Два світи. Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках. Львів: Свічадо, 2023. 640 с.
4. Князь Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький: сторінки життя і діяльності. уклад. Анастасія Вегеш, Микола Вегеш. Ужгород: Вид-во ТОВ «РІК-У». 2024. 480 с.
5. Шептицька-Фредр С. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Вінніпег: видавець Дмитро Микитюк. 1965. 156 с.
6. Манькут О.-Д. Софія з Фредрів Шептицька / пер. з польс. О. Мандрики. Львів: Свічадо, 2015. 152 с.
7. Гузар Л. Андрей Шептицький, митрополит Галицький (1901–1944) – провісник екуменізму. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 496 с.
8. Сліпий Й. Про молодечий вік нашого Митрополита. *Богословія: науковий тримісячник*. 1926. Т. IV. Кн. 1–4. Львів: Богословське наукове товариство. Львів, 1926. С. 6–26.

Світлана ШТУКА

заступниця директорки Тернопільського
обласного комунального територіального
відділення МАН України

РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ЙОСИФА СЛІПОГО ЯК МАЙБУТНЬОГО ОЧІЛЬНИКА ГКЦ

Росія розв'язала проти України імперіалістичну, загарбницьку війну, спрямовану не лише на захоплення території, а й на знищення української державності, нашої національної ідентичності, геноцид Українського народу.

У непрості часи особливо важливо зберігати пам'ять про моральні й духовні цінності, а також звертати увагу на постаті, які виконують просвітницьку місію для людства. До таких провідників української духовності належать Андрей Шептицький та Йосиф Сліпий. Дві постаті, діяльність та формування ідей яких неможливо розглянути поза складними політичним і богословським контекстом кінця ХІХ ст. – і викликів ХХ ст.

Новизна нашого дослідження полягає у вивченні ролі та впливу митрополита А. Шептицького на формування особистості патріарха Й. Сліпого. Вивченню життєвого шляху блаженнішого Йосифа Сліпого присвячено роботи: Е. Бистрицької, М. Бармака, Б. Боцюрківа, П. Глібчука, І. Дацько, В. Ленцика, В. Сергійчука, Т. Бублика, І. Марків.

У становленні Й. Сліпого як верховного архієпископа велику роль відіграв митрополит А. Шептицький, з яким він познайомився ще у юнацькі роки. Спілкування з владикою сильно вплинуло на подальші орієнтири в житті патріарха [5]. А. Шептицький пройшов нелегкий шлях, але який був сповнений любов'ю, мудрістю, щедрістю, великою працею. Ці чесноти він потребував від всіх, а найбільше від свого найближчого оточення, до якого згодом буде входити майбутній очільник ГКЦ Й. Сліпий.

Важливу роль у формуванні зрілої особистості відіграють ті зерна мудрості, які, потрапивши на сприятливий ґрунт юнацької свідомості, згодом проростають і дають багаті плоди. У цьому аспекті не можна не згадати окремі моменти з дитинства Й. Сліпого, що стали визначальними для формування його світогляду. У десятирічному віці (1902 р.) він проживав у с. Заздрість на Тернопільщині. Його батько, заможний господар і авторитетна особа у громаді, був провідним членом церковної спільноти [5].

Змалечку Й. Сліпий ходив до церкви, слухав науки релігії: «Я спершу приходив з матір'ю до церкви, а пізніше і сам, і дуже мені подобалися два золоті ангели, які стояли по обох боках кивота. Десь на шостому році життя приступив я перший раз до святої сповіді. Велике враження зробив на мене

звичай, як священник накривав мені голову епітрахилем. Після другої сповіді, десять по місяці – два, ми могли вже причащатися» [7, с. 74].

Вже в літньому віці Патріарх пригадував тих настоятелів, які служили в селі. Це були дуже старанні та побожні священники – Теодор Цегельський, парох Струсова і навколишніх сіл і о. Левицький, який часто приїжджав катехизувати дітей, сповідати хворих і вирішував різні церковні справи в селі. Коли священник Т. Левицький був переведений на іншу парафію, на його місце прийшов о. Платон Карпінський, за якого відбулася візитація митрополита А. Шептицького. Йосиф добре пам'ятав цей візит: «Приїзд Митрополита до Струсова зробив величезне враження на всіх, зокрема його висока, видніла понад усіма постать. Приїхало багато людей з сусідніх парохій. Пригадую, що він був убраний у фіолетову рясу, з половою на голові. Дівчата сипали квіти перед ним, поміж них була і моя сестричка Євгенія. Опісля о. Платон представив Митрополитові учнів, а нас було з кількадесят, і Митрополит почав питати катехизм. Він запитав мене «що то є общеніє святих, на яке я дав вдовольняючи відповідь» [8, с.14]. Й. Сліпого вважали за здібного учня, за доброго і побожного хлопця, раз місцевий священник вибрав його з кількома іншими хлопцями, щоб представити Митрополиту Андрею. Мабуть, в той момент ні один, ні другий не уявляли собі, що попереду в них довгі роки спільної праці, що діло, яке розпочав один, буде продовжувати другий.

У 1903 р. Й. Сліпий закінчив четвертий народний клас австрійського типу з високими оцінками. Згодом батько відвіз його до Тернополя, де він складав вступні іспити до гімназії, яку хлопець закінчив з відзнакою. Хлопець був активним учнем та брав участь у культурно-освітньому житті навчального закладу. Відомо, що під час свого візиту на Тернопільщину митрополит А. Шептицький завітав до гімназії, де побачив Йосифа серед учасників церковного хору цього навчального закладу. Юнак залишився в його пам'яті завдяки високому зросту та прекрасному голосу [5].

Закінчивши гімназію, Й. Сліпий роздумував над продовженням навчання. Він прагнув бути науковцем, займатися наукою та релігійне покликання теж хвилювало його. Хлопець обирав між сферою філософії та теології. Восени 1911 р. відбулися вступні іспити до Львівської духовної семінарії, на які прибуло понад сто кандидатів. Абитурієнти проходили співбесіду перед комісією, що складалася з викладачів семінарії під головуванням митрополита А. Шептицького. Успішно склавши іспити, Й. Сліпий був прийнятий до духовної семінарії [7, с. 106].

Згодом, завдяки рішенням митрополита А. Шептицького, юний семінарист отримав можливість продовжити навчання в університеті Інсбрука (Австрія), де його наукові прагнення знайшли більше підтримки. У цьому університеті

здобували освіту близько 250 студентів різних національностей. Українська громада була невеликою і налічувала лише 10 студентів. Уже з 1908 р. тут діяв «Гомелістичний кружок богословів Інсбрука», до якого приєднався і Сліпий. Він активно брав участь у засіданнях, виступаючи з доповідями. Окрім того, він пробував свої сили у написанні статей на філософсько-богословські теми, завдяки своєму природному хисту до цього. Зокрема, в серпні 1914 р. в журналі «Нива» вийшла його стаття «Прагматизм у філософії і теології».

У цей період розпочалася Перша світова війна. Йосиф, повернувшись на канікули до рідного с. Заздрість, не зміг повернутися в Інсбрук через окупацію цих земель російськими військами. Однак після певного часу він все ж вирушив назад до Інсбрука, щоб продовжити навчання, яке було перерване на рік, де успішно захистив докторську дисертацію на тему «Поняття про вічне життя у Євангелії святого Івана» [7, с. 112].

9 вересня 1914 р. російська окупаційна влада заарештували главу митрополита Андрея. Його ув'язнили й терміново під посиленою вартою жандармерії відправили у російське місто Суздаль [1, с. 95]. У вересні 1917 А. Шептицький повернувся до Львова і відразу включився у політичне життя краю. Сам же митрополит потрактував своє трирічне перебування на теренах сусідньої держави як нагоду для поширення ідей унії [1, с. 97]. 30 вересня 1917 року в лаврі отців-студитів в Уневі майбутній глава греко-католиків прийняв свячення від митрополита Андрея.

У 1920–1921 рр. Й. Сліпий навчався в Римі. У цей період він підготував другу наукову працю «Про принципи спірації в Пресвятій Трійці», за яку отримав докторський диплом та звання «*magister agrigatus*» у Григоріанському університеті. Паралельно із заняттями в цьому університеті відвідував лекції в домініканському університеті Анджелікум, а також приділяв увагу вивченню мистецтва. Рим, як значний культурний та історичний центр, надавав для цього всі необхідні можливості.

Й. Сліпий мав нагоду ознайомитися з пам'ятками класичної та християнської культури, прагнучи максимально використати час свого навчання. Окрім наукової діяльності, Й. Сліпий займався пасторальною роботою, листуючись із митрополитом А. Шептицьким і виконуючи його окремі доручення. Після захисту докторату у Григоріанському Університеті у кінці червня 1922 р. Й. Сліпий залишає Рим і їде до Львова. Дорогою додому прийняв участь в екуменічному з'їзді у Велеграді (6–9 серпня 1922 року). Про цей велеградський з'їзд отець Йосиф написав статтю і надрукував її у місячнику «Нива» за 1922 рік [7, с. 124].

Й. Сліпий став організатором Богословського наукового товариства (1922 р.), з 1926 р. був його незмінним головою. Написав для нього статут і згуртував

навколо себе науковців. Був засновником та редактором квартальника «Богословіє» з 1923 р. Під його керівництвом вийшло 29 томів «Богословія» та 45 наукових праць окремих видань. Однак справжньою науковою лабораторією, повинен був стати університет. Але польський уряд не спішив вирішувати це питання. Лише після укладання конкордату між Польщею і Апостольським престолом у 1925 році для ГКЦ виникли сприятливі умови для організації Богословської Академії у місті Львові. У повоєнні роки ректором семінарії був Тит Галущинський [5].

Й. Сліпий особливо добре усвідомлював важливість створення вищого навчального закладу, адже сам здобув хорошу освіту. Незабаром після того, як митрополит А. Шептицький доручив йому викладати догматику у Львівській духовній семінарії, Й. Сліпий був призначений ректором цього закладу. 28 лютого 1928 р. митрополит офіційно затвердив його на посаді ректора Академії. Отець із всією енергійністю взявся за налагодження навчального процесу. Щоб духовенство було високоосвічене, потрібно мати хороших викладачів, підручники [3, с. 48]. Тому ректор вимагав від кожного викладача написати свій підручник для навчання. Попри те, що такий крок підносив викладачів на вищий рівень, до якого мали тягнутися священники, також і змушував професора серйозно підходити до своїх обов'язків, змушував його вести науковий пошук і представляти результати своєї праці для широкого загалу. Урочисте відкриття Богословської Академії відбулася 6 жовтня 1929 р. Задум і фінансування належали митрополиту Андрееві, а реалізація – отцю Йосифові. Утримання семінарії на рік складало 360 тис. злотих. Один день утримання коштував 1 тис. (вартість 1 морга поля – примітка авторки) [6, с. 26]. Приділялася значна увага духовному життю семінаристів, їх науковому та культурному розвитку. Організовано «Читальню студентів богослов'ї імені Маркіяна Шашкевича», духовий оркестр, різні братства. Але всім цим великим колективом, в деякий час число кандидатів було близько 400, потрібно було керувати. Й. Сліпий, з його твердим і рішучим характером, який пам'ятають ті, хто безпосередньо мав змогу з ним спілкуватися, чи не найкраще підходив до цього. До викладання в Академії запрошувалося кращих знавців своєї дисципліни, як людей духовних, так і світських [3, с. 51].

За наукові заслуги і активність у розбудові культурно-національного і релігійного життя в 1930 р. його обрано дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка. Відбув низку наукових подорожей Західною Європою і до Святої Землі, брав активну участь в унійних конгресах у Велеграді, Празі й Пінську, організував з'їзд у Львові 1936 р.

Восени 1939 р. розпочалася перша радянська окупація Західної України і територія Галичини опинилася в епіцентрі бойових змагань між воюючими

сторонами. У вересні бойовими снарядами було зруйновано будівлі Духовної семінарії та сусідніх будівель. Знищено вогнем цінну бібліотеку. Через деякий час Богословська академія була закрита, студентів і викладачів розігнано [7, с. 149]. Так, духовне і педагогічне надбання за короткий період перетворилося у згарище та руїну. А праця трудівника, Сліпого, на педагогічній ниві враз обірвалася.

З початком окупації СРСР земель Західної України, розпочалися більшовицькі репресії щодо української інтелігенції. Одночасно пішов натиск на церкву й церковні установи «згори». Приміщення націоналізували, зайняли їх під свої помешкання або установи висиливши з них священників. Почалися арешти священників, вивезення їх та засуди на смерть [7, с. 151]. Уже в період першого перебування радянської влади на західноукраїнських землях ГКЦ зазнала переслідувань. У результаті арештів НКВС у в'язницях упродовж вересня 1939 – червня 1941 рр. загинуло 34 греко-католицьких священники, а 41 депортовано на Схід.

Досягнення декількох міжвоєнних десятиліть раптово опинилося перед перспективою повної руїни. Під загрозою була не тільки вільна християнська наука і її наукові вогнища, але й християнська віра. В цих умовах А. Шептицький вирішує рекомендувати Й. Сліпого своїм наступником. Маючи гіркий життєвий досвід, А. Шептицький розумів, що у цей непевний для України і Церкви час, йому потрібен наступник – сильна, вольова, освічена, авторитетна людина. Окрім того йому потрібний діяльний помічник, якого поважають і шанують як духовні, так і світські кола української громадськості. Вибір наступником Й. Сліпого був закономірним [6, с. 23].

У вересні 1939 р. Митрополит Андрей звернувся до Папи Пія XII з проханням затвердити ректора Львівської Богословської Академії отця Й. Сліпого на архієпископа. Коли згодом Святійший Отець поцікавився в А. Шептицького, чому він подав лише одну кандидатуру, то одержав таку відповідь: «Ліпшого кандидата від о. ректора Сліпого – нема» [2, с. 148]. З другої половини листопада поточного року Й. Сліпий перебрався з приміщення Богословської академії до митрополичих палат, заявивши при тому, що йому прикро покидати цей будинок, де провів довгі роки праці, але тепер життя тут для нього неможливе і обов'язок бути ближче до старенького митрополита кличе його переселитися до приміщень св. Юра» [6, с. 24].

25 листопада 1939 р. в Римі схвалено пропозицію А. Шептицького. Коли Митрополит одержав відповідь про затвердження Й. Сліпого в новому титулі, він дав прочитати того листа йому. Прочитавши з великою увагою, той почав спочатку відмовлятися, кажучи що це означає брати велику відповідальність за церкву в такі страшні часи. Після того Митрополит Андрей закликав до себе

тодішнього кафедрального священника Романа Лободина і доручив йому приготувати все необхідне до архиєрейських свячень, що мали відбутися в митрополичій каплиці [6, с. 25]. Висвячення провадив особисто Митрополит в присутності владик Микити Будки і Миколи Чернецького. Оскільки А. Шептицький тоді хворів, а в церкві було холодно, то посвячення відбулося в палаті Митрополита. Висвячення проводилося таємно і лише у 1942 р., офіційно повідомили про те, що Й. Сліпий є єпископом і наступником Митрополита А. Шептицького. З приводу цього Й. Сліпий, писав, що «Передо мною, наступником Сл. Б. Андрея і переємця його духовної спадщини, простелився довгий шлях відречення, несення хреста і свідчення...» [4].

Окрім цього, владика Й. Сліпий тоді мав перед собою ще одне завдання: оскільки 9 жовтня 1939 р. Митрополит Андрей призначив його екзархом для Східної України, то зрозуміло він цікавився релігійним життям за Збручем [82, с. 25]. Про становище церкви у цьому регіоні Й. Сліпий писав, що вона переживає не найкращі часи і вона має зачинені уста. У Києві діючими були два храми, на Байковому кладовищі і Подолі. Саме на цьому він наголошуватиме на архиєрейському соборі 1941 р. [6, с. 29]. Й. Сліпий намагався відвідувати парафії у різних куточках Західної України, щоб підтримати священнослужителів у складний час. У 1943 р. упродовж двох тижнів перебував на Лемківщині, де вивчав становище Греко-Католицької Церкви [6, с. 31].

У 1944 р. розпочався другий прихід радянських військ. За більшовицьким звичаєм уповноважений у справах релігії викликав до себе митрополита, та оскільки він не міг іти, то пішов Й. Сліпий. Більшовики знали докладно, що діялося у Львові під час гітлерівської окупації, бо залишали в місті багато своїх розвідників, від найвищих урядників до рядовиків. «Таким був, наприклад, ректор університету. Він ходив часто до Митрополита, давав різні ради і вияснення, а пізніше те все перекручував і на процесі виступав проти мене і проти Митрополита, обвиняючи нас про якийсь шпіонаж, не знаю, в чию користь. Митрополит навіть поручав його до губернатора, бо він не мав з чого утримуватися». Згодом уповноважений у справах релігії переговорив з Митрополитом Андреем і запропонував йому зачитати під час собору звернення.

У листі до кардинала Тісеранта (березнь 1944 р.) А. Шептицький висловлював побоювання в зв'язку з поверненням радянських окупантів. Здоров'я Митрополита погіршувалося. 1 листопада 1944 р. помер Митрополит А. Шептицький, і Йосиф Сліпий перебирає на себе всю відповідальність за розвиток ГКЦ [3, с. 54]. Насамперед, він розпорядився організувати

похоронний похід через місто з поворотом назад до св. Юра. Багато церковних владик відговорювали нового главу ГКЦ від задуму.

Переїнявши усі права Митрополита, Й. Сліпий продовжував справу А. Шептицького. З цього приводу, він писав, що «Натхненний благодаттю служив я своїй рідній Церкві на тих постах, які поручив мені глава і батько нашої церкви, слуга божий митрополит Андрей» [4].

Отже, життя кожному з нас посилає учителя. Саме таким учителем для Й. Сліпого і був А. Шептицький – прикладом нескореності у житті, незламності у вірі, відданого служіння своєму гнобленому народу.

Список використаних джерел

1. Берест І. Діяльність Андрея Шептицького в роки Першої світової. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2015. Вип. 2. Ч. 3. С. 93–98.
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька церква і Радянська держава (1939–1950). Львів: УКУ, 2005. 222 с.
3. Глібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терни випробувань до зірок небесної слави. Тернопіль, 2002. 131 с.
4. Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/duhovna-svitlytsa/rik-patriarha-josyfa/952-zapovit-patriarha.html>
5. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2004. 608 с.
5. Марків І. С. Роль Андрея Шептицького у духовному становленні Йосифа Сліпого URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48453/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7-139-142.pdf
6. Сергійчук В. Йосиф Сліпий в роки другої світової війни. *Пам'ять століть*. 2002. № 6. С. 20–38.
7. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча, вид. 3-тє, виправлене й доповнене. Львів-Рим: Видавництво УКУ 2017. 632 с. + 40 іл.
8. Хома І. Патріарх Йосиф. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. Львів: Видавництво «Дон Боско», 2009. 172 с.

Ігор КОЗАК

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРНІ ТА ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ В ГАЛИЧИНІ

Митрополит Андрей Шептицький був однією з найвизначніших постатей в історії України, зокрема Галичини, завдяки своїй багатогранній діяльності, спрямованій на розвиток української культури, освіти та національної свідомості в першій половині XX ст. У часи, коли українці перебували під владою іноземних держав, зазнаючи політичного та культурного гніту, його зусилля стали фундаментом для збереження національної ідентичності та формування інтелектуальної еліти. Його ініціативи охоплювали реформування освіти, підтримку мистецтва, видавничої справи, створення культурних осередків, благодійність і духовне виховання, що зробило його ключовим діячем національного відродження.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності А. Шептицького була трансформація освітньої системи. Розуміючи, що освіта є основою для національного розвитку, він активно сприяв створенню та модернізації навчальних закладів, які готували нове покоління освічених українців. Особливу увагу митрополит приділяв духовним семінаріям, де вдосконалював підготовку священників, які мали поєднувати релігійне служіння з просвітницькою діяльністю та поширенням національних цінностей. Водночас він підтримував світські навчальні заклади, такі як гімназії, технічні школи та проекти зі створення українського університету у Львові. Хоча Перша світова війна завадила реалізації указу про заснування університету, А. Шептицький сприяв відкриттю Українського таємного університету в 1921 р. Цей заклад, незважаючи на репресії польської влади, став осередком національної освіти. У 1924 р. митрополит провів урочисту службу в соборі Святого Юра для студентів і викладачів цього університету, підкресливши свою підтримку їхніх зусиль.

Значний внесок А. Шептицького полягав у розвитку видавничої діяльності, яка відігравала ключову роль у популяризації української мови, літератури та культури. Він надавав кошти на видання українських періодичних видань,

таких як журнали «Поступ», «Українське юнацтво» та дитячий часопис «Наш приятель», які сприяли поширенню національних ідей серед молоді та широкої аудиторії. Під його патронатом публікувалися наукові праці, літературні твори та релігійні тексти, що допомагало зберігати українську ідентичність у період культурного тиску. Наприклад, у Національному музеї у Львові, створеному за його підтримки, видавалися такі праці, як «Початки книгодрукування на Україні» І. Свенціцького та «Дерев'яні церкви Галицької України» О. Лушпинського, які популяризували історію та мистецтво України.

Культурна діяльність митрополита скеровувалася на підтримку українського мистецтва та створення сприятливого середовища для його розвитку. Як меценат, він фінансував діяльність художників, письменників і музикантів, організовуючи виставки, концерти та літературні заходи, які формували культурний простір Галичини. У 1923 р. А. Шептицький придбав приміщення для малярської школи Олекси Новаківського, випускники якої, зокрема М. Левицький і М. Мороз, стали визначними митцями. Він також підтримував етнографічні ініціативи, скеровані на збереження народних ремесел, музики та традицій, що сприяло зміцненню національної свідомості. Театральні постановки, народні свята та мистецькі проекти, які він фінансував, популяризували українську культуру серед різних верств населення.

Важливим аспектом діяльності А. Шептицького було створення культурних інституцій, які стали осередками збереження української спадщини. У 1911 р. він викупив будівлю для Національного музею у Львові, який відкрився для відвідувачів у 1913 р. Митрополит особисто збирав архівні матеріали в Львові, Відні та Римі, пов'язані з історією унійного руху в Галичині, для поповнення музейних фондів. Цей музей, що нині носить його ім'я, став центром культурно-просвітницької роботи. Благодійність А. Шептицького мала значний соціальний вплив, особливо в періоди воєнних і економічних криз. Він засновував притулки, лікарні та бурси для незаможних, сиріт і жертв політичних репресій. Наприклад, у Львові він організував бурсу для бідних учнів, а талановитих дітей відправляв на навчання за кордон. Молоді священники за його підтримки здобували освіту в престижних богословських інститутах Європи, зокрема в Італії, Німеччині та Франції. У Коломиї він виділив кошти для товариства «Руський жіночий кружок», яке утримувало бурсу для дівчат, а також фінансував школи товариства «Рідна школа» та читальні «Просвіти», пожертвувавши значні суми, зокрема 70 тис. злотих.

Духовна освіта була ще одним пріоритетом митрополита, який вважав, що священники мають бути не лише релігійними наставниками, а й громадськими лідерами. Під його керівництвом духовні семінарії у Львові поєднували

богослов'я з гуманітарними дисциплінами, такими як філософія, література та історія. Наприклад, Лавра Святого Антонія у Склинові отримала від А. Шептицького бібліотеку Пальмієрі, що стала цінним ресурсом для богословських студій. Його зусилля сформували нове покоління духовенства, яке активно долучалося до національного руху та просвітницької роботи.

А. Шептицький також сприяв розвитку професійної освіти, створюючи ремісничі школи для молоді з малозабезпечених сімей. У Львові заснував дяківську школу, в якій навчали диригентської майстерності, кооперації та ремесел, а також кравецьку школу «Труд» для дівчат і ремісничу бурсу для хлопців. У селі Милування він організував господарсько-городницьку школу, а в Коршеві – садівничу школу для молодих господинь. Ці заклади надавали не лише освіти, а й житло, що було критично важливим для бідних учнів. Такі ініціативи сприяли економічній самостійності та соціальній інтеграції молоді.

Митрополит тісно співпрацював із Науковим товариством імені Шевченка, почесним членом якого він був, і «Українським педагогічним товариством», підтримуючи наукові дослідження та освітні проєкти. Він фінансував видання академічних праць і створював платформи для обміну знаннями між вченими, що сприяло розвитку української науки, зокрема історії та філософії. Його зусилля зміцнювали позиції української мови та літератури в умовах іноземного панування.

Наслідки діяльності А. Шептицького мали тривалий вплив на українську культуру та освіту. Багато створених ним інституцій, таких як Національний музей чи освітні заклади, продовжували функціонувати, зберігаючи національну спадщину. Його внесок у формування національної свідомості через освіту, мистецтво та духовність став основою для розвитку української культури в ХХ ст. А. Шептицький поєднував релігійне лідерство з культурною діяльністю, виступаючи патроном національного відродження.

Підсумовуючи діяльність митрополита А. Шептицького, варто зауважити, що вона скеровувалася на комплексне зміцнення української нації. Він усвідомлював, що освіта та культура є ключовими для збереження національної ідентичності та підготовки до незалежності. Його ініціативи – від реформування освіти й підтримки мистецтва – до благодійності та збереження спадщини – залишили глибокий слід в історії України, зробивши його символом духовної та національної боротьби за свободу і гідність.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.

3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.и*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.
7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Олександр МОРЗИНСЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього

(освітньо-наукового) рівня

кафедри історії України, археології

та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

ДУХОВНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ НАСТАВНИЦТВО АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ТОВАРИСТВ

Митрополит Андрей Шептицький, видатний духовний лідер Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), відігравав ключову роль у формуванні патріотично свідомої молоді в Галичині в першій половині ХХ ст. У складний міжвоєнний період, коли український народ стикався з політичним тиском і культурною асиміляцією з боку польської та радянської влад, А. Шептицький активно співпрацював із молодіжними організаціями, сприяючи вихованню нового покоління українців, здатних відстоювати національні інтереси. Його діяльність охоплювала підтримку освітніх, культурних, спортивних і релігійних ініціатив, спрямованих на розвиток молоді, що стало основою для зміцнення національної свідомості та громадянської активності. А. Шептицький бачив у молоді силу, яка могла забезпечити майбутнє нації, і тому його наставництво

було зосереджене на поєднанні християнських цінностей із патріотичним вихованням.

Одним із ключових напрямків діяльності А. Шептицького була співпраця з молодіжними організаціями, які діяли в Галичині. Він надавав матеріальну та моральну підтримку товариствам, що пропагували патріотизм, здоровий спосіб життя та українську культуру. Зокрема, митрополит активно підтримував організацію «Січ», яка популяризувала фізичне виховання та національні цінності серед молоді. Він також сприяв організації літературних і просвітницьких заходів, які сприяли розвитку української мови та культури. Шептицький наголошував на важливості духовного виховання, закликаючи молодь ґрунтувати свою діяльність на християнських принципах. Його підтримка не обмежувалася фінансуванням: він виступав із настановами, які надихали молодь поєднувати освіту з національною ідентичністю, що було особливо важливим у контексті політичних репресій.

Значну увагу А. Шептицький приділяв співпраці зі студентськими об'єднаннями, такими як «Студентський Союз». Він надавав їм практичну допомогу, зокрема через організацію духовних бесід і лекцій, спрямованих на формування високих моральних стандартів. Митрополит вважав, що освічена молодь є основою для розвитку нації, тому підтримував студентські ініціативи, які сприяли інтелектуальному та громадянському зростанню. Його зусилля допомогли зміцнити зв'язок між церквою та молоддю, створивши платформу для формування української інтелігенції. Шептицький закликав молодь брати відповідальність за майбутнє України, поєднуючи духовні ідеали з активною громадською позицією.

Особливе місце в діяльності Шептицького займала підтримка скаутської організації «Пласт», яка відігравала важливу роль у вихованні молоді. «Пласт» поєднував фізичний розвиток, патріотичне виховання та духовні цінності, що відповідало баченню митрополита про цілісне формування особистості. Шептицький надавав організації значну підтримку, зокрема передавши у її користування свою резиденцію в Підлютому в Карпатах. Його прихильність до «Пласту» була відзначена найвищою нагородою – «свастикою вдячності», врученої верховним отаманом С. Левицьким 21 серпня 1930 р. Однак уже 26 вересня 1930 р. польська влада заборонила діяльність «Пласту» в Східній Галичині, побоюючись зростання національно свідомої молоді. У відповідь Шептицький ініціював створення товариства «Обнова», яке об'єднувало українське католицьке студентство, хоча воно охоплювало меншу вікову групу порівняно з «Пластом». У 1933 р., з нагоди 1900-ї річниці Воскресіння Христового, за ініціативи митрополита створено товариство «Українська

молодь – Христові», яке організувало багатотисячний з'їзд у Львові, що стало яскравим проявом його впливу на молодіжний рух.

А. Шептицький наголошував на ролі сім'ї як основи виховання молоді. У своєму пастирському листі «Християнська родина» (1900 р.) він закликав батьків прищеплювати дітям любов до Бога та ближніх, вважаючи міцну християнську сім'ю запорукою єдності нації. У посланні «О супружестві і родині» (1902 р.) він детально роз'яснював принципи побудови сім'ї на духовних засадах, що сприяло формуванню морально стійкої молоді. Ці ідеї лягли в основу його виховної роботи, яка поєднувала релігійні цінності з національними прагненнями.

Важливу роль у вихованні молоді відігравали духовні училища, які підтримував А. Шептицький. Ці заклади готували не лише священників, а й громадських діячів, які поєднували високу освіту з патріотичними переконаннями. У духовних школах акцент робився на релігійному навчанні, патріотичному вихованні та розвитку моральних якостей. А. Шептицький бачив церкву як культурний і просвітницький центр, здатний сприяти національному відродженню. Він залучав до роботи з молоддю місцеву інтелігенцію, яка ділилася знаннями з історії, літератури та мистецтва, що сприяло формуванню всебічно розвинених особистостей.

Митрополит також заохочував молодіжні організації до участі в громадському та політичному житті. Він переконував молодь бути готовою до боротьби за права українців, особливо в умовах політичного тиску з боку іноземних влад. А. Шептицький підкреслював, що сила молоді полягає не лише в знаннях, а й у відданості національній справі. Його настанови надихали молодь брати активну участь у просвітницьких і патріотичних ініціативах, що сприяло розвитку громадянської свідомості.

А. Шептицький підтримував створення середніх шкіл і гімназій, де викладання велося українською мовою та акцентувалося на патріотичному вихованні. Ці заклади стали осередками формування національно свідомої молоді. Він також сприяв діяльності культурно-просвітницьких товариств, які розвивали українську мову, літературу та мистецтво. Співпраця з такими організаціями була актом політичної мужності, адже в умовах польської окупації підтримка українських ініціатив вимагала значних зусиль. А. Шептицький бачив у цих товариствах основу для майбутньої незалежності України, де духовна єдність і культурне відродження відігравали ключову роль.

Митрополит активно взаємодіяв із представниками української інтелігенції, такими як Іван Франко та Леся Українка, закликаючи їх долучатися до виховання молоді. Ця співпраця сприяла розвитку національного руху та зміцненню культурної свідомості. А. Шептицький підтримував

організацію спортивних і патріотичних заходів, які не лише сприяли фізичному розвитку молоді, а й формували її національну ідентичність. Він приділяв увагу розвитку таких якостей, як чесність, працьовитість і любов до традицій, що стало основою для виховання сильного покоління.

А. Шептицький також створював духовні центри, які поєднували освіту з моральним вихованням. Ці осередки надавали молоді можливість вивчати не лише теологічні дисципліни, а й гуманітарні науки, що сприяло формуванню патріотичних переконань. Його підтримка родинних цінностей підкреслювала важливість сім'ї як першого виховного середовища, що впливало на розвиток морально стійкої молоді.

Наслідки діяльності А. Шептицького мали довготривалий вплив. Його співпраця з молодіжними організаціями сприяла формуванню покоління українців, які брали активну участь у національно-визвольному русі. Організації, такі як «Пласт» і «Українська молодь – Христові», стали платформами для виховання лідерів, які відстоювали незалежність України. Шептицький залишив по собі спадщину у вигляді духовно й національно свідомої молоді, яка стала основою для подальшого розвитку української нації.

Загалом співпраця митрополита А. Шептицького з молодіжними організаціями була багатогранною та стратегічно спрямованою. Він поєднував духовне наставництво з підтримкою освіти, культури та патріотизму, створюючи умови для розвитку молоді в умовах політичних і соціальних викликів. Його вплив на молодіжні рухи сприяв формуванню громадянської активності та національної свідомості, що стало важливим внеском у боротьбу за українську державність у XX ст.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.ua*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.

7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Анастасія ЯТИЩУК

кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету

ДУХОВНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ І МОРАЛЬНА ДІЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Здійснено психологічний аналіз постаті митрополита Андрея Шептицького як прикладу духовної резильєнтності та морального лідерства в умовах соціальних катастроф першої половини ХХ ст. На основі наукових досліджень, зокрема праць А. Маслюка та О. Кульчицького, розглянуто внутрішні психологічні механізми, що забезпечували здатність Шептицького до морального вибору, емпатії та активного гуманістичного служіння в умовах воєн, окупацій та геноциду. Постать митрополита інтерпретується як приклад інтеграції релігійної віри, етичної відповідальності та психологічної стійкості.

Митрополит А. Шептицький (1865–1944) – одна з найвизначніших постатей української історії, діяльність якої охоплює період двох світових війн, тоталітарних режимів та глибоких суспільних трансформацій. Його моральна позиція, зокрема під час Голокосту, коли він рятував переслідуваних євреїв, а також заклики до ненасильства й міжнаціонального порозуміння, є прикладом духовної резильєнтності – здатності зберігати внутрішню цілісність і діяти етично в умовах екстремального тиску. Ця резильєнтність виявлялася не лише у вчинках, а й у здатності мислити масштабно, зберігаючи орієнтацію на універсальні цінності, такі як гідність, милосердя та міжлюдська солідарність. Саме тому постать митрополита набуває особливого значення для психології морального розвитку: він не лише витримував виклики доби, а й формував середовище довкола себе, в якому добро залишалося можливим навіть у найтемніші історичні аспекти.

А. Шептицький поєднував у собі риси духовного лідера, інтелектуала і гуманіста. Як зазначав А. Маслюк, основним імпульсом його діяльності була внутрішня релігійна мотивація, що ґрунтувалася на принципі «Забудь про себе і пізнай Бога». Це свідчило про глибоку інтеграцію віри та особистісної

саморефлексії, яка формувала його моральну позицію [1]. Він сприймав служіння іншим не як зовнішній обов'язок, а як природне вираження духовного життя особистості, де альтруїзм був не жестом жертвності, а станом буття. Такий внутрішній фундамент дозволяв йому приймати складні етичні рішення в обставинах, коли більшість обирала мовчання або співучасть. У психологічному вимірі це демонструє високий рівень інтегрованості особистості, де мораль, віра і дія перебувають у стані внутрішньої згоди.

О. Кульчицький у своїх дослідженнях підкреслювала, що Андрей Шептицький розглядав християнський патріотизм як любов до свого народу, поєднувану з повагою до інших націй, що відображає його толерантність і відкритість до діалогу [2]. Цей погляд був не лише моральним переконанням, а й основою його соціального та політичного лідерства, що в умовах міжетнічної напруги й ідеологічної поляризації виявлявся винятковим зразком зрілої міжкультурної компетентності. Для А. Шептицького патріотизм не виключав «іншого», а навпаки – передбачав здатність бачити в кожному людину як образ Божий. Такий підхід вказував на глибоку внутрішню узгодженість його національної ідентичності з універсалістськими моральними принципами, що є предметом особливого зацікавлення психології цінностей, інтеркультурної психології та психології миру.

Поняття духовної резильєнтності у контексті екстремальних обставин у психології описує здатність особистості зберігати внутрішню стійкість, цілісність і здатність до морального вибору в умовах стресу та кризи. У випадку Шептицького ця резильєнтність проявлялася в його активному спротиві нацистським злочинам, зокрема в укритті євреїв у монастирях та сиротинцях, а також у його пастирських посланнях, що засуджували насильство [3]. Його лист до Г. Гіммлера з протестом проти Голокосту та послання «Не вбивай» є прикладами моральної відваги та етичної послідовності. Ці дії свідчили про його здатність зберігати гуманістичні цінності навіть у найтемніші часи.

Моральна дія, як форма психологічної зрілості, у А. Шептицького була не лише результатом релігійних переконань, а й проявом високого рівня психологічної зрілості. Він демонстрував здатність до емпатії, самопожертви та відповідальності за інших, що є ключовими аспектами морального розвитку особистості. Його діяльність під час воєн та окупацій свідчила про інтеграцію особистісних цінностей із конкретними діями, спрямованими на захист людської гідності та життя. Це відповідає концепції морального лідерства, за якою особистість виступає як приклад для інших, надихаючи на етичну поведінку.

Постать митрополита А. Шептицького є яскравим прикладом духовної резильєнтності та морального лідерства в умовах екстремальних соціальних обставин. Його здатність зберігати внутрішню цілісність, діяти етично і підтримувати інших свідчить про високий рівень психологічної зрілості та гуманістичних цінностей. Дослідження його життя та діяльності є важливим для розуміння механізмів моральної поведінки і духовної стійкості в сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Маслюк А. М. Аналіз психологічного портрету Андрея Шептицького. *Психологічні перспективи*. 2018. Вип. 32. С. 193–204. URL: <https://lib.iitta.gov.ua>
2. Кульчицький О. Незнаний митрополит. *Сучасність*. Мюнхен. 1962. № 7 (19). С. 97–113.
3. Andrey Sheptytsky. Wikipedia: the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Andrey_Sheptytsky

Леонід КРАВЧУК

доктор історичних наук,
професор кафедри педагогіки
вищої школи і суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного
університету імені Івана Горбачевського

Тарас КАДОБНИЙ

кандидат філософських наук,
доцент кафедри педагогіки
вищої школи і суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного
університету імені Івана Горбачевського

ДУХОВНА СПАДШИНА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ, ПРАВОВИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТАХ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Сучасне суспільство характеризується високою динамічністю та постійними трансформаціями, зумовленими глобалізаційними процесами. Одним із ключових викликів нової доби є вдосконалення якості вищої медичної освіти через впровадження інформаційних технологій. Інтеграція цифрових інструментів у навчальний процес не лише підвищує ефективність викладання, а й сприяє формуванню нового типу фахівця, здатного адаптуватися до швидкоплинних змін сучасного світу. Водночас перехід до змішаних форм навчання (онлайн та офлайн), а також використання віртуальних тренажерів ставить під сумнів традиційну модель здобувача освіти, розмиваючи межі між

реальним і віртуальним пізнанням. В цьому контексті особливо актуалізується орієнтація на особистість студента – молоду людину з її емоційними, фізіологічними, досвідовими і перспективними особливостями [1, с. 6].

Духовно-інтелектуальна спадщина митрополита Андрея Шептицького має важливе значення як джерело гуманістичних орієнтирів для сучасного освітнього процесу. Його християнський світогляд формував міцні моральні основи буття і слугував високою планкою для особистісного та професійного становлення молоді [2, с. 127]. А. Шептицький наголошував на ролі молодого покоління у формуванні майбутнього України, підкреслюючи значущість виховання відповідальності за долю рідного краю як складника освітньої стратегії [3, с. 303].

В умовах воєнного стану в Україні виникла необхідність швидкої адаптації вищої освіти до змішаної форми навчання. Це вимагає трансформації ролей викладачів і студентів, що впливає на всі компоненти освітнього процесу. Особлива увага приділяється підготовці майбутніх медичних фахівців, які мають бути здатні до активного самонавчання та підвищення особистої відповідальності за результати. Освітній процес має охоплювати не лише передачу професійних знань, а й формування цілісної духовної культури молодого людини, що включає емоції, рефлексію та моральні цінності, які надалі впливатимуть на її поведінку як громадянина [1, с. 3].

Сучасний світ відзначається інтенсифікацією розвитку технологій, цифрових систем і глобальних комунікацій, що створює нові умови для людського існування. Водночас це супроводжується кризами цінностей і викликами для духовного розвитку. Зростає потреба не лише зберігати життя, а й удосконалювати його [11, с. 202]. У цьому контексті зростає попит на фахівців із новим типом мислення, високим інтелектуальним потенціалом та здатністю до критичного аналізу. Перед суспільством постає дилема: чи залишатися в споживацькій моделі культури, чи розвивати інтелектуально-духовну парадигму. Нерідко сучасну культуру характеризують як «культуру без мети» [5, с. 30].

Перегляд ролі культури як цілісного явища, що поєднує раціональне, моральне і естетичне начала, стає надзвичайно важливим. Культура виступає не лише способом адаптації до зовнішнього світу, а й процесом інтелектуалізації природи та її пізнання через людську діяльність [4, с. 56; 4, с. 62]. Гуманістично орієнтований освітній процес сприяє не тільки засвоєнню знань, а й розвитку особистості через культуру мислення, моральний вибір і осмислення сенсів буття.

Перевагою змішаного навчання є також розширення можливостей для міжнародної академічної мобільності, доступу до глобальних ресурсів і участі в

міждисциплінарних програмах. Це сприяє розвитку міжкультурної комунікації, толерантності та відкритості – ключових компетенцій сучасного фахівця.

Отже, сучасна вища освіта є комплексним соціокультурним феноменом, що інтегрує особистісний розвиток, інтелектуальне вдосконалення та моральне зростання. Змішане навчання, як інноваційна форма, має значний потенціал для підвищення якості освіти, розширення доступу до неї та формування нового покоління компетентних, духовно зрілих і відповідальних громадян.

Список використаних джерел

1. Як виховати дитину? Поради митрополита Андрея Шептицького. Київ. 2015. 29 с.
2. 150 думок митрополита Андрея Шептицького. Львів: «Свічадо», 2015. 142 с.
3. Сергійчук В. Українські державники: Андрей Шептицький. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2015. 440 с.
4. Кравчук Л. В. Філософія і методологія науки: посібник. Тернопіль: Укрмедкнига, 2019. 271 с.
5. Покинутий світ абсурдів / Переклав з польської Юрій Завадський. Тернопіль: «Крок», 2021. 219 с.
6. Татаркевич В. Історія філософії: Т. 3: Філософія XIX століття і новітня / Пер. з пол. О. Гірний. Львів: Свічадо, 1999. 568 с.

Олена ХОМ'ЯК

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК І МЕЦЕНАТ: ВНЕСОК А. ШЕПТИЦЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ Й ОСВІТИ

Митрополит Андрей Шептицький відіграв виняткову роль у культурному й освітньому поступі Галичини в першій половині XX ст. В умовах іноземного панування над українськими землями його зусилля зі зміцнення української культури й освіти мали особливу вагу. Одним із ключових напрямів його діяльності було створення та підтримка навчальних і наукових установ, що стало підґрунтям для формування української інтелігенції. А. Шептицький доклав чимало зусиль для відродження національної свідомості, зокрема через розбудову мережі католицьких шкіл і вищих навчальних закладів для українців. Він приділяв значну увагу духовній освіті, вбачаючи в ній інструмент збереження українських традицій і релігійних цінностей. Митрополит активно

сприяв культурному розвитку: підтримував мистецтво, організовував виставки, концерти й літературні вечори, які формували національно-культурне середовище. Він також фінансово підтримував українську пресу, завдяки чому друкувались журнали на кшталт «Поступ», «Українське юнацтво» й «Наш приятель». А. Шептицький створив низку благодійних організацій, що надавали допомогу знедоленим: сиротам, бідним, хворим, а також тим, хто зазнав політичних переслідувань. Він ініціював створення музеїв, бібліотек і культурних центрів, які стали осередками збереження й популяризації української історії та культури. Завдяки його підтримці Національний музей у Львові отримав нове приміщення у 1911 р., а вже у 1913 р. відкрився для відвідувачів. До того митрополит збирав архівні матеріали про унійний рух у Львові, Відні та Римі для музейної експозиції. Значну увагу митрополит приділяв духовному життю: розвивав духовні семінарії, сприяв поєднанню національних і релігійних цінностей у формуванні громадянської свідомості. Він створював умови для науковців, письменників і митців, наголошуючи на важливості розвитку української мови в умовах колоніальної залежності. Зокрема, Національний музей у Львові став платформою для видання наукових праць, як-от «Початки книгодрукування на Україні» І. Свенціцького чи «Іконопис Галичини» О. Лушпинського. А. Шептицький також ініціював освітні реформи, модернізував семінарії, підтримував створення світських навчальних закладів – університетів, технічних училищ. Він брав участь у процесі створення Українського університету у Львові, що, попри указ 1913 р., не був реалізований через війну. Проте у 1921 р. за його підтримки почав діяти Український таємний університет. У 1924 р. митрополит очолив богослужіння для студентів та професорів цього закладу, що згодом був закритий польською владою. Не менш важливими були мистецькі ініціативи митрополита. Він сприяв відкриттю школи художника Олексі Новаківського у 1923 р., яка згодом випустила талановитих митців – Левицького, Мороза, Гаврилюка. Шептицький прагнув, щоб священники були не лише духовними провідниками, а й культурними лідерами. Його ініціативи в духовній освіті включали створення семінарій, викладання філософії, літератури, історії, а також передачу унікальних бібліотек, як-от: бібліотеки Пальмієрі в Лаврі Святого Антонія в Скнилові. Благодійність була ще одним важливим напрямом його діяльності. У складні часи він засновував лікарні, сиротинці, фінансував освітні програми. Він дбав про бідних учнів, фінансував їхнє навчання за кордоном, зокрема майбутніх священників у провідних теологічних інститутах Європи. Митрополит підтримував діяльність «Рідної школи», читалень «Просвіти», освітніх закладів сестер-василіянок. Він особисто пожертвував великі суми на потреби українського шкільництва. Значення діяльності митрополита видно і

сьогодні – багато установ, які він підтримав, і далі діють як осередки української освіти й культури. Його ім'я асоціюється з духовним відродженням, формуванням національної ідентичності та освітнім поступом українського народу. А. Шептицький поєднував релігійне служіння з культурною місією. Він був не лише покровителем освіти, а й ініціатором розвитку літератури, театру, образотворчого мистецтва. Його зусилля сприяли закріпленню української ідентичності на європейському рівні, а також утвердженню національного світогляду як основи виховання нових поколінь. У підсумку, діяльність А. Шептицького в перші десятиліття ХХ ст. стала одним із ключових чинників збереження української культури, формування національної свідомості та розвитку освіти в умовах колоніального тиску. Його постать назавжди залишиться символом духовної та культурної стійкості українського народу.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.ua*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.
7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Ірина ХОМ'ЯК

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ЕКУМЕНІЧНА МІСІЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: СПРИЯННЯ МІЖКОНФЕСІЙНОМУ ПОРОЗУМІННЮ

Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького була одним із вагомих напрямків його духовного служіння та громадської активності. Вона сприяла розвитку міжконфесійного діалогу й поширенню ідеї християнської єдності, що мала важливе значення як для українського народу, так і для ширших європейських процесів. Усвідомлюючи необхідність духовної консолідації, митрополит прагнув поглиблення взаєморозуміння між різними християнськими конфесіями, надаючи цим ініціативам не лише релігійного, а й суспільно-політичного характеру, спрямованого на зміцнення української національної ідентичності в багатонаціональному та багатоконфесійному середовищі.

Особливу увагу митрополит приділяв відносинам із православними церквами. В умовах підпорядкування українського православ'я московському патріархату, А. Шептицький виступав за незалежність і самобутність української церкви, водночас закликаючи до конструктивного діалогу з католицизмом. Він вважав, що відкритий екуменічний діалог може стати засобом збереження культурно-національної самобутності українців, незважаючи на існуючі релігійні розбіжності. Упродовж усього архіпастирського служіння митрополит неодноразово наголошував на важливості братських стосунків між католиками й православними.

На міжнародному рівні А. Шептицький активно підтримував екуменічні ініціативи, брав участь у зустрічах і конференціях, присвячених пошукам єдності християнських церков. Він розглядав Греко-Католицьку Церкву як міст між православ'ям і католицизмом, наголошуючи, що розділення церков має для українців не лише релігійне, а й національне значення. Митрополит підкреслював, що неможливо досягти державної єдності без духовної єдності.

Практичним проявом екуменізму були організація міжконфесійних конференцій, спільних богослужінь, що сприяли взаємній повазі між конфесіями. Для митрополита екуменізм передбачав не лише доктринальну єдність, а насамперед моральне та соціальне братерство, ґрунтоване на загальнолюдських цінностях.

Показовою в цьому контексті була підтримка митрополитом ініціативи Братства Молитви Кирило-Методійського Апостолату в Моравії, яке організовувало регулярні з'їзди слов'янських народів і Церков у Велеграді. Перший Велеградський конгрес відбувся 1907 р., а загалом було проведено сім таких з'їздів. Митрополит А. Шептицький відіграв ключову організаційну роль на перших двох конгресах, визначаючи теми обговорень, серед яких – проблеми взаєморозуміння між православними й католиками та перспективи їх об'єднання під духовним проводом Апостольського престолу.

Митрополит А. Шептицький прагнув подолати міжконфесійні стереотипи та напруження, що домінували в українському релігійному середовищі. Його відкритість до діалогу з православними ґрунтувалася на переконанні, що християнську єдність слід будувати не на протиріччях у догматичних питаннях, а на спільних духовних і моральних засадах. У своїх виступах митрополит наголошував, що головна мета екуменізму полягає у встановленні довіри та духовної близькості, що зміцнюють як релігійну, так і національну гідність.

Важливою складовою екуменічної діяльності А. Шептицького були унійні конференції, які проходили у Пінську з 1930 р. На цих форумах збиралися представники Римо-Католицької Церкви, а також інтелігенція Галичини і Волині, щоб обговорити перспективи порозуміння між католиками та православними. Загалом відбулося шість таких конференцій.

У своїх зусиллях митрополит прагнув якнайтісніше наблизити Греко-Католицьку Церкву до Української Православної, звільняючи останню від впливу московського патріархату, який був тісно пов'язаний із політикою російського самодержавства, а згодом і радянського режиму. Він вважав, що роз'єднання між церквами не є остаточним, адже справжні християнські цінності – любов, милосердя та взаємоповага – вимагають відкритості до діалогу.

Особливого значення набув п'ятий Унійний з'їзд 1936 р., організований митрополитом у Львові. Захід проходив у стінах Богословської академії, де відбулися глибокі дискусії щодо потреби зближення Східної та Західної Церков. Важливу роль у цьому процесі відіграв ректор академії Йосип Сліпий, який у своїй промові підкреслив необхідність тіснішої співпраці з православною церквою задля об'єднання українців у спільній вірі.

Митрополит А. Шептицький послідовно підтримував тісну взаємодію релігійних інституцій із науковими та культурними колами, вбачаючи в цьому важливу умову побудови ефективної моделі суспільного розвитку. Він пропонував, щоб християнські церкви стали майданчиком для відкритого діалогу між представниками різних соціальних прошарків і культурних структур, сприяючи моральному відродженню суспільства. Ці ідеї були

особливо актуальними в умовах іноземного панування над Україною, коли інтелектуальна й культурна активність набували ключового значення для збереження національної ідентичності.

А. Шептицький також усвідомлював потребу у новому поколінні духовенства, здатному ревно працювати над подоланням церковних розбіжностей. Для цього він ініціював створення відповідних навчальних і богословських інституцій. Зокрема, у 1923 р. засноване Богословсько-Наукове Товариство, яке мало стати платформою для підготовки духовних лідерів і розвитку богословської думки.

Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького була надзвичайно широкою й вагомою, маючи вплив не лише на Греко-Католицьку Церкву, а й на християнський світ загалом. Його зусилля з налагодження контактів із православними церквами носили не декларативний, а практичний характер. Митрополит ініціював численні зустрічі з ієрархами Православної Церкви, зокрема з представниками московської патріархії, на яких обговорювалися можливості спільної праці задля християнського єднання. Одним із ключових досягнень його екуменічної місії стало вміння знаходити спільну мову між вірянами з різними релігійними переконаннями, спираючись на моральні та духовні цінності. Шептицький був переконаний, що церковна єдність повинна досягатися не через зміну догматів або формальні поступки, а через глибоке взаєморозуміння, що базується на пошані до традицій і віроповчальних основ кожної конфесії.

Ілюстрацією такої позиції став лист митрополита до Папи Пія XII від 29 жовтня 1941 р., в якому він інформував про утиски греко-католицьких та православних священників із Холмщини та Волині, яким заборонялося здійснювати богослужіння в Наддніпрянській Україні. Митрополит вважав, що ці дії німецької адміністрації мали на меті загострення релігійного поділу серед українців задля посилення контролю над окупованими територіями. Від кінця 1941 р. його екуменічна діяльність фактично зосередилася в межах України.

Водночас А. Шептицький продовжував підтримувати контакти з православними ієрархами. Зокрема, 21 жовтня 1941 року він написав архієпископу Холмському Іларіону (Огієнку), виклавши ідею створення Київського Патріархату під духовною зверхністю Ватикану, де головним був би православний архієрей. У відповіді від 14 листопада 1941 р. Іларіон зазначав, що єднання двох українських церков можливе лише за умови очищення Української Православної Церкви від московського впливу та подолання латинізації в ГКЦ.

Особливого значення митрополит надавав залученню молоді до міжконфесійного діалогу, розуміючи, що саме молоді покоління можуть

подолати старі стереотипи і сприяти новій якості релігійного співжиття. Він підтримував проведення екуменічних форумів, семінарів і конференцій для молоді, де обговорювалися питання толерантності, співпраці та пошуку єдності серед християн. Такі заходи суттєво покращували міжконфесійні стосунки і сприяли формуванню атмосфери взаємоповаги.

Для залучення української православної інтелігенції до церковного діалогу митрополит звернувся у листі від 3 березня 1942 р., порушивши питання створення Київської митрополії, яка мала б об'єднати православних і греко-католиків під зверхністю Ватикану, з обов'язковим православним очільником. Він наголошував, що злиття церков – це довготривалий процес, але вже тоді слід було почати реальні кроки до зближення. А. Шептицький запевняв, що єдність із Вселенською Церквою не передбачає відмови від православних традицій і обрядів, оскільки відмінності між ГКЦ та УПЦ у цьому питанні є мінімальними. За його переконанням, така релігійна єдність могла б стати надійною основою для національної консолідації.

Митрополит Андрей Шептицький приділяв особливу увагу соціальному служінню церкви, вбачаючи її не лише як духовний орієнтир, а й як активного учасника розв'язання соціальних проблем суспільства. У цьому контексті екуменізм він сприймав як шлях до практичного служіння людям. Шептицький ініціював і підтримував спільні благодійні ініціативи, у яких брали участь католики, православні та протестанти, спрямовані на допомогу нужденним. Він бачив Греко-Католицьку Церкву як міст між Західною (католицькою) та Східною (православною) традиціями і вірив у її здатність відіграти ключову роль у наближенні українського православ'я до єдності з Римом, протиставляючи це впливам Москви.

30 грудня 1941 р. митрополит звернувся з листом до православних архієреїв в Україні та на українських землях, у якому наголосив на важливості релігійної єдності українського народу як чинника державної консолідації. Він закликав обидві сторони долати розбіжності шляхом взаємних поступок і діалогу. Окрім цього, митрополит активно підтримував створення інституцій, які сприяли міжконфесійному порозумінню. Однією з таких ініціатив була заснована у 1920-х роках «Українська християнська академія» – перша платформа для відкритої дискусії між представниками різних конфесій. Тут священники, богослови й інтелектуали мали можливість обговорювати спільні виклики й шляхи розвитку християнства в Україні та поза її межами.

А. Шептицький послідовно виступав за мирне вирішення міжконфесійних конфліктів, наполягаючи, що екуменізм має охоплювати не лише церковні, а й соціальні, культурні й національні виміри. Він був одним із перших, хто усвідомив потенціал міжцерковного діалогу як інструменту суспільної злагоди.

Цей підхід виявився також у його підтримці національних меншин, зокрема єврейської громади, якій він надавав допомогу під час нацистської окупації. Його діяльність стала символом єдності не лише в релігійному, а й у національному вимірі. Митрополит підтримував ініціативи міжнаціонального порозуміння, скеровані на мирне співіснування всіх народів України. Він вважав, що Греко-Католицька Церква, зберігаючи власну національну специфіку, суттєво відрізняється від латинського католицизму, що надавало їй особливу місію, а також було підставою для його критики надмірної латинізації.

Отже, екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького мала не лише релігійне, а й глибоке суспільно-політичне значення, впливаючи на формування української національної свідомості, міжконфесійної толерантності та державності в період між двома світовими війнами й у післявоєнний час. Його зусилля стали фундаментом для подальшого розвитку екуменічних ініціатив в Україні та за її межами.

Список використаних джерел

1. Владика Галицький. *Український тиждень*. 19 квітня 2011.
2. Войналович В. Шептицький Андрей / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 783.
3. Ленчик В. Шептицький Андрей (хресні імена Роман, Олександр, Марія) / Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. Т. 10. С. 3841–3844.
4. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
5. Редліх Ш. Невизнаний Шептицький. *Тиждень.ua*. 13 квітня 2012.
6. Хом'як О., Гайова О. Андрей Шептицький піввіку оберігав Церкву та її вірян. *Високий Замок*. 30 січня – 1 лютого 2015.
7. Басараб В. І. Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», 2019. 337 с.
8. Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне: монографія / Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Я. Fairmont, WV, USA, 2020. 380 с.
9. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Тетяна ЛАВРІН

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей
історичних наук Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

**СПІВПРАЦЯ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО
ЯК ПРИКЛАД ІНТЕГРАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ І НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ
В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Андрей Шептицький та Іван Горбачевський – це дві визначні постаті української історії, які, попри різні сфери діяльності, об'єдналися спільним прагненням служити українському народові та сприяти його розвитку. Їхні взаємини були тісними, ґрунтувалися на взаємній повазі й усвідомленні важливості консолідації інтелектуальних і духовних сил України.

А. Шептицький (1865–1944) – видатний релігійний діяч, меценат, митрополит Галицький і архієпископ Львівський, предстоятель Української Греко-Католицької Церкви. Народився в аристократичній родині графів Шептицьких у селі Прилбичі (Львівська область). Освіту здобував спочатку вдома, згодом у гімназіях Львова та Кракова. Мав юридичну та богословську освіту. У 1888 р. вступив до монастиря отців василіян. У 1899–1900 рр. був єпископом Станіславівським, а з 1901 по 1944 рр. – митрополитом Галицьким та архієпископом Львівським. Активно долучався до українського національного руху, підтримуючи українську культуру та освіту.

Серед його вагомих досягнень – заснування «Народної Лічниці» у Львові та ініціатива створення Земельного банку в цьому місті. Також він був членом Української Національної Ради ЗУНР-ЗО УНР. Під час Другої світової війни Шептицький відомий своєю гуманітарною діяльністю, зокрема порятунком євреїв у роки Голокосту. Його вплив на розвиток Греко-Католицької Церкви був визначальним, а сама постать митрополита залишила глибокий слід в історії українського національного відродження. Він поєднував у собі глибоку віру, патріотизм і непохитну відданість своєму народові.

І. Горбачевський (1854–1942) – видатний український хімік, біохімік, гігієніст та епідеміолог, який зробив вагомий внесок у розвиток природничих наук. Він першим синтезував сечову кислоту з гліцину, що стало важливим відкриттям у біохімії. Також І. Горбачевський відкрив фермент ксантиноксидазу – ключовий для розуміння процесів утворення сечової кислоти в організмі людини. Він одним із перших указав, що амінокислоти є

складовими білків, що стало фундаментальним кроком у розвитку молекулярної біології.

І. Горбачевський був не лише вченим, а й активним громадським діячем. Він займав посаду міністра охорони здоров'я Австро-Угорщини, був ректором Українського вільного університету в Празі, а також делегатом Української національної ради ЗУНР. Академік Всеукраїнської академії наук (ВУАН) і дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, він був кандидатом на Нобелівську премію з фізіології та медицини (1911) і академіком Чеської академії наук (1908). І. Горбачевський є одним із фундаторів української хімічної термінології на народній основі, зокрема через працю «Увага о термінології хемічній» (1905). Його наукова і просвітницька діяльність залишила глибокий слід в історії української науки та національного відродження.

Обидва діячі – А. Шептицький і І. Горбачевський – були глибоко патріотичними особистостями, які присвятили своє життя служінню українському народові. А. Шептицький, як митрополит, піклувався про духовні потреби українців, в той час як І. Горбачевський, як учений і громадський діяч, сприяв розвитку науки й освіти.

А. Шептицький був меценатом, який підтримував українську культуру, мистецтво та освітні ініціативи. І. Горбачевський також займався просвітницькою діяльністю, популяризуючи українську науку і термінологію. Обидва діячі розуміли важливість об'єднання українських земель і поділяли ідею створення єдиної української держави, докладуючи свої зусилля до національного відродження на різних рівнях – духовному, науковому й політичному.

1–2 лютого 1909 р. за ініціативою митрополита Андрея Шептицького у Львові відбувся Перший просвітньо-економічний конгрес, в якому активну участь узяв також І. Горбачевський. Цей форум став важливим кроком у консолідації української інтелігенції та був присвячений 40-річчю товариства «Просвіта». Основною метою конгресу було обговорення актуальних питань освіти та економічного розвитку українського народу. Серед ключових тем були: роль товариства «Просвіта» у національному русі; стан і перспективи розвитку української освіти; економічне становище українців та шляхи його покращення; розвиток кооперативного руху; а також роль інтелігенції у національному відродженні.

Конгрес мав велике значення для українського національного руху, оскільки сприяв активізації діяльності «Просвіти» та інших українських організацій, а також стимулював розвиток освіти й економіки. У роботі форуму взяли участь видатні українські діячі – Іван Франко, Михайло Грушевський,

Кирило Трильовський та інші. Протоколи та реферати конгресу були опубліковані окремою збіркою у 1910 р. Конгрес відіграв важливу роль у формуванні української національної свідомості.

Під час Першої світової війни А. Шептицький та І. Горбачевський об'єднали зусилля для організації допомоги українським біженцям. Вони заснували «Комітет допомоги українським біженцям з Галичини», що мав на меті надання гуманітарної підтримки тим, хто був вимушений залишити свої домівки через воєнні дії. Комітет опікувався пораненими вояками, військовополоненими та забезпечував освітні потреби української молоді. У рамках своєї діяльності організація надавала їжу, житло, медичну допомогу та іншу необхідну підтримку постраждалим від війни.

Окрім того, А. Шептицький активно сприяв розвитку української науки, фінансуючи наукові дослідження і підтримуючи українських учених. І. Горбачевський, як видатний науковець і біохімік, був одним із тих, хто користувався цією підтримкою, що сприяло подальшому розвитку наукової сфери в Україні.

Взаємини між А. Шептицьким та І. Горбачевським мали значний вплив на розвиток української культури, науки та суспільства загалом. Їхня співпраця стала яскравим прикладом того, як представники різних сфер діяльності і світоглядів можуть об'єднатися задля спільної мети – розквіту України.

Таким чином, А. Шептицький і І. Горбачевський постали як видатні діячі української культури та науки, чії взаємини ґрунтувалися на взаємній повазі та прагненні служити українському народові. Їхня спільна діяльність сприяла консолідації української інтелігенції, а також розвитку національної культури й науки. Цей приклад залишається актуальним і в сучасних умовах, нагадуючи про важливість єдності та співпраці для досягнення спільних цілей.

Список використаних джерел

1. Думанська О. Андрей Шептицький. Львів: Визначні постаті. Свічадо, 2016. 48 с.
2. Лахманюк Т. Іван Горбачевський – наш видатний земляк. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. Вип. 1. С. 34–37.
3. Лахманюк Т. Іван Горбачевський: науково-педагогічна та громадсько-політична діяльність. Тернопіль: Вектор, 2012. 159 с.
4. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. Львів, 1928. Ч. 3. 780 с.

Олена КРАВЧУК

кандидатка історичних наук,
викладачка кафедри педагогіки
вищої школи і суспільних дисциплін
Тернопільського національного
медичного університету
імені Івана Горбачевського

ВЗАЄМИНИ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО З АРСЕНОМ РІЧИНСЬКИМ

Перша половина ХХ ст. була періодом надзвичайно складних історичних викликів для українського народу – воєн, репресій, боротьби за державність. У цьому virі особливу роль відігравали постаті, які не лише зберігали національну свідомість, але й формували національну ідентичність у нових поколіннях. До таких належать митрополит Андрей Шептицький та доктор Арсен Річинський.

Мета публікації – висвітлити ідеологічні та практичні паралелі, а також взаємозв'язки між митрополитом А. Шептицьким та доктором А. Річинським, проаналізувати характер їхніх взаємин у контексті національно-культурного відродження українського народу в першій половині ХХ ст.

Митрополит А. Шептицький (1865–1944) – видатний релігійний і культурний діяч, знаний своєю екуменічною діяльністю та послідовною підтримкою національного відродження. Він прагнув до єдності українських християн незалежно від конфесійних поділів. Його погляди щодо можливості зближення православних і греко-католиків у межах українського національного простору знайшли відгук у діяльності А. Річинського.

А. Річинський (1892–1956) – лікар, публіцист, громадський діяч, один із найяскравіших представників українського православного руху в міжвоєнній Волині. Його діяльність скеровувалася на національне відродження Православної Церкви в Україні та утвердження української культурно-релігійної ідентичності. Значною була його співпраця з митрополитом А. Шептицьким. Їхня взаємодія припала на період міжвоєнної доби, коли активно розгорталися процеси національного самоусвідомлення українців у релігійному контексті та боротьби за українську ідентичність.

Обидва діячі поділяли спільне бачення української Церкви як соборної, незалежної від іноземних впливів. У своїх працях А. Річинський критикував залежність Православної Церкви від московських традицій та закликав до утвердження національної, автокефальної Православної Церкви, яка б відображала український дух і мову. А. Шептицький та А. Річинський були

послідовними прихильниками ідеї автокефалії Української Церкви, хоч і розглядали її через призму власних конфесійних позицій.

Важливо, що обох об'єднувала активна підтримка міжконфесійного діалогу, адже вони бачили в цьому шлях до духовного відродження українського народу. Митрополит А. Шептицький не лише підтримував розвиток української Православної Церкви, але й розглядав її не як конкурента, а як партнера у справі духовного відродження. Обидва переконували, що без національної культури не існуватиме Церкви, а без Церкви – не буде духовної культури.

Ось удосконалений і структурований варіант вашого тексту для наукової публікації з додаванням академічного стилю, логічних переходів і чітких акцентів:

Обидва діячі розглядали релігію як невід'ємну складову національної ідентичності. У праці «Проблеми української релігійної свідомості» А. Річинський наголошував: «Українська Церква повинна бути не тільки національною за формою, але й за духом» [1, с. 18]. Митрополит А. Шептицький перетворив Греко-Католицьку Церкву на духовний щит українців у Галичині. Він підкреслював, що християнська віра має служити нації, а церква – захищати культурну ідентичність. Про міжвоєнний період сучасні історики зауважують: «В цих умовах керована Митрополитом УГКЦ була чи не єдиною цементуючою силою суспільства, а її курс на самостійність принаймні у культурному та релігійному відношенні не лише був успішний, але й єдино доцільний» [2, с. 9].

Крім духовного лідерства, митрополит Шептицький був активним меценатом і просвітником. Він докладав значних зусиль до розвитку української культури і освіти, засновуючи школи, музеї, бібліотеки та видавництва. Для підтримки молодих митців надавав стипендії для навчання в провідних європейських мистецьких школах. У 1905 р. на власні кошти він придбав будівлю для створення Національного музею у Львові – важливого осередку збереження української культурної спадщини. Митрополит підтримував діяльність культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», займався видавничою діяльністю, поширюючи християнсько-патріотичну літературу українською мовою. Його пастирські послання стали важливими просвітницькими документами, що формували світогляд українського народу [3].

А. Річинський, поряд із професійною діяльністю лікаря, був активним культурно-просвітницьким діячем на західноукраїнській Волині. Він був активним членом Володимир-Волинської «Просвіти» та товариства «Рідна хата». А. Річинський організовував бібліотеки, читальні, культурно-освітні

заходи, сприяв поширенню періодики, відкривав недільні школи. Його публіцистична діяльність була помітною у низці популярних видань – «Життя і знання», «Літературно-науковий Вістник», «Літопис Червоної Калини», «Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя», «Діло» та інших. У своїх статтях він висвітлював суспільно-політичне життя Волині та проблеми релігійно-церковного буття православних українців [4, с. 12–13].

Обидва діячі активно підтримували молодіжні організації, зокрема «Пласт», яка виховувала молодь у дусі християнської моралі та національного служіння. Вони розглядали «Пласт» як інструмент формування духовно-морально здорового українського суспільства і фундамент майбутньої національної еліти. А. Шептицький надавав суттєву фінансову підтримку організації: сприяв виданню пластових матеріалів, організації таборів і закупівлі спорядження. У 1926 р. він подарував «Пласту» земельну ділянку в урочищі Підлюте на Підкарпатті та фінансував будівництво пластового табору, який було названо на його честь [5, с. 29]. За сприяння митрополита відкривалися пластові домівки для проведення занять і лекцій, а церква надавала приміщення для потреб організації. Священники активно залучалися до пластових таборів і вишколів. Митрополит усвідомлював, що без належної матеріальної бази молодіжні ініціативи не можуть розвиватися повноцінно.

А. Річинський, зацікавившись ідеями «Пласту», що функціонував у Східній Галичині, доклав значних зусиль для його популяризації в Західній Волині. Мотиваційною складовою появи цієї молодіжної інституції була нагальна потреба організації української молоді для протистояння політиці польської влади. А. Річинський надавав значення пластовому вихованню, вважаючи його необхідним інструментом формування національної свідомості. Він був організатором і постійним учасником пластових таборів у Карпатах і на Прикарпатті, часто приїздив туди разом із молоддю Західної Волині, виконував функції інструктора, обозного лікаря, а також входив до складу комісій таборів. Сам А. Річинський писав: «Пластова молодь, присвячуючи себе й життя своє назавжди Рідному Краєві, – прирікає – ширити красу по рідній землі, працювати для її щастя; обережно минати всілякі перешкоди – явні й скриті – на цім тернистім шляху; привчити себе до бистрого діяння – щоб в слушний час вивести стражденну Вітчизну на сонячний шлях свободи» [6, с. 246–247].

Високо оцінюючи моральний авторитет та просвітницьку місію митрополита А. Шептицького, А. Річинський у своїх публікаціях неодноразово згадував його як приклад відданого служіння українській справі. Між ними існувало листування, в якому обговорювалися питання церковного та культурного життя, а також необхідність міжконфесійного порозуміння задля

спільної національної мети. У своїх пастирських посланнях митрополит А. Шептицький закликав до єдності християн і взаємоповаги між конфесіями. У період, коли А. Річинський зазнавав переслідувань з боку польської влади, митрополит неодноразово виступав на захист прав православних українців, надаючи їм моральну підтримку. Зокрема, у 1929 р. А. Річинський був відлучений від церкви через свою активну позицію, однак вже у 1930 р. анафему було знято, і він міг повернутися до церковного життя. Відомо також, що А. Шептицький сприяв отриманню А. Річинським дозволу від Тернопільського воєводи К. Мошинського на перевидання його праці «Проблеми української релігійної свідомості», яку у 1933 р. рішенням суду було заборонено та конфісковано [7, с. 89].

Обидва діячі – митрополит А. Шептицький і А. Річинський – відстоювали мову як основу національної ідентичності, прагнули поєднати віру та національну ідею, виступали проти асиміляції українців в імперських структурах. Вони підтримували незалежну церкву як опору нації, дбали про відродження й розвиток української культури, а також мали суттєвий вплив на виховання молоді та інтелігенції. Їхня діяльність заклала основи для майбутніх релігійно-національних концепцій, які були відроджені після 1991 р.

Взаємини А. Шептицького й А. Річинського у сфері культурно-просвітницької діяльності стали історичним прикладом діалогу на засадах любові до народу, культури та віри. Їхня спільна праця стала моральною опорою нації, зберегла її духовну цілісність і національний характер. Вони є взірцем інтелектуальної й моральної боротьби, що заклала фундамент для відновлення української державності у ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / упоряд. А. Гудима. Вид. 4-е, доповн. Тернопіль: Терно-граф, 2009. 368 с
2. Князь Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький: сторінки життя і діяльності / Вступна стаття Миколи Вегеша; укладачі Анастасія Вегеш і Микола Вегеш. Ужгород: Видавництво ТОВ «РІК-У», 2024. 480 с.
3. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). URL: <https://ugcc.ua/church/history/metropolitan-andrey-sheptytsky/>
4. Кравчук О. Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського (1892–1956): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2021. 19 с.
5. Кравчук О. Участь Арсена Річинського в організації «Пласту» в Західній Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. Чис. 31. С. 27-32

6. Річинський А. До щастя, слави і свободи (редакторська підготовка П. Мазура та А. Гудими). *Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань*. Київ-Кременець, 2012. С. 221–260.
7. Кравчук О. Арсен Річинський «Проблеми української релігійної свідомості»: історія і сучасність. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2020. № 2(54). С. 87–93.

Марія МИГАЛЕВИЧ

здобувачка вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ЛИСТИ ТИТА РЕВАКОВИЧА ДО АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛА ДОСЛІЖЕННЯ ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ БРАЗИЛІЇ

Початок ХХ ст. позначився масштабними хвилями української еміграції, зокрема до Бразилії. Люди залишали рідну землю в пошуках кращого життя, однак разом із матеріальними труднощами стикалися з ще одним викликом: потребою зберегти національну, релігійну та культурну ідентичності в умовах чужого середовища. Надзвичайно важливою постаттю для українських діаспорян став митрополит Андрей Шептицький. Його зусилля у сфері духовного наставництва, освіти та допомоги емігрантам сприяли збереженню самобутності українців за межами Батьківщини.

На тлі сучасних міграційних викликів та зростаючої ролі української діаспори у світі, вивчення досвіду початку ХХ століття стає особливо важливим. Воно допомагає не лише осмислити минуле, а й знаходити моделі підтримки українців за межами Батьківщини сьогодні.

Пастирське послання Андрея Шептицького «Канадійським Русинам», опубліковане також у «Бразилійському Місіонарі», заклиало українців зберігати мову, звичаї й обряд, не соромитися своєї національної ідентичності, а натомість відкрито її визнавати. «Не забувайте мови, яку Вам як наслідство передали діди і прадіди. Сильно держіться добрих українських звичаїв. Не стидайтеся ні своєї мови, ні свого обряду, але голосно їх визнавайте і як українці старайтеся вашою поведінкою, щоб вам самим і народу признання і пошану між людьми здобути», – так владику звертався до вірян з Америки [1, с.600].

Ініціативи митрополита А. Шептицького стали каталізатором організованої роботи з емігрантами. Саме він заснував у 1907 р. у Львові

Товариство св. Рафаїла, яке координувало допомогу емігрантам із Галичини та Буковини [2, с. 67]. Товариство забезпечувало поради, інформацію, а також супровід переселенців у Бразилії.

Важливою фігурою в діяльності Товариства св. Рафаїла був Тит Ревакович – радник Крайового суду у Львові, знаний знавець еміграційної проблематики. Його обрано головою Виділу Товариства, і він обіймав цю посаду до початку Першої світової війни [2, с. 68]. Під його керівництвом організація досягла значного розмаху: проводила інформаційну роботу, видавала публікації, організовувала мережу довірених осіб для допомоги емігрантам у портах, на вокзалах та в місцях поселення.

Т. Ревакович допомагав русинам зі штату Парана вести комунікацією з владиною. У його епістолярній спадщині збереглося три листи, адресовані А. Шептицькому. Там описуються проблеми діаспори, яка прохала митрополита про допомогу.

Перший лист від 18 листопада 1903 р. був зверненням «Паранського комітету» з проханням пролобіювати у Римській курії реформи, які змінили б становище греко-католицької церкви і покращили становище вірян з американської діаспори [3, арк. 19]. Друге послання від 25.06.1905 р. написане Титом Реваковичем на прохання українців зі штату Парана: вони просили надіслати більше священників і сестер-служебниць для виховання дітей [4, арк. 61]. Третій лист Ревакович написав у відповідь на звернення діаспорян з Прудентополіса, які хотіли, щоб митрополит пожертвував кошти на освіту, та знову прохали про сестер-служебниць [5, арк. 59].

У листах, надісланих до митрополита А. Шептицького, дуже добре видно, з якими труднощами стикалася українська діаспора. Насамперед владику просили надіслати більше греко-католицьких священників, адже представників духовенства було дуже мало, всього четверо, одному з яких Святий Престол наказав переїхати до Аргентини [6, с. 13]. Ситуацію ускладнювала ще й заборона від Римської курії: одруженим священникам не дозволялося служити в Південній Америці. Через те багато українців у Бразилії помирали без церковних таїнств, або переходили під вплив польського духовенства. Тит Ревакович наводив свідчення Василя Вальковича з Жангади: за 12 років українці мали лише 12 богослужінь рідною мовою [6, с. 14]. Тому емігранти просили, щоб Шептицький отримав від Римської курії дозвіл служити греко-католицьким священникам, незважаючи на подружній стан [3, арк. 19 зв.].

Доказом того, наскільки в Римі не знали і не розуміли українців є те, що українські діаспоряни просили, щоб їх справи перестали розглядати в «Congregatio do propaganda fide», адже «ми, Русини, не є поганями, тільки християнами католиками від 1000 літ» [3, арк. 20]. Йдеться про Священну

Конгрегацію пропаганди віри (лат. *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*), яка покликана була євангелізовувати некатолицькі народи, саме вона відповідала за католицькі церкви східного обряду.

Проблемою також була відсутність єпископств. «В Америці є нинька до 500000 душ Русинів-українців-католиків! Для чого ж би не мала сьв[ята] Апостольська Столиця установити для цілої Америки тільки трох русько-католицьких Єпископів, котрих самі Американські Русини удержувати будуть!», – писали представники «Паранського комітету» у листі від 18 липня 1903 р., укладеному Титом Реваковичем [3, арк. 21].

Найбільше українська діаспора просила А. Шептицького відправити в Бразилію сестер-служебниць, які могли б навчати дітей. Життя дорослих минало в постійній роботі: доводилося працювати за безцінь на плантаціях, а якщо вони бажали мати власну землю, то мусили викорчувувати праліси і з нуля будувати свій побут та господарство [8, с. 67]. Згодом додалися заробітки на залізниці, коли під час важкої праці доводилося остерігатися нападів місцевих племен, у сутичках з якими людські втрати були не рідкістю [8, с. 68]. Тому старше покоління не могло присвячувати багато уваги освіті та вихованню нащадків. «Але наші слабосилі діти тут позбавлені духовної пищі. Звичайно, батьки через рік більше сут по за домом, як дома, бо мусят ходити по далеких роботах, (...) а матери полишаючи ся дома, мають на голові господарство і діти. Не можуть про то ні батьки, ні матери того так великого Господом Богом наложеного обов'язку виконати, щоби діти свої добре виховати» [4, арк. 62], – у словах листа діаспорян від 25.06.1905 р. звучить тривога й болісне усвідомлення відповідальності за майбутнє покоління. Цей заклик є свідченням того, як українці, навіть на чужині, прагнули зберегти свою віру, мову і культуру.

А. Шептицький зголосився на прохання українців Прудентополіса, яке збережене у листі від 29.06.1905 р. Він погодився надіслати їм допомогу розміром 1000 злотих ринських і відправити до них трьох сестер-служебниць. Але монахині не могли прибути в Бразилію негайно: їх потрібно було підготувати, тому українські діти як мінімум до 1906 р. мусили залишатися без належної освіти [5, арк. 59].

Листи, адресовані Шептицькому, розкривають спектр проблем, з якими стикалася українська громада в Бразилії: нестача священників, відсутність релігійної опіки, ізолюваність, складні умови праці, занепокоєння щодо виховання дітей.

Ці звернення свідчать про високу свідомість діаспори – попри складні побутові умови, українці прагнули не лише вижити, а й передати дітям мову, віру та культуру. Реакція митрополита на ці прохання демонструє не лише

пастирську чуйність, а й стратегічне бачення – він розумів, що без духовної та освітньої підтримки громади втратять зв'язок із національними витоками.

Таким чином, досвід початку ХХ ст. залишається цінним і сьогодні. У час, коли мільйони українців опинилися за межами Батьківщини, звернення до спадщини А. Шептицького дає розуміння того, як можна плекати національну єдність навіть у розсіянні – через віру і освіту.

Список використаних джерел

1. Закревська Я. Роль «Просвіти» у збереженні національної самобутності українців Бразилії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 596–601.
2. Франків І. Товариство св. Рафаїла у Львові. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 17. С. 67–72.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 664. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 19–21 зв.
4. ЦДІАЛ України. Ф. 664. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 61–62.
5. ЦДІАЛ України. Ф. 664. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 59–60.
6. Ревакович Т. До відомости емігрантів руських, що їдуть до держави Парана в Бразилії. Львів, 1908. 16 с.
7. Феленчак Ю. Б., Valdir Gregory, Hevelyn Priciely Ghizzi. Українська діаспора в Бразилії: історія та особливості формування. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 39. С. 64–71.

Роман ЗУБИК

учитель історії Тернопільської
загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів
№ 20 імені Руслана Муляра

Тернопільської міської ради Тернопільської області

РОЛЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНЦІВ

Андрей Шептицький належав до давнього українського роду. Формувався як особистість в Австро-Угорській імперії, вивчав філософію, теологію, право [1, с. 1–2]. Був активним та свідомим українцем – напевно, не було ділянки суспільного життя, у якій Андрей не брав би участі. А. Шептицький, митрополит Галицький, очолював Українську Греко-Католицьку Церкву з 1901 до 1944 рр. Від самого початку свого служіння він прагнув піднести рівень освіти та моральності духовенства. Особливу увагу приділяв Львівській духовній семінарії – місцю виховання майбутніх богословів, духовних провідників і народних учителів [5, с. 2–3]. Він регулярно відвідував заклад, спілкувався з викладачами та студентами, відбирав обдарованих і скеровував їх

на навчання до провідних університетів Європи [2, с. 5–6]. За десять років митрополит сформував ядро високоосвічених священників, які зайняли провідні посади в архієпархії. Упродовж служіння він підготував понад 200 священників з вищою освітою, багато з яких здобули наукові ступені. Цей інтелектуальний резерв забезпечував потреби Церкви в управлінні, освіті та душпастирстві. Оскільки він був депутатом Австрійського парламенту і Галицького сейму, це давало йому можливість виступати перед урядом та домагатися підтримки українців. Під час російської окупації був ув'язнений, але це не завадило йому в майбутньому втілювати свої ідеї у життя. Розуміючи весь тягар поневолення українців в інших державах, митрополит стає ініціатором дуже важливих заходів, скерованих на підтримку народу [7, с. 2–3].

Інтелектуальний розвиток він ставив на перший план, адже вважав, що саме освічені люди є інвестицією в майбутнє. Андрей розпочав реалізацію низки освітніх проєктів, підтримував приватні народні школи, розвивав богословську та світську освіту. За його сприяння функціонували школи імені Бориса Грінченка та князя Данила. Школа імені Бориса Грінченка – відома як приклад народної школи нового типу. Її діяльність була спрямована не лише на базову освіту, а й на виховання в дусі української мови, культури й патріотизму. Програма школи включала вивчення історії України, народної літератури, традицій, а також розвиток творчих здібностей учнів. Ще однією важливою ініціативою митрополита була школа імені князя Данила. Вона мала на меті не тільки надання якісної початкової та середньої освіти, а й виховання майбутніх провідників українського суспільства. У школі велика увага приділялася вивченню християнських цінностей, історії Русі-України, а також фізичному та моральному загартуванню учнів. Обидва заклади стали осередками українського духу та культурного відродження в часи, коли українська освіта зазнавала утисків з боку окупаційних режимів. Шептицький не лише опікувався фінансуванням цих шкіл, а й особисто дбав про підбір викладачів, забезпечення підручниками, навчальними матеріалами й умовами для навчання. Він порушував питання про відбудову та розбудову університетської освіти [8, с.4].

На початку XX ст. у Станіславі за його підтримки розпочала роботу духовна семінарія. У 1928 р. засновано Львівську богословську академію – єдиний вищий український навчальний заклад у тодішній Польщі. Він забезпечував фінансування будівництво та облаштування приміщень: створення навчальних аудиторій, бібліотеки та інших необхідних об'єктів. Заробітну плату викладачам та персоналу, залучення кваліфікованих фахівців для забезпечення високого рівня освіти. Закупівлю навчальних матеріалів та літератури: формування бібліотечного фонду Академії.

У 1906 р. він заснував жіночу гімназію й учительську семінарію, а в 1919 – класичну хлоп'ячу гімназію, або «малу семінарію». У відповідь на репресії польської влади відкрив другу «малу семінарію» в Рогатині – притулок для учнів, вигнаних з державних шкіл за політичні погляди.

Окрема сторінка діяльності митрополита – допомога сиротам. Він створював притулки, фінансував сиротинці, надавав землю та будинки для їх утримання. У Львові він заснував сиротинець свого імені, а у Зарваниці – великий притулок і сільськогосподарську школу під опікою студитів.

Його особисті пожертви на потреби дітей сягали понад пів мільйона доларів. Він не оминав увагою потреби найбідніших верств населення: відкривав лікарні, садки, ремісничі та професійні школи, особливо для дівчат і хлопців з бідних родин. Шептицький дбав про наукову базу, даруючи книжки, відкриваючи бібліотеки та архіви для дослідників. Митрополит опікувався українським друкованим словом: засновував і фінансував численні часописи та журнали – від дитячого «Наш приятель» до інтелектуального «Дзвони». Він навіть придбав друкарню, щоб підтримати українське книговидання. Він вірив у значення здорового відпочинку, тому передав маєток у Милованні товариству «Просвіта» для організації літніх таборів для бідних дітей [1, с. 3]. Він здійснював підтримку молодим українським митцям, надаючи їм стипендії для здобуття освіти у найкращих закладах Європи.

Він розвивав українську освіту і за межами держави, зокрема у США. За допомогою греко-католицького єпископа у США Костянтина Богачевського він ініціював відкриття у штаті Філадельфія малої семінарії для молоді, де українські юнаки могли здобувати духовну та загальну освіту, зберігаючи національні традиції. Крім того, в Канаді він підтримував українські школи при парафіях у провінціях Альберта та Манітоба, де активно розвивалося українське шкільництво та культурне життя. У Бразилії, особливо в штаті Парана, сприяв відкриттю суботніх шкіл для дітей українських емігрантів [5, с.5].

В Аргентині допомагав у створенні культурно-освітніх товариств у Буенос-Айресі та Апостолесі. У Німеччині, де після Другої світової війни перебувала велика кількість українських біженців, він долучився до організації навчальних курсів при таборах переміщених осіб та підтримував українські гімназії, зокрема в Мюнхені. До всього зазначеного слід додати, що митрополит А. Шептицький був не лише духовним провідником, а й справжнім стратегом у сфері суспільного розвитку. Його діяльність охоплювала освіту, культуру, економіку, соціальну допомогу. Він розумів, що відродження українського народу неможливе без глибокого інтелектуального, культурного та

економічного підґрунтя. Він приділяв особливу увагу підтримці національної ідентичності, формуванню української еліти та духовному збагаченню суспільства. Митрополит активно сприяв розвитку кооперативного руху. Він вважав, що економічна незалежність українців є важливим кроком до національного визволення. За його підтримки створювалися кооперативи, кредитні спілки, ремісничі майстерні та господарські товариства. Він навчав народ ощадності, дбайливого ставлення до праці та власного майна. Шептицький вірив, що українці можуть бути сильними лише тоді, коли будуть господарями на своїй землі [4, с. 3].

Окремої уваги заслуговує його благодійна діяльність у роки Першої та Другої світових воєн. Під час голоду та воєнних лихоліть він організовував роздачу їжі бідним, відкривав їдальні, забезпечував ліками хворих і поранених. Його допомога поширювалася не лише на українців, а й на представників інших національностей, незалежно від віросповідання.

Особливо значущою стала його допомога єврейському населенню під час Голокосту. Ризикуючи власним життям, митрополит рятував євреїв, надавав їм прихисток у монастирях, підтримував морально та матеріально. Саме за ці дії його посмертно удостоїли численних міжнародних відзнак та визнання праведником світу. А. Шептицький був велетом духу, моральним авторитетом, мудрим керівником і великим українцем [6, с. 2].

Його діяльність залишила глибокий слід в історії України, а його справи й сьогодні є прикладом жертвової праці на благо народу.

Він розумів, що освіта, культура, духовність, економічна незалежність і соціальна справедливість є основою сильної нації. Своїм життям митрополит показав, що Церква має бути не лише духовним центром, а й активним учасником суспільного розвитку. Спадщина А. Шептицького – це не лише матеріальні надбання, а насамперед духовний скарб, приклад служіння людям, любові до України та мудрої стратегії національного відродження. Його ідеї й досі залишаються актуальними, а його постать – символом патріотизму, людяності та жертвової праці.

Список використаних джерел

1. Вишко О. Андрей Шептицький – духовний і національний лідер України. Natio. 2024. URL: <https://natio.org.ua/persony-ukrainy/andrey-sheptytskyy-2405/>
2. Андрей Шептицький – Біографія. *Енциклопедія відомих українців*. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/biographies/vidomi_ukraintsi/part4/sheptytsky.htm
3. Від духовності до державності. Андрей Шептицький. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uin.gov.ua/informaciyni->

materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/vid-duhovnosti-do-derzhavnosti-andrey-sheptycky,

4. Митрополит Андрей Шептицький. Кооперація. *Живе телебачення*. 2015. URL: <https://zhyve.tv/video/213-mytropolyt-andrey-sheptytskyy-kooperatsiya/>
5. Андрей Шептицький. Біографії. Сторінки історії. URL: https://svoboda-vo.at.ua/publ/andrej_sheptickij/1-1-0-28
6. Sheptytsky Andrei. *Інтернет-енциклопедія України*. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CS%5CH%5CSheptytskyAndrei.htm>
7. Metropolitan Sheptytsky 1865–1944. *Українська Греко-Католицька Церква*. URL: <https://ugcc.ua/ua/church/history/metropolitan-andrey-sheptytsky/>
8. Про центр Андрея Шептицького. *Центр Шептицького*. URL: <https://center.ucu.edu.ua/about-the-center/>

Ірина ГРИНЧУК,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музикознавства
та методики музичного мистецтва
факультету мистецтв Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Олег ГРИНЧУК,

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І СЕРЕДОВИЩЕ ХУДОЖНИКІВ ЛЬВОВА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Аналіз досліджень культурного життя Львова початку ХХ ст., зокрема середовища українських художників, дозволяє прослідкувати тенденції поширення новітньої «естетики зламу епох», стилю «сецесії», пошуку національних стильових ознак мистецтва, що накладалися на процеси зміни поколінь митців, їх еміграції та ін. Однак, уже від 1920-х рр. можемо стверджувати про становлення національних фахових мистецьких традицій у різновидах мистецтв, зокрема в малярстві, які значною мірою формувалися під впливом представників ідейно свідомої української інтелігенції, духовенства, зокрема, велику роль у цих процесах відіграв митрополит Андрей Шептицький

(Д. Антонович, І. Крип'якевич [7], В. Овсійчук [8], М. Маринович [9], Л. Савицька [14], О. Семчишин-Гузнер [15] та ін.

І. Набитович характеризував Митрополита як одну з чільних і знакових постатей в українській історії ХХ ст.: «йдеться не тільки про його суспільно-політичну, душпастирську діяльність. Він був великим меценатом української культури, науки та освіти». Дослідник підкреслює, що «у доктрині Митрополита сформульовано переконання, що основами будь-якої культури є «людська праця, наука, мистецтво й багато подібного» [11, с. 5].

Відомо, що Митрополит володів значними літературними та художніми здібностями, пробував малювати, про що свідчить збережений у фондах Національного музею у Львові пейзажний етюд пензля молодого ченця чину отців-василіян – майбутнього митрополита А. Шептицького [3, с. 17]. Л. Волошин наводив слова Кардинала Йосипа Сліпого про Митрополита як про справжнього аристократа духу, людини великої особистісної культури та ґрунтовної європейської освіченості, що стало і його життєвим credo [2].

Дослідники підкреслюють ерудицію А. Шептицького в галузі історії мистецтва: він захоплювався мистецтвом католицького Заходу і слов'янсько-візантійського Сходу, прекрасно орієнтувався у класичному європейському мистецтві, одним із перших у Галичині оцінив високу естетичну цінність давнього українського іконопису. Ще в молодості він був, за свідченням матері та сучасників, неперевершеним гідом в палацах і музеях Рима, згодом читав лекції з історії світового мистецтва [3, с. 12].

Це допомогло А. Шептицькому, як визначному духовному та культурному діячеві, об'єктивно оцінювати стан українського мистецтва на початку ХХ ст. У своїх висловлюваннях та меценатських заходах він стверджував потребу для українського мистецтва шукати національно своєрідних шляхів розвитку, зокрема, у зверненні до багатих фольклорних джерел і в розвитку релігійного малярства як інтегрального складника художньої культури народу, що має традиції у минулих віках, а саме, у давньоукраїнському іконописі та монументальних розписах церков.

Процитуємо Митрополита: «...Аби привернути душу народу, треба його любити, треба розуміти всі його потреби, цінувати його чесноти, шанувати й любити його культуру і прагнути змінити чи ліквідувати лише погане, накладаючи на нього тільки те, що накладає Церква... » (том II) [10, с. 625]. Ще одна цитата: «А коли йдеться про те, щоб якийсь народ зайняв в історії передове, почесне становище і людства створив нові світлі та великі дороги, то це може дати одна лишень культура, коли буде оперта на здорових і сильних моральних основах... без неї роль народу в історії залишиться егоїстичною,

вужкою, короткозорою і через те дуже незначною або навіть ніякою» (том І) [10, с. 646].

Впродовж півстолітньої діяльності як духовного провідника, Митрополит підпорядкував свою культурно-меценатську працю реалізації різних напрямків «потреби культури традиції», так, наведемо приклад заснування за його сприяння Національного музею у Львові у 1905 р. (початкову назву закладу (Церковний музей у Львові) у 1911 р. офіційно змінено на Національний музей у Львові).

Розглянемо стан тогочасного середовища українських художників у Львові, опираючись, зокрема, на праці Л. Волошин. Так, оглядаючи контекст початку ХХ ст., дослідниця відзначає серед знакових постаті І. Труша, автора неоромантичних пейзажів та психологічних портретів, М. Сосенка, який навчався в академіях Кракова, Мюнхена, Парижа, займався монументальним розписом церков Галичини у стилі «українського модерну». Згадуємо і про короткий «львівський період» М. Бойчука, творця новітньої національної школи монументального малярства, який, повернувшись до Галичини в 1911 р. після навчання у мистецьких центрах Західної Європи, на замовлення Митрополита створив ікони для каплиці т. зв. «Дяківської бурси» на вулиці Петра Скарги у Львові (1911–1912) [2–3].

Нетривалим був «львівський період» і у стипендіата Митрополита І. Северина, який після навчання у Кракові, Римі та Парижі повернувся на рідну Наддніпрянську Україну. Подібно і О. Кульчицька, після навчання у Відні та успішного дебюту на виставці 1909 р. у Львові, як українка, «поступилася» місцем польській художниці і була переведена на викладацьку роботу до Перемишля [2–3].

На думку Л. Волошин, представники тогочасного середовища художників «не могли також вповні дорівняти тодішнім інтелектуально-мистецьким запитам галицького суспільства і такі художники, як Антон Манастирський, з його суто ліричним характером обдаровання, чи Осип Курилас, що, будучи митцем солідного малярського «варштату», через властивий йому спокійно-реалістичний погляд на світ не був схильний до ширшого розмаху творчої фантазії» [3, с. 17].

Підкреслимо, що Митрополит розумів гостру потребу виходу українського мистецтва з «глухого кута» провінційності на широкі обрії загальноєвропейських пошуків. Це і визначило його політику як мецената художників; так, його підтримці завдячують своєю західноєвропейською освітою такі українські митці, як згадувані вище М. Бойчук, М. Сосенко, І. Северин, Ю. Буцманюк, Я. Струхманчук, М. Парашук, а також багато

молодих художників міжвоєнного двадцятиліття, як галичан, так і наддніпрянців [3, с. 13].

Однак, саме у довголітніх стосунках з О. Новаківським найкраще реалізувались далекоглядна культурно-національна політика А. Шептицького, саме в О. Новаківському Митрополит побачив творчий потенціал для втілення патріотичних ідей, суспільних настроїв, характерних для Галичини доби національно-культурного піднесення на початку ХХ ст.

Згадаємо, що О. Новаківський написав кілька полотен, присвячених образу митрополита А. Шептицького: «Мойсей (Портрет Митрополита Андрея Шептицького)», 1915–1919 рр. (колекція «Студіон»), «Митрополит у чернечій рясі (Владика)», 1930–1931 рр. (приватна колекція); графічних робіт: «Князь Церкви (Портрет Митрополита Андрея Шептицького)», 1915 р. (приватна колекція), «Портрет Митрополита Андрея Шептицького» (до композиції «Тяжкий сон»), 1920 р. (приватна колекція). Кілька начерків до композицій («Митрополит у кріслі» 1913–1914 рр.), рисунків до композиції («Князь Церкви», 1915 р.), цінних фото з Митрополитом зберігаються у фондах Художньо-меморіального музею О. Новаківського (Л. Волошин) [13].

Відомо, що Митрополит, окрім матеріальної підтримки художника, зробив значний внесок і у заснування та в подальшу діяльність мистецької школи О. Новаківського як першої національної художньої школи в Галичині, що була покликана культивувати національні традиції, формувати «молоді творчі сили» [12].

Розглядаючи передумови організації фахової мистецької освіти у Львові, можемо опертися на дослідження О. Семчишин-Гузнер [15]. У ньому, зокрема, підкреслюється, що на межі тисячоліть знання і художній досвід учні здобували у приватних майстернях відомих львівських митців, переважно поляків: загальна школа малярства і різьби М. Герасимовича (1888 р.), приватна студія С. Батовського та Р. Братковського (1903–1905 рр.). Кращі умови для практичних студій з'явилися при відкритті Л. Підгорецьким приватної Вільної Академії (діяла до 1924 р.) [15].

Українська ж мистецька школа в Галичині сформувалась уже у 1923 р. власне при майстерні О. Новаківського, хоча її початки припадають на 1913–1914 рр., коли митець давав приватні уроки живопису.

Отже, коли на початку 1920-х рр. О. Новаківський виявив ініціативу організувати у стінах своєї майстерні мистецьку школу для творчої молоді, Митрополит був одним із перших, хто підтримав художника. Школа почала функціонувати в 1923 р. і на початках була прилучена до системи Українських вищих шкіл (Тайного університету) як окремий мистецький факультет

Львівської політехніки. У 1925 р., після самоліквідації УВШ, О. Новаківський і його учні залишилися без матеріальної підтримки [2–3].

У цей складний для школи час Митрополит її взяв під свою опіку. Один з учнів школи Г. Смольський згадував: «З початком 1925 року познайомився вперше зі Школою Митрополит Андрей Шептицький. Він відвідав артиста Новаківського в його робітні і робітню учнів. Оглядав праці-рисунок учнів, розвішені на стінах, був присутній при коректі рисунків Новаківським і так захопився школою, що опісля ще кілька разів відвідував школу, а бачучи в ній життя і працю, постановив заопікуватися нею» [12]. Цікаві деталі меценатської ініціативи Митрополита подає також у своєму спогаді І. Голубовський [4].

Є свідчення, що митрополит задумував збудувати окремий будинок для приміщення школи [1, арк. 1–5]. В архівному документі вказується: «Викладацький склад у школі на той час був такий: техніку і технологію малярства викладав (аж до своєї смерті в 1926 р.) Володимир Пещанський, основи пластичної анатомії – Степан Балея, історію культури – Іван Раковський, а малярську перспективу – інженер Євген Нагірний. Рисунок і малярство вів сам Олекса Новаківський» [1, арк. 1–5].

Лекції з історії образотворчого мистецтва викладав особисто Митрополит, про що згадує А. Малюца: «Виклади з історії мистецтва відбувалися в Митрополичій палаті. Ми приходили на годину-дві раніше і заставали у ждальні багато книжок, що стосувалися теми біжучого викладу. Було що оглянути, прочитати, порівняти. Сам виклад відбувався в кабінеті Митрополита і знов ті книжки служили для ілюстрування сказаного. Приходили давні і нові студенти, звичайно 20–24 осіб. Митрополит викладав цікаво і живо, з любов'ю та розумінням мистецтва обговорюваного періоду: архаїчного, грецького, класичного, гелленістичного і т. д., аж до ренесансу і бароко» [12].

Вихованці згадували, що пояснення мистецтва певної епохи відбувалося таким чином, що «за кожним разом здавалося, що ось саме тут корінь мистецтва та ключ розуміння сучасного і майбутнього. Чергові виклади ставали черговими відкриттями мистецьких можливостей» [12]. Отже, лекції А. Шептицького не були «академічним» переказом історії світового мистецтва, а спонукали до аналітичного підходу, загально мистецькі проблеми розглядалися у зв'язку з актуальними потребами українського мистецтва, з його живим, сучасним процесом.

Ще один важливий аспект підтримки школи: з 1925 р. Митрополит фінансував поїздки О. Новаківського з учнями школи на літні етюди на Гуцульщину до Космача, справжнього західноукраїнського «Барбізону малярів» [3; 12]. Відомо, що після кожного вакаційного виїзду у Космач школа

влаштовувала т. зв. «звітні виставки» своїх праць, які відбувались здебільшого в Академічному домі.

Митрополит особисто відвідував ці виставки, закупував найкращі твори задля підтримки початківців. У своєму спогаді С. Луцик зазначив, що на шкільній виставці 1928 р. кращі учнівські роботи були придбані «Митрополитом, д-ром Панчишином, інж. Рижевським, суддею Лучаківським і іншими громадянами» [1, арк. 55].

Аналіз архівних та літературних джерел свідчить, що Митрополит найактивніше співпрацював із школою впродовж 1925–1929 рр., однак і надалі фінансував навчання кращих з них в академіях Західної Європи. Так, у Парижі в Академії мистецтв і промислу навчалися В. Дядинюк (1927–1929 рр.), М. Мороз (з 1929 р.) У 1931 р. до Парижа прибуває ще один стипендіат Митрополита – С. Пуцик, який вивчав малярство разом із С. Гординським у «Модерній академії» Фернана Пеже [5; 12].

Л. Волошин зауважує, що поїздки української творчої молоді до Парижа, які фінансував Митрополит, великою мірою спричинилися до виникнення у 1931 р. у Львові Асоціації Незалежних Українських Мистців (АНУМ) і до її першої репрезентативної виставки, яка з великим успіхом експонувалась у 1931 р. в Національному музеї у Львові. Не випадково свою восьму виставку творів, що відбулася 1936 р. у Львові, члени АНУМ присвятили Митрополитові А. Шептицькому, що стало виявом визнання і вдячності великому меценатові українського мистецтва від кількох поколінь українських художників [3; 12].

Наведемо тезу М. Мариновича: «В українській традиції зануритися в духовні джерела принципу «позитивної суми» означає зануритися в послання Митрополита Андрея Шептицького... Він був не лише їх свідком, а й активним учасником і промотором (хоч самих термінів, ясна річ, тоді ще не існувало)...» [9; с. 27]. М. Маринович констатував: «Завдяки йому український народ став співбудівничим нової європейської культури співжиття, і лише криві дзеркала ідеологій та геополітики спотворили цю співучасть у свідомості нинішніх європейських народів або взагалі стерли будь-який спогад про неї» [9, с. 27]. Високу оцінку постаті Митрополита дав А. Сливоцький: «Шептицький був, без сумніву, надзвичайним моральним провідником свого часу... Він є духовним, ідейним і моральним лідером для всіх епох – а особливо для тієї, в якій живемо сьогодні ми самі» [9, с. 16].

Таким чином, короткий огляд ролі митрополита щодо підтримки українських митців, організації української фахової освіти та музейної справи – окремий штрих у багатогранній, плідній, прогностичній культурно-просвітницькій діяльності Митрополита Андрея Шептицького.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 11–13, 80, 156.
2. Волошин Л. Роль Митрополита А. Шептицького у житті та творчості О. Новаківського і його школи. *Галицька Брама*. 2012. № 1–3 (205–207). С. 4–10.
3. Волошин Л. Княжий дарунок великого мецената: Митрополит Андрей Шептицький у житті і творчості Олекси Новаківського. Львів, 2001. 200 с.: іл.
4. Голубовський І. Розмахом могутніх крил: Повість-есе про О. Новаківського. Львів: «Магнолія Плюс», 2004. 345 с.
5. Гординський С. Львів, Париж, еміграція. *Український історичний журнал*. 1991. № 7. С. 31–32.
6. Гринчук О. Українські художники – вихованці Краківської школи. Слов'янське музичне мистецтво в контексті європейської культури. *Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів*. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. С. 91–94.
7. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / За ред. І. Крип'якевича. К., 1994. 651 с.
8. Кржавич Д. П., Овсійчук В. А. Черепанова С. О. Українське мистецтво: Навч. посібн.: У 3 ч. Львів: Світ, 2004. 268 с.
9. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми» / передмова Андріана Сливогоцького. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
10. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. Львів: Видавництво «АРТОС». Т. 1, 2007, 1014 с.; т. 2, 2009, 1248 с.; т. 3, 2010, 828 с.
11. Набитович І. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в дослідженні Любомира Крупи. *Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. С. 5–6.
12. Новаківський Олекса. 80-ліття мистецької школи Олекси Новаківського у Львові: каталог виставки учнів / Нац. музей у Львові, Художньо-меморіал. музей О. Новаківського та ін. Львів, 2004. 68 с.: іл.
13. Олекса Новаківський: [альбом] / Автор-упоряд. Т. Лозинський. Львів: Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ: К.: Майстер книги, 2012. 128 с. іл.

14. Савицька Л.Л. Мистецтво України в контексті художнього життя межі століть. 1890–1910-ті роки: автореф.... доктора мист. К., 2006. 37 с.
15. Семчишин-Гузнер О. Художнє життя в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Особливості мистецького процесу: автореф.... канд. мист. Львів, 2000. 17 с.

Володимир КІЩАК

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук,
декан історичного факультету Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка.

Валерій ЯНУСЬ

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ТЕРНОПІЛЛЯ

Митрополит Андрей Шептицький народився 29 липня 1865 р. у с. Прилбичі, що на Львівщині, у графській сім'ї Івана Шептицького. Навчався він у Краківській гімназії, згодом студіював право в Ягеллонському університеті, а також удосконалював власні знання у Вроцлаві, Відні та Мюнхені. Був доктором права (1888 р.), філософії (1892 р.) та богослов'я (1892 р.), видатним ієрархом, богословом, предстоятелем Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) та одним із найбільш визначних діячів в українській історії [16].

Предстоятель ГКЦ неодноразово бував на Тернопільщині. Він був членом Тернопільського «Міщанського братства», у 1901 р. відвідав вихованців Тернопільської української державної гімназії та учнів Вищої реальної школи. Також владику неодноразово прибував у регіон для освячення нових церков, створення освітніх центрів тощо. Загалом, А. Шептицький відіграв значну роль у культурному та духовному житті регіону, сприяв особистісному розвитку багатьох вихідців Тернопілля. З огляду на це, вивчення його діяльності завжди залишається актуальним.

Мета публікації – проаналізувати духовну, освітню, культурну та соціальну діяльність митрополита А. Шептицького на території Тернопільщини, виявити масштаби його впливу на розвиток богословської освіти, підтримку місцевої інтелігенції, формування християнських цінностей, а

також окреслити його роль у національному та культурному житті Тернопілля в першій половині XX ст.

Діяльність А. Шептицького досліджували історики та краєзнавці в Україні та за її межами. Серед них були і його сучасники – Й. Боцян, Й. Сліпий, І. Крип'якевич та інші. Значною кількістю інформації про життя митрополита виділяється праця Блаженнішого Любомира Гузара «Андрей Шептицький, митрополит Галицький (1901–1944) – провісник екуменізму». [10]. Високо оцінював екуменічну діяльність владики і В. Ленчик [14–15].

Також дослідженням праці митрополита А. Шептицького займалися такі сучасні українські історики, як-от: О. Хоменко, В. Басараб, Я. Білас, Л. Крупа, Е. Бистрицька, О. Сурмач, М. Вегеш, М. Вавжонек, М. Маринович, Ф. Медвідь, Г. Гладка, О. Шеремета, А. Смирнов, А. Васьків, А. Колодний, Л. Филипович, В. Расевич. М. Гайковський та інші. Серед іноземних дослідників, що цікавились роботою Андрея Шептицького, варто виділити Я. Пелікана, П. Ковальчика, Б. Боцюрківа, М. Поллака та І. Химку [2–7; 9; 12–13, 16–20].

Чималим було вкладення митрополита у навчання та розвиток богословів з Тернопільщини. Найбільш здібним вихованцям семінарії він фінансував навчання за кордоном – у високих богословських школах, де вони здобували наукові звання. Так вихідці з Галичини навчались у Відні, Інсбруку, Празі, Будапешті, Загребі, Граці, Бреславі, Падерборні тощо. Значна кількість молодих богословів виховувались у Римі – в Українській Папській семінарії ім. св. Йосафата. По завершенню навчання Андрей Шептицький сприяв їхньому призначенню катехитами у школах та професорами семінарій. Серед них – і вихідці Тернопілля [7, с. 294].

Помітною постаттю зокрема став Блаженний Григорій Хомишин – уродженець с. Гадинківці (нині – Чортківський район). У 1902 р. А. Шептицький призначив Г. Хомишина ректором духовної семінарії, а згодом – надав йому сан єпископа Станіславського. Г. Хомишин служив Церкві понад 40 років і загинув у 1945 р. у одній з більшовицьких катівень в Києві [7, с. 296].

Доктор богослов'я отець Микола Конрад – уродженець с. Струсів (сьогодні – Тернопільський район) – тривалий час викладав у Тернопільській гімназії. У 1929 р. митрополит А. Шептицький призначив М. Конрада професором філософії та соціології у духовній семінарії. Згодом він став деканом філософського відділу впродовж багатьох років.

Упродовж майже всього свого життя А. Шептицький не полишав власної наукової праці. У різні роки він запрошував краян з Тернопільщини викладачами у Львівську духовну семінарію, зокрема для роботи у таких дисциплінах як богослов'я, історія Вселенської Церкви, історія унії, грецька і церковнослов'янська мови, процесове право тощо. Таким чином у семінарії

стали викладати отці-професори Олександр Надрига з Бережанщини, Спиридон Кархут з Борщівщини, Микола Чубатий з Тернополя, Михайло Соневицький з Гусятинщини, Леонід Лужницький зі Скалата, Володимир Стецько зі Збаражчини та багато інших. Більшість із них також були членами Богословського наукового товариства і Наукового товариства імені Т. Шевченка [19, с. 68].

Митрополит Андрей упродовж всього життя наполегливо поглиблював власні знання, водночас заохочуючи своїх однодумців до здобутків у царині культури та науки. Сам він вів скромне життя ченця, однак прибутки від свого родинного маєтку постійно жертвував на потреби народу. Владика упродовж багатьох років фінансово підтримував 40 бідних дівчат та юнаків, допомагав їм здобувати освіту. Зокрема з допомогою митрополита у консерваторії змогла навчатись Ганна Крушельницька – уродженка с. Білявинці (нині – Тернопільський район), сестра Соломії Крушельницької. Також митрополит А. Шептицький допоміг у здобутті освіти відомій оперній співачці Філомені Лопатинській.

Варто також згадати, що навчання у Віденській академії мистецтв митрополит Андрей оплатив Михайлу Бойчуку – вихідцю з села Романівка (нині – Тернопільський район). Пізніше М. Бойчук став засновником «бойчукізму» – художнього стилю, який став поєднанням візантійської традиції, європейських новацій та українського мистецтва. Відомим у цій царині став і Михайло мороз – уродженець с. Пліхів (нині – Тернопільський район). Він був стипендіатом митрополита А. Шептицького та за його підтримки навчався у паризькій Академії Жюльєна та Академії прикладних мистецтв. Упродовж 1937–1939 рр. Михайло Мороз проживав поряд зі своїм покровителем у Святоюрській палаті. На замовлення А. Шептицького М. Мороз написав значну кількість портретів духовенства. Його пензлю належать, зокрема, роботи «Портрет Митрополита Андрея Шептицького під час Служби Божої» (1937) та «Портрет Митрополита Андрея Шептицького. Молитва» (1972). Скульптор Михайло Паращук, що народився у с. Варваринці (нині – Тернопільський район), також користувався підтримкою предстоятеля ГКЦ [19, с. 68].

Значну кількість власних коштів А. Шептицький вклав у створення простору для навчання та виховання молоді на Тернопільщині. З його ініціативи відкривались читальні «Просвіта», він підтримував створення товариств «Рідна школа», спортивних об'єднань, хорових колективів тощо. Він став одним із жертводавців для «Рідної школи» у Тернополі в 1906–1912 рр., про що свідчить документ, який знаходиться в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї. Аби забезпечити майбутнє для сиріт, митрополит придбав

маєток у с. Зарваниця Тернопільського району. Там він створив хліборобську школу, де діти, що не мали батьківського піклування, змогли жити та здобувати освіту та господарський фах [16, с. 172].

Починаючи з 1900 р., А. Шептицький неодноразово здійснював єпископські візитарії на Тернопіллі. Він освячував новозведені храми, зокрема у с. Зарубинці, Малашівці, Пліснiani та Мильне Тернопільського району. У с. Кип'ячка освятив перебудований храм Різдва Пресвятої Богородиці.

У 1918 р., митрополит А. Шептицький придбав землю у Зарваниці. У 1920 р. розпочав будівництво монастиря Івана Хрестителя, до якого пізніше часто навідувався. Пізніше владику позичив Володимиру Громницькому кошти на зведення нової парафіяльної церкви у Тернополі. Сьогодні на цій локації розташовується управління Тернопільсько-Зборівської єпархії, а також пам'ятне погруддя митрополита Шептицького, відкрите у 2001 р.

Предстоятель ГКЦ дбав і про збереження історичної спадщини України. Зокрема під його патронатом товариство охорони воєнних могил упорядковувало місця поховання стрільців та старшин УСС і УГА на Янівському кладовищі у Львові, а також у Тернополі, Бережанах, Станіславові, Золочеві, Рогатині [15, с. 163]. А. Шептицький також займався природоохоронною діяльністю на Тернопільщині: під його протекторатом ГКЦ займалася виділенням лісових площ під заповідники, зокрема в маєтності «Зарваниця» Підгаєцького повіту. Окрім того, він упродовж всього життя проводив політику охорони вікових дерев при храмах Тернопілля [8, с. 37]

Отже, А. Шептицький цілеспрямовано реалізовував просвітницьку, культурну, духовну та соціальну місію на теренах Тернопільщини. Його діяльність мала значний вплив на становлення місцевої інтелігенції, розвиток освіти та підтримку місцевої талановитої молоді. Завдяки його меценатству та особистій участі були створені нові освітні можливості для десятків вихідців з краю. А. Шептицький підтримував функціонування освітніх установ, культурних товариств, ініціював створення навчальних закладів. Його духовна опіка та фінансова підтримка сприяли зміцненню позицій ГКЦ у складний історичний період.

Список використаних джерел

1. Morality and Reality. The life and times of Andrei Sheptytskyi. Paul Robert Magocsi, editor with the assistance of Andrii Krawchuk. Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta Edmonton, 1989. 558 p.
2. Басараб В. Проблема єдності Церков у світлі єкуменічних ідей митрополита А. Шептицького. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Волинської православної богословської академії УПЦ КП «Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та*

сучасні реалії» (18.05.2017). Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії, 2017. С. 27–34.

3. Бистрицька Е. Українське православ'я та екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в роки Другої світової війни. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 23. С. 45–55.
4. Білас Я. І. Екуменізм Андрея Шептицького і проблема суверенності нації. *Історія релігій в Україні*. Кн. 1. Львів, 1999. С. 45–48
5. Васьків А. Митрополит Андрей Шептицький про проблеми політичної теорії та практики. *Різдво Христове 2000. Статті й матеріали*. Львів: Логос, 2001. С. 192–195.
6. Вегеш М. Екуменізм митрополита Андрея Шептицького. *Україна. Європа. Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Випуск 23. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 72–96.
7. Вегеш М. М., Хоменко О. В. Екуменічні ідеї митрополита Андрея Шептицького та діяльність по їх реалізації. *Carpathica-Carpatika: Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX–XX століттях*. Ужгород: Вид-во «Два кольори», 2001. Вип.10. С. 278–312.
8. Гайдукевич О. Митрополит Андрей Шептицький – природоохоронний діяч Галичини. *Схід*. № 1 (141). Січень-лютий 2016. С. 35–39.
9. Гладка Г. Л. Проблема релігійної єдності України в унійно-екуменічній діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Серія: Історія*. Тернопіль, 1999. Вип. IX. С. 37–40.
10. Гузар Любомир. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Видання друге. Жовква: Місіонер, 2015. 496 с.
11. Гузар Любомир. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Видання друге. Жовква: Місіонер, 2015. 496 с.
12. Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. Львів: Логос, 1996. 184 с.
13. Крупа Л. Спроби митрополита Андрея Шептицького через ідеї екуменізму досягти фізичного та духовного об'єднання України. *Наш голос. Асоціація Українців Америки*. 2000. Вересень-жовтень. Ч. 9–10. С. 4–5, 8.
14. Ленчик В. Ідея Церковної Єдності у Митрополита Шептицького. *Богословія*. Рим, 1971. Т. 35. С. 175–201.
15. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2004. 608 с.
16. Медвідь Ф. Митрополит Андрій Шептицький як духовний будівничий української нації. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 167–175.

17. Расевич В. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-політичної консолідації українців (1900–1918 рр.). *Ковчег. Науковий збірник із української історії* / Під. ред. Б. Гудзяка, І. Сковчиляса, О. Турія. Львів, 2000. Ч. 11. С. 189–211.
18. Смирнов А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я: від екуменізму до національної єдності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2017. Вип. 26. С. 40–44.
19. Сурмач О. Роль соціальної опіки Церкви в діяльності Митрополита Андрея Шептицького. *Матеріали міжнародної наукової онлайн-конференції до 155-річчя з дня народження Митрополита Андрея Шептицького*. Львів 2021. С. 62–71.
20. Сурмач О. Екуменічна діяльність УГКЦ в роки німецької окупації Галичини (1941–1944 рр.). *Київська Церква. Київ-Львів*, 2000. № 4 (10). С. 72–78.

Микола КАЗЮК

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Назар СИРОТЮК

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ВИСВІТЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ «РУСЛАН»

На початку ХХ ст. український національний рух у межах Австро-Угорської монархії досягнув нового рівня інституціонального самовизначення. Важливою складовою цього процесу стала політична активізація українського представництва в парламентських інституціях імперії – австрійському Райхсраті та Галицькому сеймі. Однією з ключових постатей, що органічно поєднувала духовний авторитет із національно-політичним впливом, виступав

митрополит Андрей Шептицький. Його участь у суспільному житті, зокрема в обговоренні освітніх, культурних та правових питань української спільноти, засвідчила прагнення Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) бути не лише духовною інституцією, а й надійною опорою національного розвитку.

Особливу увагу митрополит приділяв питанням національної освіти, захисту прав українців у багатонаціональній імперії та консолідації українського депутатського корпусу. Публікації часопису «Руслан», одного з найавторитетніших українських органів преси того часу, віддзеркалюють як суспільну реакцію на парламентську діяльність А. Шептицького, так і медійну стратегію представлення його позиції в ключових для українського народу питаннях. Зустрічі митрополита з депутатами, публічні виступи в палаті вельмож, звернення з приводу створення української гімназії у Станіславові чи заснування українського університету у Львові – ці події засвідчують його активну участь у національно-політичному дискурсі.

Метою публікації – проаналізувати особливості висвітлення парламентської діяльності митрополита А. Шептицького на сторінках часопису «Руслан» з акцентом на ідейні, політичні та риторичні аспекти його публічної позиції. У фокусі уваги – не лише зміст висловлювань Шептицького, а й те, як українська преса репрезентувала його діяльність у контексті боротьби за права українців у Австро-Угорщині, підтримки освітніх ініціатив та утвердження морального авторитету церкви в політичному житті народу.

У 1902 р. українські депутати внесли подання щодо заснування української гімназії у Станіславові. А. Шептицький підтримав цю ідею, проте польська більшість не позитивно не вирішила цього питання. Вище греко-католицьке духовенство підтримало сецесію українських депутатів [1, с. 67].

Зустріч митрополита А. Шептицького з українськими депутатами в австрійському парламенті засвідчила його активну участь не лише у церковному, а й у політичному житті українського народу. Його промова підкреслювала важливість єдності серед українських представників у парламенті, а також наголошувала на необхідності солідарної праці задля захисту національних інтересів. А. Шептицький розумів, що роз'єднаність українських політичних сил лише послаблювала їхню позицію перед центральною владою і польськими політиками, які намагалися обмежити права українців.

Митрополит демонстрував не лише моральний авторитет, а й політичне мислення, закликаючи до консолідації українського руху. Його участь у таких зустрічах була символом єдності між церквою та національною елітою. Солідарність, про яку він говорив, мала стати ключовим принципом української політики в Австро-Угорщині, спрямованої на культурний, політичний та

економічний розвиток народу. Його слова підтверджують, що він не лише підтримував політичну боротьбу українців, а й був готовий брати в ній активну участь [3].

У своїй промові митрополит А. Шептицький рішуче виступив проти блокування створення української гімназії у Станіславові, наголошуючи на тому, що реальні труднощі, які наводили її противники, були незначними, а головною причиною відмови була упередженість польських політичних кіл. Він вказав на те, що страх перед «гайдамацтвом» та «ненавистю», яким оперують противники української освіти, був безпідставним, і що сам президент Кураторії шкільної ради вже спростував ці аргументи.

А. Шептицький підкреслив, що в польських гімназіях було більше підстав для конфліктів, адже українські учні могли відчувати дискримінацію з боку польських викладачів. Він також зазначив, що багато радикально налаштованих українців здобули освіту саме в польських навчальних закладах, що могло свідчити про негативні наслідки асиміляційної політики. Висновок митрополита був однозначний: український народ мав право на власну освіту, і політичні мотиви не повинні заважати реалізації цього права. Його промова стала ще одним вагомим аргументом на користь створення українських гімназій і підтвердила його роль не лише як духовного, але й як національного лідера [4].

У часописі проаналізовано промову митрополита А. Шептицького у палаті вельмож, яка відзначалася широким політичним та суспільним баченням, наголошуючи на культурних і наукових правах українців. А. Шептицький не лише закликав до справедливого розподілу державних ресурсів, а й окреслив роль українського університету у Львові як ключового елемента розвитку національної самосвідомості. Він доводив, що надання українцям можливості вищої освіти сприятиме їхньому культурному зростанню і стабільності всієї імперії, запобігаючи радикалізації суспільства.

Окремо митрополит звернув увагу на стратегічну важливість українців для Австро-Угорщини. Він наголосив, що розвиток українського народу було запорукою збереження стабільності імперії та захисту від впливу росії. А. Шептицький представив українців як націю з історично сформованими культурними традиціями, яка мала право на самостійний розвиток у складі монархії. Його аргументація базувалася не лише на етнічних та політичних засадах, а й на релігійному аспекті: українці як греко-католики могли стати посередниками між Сходом і Заходом, сприяючи християнському об'єднанню. Ця промова стала важливим кроком до зміцнення позицій українського руху в Австро-Угорщині та засвідчила роль митрополита Шептицького як не лише церковного, а й політичного лідера [5]. Він, зокрема, зазначив: «Задоволення

всіх культурних потреб націй, що належать до зв'язку монархії, має для них велику важливість, однак воно є ще важливіше для самої монархії в її цілості так, що той, хто заступається в того роду справі,... виступає як громадянин, який турбується добром Австрії» [6, с. 590]. Окрім того у зверненні наголошувалося на тому, що «що нарід з кількістю три і пів мільона – отже займає четверте місце серед націй імперії, нарід, що його національний і культурний розвиток вимагає річно цілих рядів священників, учителів середніх шкіл, урядовців суддів та інших академічно освічених фахівців, не може довгий час обійтися без університету й мусить відчувати це, як пекучу потребу, щоб такий університет був заснований» [6, с. 588].

Аналіз публікацій часопису «Руслан», присвячених парламентській активності митрополита А. Шептицького, дозволяє зробити низку важливих висновків щодо його ролі як духовного лідера, національного мислителя та політичного інтервента у справі загальноукраїнського значення. Його промови в палаті вельмож, зокрема щодо створення української гімназії у Станіславові та заснування університету у Львові, були не лише риторичними зверненнями, але й добре продуманими програмними виступами, спрямованими на мобілізацію українського депутатського корпусу та апеляцію до інституцій державної влади.

А. Шептицький послідовно артикулював ідею рівноправного національного розвитку українців у складі Австро-Угорської імперії, наголошуючи, що задоволення культурних потреб меншин є не лише правом, а й необхідною умовою збереження державної стабільності. Особливо важливою в цьому контексті була його ідея про українців як міст між Сходом і Заходом – духовно та геополітично. Такий підхід демонстрував, що його політична філософія значно перевищувала рамки локального націоналізму, і спиралася на християнське бачення міжнаціонального діалогу й солідарності.

Часопис «Руслан» виконував роль рупора української еліти, репрезентуючи діяльність А. Шептицького як органічну частину національного руху, що поєднував у собі церкву, парламент, громадськість та пресу. Риторика митрополита, адаптована й поширена через засоби масової інформації, мала велике мобілізуюче значення для українського суспільства, утверджуючи віру в легітимність своїх прав і можливість впливу на політичний процес навіть у межах імперської системи.

Список використаних джерел

1. Білас Я. Парламентська діяльність митрополита А.Шептицького. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 23. С. 66–73.
2. Лехнюк Р. Постать митрополита Андрея Шептицького у висвітленні газети «Руслан». *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2015. № 8. С. 62–70.

3. Ексц. Митрополит Шептицкий між рускими послами. *Руслан*. 1907. Ч. 158. 15 (28) липня
4. Руска гімназія в Станіславові в шкільній комісії. *Руслан*. 1902. Ч. 140. 23 червня (6 липня).
5. Знаменна мова в палаті вельмож. *Руслан*. 1910. Ч. 135. 1 липня (18 червня).
6. 1910 р., червня 28, Відень. – Промова митр. Андрея Шептицького в австрійській Палаті Панів про потребу українського університету у Львові. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899–1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. Львів, 1999. С. 590.

Іванна ГОРОДИЦЬКА

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюк

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ – ЗАСНОВНИК НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ

Актуальність теми полягає в необхідності збереження пам'яті про видатних культурних діячів, завдяки яким було закладено фундамент для розвитку національного мистецтва. У цьому контексті постать митрополита Андрея Шептицького посідає особливе місце, адже його внесок у створення Національного музею у Львові став важливим кроком у формуванні української культурної ідентичності. Дослідження його меценатської діяльності дозволяє осмислити роль духовенства у процесі збереження національної спадщини й підкреслити актуальність цих ідей у сучасному суспільстві.

Метою роботи є дослідження ролі митрополита А. Шептицького у створенні та розвитку Національного музею у Львові, через архівні джерела та історичні документи. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: охарактеризувати обставини створення музею, проаналізувати архівні документи, що стосуються заснування та функціонування музею також визначити внесок митрополита у формування музейної колекції та підтримку українського мистецтва. Такий аналіз дає змогу глибше зрозуміти, як формувалась національна та культурна свідомість.

Постать А. Шептицького займає важливе місце в історії української культури та духовенства. Його діяльність була багатогранною- він вміло поєднував релігійне життя, меценатство, мав значний політичний вплив та

великий авторитет. Митрополит неодноразово змінював хід історії та зробив значний вклад у розвиток української ідентичності.

Він чудово усвідомлював всю суть мистецтва, знався на іконописі, був меценатом культури. Також вважав, що людина, заходячи до храму, має не лише підносити душу в молитві, але й бути оточеною речами, які цьому сприяють. Він розумів, що мистецтво є важливою ознакою духовності та культури народу, тому завжди цінував його, навіть у найважчі для України часи.

Однією з найважливіших подій у його діяльності стало заснування Національного музею у Львові. Митрополит розуміючи важливість мистецтва як основи національної ідентичності, розпочав створення музею для збереження та популяризації української культурної спадщини. У січні 1901 р., ставши главою Греко-Католицької Церкви, А. Шептицький оселився у митрополичих палатах на Святоюрській горі у Львові й розпочав створення церковного музею. У п'яти кімнатах своєї резиденції він розмістив колекцію, до якої входили – давні ікони, рідкісні стародруки, рукописи, книги та архівні документи. На основі приватної колекції митрополита та його особистих пожертв у 1905 р. музей було засновано. У 1911 р. митрополит придбав віллу родини Дуніковських, куди згодом переніс створений ним церковний музей [3].

13 грудня 1913 р. відбулося урочисте відкриття першої постійної експозиції Національного музею у Львові. До цієї події було підготовлено ілюстрований путівник, який знайомив відвідувачів із музейними залами. Під час святкової інавгурації митрополит А. Шептицький урочисто проголосив дарування музею українському народові. З нагоди відкриття українські інституції прикрасили свої будівлі синьо-жовтими прапорами, що стало символом національного піднесення. Музей отримав вітальні листи від Папи Римського, а також від численних наукових і музейних установ з усієї Європи [3].

У зверненні Ювілейного комітету розбудови Національного музею у Львові до українського населення Галичини про збір коштів для розбудови музею йшлося про те, що заснована митрополитом установа стала осередком українського музейництва Галицької землі. У документі вказано, що метою музею є – збирати, досліджувати, вивчати, зберігати, шанувати і любити пам'ятки українського культурно-національного життя. Тому комітет закликає взяти участь у розбудові Національного музею і таким чином виявити шану та подяку А. Шептицькому. Цікавим є те, що у зверненні митрополита його називають не на ім'я, а вшановують як «батька сиріт», «щедрого опікуна обездолених», «покровителя науки і мистецтва», що ще раз підкреслює високий суспільний авторитет і повагу до його постаті [5, арк. 5].

Ще одним важливим джерелом є «Звіт про витрати і надходження Національного музею у Львові за 1910 р.», адресований митрополиту А. Шептицькому, як засновнику та меценату музею. У звіті зазначено, що на потреби музею витрачено понад 10 тис. корон (далі – кр.), з яких більшу частину профінансував сам митрополит. Це показувало, що А. Шептицький не лише фінансового підтримував, а й контролював розвиток музею. Підтверджує це також адресація звітів до митрополита особисто. Музей активно поповнював свої фонди завдяки меценатській діяльності А. Шептицького. За рік закуплено понад 8685 експонатів: ікони, рукописи, книги, портрети, гравюри, зброя, марки, медальйони та інші предмети на суму понад 5000 кр. Документ також фіксував розподіл витрат на кожну категорію. Це свідчить про добре організовану колекційну роботу та високий рівень організації [1, арк. 3].

Варто зазначити, що значну роль у створенні та становленні музею відіграв Іларіон Свенціцький – відомий історик мистецтва та музеєзнавець, якого митрополит А. Шептицький особисто запросив до співпраці. Спочатку він працював як музейний співробітник, займаючись описом і систематизацією збірок, а згодом очолив установу, керуючи нею майже пів століття. Про роботу в Національному музеї І. Свенціцький згадував із особливою теплотою, підкреслюючи чистоту, затишок і духовну атмосферу робочого простору. Він описував приміщення як ідеальне для зосередженої наукової роботи серед стародруків, рукописів та ікон [6].

Для кращого розуміння процесу становлення музею варто звернутися до листування митрополита А. Шептицького з І. Свенціцьким. У архівних документах можна простежити їх активну взаємодію, заради спільної мети – збереження та систематизації української культурної спадщини. Іларіон гідно виконує обов'язки директора, виконує поради та вказівки митрополита Андрея, звітував про надходження, витрати, та поповнення фондів музею. Усі листи, адресовані безпосередньо митрополиту, як засновнику та меценату, що свідчило про його залученість у розвиток музею. У звіті за 1912 р. І. Свенціцький повідомляв про витрати на збір ікон, оплату працівників, друк, переплетення книг та інші потреби, що становлять загальну суму 10724 кр. У ще одному звіті за 1912 р., відображено чітку фінансову структуру установи. Загальна сума видатків музею за рік становила 2176 кр., з яких 1745 витрачено на будівлю на вулиці Шептицького, а ще 2242 – на приміщення на Мохнацького. Доходи музею значно перевищували витрати і становили 8095 кр., основну частину з яких становили кошти від самого митрополита, а також кошти від міської управи – 488 кр. і квиткових зборів – 500 кр. Залишок на рахунку музею в кінці року складав 5919 кр., що свідчило про ефективне управління ресурсами та стабільну підтримку з боку А. Шептицького як

фундатора установи. Цей документ демонстрував ретельну бухгалтерську звітність музею і підтверджує постійні фінансові вкладення митрополита А. Шептицького [1, арк. 5].

У 1913 р. директор звітував про стан фондів музею. Загалом у фондах знаходилося – 10656 предметів, описаних – 8406, неописаних – 2250, серед них: архівних актів до 1783 р. – 3408, рукописів – 726, латино-грецьких друків – 506, бібліотека по бібліографії, історії, археології – 442, світлин церков – 308, описаних етнографічних матеріалів – 839, розкопів – 148, хрестів – 91, ікон – 509 [1, арк. 4].

Музей активно співпрацював з науковцями та художниками, які не тільки надавали фінансову допомогу, але й брали участь в закупівлі експонатів. І. Свенціцький також фіксував надходження значних сум від благодійників які спрямовувались на закупівлю експонатів. У одному із звітів він вказував, що одержав від професора Лукашева 2500 кр. та дві ікони XVII ст. [1, арк. 7].

Упродовж 1908–1918 рр. музейні фонди суттєво поповнилися за рахунок подарунків із колекцій А. Петрушевича, В. Шухевича, а також архівних матеріалів М. Павлика, М. Драгоманова та внесків товариства «Просвіта». На початку 1930-х рр. колекція музею налічувала понад 80 тис. експонатів [3]. Багато визначних та відомих постатей внесли свій вклад у розвиток музею. У різні періоди, під час австрійської, польської та радянської влади, в музеї працювали видатні науковці й діячі культури, серед яких І. Свенціцький, М. Бойчук, М. Драган, Я. Музика, С. Паращук та інші. Вони зробили вагомий внесок у розвиток музейної справи, дослідження українського мистецтва, а також у методику його реставрації. До складу кураторських рад входили такі постаті, як-от: А. Білецький, В. Децикевич, І. Левинський, Й. Сліпий та інші [3].

18 березня 1926 р. І. Свенціцький повідомляв про закуплені пам'ятки старовини у пані Домбчанської, серед яких – 6 предметів XV–XVII ст., вартістю 26 доларів також 8 великих різьб XVII–XVIII ст., ікона XV ст., 4 ікони XVI ст., 4 ікони XVII ст., 7 ікон XVIII ст., за які було заплачено 127 доларів США і 150 злотих (далі – зл.). Директор музею наголошував на системному характері фінансової підтримки, яку координував А. Шептицький, а це ще раз підкреслює його роль не лише як ідеолога, а й практичного організатора музею [1, арк. 175, 176].

Варто згадати, що в період створення музею установа переживала складні часи, однак гідно подолала всі труднощі. У листі за 1932 р. І. Свенціцький повідомляв про складне фінансове становище. Через несплату оренди та затримку виплат з боку спілки «Діло», музей опинився у складних умовах. Замість запланованих 900 зл. отримано близько 230 зл. І. Свенціцький звертався до митрополита з проханням надати допомогу. Зокрема, кредит на купівлю

вагона дров, надання коштів для завершення будівництва і облаштування експозиційних залів, оцінюючи потребу в сумі близько 20 тис. зл. [1, арк.187–188].

У своїй діяльності А. Шептицький виявляв щиру вдячність всім благодійникам Національного музею. Підкреслюючи таким чином їхню роль у розвитку установи. У важкі часи для становлення музею діяльність таких людей відігравала неабияку роль. В одному із листів 1924 р. , адресованому редактору, митрополит висловлює слова подяки за допомогу в збиранні пам'яток для музею. Також зазначає важливість такої підтримки в умовах фінансової кризи та обмежених можливостей закупівель. Віддаючи редактору Архиєрейським благословінням та згадкою в молитвах [1, арк. 85].

Митрополит значну увагу приділяв саме формуванню музейної колекції, адже вона відображає культурну та духовну спадщину українського народу. Він не лише збирав цінності, а й уміло відбирав найкращі зразки, був переконаний у тому, що мистецтво має впливати на моральне вдосконалення людини. Тому Владика докладав неабияких зусиль, щоб створити музейну колекцію. Основу колекції становили стародруки, ікони, книги, рукописи, зібрані або придбані за підтримки Шептицького. Варто зазначити, що митрополит чудово розумівся на іконописі, частину збірки складали твори, придбані на виставках або подаровані самими митцями. Особливе місце в колекції займає Богородчанський іконостас — видатна пам'ятка українського барокового мистецтва, яку митрополит викупив у 1923 р. у Варшаві за 35 тисяч доларів і повернув до Львова. Ця сума на той час дорівнювала вартості половини міста, що свідчить про глибоку відданість Шептицького справі збереження української культурної спадщини.

Також митрополит мав неабиякий потяг до книг, що ймовірно передалось йому від батька, який також колекціонував книги. Для А. Шептицького було зовсім не важливо якою мовою написана книга, головне, щоб вона мала свою цінність. Завдяки митрополитові Україна має одну з найкращих книгозбірень в Європі, яка нараховувала понад 20 тисяч екземплярів. На жаль, велику частину колекції спалила радянська влада після смерті митрополита [2].

Ще одним цінним джерелом, що зберігається в Національному музеї у Львові імені Андрея Шептицького, є колекція стародруків — унікальні видання, переважно кириличного письма. Значна частина колекції була зібрана або придбана за ініціативи митрополита А. Шептицького. Колекція включає визначні зразки української духовної книжності, серед них — Апостол, Часослов, Євангеліє, Служебник та інші богослужбові книги. Багато з них мають мистецьке оздоблення та дарчі написи, що свідчить про їхню високу

історико-культурну цінність [4]. Формування колекцій музею важким та кропітким процесом, для якого було докладено багато зусиль.

Назва музею також пройшла складний і тривалий шлях, перш ніж набула того вигляду, під яким ми її знаємо сьогодні. Найгірший період припав на повоєнні роки, після відновлення радянської влади та смерті Андрея Шептицького. У 1944 р., музею було надано назву Львівський державний музей українського мистецтва та вилучено значення Національний. У 1947 р. зруйновано пам'ятник А. Шептицькому. Впродовж 1947–1953 рр. значна частина фондів була вилучена: понад 4 тис. книг переміщено до спецфондів, 138 томів рукописів — передано до архіву Міністерства державної безпеки, а близько 1728 творів образотворчого мистецтва знищено. У радянський період влада свідомо намагалася стерти з історичної пам'яті ім'я митрополита А. Шептицького та викреслити його внесок, прагнучи таким чином знищити українську культуру та національну ідентичність. У 1965 р. назву музею знову було змінено на Львівський музей українського мистецтва. Після проголошення незалежності України в 1991 р. відновлено історичну назву установи. У 2005 р. з нагоди століття з часу створення музею надали статус Національного і назвали ім'ям його засновника – А. Шептицького [3].

Національний музей у Львові імені А. Шептицького є однією з головних культурних установ України. Він відіграє важливу роль у збереженні української мистецької та духовної спадщини. Музей став місцем для наукових досліджень і вивчення культури, а у його збірках відображено красу та унікальність нашого мистецтва. Завдяки митрополиту А. Шептицькому цей заклад став осередком української духовності та національної самосвідомості.

Таким чином, митрополит А. Шептицький відіграв ключову роль у заснуванні та становленні Національного музею у Львові. Усвідомлюючи важливість збереження української культурної спадщини він власним коштом започаткував установу, яка стала осередком національного мистецтва та науки. А. Шептицький не лише передав музею значну частину своєї приватної колекції, а й постійно підтримував його розвиток, сприяючи закупівлі нових експонатів і фінансуючи наукові дослідження. Завдяки його зусиллям музей вистояв навіть у найскладніші періоди. Митрополит вбачав у музеї не просто зібрання творів мистецтва, а важливий інструмент формування національної свідомості, збереження духовних цінностей та виховання нового покоління українців. Тому сьогодні ім'я А. Шептицького вважається символом меценатства, патріотизму й жертвовної праці на благо української культури.

Список використаних джерел

1. **Фундаційний статут Національного музею у Львові і листування Шептицького А. з директором Свенціцьким Іларіоном про діяльність**

музею та надання грошової допомоги. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів*. Ф. 358. Оп 1. Спр. 122. 196 арк.

2. Як митрополит Шептицький створив музей і подарував мистецьку колекцію.
URL: <https://catholicnews.org.ua/yak-mitropolit-sheptickiy-stvoriv-muzeu-i-podaruvav-mistecku-kolekciyu> (дата звернення: 26.04.2025).
3. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького
URL: https://vue.gov.ua/Національний_музей_у_Львові_імені_Андрея_Шептицького (дата звернення: 26.04.2025).
4. Стародруки зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького URL: <https://dlib.ucu.edu.ua/collections/show/2> (дата звернення: 26.04.2025.)
5. Звернення Ювілейного комітету розбудови Національного музею у Львові до українського населення Галичини про збір коштів для розбудови музею. Пергамент. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 84. 5 арк.
6. «Кращої робітні не було в світі». Іларіон Свененціцький про роботу в Національному музеї. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/krashchoyi-robitni-ne-bulo-v-sviti-ilarion-svientsitskii-pro-robotu-u-natsionalnomu-muzei/> (дата звернення: 26.04.2025).

Богдан БАРАН

викладач кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка

КУЛЬТУРНИЦЬКА ПОЛІТИКА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Постаті митрополита Андрея Шептицького (1865–1944) належить виняткове місце в історії українського народу ХХ ст. Його багатогранна діяльність охоплювала широкий спектр сфер – від релігійного служіння – до активної участі в культурному, освітньому та суспільно-політичному житті. Виходячи далеко за межі суто церковної місії, А. Шептицький послідовно й системно реалізовував програму духовного, культурного та національного піднесення українців, насамперед у контексті бездержавного існування Галичини в складі Австро-Угорщини та згодом у Другій Речі Посполитій.

Культурницька політика митрополита А. Шептицького стала одним із найвизначніших і найскладніших явищ у процесі національного відродження українського суспільства в першій половині ХХ ст. Унікальність його підходу

полягала у комплексному поєднанні релігійного проводу з активною підтримкою та розвитком національної культури в широкому спектрі – від традиційного церковного мистецтва до новітніх форм культурної діяльності, зокрема кінематографа. В умовах політичної нестабільності, відсутності державності та інтенсивного культурного тиску з боку інших імперій, А. Шептицький усвідомлював, що збереження та збагачення національної культурної спадщини є ключовим чинником консолідації української ідентичності та основою подальшого державотворення. Ця культурницька політика, скерована всебічну підтримку митців, інституцій та освітніх ініціатив, стала потужним інструментом не лише духовного відродження, а й формування цілісного національного культурного простору.

Однією з ключових ідей, що визначала його стратегію суспільного служіння, було переконання в першорядному значенні національної культури як фундаменту державотворення. А. Шептицький уважав, що саме висока, життєздатна й автентична культура здатна стати джерелом внутрішньої сили народу, а відтак – засобом опору зовнішньому політичному тиску. У цьому контексті особливу увагу митрополит приділяв розвитку національного мистецтва, охороні культурної спадщини та плеканню духовності як чинника консолідації українського суспільства.

Аналіз його практичної діяльності засвідчував глибоке усвідомлення ролі культури як інтегративної сили, що здатна забезпечити національну єдність навіть за відсутності політичної суверенності. Вислів А. Шептицького про те, що «коли якийсь нарід має ще високу живу власну культуру з відповідною внутрішньою силою, то політичний натиск викликає відповідну реакцію, збільшує національну свідомість» [1], можна розглядати як ідеологічну основу його культурницької та пастирської програми. У цьому виявлялася не лише далекоглядність митрополита як релігійного провідника, але й як стратега українського національного руху.

Митрополит А. Шептицький виявляв глибоке розуміння актуальних процесів, що відбувалися в українському мистецькому середовищі на початку ХХ ст. Його обізнаність із культурними потребами й викликами того часу засвідчувала не лише інтерес до мистецтва як естетичного явища, а передусім – як до одного з дієвих інструментів формування національної ідентичності. У своєму баченні перспектив розвитку українського мистецтва митрополит виразно окреслював дві взаємопов'язані тенденції: збереження національно-культурної самобутності, з одного боку, та прагнення до інтеграції в загальноєвропейський мистецький дискурс – з іншого. Ці два вектори розвитку, за спостереженнями А. Шептицького, не суперечили один одному, а радше потребували гармонійного узгодження. Він визнавав, що ізольоване мистецтво

ризикувало втратити динаміку, однак і безкритичне наслідування чужих зразків могло призвести до розмивання національної самобутності. Він обстоював концепцію культурного синтезу, за якого українське мистецтво зберігає автентичність, водночас активно взаємодіючи з європейськими естетичними напрямками. Цей підхід демонстрував стратегічне мислення А. Шептицького як культурного політика, що прагнув забезпечити розвиток української культури в координатах модерності без втрати її органічного національного змісту.

У 1905 р. митрополит А. Шептицький ініціював заснування у Львові Церковного музею як приватної фундації, що стало важливим кроком у систематизації та збереженні української культурної спадщини. У 1910 р. цей заклад перейменовано на Національний музей імені Митрополита Андрея графа Шептицького, а вже у 1913 р. офіційно передано у власність громаді Львова. Цей музей швидко набув статусу провідної інституції, покликаної консолідувати національну пам'ять і сприяти культурному відродженню українського народу в умовах відсутності державності. Структура музею була комплексною та охоплювала десять спеціалізованих відділів: археологічний, народного мистецтва, церковної старовини, новітнього українського мистецтва, історичних пам'яток культури, нумізматики і сфрагістики, книгозбірню, фонд стародруків і українсько-слов'янських рукописів XII–XVIII ст., а також архів. Загальна кількість експонатів на той час перевищувала 80 тис. одиниць зберігання, що свідчило про масштабність та системність підходу А. Шептицького до збирання і охорони культурних цінностей [2, с. 112]. Ініціатива митрополита у створенні Національного музею відображала не лише прагнення до збереження матеріальної спадщини, а й концептуальне розуміння музею як інституції національного відродження. Музей слугував не тільки як сховище культурних артефактів, а й як центр наукової роботи, просвітницької діяльності та формування національної ідентичності, що особливо важливо в контексті політичної нестабільності й культурних викликів початку XX ст.

Меценатська діяльність митрополита А. Шептицького вирізнялася системністю та стратегічною цілеспрямованістю. Він свідомо інвестував фінансові ресурси у підтримку українських митців, забезпечуючи їх стипендіями та матеріальною допомогою, що сприяло формуванню професійного мистецького середовища. Окрім цього, митрополит активно підтримував культурно-освітні товариства, професійні спілки, школи, а також ініціював і курував проведення конкурсів і виставок, створюючи умови для виявлення та розвитку нових талантів. Заснування та підтримка мистецьких інституцій були важливими складовими його концепції культурного відродження, оскільки він глибоко усвідомлював роль мистецтва як ключового чинника національного самоусвідомлення та консолідації. У світогляді

митрополита відображалася не лише висока оцінка естетичної вартості мистецтва, а й розуміння його функції як каталізатора суспільних трансформацій. Він відчував нагальну потребу «зберегти й виплекати красу в різних проявах у сьогоденні й утримати її для нащадків», що свідчило про його прозорливість і далекоглядність у сфері культурної політики [3, с. 234–235]. Меценатство А. Шептицького слід розглядати не просто як благодійну діяльність, а як свідому і цілеспрямовану стратегію підтримки національного культурного простору, спрямовану на сталий розвиток мистецтва та збереження національної ідентичності в складних історичних умовах. Ця діяльність мала суттєвий вплив на формування культурного ландшафту України у першій половині ХХ ст.

У міжвоєнний період, відзначений помітним пожвавленням українського мистецького життя, митрополит А. Шептицький продовжував цілеспрямовано підтримувати талановитих митців, розглядаючи цю діяльність як складову ширшої стратегії культурного відродження. Завдяки його покровительству художник і співорганізатор мистецького гуртка «Спокій» Петро Андрусів отримав можливість завершити навчання у Варшавській академії мистецтв, а у 1937 р. – здійснити мистецьке стажування в Парижі, що було важливим кроком для його професійного зростання та поглиблення європейських мистецьких зв'язків. Особливої уваги заслуговувала підтримка митрополитом музичних талантів. Він високо оцінив творчий потенціал композитора та диригента Андрія Гнатишина, надавши йому стипендію для навчання композиції та диригування у престижній Новій Віденській консерваторії. Це рішення підкреслювало прагнення А. Шептицького забезпечити українському мистецтву гідне представництво на міжнародному рівні через підготовку висококваліфікованих фахівців. Не менш важливою була підтримка художника та мистецтвознавця Якова Гніздовського, який отримав стипендію митрополита на навчання за кордоном. Однак політичні обмеження, зокрема відмова польського уряду у видачі закордонного паспорта, змусили його здобувати мистецьку освіту спершу у Варшавській академії мистецтв, а згодом – в Академії мистецтв у Загребі [2, с. 114]. Цей випадок ілюстрував складнощі, з якими стикалися українські митці в умовах міжвоєнної політичної кон'юнктури, та водночас демонструє значущість матеріальної і моральної підтримки з боку митрополита для подолання цих перешкод. Культурницька праця А. Шептицького виступала не лише як допомога окремим митцям, а й як складова системної культурної політики, скерованої на зміцнення українського мистецького середовища, формування нового покоління професіоналів і посилення позицій української культури у європейському контексті.

Митрополит А. Шептицький відіграв вагому роль у розвитку національного кіновиробництва в міжвоєнній Східній Галичині, розглядаючи кіно як ефективний засіб популяризації української культури та історії. За свідченнями відомого львівського фотографа і кінорежисера Юліана Дороша, його перший фільм, присвячений пластовому руху – «Свято молоді» (1929 р.), знято на горі Сокіл, яку митрополит символічно продав українській скаутській організації Пласт за 1 злотий терміном на 100 років. Цей юридичний крок мав на меті закріпити за організацією право користування територією, що демонструє не лише підтримку культурних ініціатив, а й продуманість у забезпеченні правових основ для розвитку молодіжного руху. На початку 1939 р., режисер приступив до роботи над кольоровою ігровою стрічкою «Кринос» – історичною розповіддю про Русь-Україну XII ст. за сценарієм Василя Софроніва-Левицького, натхненною археологічними розкопками храму в Галичі під керівництвом Ярослава Пастернака. Цей проект замовило акціонерне товариство «Добро і краса», а його меценатом виступив митрополит А. Шептицький, що свідчило про його активне залучення до підтримки кіномистецтва як засобу національного самовираження. Проте початок Другої світової війни призвів до передчасного припинення виробництва стрічки, що стало серйозною втратою для українського кінематографа міжвоєнного періоду [2, с. 117]. Діяльність митрополита у сфері кіновиробництва ілюструвала його комплексний підхід до підтримки національної культури, яка включала не лише традиційні форми мистецтва, а й новітні медіа, що мали потенціал значно розширити культурний вплив і зміцнити національну ідентичність в умовах політичної нестабільності та культурного протистояння.

Таким чином, митрополит А. Шептицький виступав як ключова фігура в українському культурному процесі першої половини XX ст., поєднуючи духовне лідерство з активною підтримкою мистецтва у його різних формах. Його меценатська діяльність охоплювала не лише церковну сферу, а й широке поле національного культурного відродження – від музейної справи і мистецьких інституцій до розвитку кінематографа та підтримки окремих митців. А. Шептицький усвідомлював мистецтво як потужний інструмент формування національної ідентичності, консолідації суспільства і протидії політичним викликам часу. Незважаючи на складні історичні умови, його системна підтримка сприяла збереженню та примноженню культурної спадщини, що мало довготривалий вплив на розвиток української культури і мистецтва.

Список використаних джерел

1. Волошин Л. Митрополит Андрей Шептицький – опікун і меценат українського мистецтва. URL: <http://christusimperat.org/uk/node/22593>

2. Оксана Серета. Митрополит Андрей Шептицький – покровитель українського мистецтва: штрихи до портрета. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7. С. 111–118.
3. Семчишин-Гузнер О. Діяльність митрополита Андрея Шептицького як мецената в ділянці українського мистецтва. *Скарбниця української культури: зб. наук. праць*. Чернівці, 2007. Вип. 8. С. 232–237.

Ігор ПИЛИПІВ

доктор історичних наук, професор кафедри
історії України та методики викладання історії
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

МИТРОПОЛИТ А. ШЕПТИЦЬКИЙ У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА АМЕРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Українська Греко-Католицька Церква (далі – УГКЦ) відігравала і відіграє важливу роль в духовній опіці для своїх вірних, адже місія Церкви – служити повному спасінню людини. Цю функцію Церква реалізує скрізь, на різних континентах, де знаходяться її віруючі. Як неодноразово наголошував папа Іван Павло II, що Церква завжди пам'ятає про людину, про її проблеми та її життя, розвинувши цю ідею в енцикліці *Sollicitudo rei socialis* (1987 р.). На початку ХХ ст. перед греко-католицьким єпископатом Галицької митрополії постало питання, як забезпечити духовну опіку українцям-галичанам, які емігрувати в інші країни та на другі континенти у пошуках кращої долі. З цією метою митрополит УГКЦ Андрей Шептицький в першій половині ХХ ст. створював єпархії, призначав єпископів, посилав священників для служіння в українських парафіях, узгоджував дискусійні питання з Ватиканом. Він розумів, що без української церкви, мови та національної самоідентифікації на українських емігрантів чекає втрата своєї національності та мови. Цей досвід актуальний в наш час, коли мільйони людей в Україні покинули свої домівки через війну росії України.

Наприкінці ХІХ – у першій чверті ХХ ст. масовий еміграційний рух спричинив появу українських громад в Аргентині, Бразилії, Канаді, Сполучених Штатах Америки. За підрахунками львівського історика Степана Качараби, у міжвоєнний період із Західної України до Канади емігрувало майже 100 тис. осіб. Звичайно, серед них була певна кількість українців. На відміну від поляків, які мали значні скупчення у великих промислових центрах цієї країни, українці мешкали здебільшого в сільських місцевостях Канади, де творили окрему спільноту [1, с. 17].

Перша хвиля міграції українців до США розпочалася наприкінці XIX ст. (період американської індустріалізації) і тривала до початку Першої світової Війни. Осередком перших українських іммігрантів став штат Пенсільванія, де мігранти знаходили роботу на вугільних шахтах і металургійних заводах. Також значна їхня кількість працевлаштовувалася на північному сході США – у Нью-Йорку, Нью-Джерсі, штаті Коннектикут [2]. За весь період до США емігрувало близько 350 тис. осіб. Значна їхня кількість прибула з Західної України (Галичини, Лемківщини, Буковини та Закарпаття) [3, с. 188].

Історично склалося, що Православні церкви світу чітко контролювали свою так-звану канонічну територію, що стосувалося і Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), яка окреслювала свою юрисдикцію Галичиною. Слід зазначити, що ГКЦ не була єдиною східною церквою у сопричасті з Ватиканом. На даний час існують двадцять три східнохристиянські (автономні) окремі церкви Римо-Католицької Церкви (далі – РКЦ), у повному спілкуванні з Папою Римським. Незважаючи на те, що вони відрізняються від Латинської церкви, усі вони у повному євхаристійному спілкуванні з нею та між собою. В результаті трудової еміграції українців на американський континент появилось багато греко-католиків та православних українців, які були поза канонічною територією своїх матірних церков.

Прибувши на американський континент українські емігранти опинилися поза юрисдикцією своїх церков. Це призвело до ускладнення в отриманні ними духовної опіки. Частина українських емігрантів змушена була перейти в протестантські конфесії, інша у латинський обряд. Першим греко-католицьким священником для українців у Шенандоа, що у Пенсильванії був священник з Львівської архієпархії, отець Іван Волянський, якого на прохання українців у 1884 р. відрядив митрополит Сильвестр Сембратович. Римо-католицькі єпископи ревно ставилися до одруженого кліру греко-католицького духовенства, намагаючись повністю підпорядкувати греко-католиків під латинським єпископатом. Таке ставлення суперечило Берестейській унії 1596 р. Ватикан на вимогу римо-католицького єпископату США та Канади заборонив одруженому греко-католицькому духовенству здійснювати духовну опіку над українцями греко-католиками.

У 1894 р. у своєму посланні «*Orientalium dignitas*» папа Лев XIII підтвердив, що східні католики, які живуть поза своєю територією, мають підлягати юрисдикції латинського обряду. Продовжуючи практику внутрішньої політики РКЦ, згідно з якою не допускалося перекривання юрисдикцій двох католицьких єпископів над одною і тою самою територією [4, с. 23]. Така позиція Ватикану обмежувала вплив греко-католицьких єпископів на емігрантів з Галичини. У США та Канаді українські емігранти часто потрапляючи в

орбіту польських громад РКЦ. В той же час російський царизм докладав багато зусиль для насадження російського православ'я для емігрантів в країнах американського континенту.

Митрополит А. Шептицький представляв також інтереси українців за кордоном, опікувався їх релігійними та культурними потребами. Лише в 1907 р. за сприяння митрополита А. Шептицького в країну прибув єпископ Сотер Ортинський, якого вороже зустріли латинські єпископи, не бажаючи втрачати вплив на українців греко-католиків. Це призвело до обмеження його впливу на українців греко-католиків [7, с. 111].

У Канаді, де серед українців греко-католики становили майже 80 %, національна церква сформувалася після приїзду в 1901 р. генерального вікарія о. В. Жолдака й кардинально розвинулася з приїздом у наступному році групи василіян на чолі з о. П. Філясом. 1910 р. сюди прибув митрополит А. Шептицький, через два роки засновано єпископат. Значну роль в духовному житті емігрантів відігравали читальні «Просвіти», що вперше виникли в 1903 р. У Канаді українське шкільництво розвивалося швидшими темпами, ніж у США; цьому сприяла політика уряду (при наявності десятиох українців у школі впроваджувалося навчання й рідною мовою). Двомовні школи, правда, були закриті під час світової війни, коли Канада й Австро-Угорщина опинилися в різних воєнних угрупованнях.

Українці у США та Канаді створили мережу культурно-освітніх, релігійних, кооперативних та інших об'єднань, які допомагали адаптуватися до умов чужини. У 1894 р. навколо газети «Свобода» утворився Український Народний Союз, який існує донині. Його зрозуміла і популярна програма включала надання матеріальної допомоги, відкриття бібліотек, шкіл, культурно-освітніх товариств, захист інтересів емігрантів. На початку ХХ ст. засновуються газети «Америка», «Народна воля», «Народне слово» у США та «Канадійський фермер», «Український голос» й інші в Канаді, які відіграли вагомий роль у консолідації українства за океаном. Організовано політичні акції на підтримку боротьби галичан за український університет і національне шкільництво, розбудовано сокільсько-січові товариства, відзначено 100-річчя від дня народження Т. Шевченка [5].

У перші роки після призначення митрополитом, А. Шептицький планував відвідати північноамериканський континент, але кардинал Мечислав Ледуховський зі Священної Конгрегації з поширення віри для Східних Обрядів не схвалював ідеї відвідання митрополитом А. Шептицьким Канади. Незважаючи на опозицію з боку окремих кардиналів у Ватикані, митрополит виявляв турботу про українців греко-католиків в Америці і в 1901 р. вислав свого секретаря, о. В. Жолдака, до Канади, який мав вивчити церковну

ситуацію для українців в Америці й доповісти про неї митрополитові [4, с. 25]. Римо-католицькі єпископи зневажливо ставилися до греко-католицького духовенства у США та Канаді, забороняючи служити одруженим священникам. У той-же час в Галичині було мало греко-католицького духовенства. Спроби латинізації українців-греко-католиків у США та Канаді а також посилення впливу з боку московської церкви сприяв поширенню серед українців антиватиканських настроїв. Цією ситуацією перейнявся митрополит А. Шептицький, який переконував Святий Престол у необхідності визнати в українських емігрантах їхню національну та релігійну ідентичність задля збереження їхнього зв'язку з Римом.

Щоб переконати Ватикан у цьому, А. Шептицький готував незліченні меморандуми й петиції. Єпископи латинського обряду були проти цього – як через можливе порушення власної юрисдикції, так і через зростання ксенофобії серед більшості американців. На початку ХХ ст. А. Шептицький декілька разів їздив до Риму, щоб забезпечити належний вибір єпископа для США. Під час відвідин він обговорював це питання з кардиналом Джероме Готті, префектом Священної Конгрегації з поширення віри для Східних Обрядів кардиналом Меррі дель Валем, державним секретарем і папою Пієм Х. Особлива приязнь, що єднала Шептицького з папою Пієм Х відіграла важливу роль у призначенні єпископа для США

Завдяки його старанням в 1907 р. заснована греко-католицька єпархія в США, де тоді було 500 тис. греко-католиків з Галичини та Підкарпатської Руси. Єпископом призначено С. Ортинського, хіротонія якого відбулася 12 травня 1907 р. в архикатедральному соборі св. Юра у Львові. Її очолювали митрополит А. Шептицький, єпископ Перемишльський Костянтин Чехович і єпископ Станиславівський Григорій Хомишин. Слід зазначити, що проти новопризначеного єпископа С. Ортинського активно виступали римо-католицькі єпископи, які обмежували його права та розпалювали антиукраїнські настрої. Питання становища ГКЦ у США та Канаді, яка носила назву «Руська Церква» турбувало митрополита Андрея. У 1910 р. він виїздить до Канади на запрошення взяти участь у двадцяті першому Євхаристійному Конгресі, що мав відбуватися в Монреалі (Канада) 6–12 вересня 1910 р. На цю поїздку не потрібний був дозвіл Риму, і, як вважав митрополит, вона могла бути нагодою для особистих зустрічей із канадськими та американськими єпископами і дальшого просування справи Руської Католицької Церкви. В процесі зустрічі з духовенством та вірними у США та Канаді, митрополит А. Шептицький сприяв зміцненню Руської Церкви. Завдяки покращенню ситуації для українців у США, Папа Пій Х надав 28 травня 1913 р. єпископові

С. Ортинському повну юрисдикцію над кліром і вірними руського обряду, що зробило його цілком незалежним від латинської ієрархії [4, с. 59].

Потік заокеанської еміграції, що сповільнився в роки Першої світової та українсько-польської воєн, відновився в 1920 р. Переважна більшість вихідців із Галичини та Закарпаття були греко-католиками. Внаслідок асиміляційних процесів та впливу інших християнських конфесій чи сект, їхня релігійна ідентичність нерідко змінювалася. Зокрема, українці греко-католики Канади мали свого єпископа ще з 1912 р., і перші хвилі емігрантів на 80 % належали саме до цієї конфесії, а решта були православними. Відтак через недостатню духовну опіку з боку названих конфесій, частина поселенців потрапляла поступово під вплив досить численних релігійних сект у Канаді [4, с. 72]. У результаті багато українців залишили лоно ГКЦ, хоча нерідко й поверталися назад [6, с. 238]. У 1927 р. у Вінніпезі було чотири парафії ГКЦ, де українці становили більшість [4]. Важливим чинником консолідації вірян ГКЦ на американському континенті були візити митрополита А. Шептицького в 1920-1921 рр. Одним із завдань поїздки А. Шептицького до США був збір коштів для сиріт краю [7, с. 110].

Польська влада після окупації Галичини та в результаті радянсько-польської війни 1920 р. мала сильний вплив на Ватикан. Митрополиту А. Шептицькому прийшлося докласти багато зусиль для отримання дозволу на поїздку за океан з метою відвідання поселень українців. Отримавши від Ватикану юрисдикцію на місіонерську діяльність в країнах Америки, А. Шептицький 1 серпня 1921 р. прибув до Канади. Офіційно метою був збір коштів для сиріт, а фактично пошуки підтримки серед великих держав питання незалежності Східної Галичини. Митрополит зібрав значні кошти для допомоги галицьким сиротам. Зустрічі з віруючими греко-католиками, представниками влади його зустрічали не лише як церковного діяча, але як повноважного представника української Галичини. 17 листопада 1921 р. митрополит прибув до США. Значну допомогу митрополиту та українцям Галичини надали українці в Америці. Патріотично настроєні вихідці з Галичини створили тут свої українські культурно-просвітницькі та релігійні організації. 1916 р. в США створено Український Народний Комітет, який у своїй діяльності опирався на українську католицьку єпархію, Український Національний Союз і «Провидіння». Головою комітету на час приїзду митрополита було обрано о. Петра Понятишина, скарбником – тодішнього нью-йоркського пароха о. Миколу Підгорецького. Український Народний Комітет став ініціатором збору підписів та звернень до уряду США на захист своїх земляків [4, с. 51].

Під час перебування у Вінніпезі, А. Шептицький вислуховував представників українських громад, відвідував церкви, школи та монастирі. У

цих поїздках митрополита супроводжував єпископ Микита Будка. Під час закладення першого каменю під фундамент канадсько-української бібліотеки у серпні 1922 р. єпископ М. Будка вручив понад 2 тис. доларів пожертвувань українців на допомогу дітям сиротам Галичини. У Канаді митрополит був майже три місяці, організовуючи церковно-релігійне життя в Квебеку, Монреалі, Оттаві, Гамільтоні, Йорктоні, Мондері, Ванкувері та Торонто. Під час місій владика постійно наголошував на необхідності єдності українців в діаспорі [8–9].

У США митрополит відвідав міста Вашингтон, Нью-Йорк, Пітсбург, Філадельфія, Чикаго, Клівленд та ін., в яких проживало багато вихідців з Галичини. 23 листопада А. Шептицький відбув прийом у президента США В. Гардінга і міністра торгівлі Г. Гувера на якому поінформував вище державне керівництво США про ситуацію в Україні. Митрополит просив допомоги у вирішенні автономного статусу колишньої Західно-Української Народної Республіки, захисті українського населення та допомозі голодуючим.

Зустрічі Митрополита з президентом США, та державним секретарем В. Гюзом, а також з міністром Г. Гувером, який організовував гуманітарну допомогу країнам Європи й деякий час перебував у Львові, відбулася завдяки старанням діячів української діаспори. Ці зустрічі свідчили про значний міжнародний резонанс щодо вирішення міжнародного статусу Галичини завдяки авторитету та великій інформаційній роботі греко-католицького духовенства та А. Шептицького особисто і високому патріотичному пориву українців діаспори.

Перебування А. Шептицького в 1921–1922 рр. в Канаді і США мало важливе значення для консолідації українських громад. Діяльність митрополита сприяла тому, що канадський уряд звернувся до Ліги Націй з конкретними пропозиціями, щодо вирішення політичного статусу Східної Галичини. Незважаючи на активну протидію польської дипломатії діям А. Шептицького, про українське питання та окупацію Польщею Галичини дізналися багато корінних американців. У результаті діяльності митрополита в керівних колах у Вашингтоні на серйозному урядовому рівні заговорили про українське питання в Східній Галичині [10, с. 65].

Поїздка А. Шептицького викликала незадоволення у польської влади, яка не хотіла поширення у світі інформації про її загарбницьку та антиукраїнську політику. У звіті польського посла в Канаді до Варшави говорилося, що виступи митрополита сприяли формуванню серед канадського населення співчуття до українців та недовіри і антипатії до Польщі. Це сприяло тому, що канадський уряд звернувся до Ліги Націй з вимогою захистити українців Галичини [11, s.376]. Відвідуючи греко-католицькі парафії в Канаді та США,

митрополит спілкувався з українськими емігрантами та греко-католицьким духовенством.

Ще у 1921 р. Священна Конгрегація в справах Східних Церков спеціальним декретом уповноважила А. Шептицького провести пастирську візитацію українських парафій східного обряду Латинської Америки на правах апостольського візитатора [12 с. 147]. 16 березня 1922 р. митрополит виїхав до Південної Америки – до Бразилії й Аргентини.

28 березня 1921 р. митрополит прибув до міста Ріо-де-Жанейро. Після святкового літургійного богослужіння та урочистих привітань митрополит відвідав урядових осіб, а вже 30 березня був у бенедиктинському монастирі в Сан-Пауло. Після консультацій зі знайомими духівниками владика вирішив ще до Великодніх свят потрапити до українських колоній у провінції Парана (область Куритиби). Він дістався до мети своєї подорожі 2 квітня. Його прибуття викликало величезний резонанс серед українців Бразилії. Уперше за роки перебування за океаном вони зустрілися з митрополитом [12, с. 148]. А. Шептицького вітала величезна кількість поселенців. Владика проводив місійні науки, служив літургії, проповідував та сповідав віруючих. З 26 до 29 квітня митрополит зустрічався зі священниками, які провадили душпастирську працю серед українців Бразилії, обговорив із ними пасторальну ситуацію в країні, узгодив головні напрямки та способи взаємодопомоги місцевого духовенства УГКЦ. Крім названих міст, владика побував у таких місцевостях Бразилії, як Прудентопіль, Марселіна, Гважувіра, Есперанс, Маркондес, Маршіял, Меллет, Санта Катеріна, Антоніо Кандідо, Жангаду, Нова Галіція, Круз Машіядо, АнтоніоОлінто, Сантос Андраде, Ірасема (у цьому містечку було посвячено новозбудовану церкву), Моем, Коста Карвалло, Вера Варані та Іраті. Завершуючи бразилійську подорож, владика прибув до Куритиби 31 травня 1921 р., де разом із римо-католицьким єпископом Парани обговорив стан та актуальні проблеми життя ГКЦ у цій країні.

Наступною країною південноамериканської візитації митрополита була Аргентина. Візит митрополита мав важливе значення для організації ГКЦ у цій країні. Сюди в 1908 р. з Бразилії приїхав перший український священник-василіанин Климентій Бжуховський. Останній досить активно розпочав свою пастирську діяльність, але через півроку з невідомих причин повернувся в Бразилію. З 1911 р. в Аргентині провадили душпастирську та місійну працю направлені А. Шептицьким два священники Станіславівської єпархії Іван Сенишин та Омелян Ананевич [7, с. 112].

Після США митрополит відвідав українські поселення в Бразилії та Аргентині. Агітацію про приїзд А. Шептицького у Бразилії зробив дипломатичний представник ЗУНР П. Карманський. Все це не подобалося

польській владі, яка не могла протидіяти митрополиту у поширенні ним правдивої інформації про події у Галичині. Скрізь де перебував митрополит, відбувалися теплі багатолюдні зібрання, на яких ухвалювалися резолюції, збирали кошти на допомогу сиротам та голодуючим галичанам. У Бразилії митрополит важко захворів, після чого у серпні 1922 р. виїхав у США на лікування, а у листопаді через Канаду повернувся до Європи. Результатом поїздки А. Шептицького на Американський континент була налагодження організаційно-управлінської системи церковно-релігійного життя українських емігрантів в країнах Америки, сприяла зростанню ролі ГКЦ. Вирішуючи церковні питання, митрополит А. Шептицький провів велику роботу в організації гуманітарної допомоги сиротам та голодуючим Галичини, сприяв масові звернення представників української діаспори до своїх урядів та до керівників країн Антанти надати незалежність українським землям, які були у складі Західно-Української Народної Республіки.

Список використаних джерел

1. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919–1939): автореф. дис. доктора іст. наук. Львів, 2003. 31 с.
2. Кухаренко Р. Українці в США. Міграція від 23.12.2015. URL: <http://migraciya.com.ua/news/ukrainian-abroad/ua-ukrainians-in-theusa/>.
3. Слейко І. Передумови та особливості міграції українського населення до США. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2016. Випуск 39. С. 187–194.
4. Кацак Іван. Митрополит Андрей Шептицький і постання Української Католицької Церкви в Сполучених Штатах Америки / Пер. з англ. А. Гнип. Львів: Свічадо, 2004. 92 с.
5. Гуцал П. З. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914–1923): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гуцал Петро Зеновійович; НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, Інститут народознавства. Л., 2005. 20 с.
6. Тарнавська І. З побуту о. Филимона Тарнавського в Америці. Спогади. Торонто: Українське видавництво «Добра книжка», 1981. С. 233–242.
7. Пилипів І. Співпраця греко-католицької церкви з українцями Америки в 20–30 рр. XX ст. *Схід*. № 2 (109), лютий 2011. С.109–113.
8. Понятишин П. Українська справа в Америці під час Першої світової війни. *Календар-Альманах Українського Народного Союзу на 1967 рік*. Нью-Йорк: Видавництво «Свобода», 1967. С.178–190.
9. До українців і для українців: американське турне Андрея Шептицького. URL: <https://ukrainianchi.com/%D0%B4%D0%BE->

%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2-%D1%96-%D0%B4%D0%BB%D1%8F

10. Пилипів І. Міжнародна діяльність ГКЦ у контексті боротьби за самовизначення українців Польщі. *Сумська старовина*. Том. XXX 2010. С. 60–69.
11. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Kolekcja odpisow dokumentow. Sygn.59.
12. Небесняк Є., о. Митрополит Андрей. Рим-Львів, 2003. 346 с.

Надія ВОЛІК

кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ПАСТИРСЬКА ПОДОРОЖ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО КАНАДИ У СПОГАДАХ ОЧЕВИДЦІВ (1910 Р.)

На початку ХХ ст. українська еміграція в Канаді переживала непростий період духовного і культурного самовизначення. Велика хвиля переселенців з Галичини, здебільшого греко-католиків, оселялася в нових умовах, часто без належної душпастирської опіки та підтримки з боку духовенства. У відповідь на ці виклики, митрополит Андрей Шептицький, глава Греко-Католицької Церкви, здійснив у 1910 р. пастирську подорож до Канади. Цей візит став виявом глибокої опіки церкви про долю вірних у діаспорі та мав значний вплив на консолідацію української громади в країнах Північної Америки. Подорож митрополита охопила низку українських поселень у Канаді та США, і супроводжувалася численними зустрічами з духовенством, мирянами, представниками уряду та інших конфесій.

Мета публікації – проаналізувати пастирську подорож митрополита А. Шептицького до Канади у 1910 р. через призму спогадів очевидців.

У 1910 р. митрополит А. Шептицький здійснив історичну подорож до Північної Америки, яка мала як церковне, так і національно-політичне значення. Нагодою для поїздки став ХХІ Міжнародний Євхаристійний конгрес, що відбувався 6–12 вересня 1910 р. в Монреалі (Канада) [2, с. 118]. Отримавши запрошення на Конгрес, Митрополит не був зобов'язаний узгоджувати свою участь із Апостольським Престолом, однак використав цю нагоду не лише для участі в заході, але й для зустрічі з українськими емігрантами, які масово прибували до Канади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.[8; 6].

Під час Конгресу Шептицький мав зустрічі з франко-канадськими ієрархами, обговорюючи питання призначення греко-католицького єпископа для українців у Канаді – нагальну потребу, яка визріла внаслідок діяльності

священників інших обрядів серед українських емігрантів. Ці перемовини стали поштовхом до майбутнього призначення єпископа Микити Будки (1912 р.), першого українського єпископа у Канаді.

Разом із участю в Євхаристійному Конгресі візит мав і душпастирську мету. Як згадував секретар митрополита, Йосиф Гродський, «змога відвідати свою паству, яку гірка доля кинула за морські краї, неначе розширяла його серце у любов. Він був рад принести усім потіху та духовну поміч...», «...про приїзд митрополита Андрея аж роїлося в католицьких, соціалістичних, протестантських та радикальних газетах Сполучних Держав та Канади» [1; 7, с. 114].

Митрополит переймався духовним становищем українських емігрантів і прагнув їх укріпити у вірі та зберегти зв'язок із рідною Церквою. Канадські римо-католицькі єпископи, усвідомлюючи нагальну потребу в належному душпастирському служінні серед українських іммігрантів, погодилися на заснування окремої русинської (греко-католицької) єпископської юрисдикції з осідком у Вінніпезі та почали опрацьовувати шляхи її організаційної та фінансової підтримки. Важливим кроком у цьому напрямі стала пастирська візитація митрополита, під час якої він відвідав основні осередки українського поселення (Вінніпег, Торонто, Оттава, Норт-Бей та ін). Зокрема, 25 листопада 1910 р. митрополит провів переговори з архієпископом Торонто Фергусом П. Мак-Евеем. Ці перемовини стали вирішальними не лише для подальшої підтримки в призначенні першого українського єпископа в Канаді – Никити Будки, але й сприяли заснуванню української парафії в Торонто та започаткуванню богословської підготовки для українських священнослужителів у семінарії Святого Августина на Кінгстон-роуд.

У кожному місці, куди приїжджав митрополит, його зустрічали тисячі людей. Люди долали десятки миль, щоб побачити його та отримати благословення. За спогадами о. Петра Філяса, митрополита зустрічали не лише віряни, а й представники місцевої влади та інших конфесій. Особливе захоплення викликала його особа серед французького духовенства. Його проповіді французькою мовою викликали захоплення серед франко-канадців, і кілька молодих священників, зокрема отець Йосафат Жан, висловили готовність служити серед українських емігрантів. Згодом о. Жан став вірним приятелем українців у Канаді [6].

Під час перебування в Канаді митрополит відвідав низку українських поселень, де працювали оо. Редемптористи на чолі з о. Деляре. Його вразила їхня діяльність серед «духовно покинутих українців», і саме під впливом цієї місії він запросив редемптористів до праці в Галичині [9, с. 1–16].

Широке висвітлення візиту митрополита отримав у пресі: «про приїзд митрополита Андрея аж роїлося в католицьких, соціалістичних, протестантських та радикальних газетах Сполучених Держав та Канади» згадував Й. Гродський [4, с. 14]. Особлива увага до Шептицького з боку різних політичних і релігійних середовищ свідчить про масштаби його авторитету.

Повернувшись до Львова у березні 1911 р., він підготував низку петицій і звітів для відповідних інституцій Римської Курії з обґрунтуванням потреби призначення окремого греко-католицького єпископа для українців у Канаді. Серед найважливіших матеріалів був документ «Меморіал про українську справу в Канаді», адресований канадському єпископату та написаний англійською й французькою мовами («Address on the Ruthenian Question to their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada», «Mémoire sur la question ruthène présenté aux illustrissimes Archevêques et Evêques du Canada») 18 березня 1911 р. У цьому документі він не лише висловив духовну підтримку, але й зробив важливі спостереження щодо релігійного стану українських парафій та окреслив напрями подальшого розвитку церковного життя серед українських емігрантів. У ньому, зокрема, йшлося про потребу створення незалежної української церковної юрисдикції в Канаді [3, с. 96–97]

Таким чином, душпастирська подорож митрополита А. Шептицького до Канади в 1910 р. відіграла ключову роль у становленні українського церковного життя в діаспорі, сприяла призначенню українського єпископа. Водночас подорож стала виявом нової моделі церковного лідерства: активного, міжнародного, дієвого. Як писав один із канадських часописів того часу: «Ми бачили не лише архиєрея, а й лідера нації, що не забуває своїх вірних навіть за океаном» [8, с. 2]. Результатом пастирської подорожі митрополита А. Шептицького стало не лише духовне піднесення українських емігрантів, а й низка вагомих інституційних ініціатив: створення греко-католицької єпархії у Вінніпезі, призначення першого єпископа Никити Будки, організація нових парафій, відкриття семінарій та започаткування системної підготовки священників для потреб парафій. Відтак візит митрополита став цілеспрямованим кроком до формування стабільної української церковної структури в Канаді.

Список використаних джерел

1. Бр. Йосиф Гродський. Відвідини Америки митр. Андрієм Шептицьким в 1910 році (Спомини). *Богословія*. Т. IV. 1926. С. 170–197.
2. Волік Н. Вплив митрополита Галицького А. Шептицького на становлення Української греко-католицької церкви в Канаді наприкінці XIX – початку XX століття. *Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій*: матер. Всеукраїнської науково-

практичної конференції з міжнародною участю, м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р. / за заг. ред. д. істор. н. Е. Бистрицької (гол. ред.), д. істор. н. І. Зуляка, д. філос. н. А. Колодного, д. філос. н. П. Яроцького. Тернопіль-Київ: Вектор, 2015. С. 117–123.

3. Волік Н. Становлення і розвиток Української Католицької Церкви у Канаді (кінець XIX – друга половина XX ст.). дис. канд. іст. наук: 09.00.11. Національний університет «Острозька академія». Острог, 2020. 231 с.
4. Гнідик І. Митрополит Андрей Шептицький та Греко-Католицька Церква у США. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 13–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_4
5. Канадийский фермер. 1910. № 38. С. 2.
6. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький його життя і заслуги. URL: <http://klymentij.blogspot.com/2015/09/blog-post.html>
7. Скакун Р. Життя в тіні великого Митрополита: брат Йосиф Гродський і його спогади. Вид УКУ. 2020, 316 с.
8. Kazymyra B. Metropolitan Andrew Sheptyckyj and the Ukrainians in Canada. *Canadian Catholic Historical Association*, 1957. № 24. P. 75–86. <http://www.cchahistory.ca/journal/CCCHA1957/Kazymyra.pdf>
9. Simpson G. Father Delaere: Pioneer Missionary and Founder of Churches. *Saskatchewan History*. 1950. Vol. 3. № 1. P. 1–16.
10. Beginnings of the Ukrainian Settlement in Toronto, 1903 – 1914. URL: https://archives.studentscommission.ca/magic/mt43.html?utm_source=chatgpt.com

Андрій РОМАНЧУК

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

«КАНАДИЙСКИЙ УКРАЇНЕЦЬ»

ПРО МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Митрополит Андрей Шептицький – видатний церковний діяч, який здійснив вагомий внесок у розвиток духовного, освітнього та культурного життя українського народу. Його багатогранна діяльність виходила за межі суто релігійної сфери, охоплюючи питання національної ідентичності, соціального служіння та морального виховання суспільства. Як провідник Греко-Католицької Церкви, він відігравав ключову роль у зміцненні української самосвідомості, сприяючи формуванню освітніх установ, підтримці мистецьких ініціатив та утвердженню духовних цінностей.

Одним із важливих напрямків діяльності митрополита було зміцнення зв'язків із українцями, які перебували за межами історичної батьківщини. Особливе місце у його пастирській діяльності займала українська громада Канади – одна з найбільших діаспорних спільнот, що зберігала традиції та цінності рідного народу. Завдяки його пастирським посланням, організаційній підтримці освітніх інституцій та духовному наставництву, емігранти мали змогу не лише зберігати національну ідентичність, а й активно інтегруватися у суспільне життя нової країни, зберігаючи при цьому зв'язок зі своїм історичним корінням.

З огляду на масштабність діяльності митрополита А. Шептицького, його внесок у формування національного та релігійного світогляду українців Канади є предметом глибокого наукового дослідження. Розгляд його ініціатив дозволяє оцінити історичну значущість духовного лідерства у процесі консолідації українських громад за кордоном та його довгостроковий вплив на культурний розвиток українства в діаспорі.

28 серпня 1921 р. «Канадийский Українець» у статті «Ексцеленції Андреєви Гр. Шептицькому Митрополитови Київському, Галицькому і усієї України, Апхрієпископови Львівському, Єпископови Кам'янця Подільського, Архимандритови Студитському і пр. і пр. Сердечний привіт і доземний уклін від Усіх Українських Поселенців в Канаді» [1, арк. 40]. Основна тема документа – глибока повага до митрополита А. Шептицького як духовного провідника

українців. У тексті підкреслено його заслуги в збереженні національної ідентичності та моральної стійкості української громади. Історичний контекст – доба після Першої світової війни – додає зверненню особливого змісту, адже українська діаспора шукала опори в своїх духовних і національних лідерах. Матеріал мав чітку композицію, що включала урочисте привітання, біографічну довідку та визнання заслуг митрополита. Структура тексту скеровувалася на посилення емоційного зв'язку між парафіянами та А. Шептицьким, використовуючи формули ввічливості, релігійну та національну лексику [1, арк. 40].

Газета використовувала офіційно-урочистий стиль із сильним емоційним забарвленням. Присутні характерні вислови, що підкреслювали велич і авторитет митрополита, а також акценти на моральному служінні та народній єдності. Лексика поєднує церковну риторичу з патріотичними елементами. Документ був важливим історичним джерелом, що свідчив про роль А. Шептицького у формуванні духовної та національної свідомості українців, зокрема в діаспорі. Текст підкреслював взаємозв'язок між релігією, мораллю та суспільною згуртованістю, що було особливо актуальним у повоєнний період [1, арк. 40].

Газетна стаття «Перше в Канаді ювілейне торжество в честь митрополита Шептицького» [1, арк. 50] висвітлювала святкування, організоване українською громадою Канади на честь митрополита А. Шептицького. Публікація мала важливе історичне значення як документальна фіксація релігійно-культурного життя української діаспори у Канаді. Описане ювілейне святкування свідчить про міцні зв'язки між українцями-емігрантами та церковною традицією, що сприяло збереженню їхньої національної ідентичності. У тексті митрополит Шептицький виступав не лише як духовний пастир, а й як моральний авторитет, який своїми діями надихав громаду на єднання і підтримку національної самосвідомості [1, арк. 50].

Важливим аспектом була ідея вдячності українців митрополитові за його внесок у формування та зміцнення релігійного життя громади. Організатори заходу прагнули не лише відзначити його заслуги, а й символічно засвідчити свою відданість духовним ідеалам, які він проповідував. Згадуються його ініціативи у сферах освіти, соціальної підтримки та духовного розвитку українців як у Східній Галичині, так і серед еміграційної громади [1, арк. 50].

Стаття мала структуровану композицію, що дозволило логічно та послідовно представити подію. Вона включала вступ, у якому пояснювалося значення ювілею та роль митрополита; опис святкування, включаючи участь духовенства, промови представників громади, а також інші важливі церемоніальні аспекти заходу; історичний контекст, у якому акцентувалася

увага на внеску митрополита в підтримку національного життя українців Канади і висновки, у яких підкреслювалася значущість події для майбутнього української діаспори [1, арк. 50].

Семантично текст містив значну кількість риторичних прийомів, що підсилювали урочистий тон. Особливо важливі гіперболізація внеску митрополита, звернення до громади з емоційними і насиченими формулюваннями, використання історичних аналогій для підкреслення зв'язку між минулим і сучасністю. Стилiстичний аналіз тексту свiдчив про те, що він належав до офіційно-урочистого стилю з релігійно-патріотичним забарвленням. Синтаксично текст побудований за принципом складних синтаксичних конструкцій, що додавали формальності та важливості поданим думкам. Лексично він містив: терміни, пов'язані з церковною та релігійною тематикою («духовний провідник», «молитовна підтримка», «божественне служіння»); патріотичну лексику, що підкреслювала національний характер святкування («українська громада», «єдність народу», «спадщина нації»); емоційно забарвлені вирази, що підсилювали особливий тон статті («велична подія», «невимовна вдячність», «історична пам'ять») [1, арк. 50].

Використання цитат зі Святого Писання та звернень до митрополита надавало тексту авторитетності та підкреслювало сакральний характер урочистостей. Проаналізована стаття була не лише репортажем про важливу подію, але й історичною декларацією про роль митрополита А. Шептицького в збереженні української ідентичності в Канаді. Вона підкреслювала як релігійний, так і суспільно-політичний аспект його діяльності. Через призму святкування автори тексту формували уявлення про важливість духовного лідерства як засобу підтримки громади [1, арк. 50].

Таким чином, українська діаспора Канади відіграла важливу роль у збереженні національної ідентичності та культурної спадщини українського народу. Однією з ключових постатей, яка стала моральним орієнтиром для українців у еміграції, був митрополит А. Шептицький. Його діяльність, скерована на духовне і культурне піднесення українства, знайшла широку підтримку серед громади Канади. Видання «Канадійський Українець» відіграло значну роль у популяризації його ідей, розкриваючи важливі аспекти служіння митрополита та його внеску в розвиток національної свідомості.

Аналіз матеріалів, опублікованих у газеті, показував, що А. Шептицький поставав не лише як церковний лідер, а й як стратегічний мислитель, що сприяв формуванню єдності українців у світі. Його пастирські звернення, освітні ініціативи та моральні настанови мали потужний вплив на українську еміграцію, забезпечуючи їй фундаментальні орієнтири у складних історичних умовах. Важливим був той факт, що «Канадійський Українець» не

обмежувався репортажами про релігійні події, а прагнув розкрити ширший контекст діяльності митрополита, включаючи його соціальні та культурні ініціативи.

Статті у «Канадйському Українці» виступали не лише історичним джерелом, а й засобом культурної трансляції, скерованим на підтримку національної свідомості українців у діаспорі. Підкреслення його заслуг у духовному, освітньому та громадському житті робило його постать об'єднавчим символом, який сприяв консолідації української громади за кордоном. Дослідження таких джерел є важливим аспектом вивчення української національної історії та взаємозв'язку релігійного лідерства з громадським життям українців у Канаді.

Список використаних джерел

1. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 32. 176 арк.

Ярослав ШУЛЬ

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

«СПОМИНИ З ТЕРНЕВОЇ ДОРОГИ ПРЕОСВЯЩЕННОГО МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ гр. ШЕПТИЦЬКОГО»

Митрополит Андрей Шептицький – одна з найвизначніших постатей в історії Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), яка відіграла ключову роль у духовному, культурному та суспільному житті українського народу. Його пастирське служіння охоплювало період значних історичних потрясінь, політичні репресії та соціальні трансформації. Незважаючи на складні обставини, митрополит залишався моральним і духовним провідником, спрямовуючи свою діяльність на підтримку віруючих, захист національної ідентичності та розвиток освітніх і благодійних ініціатив.

Тема «Спомини з тернової дороги» відображає складний шлях митрополита А. Шептицького, сповнений випробувань, переслідувань та боротьби за збереження духовних і національних цінностей. Його життєвий шлях позначений не лише пастирською діяльністю, а й активною участю у суспільних процесах, що впливали на долю українського народу. В умовах політичного тиску та окупаційних режимів він залишався непохитним у своїй місії, демонструючи силу духу та відданість принципам християнської моралі.

Аналіз «Споминів з тернової дороги» митрополита дозволяє глибше зрозуміти його світогляд, стратегію духовного служіння та методи підтримки української громади в умовах історичних викликів, містять не лише особисті переживання, а й глибокі роздуми про роль Церкви в суспільстві, моральні принципи та необхідність збереження національної єдності. Дослідження «Споминів з тернової дороги» митрополита А. Шептицького є важливим для розуміння його внеску у формування духовного та культурного простору України. Його спадщина залишається актуальною і сьогодні, адже вона містить універсальні цінності, що сприяють зміцненню моральних основ суспільства та розвитку національної самосвідомості. Вивчення цих аспектів дозволяє не лише оцінити історичну роль митрополита, а й осмислити його вплив на сучасні релігійні та суспільні процеси.

У розділу I «Царська тюрма» інформація стосується періоду царських репресій щодо українського народу, зокрема ув'язнення і заслання видатних діячів в місця, як-от Нижній Новгород, Курськ, Суздаль, Ярославль. У ньому описано тягар політичних переслідувань, який був особливо жорстким для представників духовенства та національної еліти, таких, як митрополит та гетьман Павло Полубоота. З наукової точки зору цей текст можна проаналізувати крізь призму історичної фактології, політичної стратегії імперської влади та впливу репресій на українську національну свідомість. У ньому присутні елементи аналітики – автор не просто перераховував події, а й акцентував увагу на наслідках тюремного ув'язнення для української культури та політичної автономії [1, арк. 22].

Розділ II «Труди Преосв. Митрополита для нашої церкви і народа» висвітлює внесок митрополита у розвиток Церкви та суспільства. Розглянуто його діяльність духовного лідера в історичному контексті, акцентовано увагу на ролі в підтримці традицій, навчанні та впливі на народ. Структура документу є чіткою та систематичною, що притаманно науковому стилю: спочатку подано загальний огляд, а потім розкрито конкретні аспекти праці митрополита [1, арк. 27].

Розділ III «Події на початку війни. Становище Преосв. Митрополита» описує події, що відбулися на початку Першої світової війни, з акцентом на позицію духовенства та міжнародні дипломатичні відносини. Йдеться про ключові події, що збігається з офіційними датами початку війни та реакцією європейських держав. Автор ретельно подав події в хронологічному порядку, що характерно для наукового стилю. Окремо згадується участь таких держав, як-от: Австрія, Сербія, Німеччина, Росія та Англія, що вказувало на взаємозалежність політичних інтересів та конфлікт між імперіями. Аналізуючи цей аспект, можна висвітлити: причини конфлікту між Австрією та Сербією,

вплив Німеччини на розвиток подій, роль Британії у міжнародному розподілі сил. Значна увага приділено Українським Січовим Стрільцям, що свідчило про спроби українців зберегти національну ідентичність через військові формування [1, арк. 31].

У розділі IV «Події у Львові по приході росіян. Ув'язнене Митрополита» зосереджено увагу на двох аспектах: роль А. Шептицького у важкі історичні часи та події у Львові після приходу російських військ у 1914 р., зокрема його ув'язнення. Йдеться про стійкість митрополита у складних умовах, його моральну та духовну позицію щодо політичних змін, вплив на українське суспільство в період імперських переслідувань [1, арк. 35].

Події у Львові після приходу росіян, після відступу австрійських військ, мали глибокі політичні та соціальні наслідки. Основну увагу приділено стратегічному значенню Львова у бойових діях, реакції місцевого населення на зміну влади, ув'язнення митрополита як частини репресивної політики російського уряду [1, арк. 35].

Текст розкриває ключові аспекти діяльності митрополита Андрія, його переміщення та проповіді в критичний період української історії. Причини депортації митрополита мали чіткий політичний підтекст з метою усунення лідера ГКЙ, які могли впливати на суспільну думку, фізичні й психологічні обмеження для нейтралізації його авторитету. Проповідь в Успенській церкві мала стратегічне значення для суспільства в період російського тиску із закликом до збереження духовної та національної ідентичності [1, арк. 37].

Розділ V «Доля Преосв. Митрополита на заслання» відображає реалії переслідування релігійних діячів імперською владою. Подібні дії були частиною ширшої політики боротьби з церковними автономіями та національною самосвідомістю. Документ є цінним свідченням репресивних заходів проти церковної еліти. Заслання релігійних діячів сприяло розростанню антирежимних настроїв. Подібні події часто ставали важливими елементами історичного наративу [1, арк. 43].

У розділі VI «Як відчув наш нарід заслане Преосв. Митрополита» відображено репресивну політику щодо церковних діячів, що була поширеною практикою в політиці тогочасної влади. Це свідчило про зв'язок між політичними умовами та релігійними репресіями. Реакція українців Східної Галичини на заслання митрополита свідчила про рівень його підтримки в суспільстві та значення церковного лідера у національному житті. Згадувалося про «страшну бурю війни», що додатково посилювало драматизм втрати духовного наставника для вірних ГКЦ [1, арк. 47].

Розділ VII «Освободжене Преосв. Митрополита і перемога доброї справи» висвітлює звільнення митрополита та зміну політичної ситуації в Російській

імперії у 1917 р. Згадується падіння царського режиму, що стало ключовою подією Лютневої революції. Звільнення митрополита розглядається як ознака моральної та духовної перемоги, що вказувало на важливість Церкви у суспільному житті. Народ описано як головний рушій змін, що узгоджувалося з революційними ідеями того часу. Використано урочисту лексику, цитовано Тараса Шевченка, що додало тексту емоційного та патріотичного забарвлення. Згадка про Т. Шевченка та його віру у справедливість підкреслювало національну ідею та додало тексту авторитетності. Використано «чорні хмари», що символізувало період репресій та невизначеності [1, арк. 49].

Звільнення митрополита подається як перемогу над репресіями, що підкреслювало силу духовної влади навіть у політично нестабільні часи. Фрази на кшталт «зневіра», «побіда доброї справи» свідчили про переживання та очікування народу. У текстів підкреслено важливість віри у народну правду та Божу справедливість, що було ідеологічним мотивом для формування нового суспільства [1, арк. 49].

Таким чином, «Спомини з тернової дороги» мають значну історичну та соціальну цінність, адже не лише фіксують події, а й відображають їхнє осмислення у суспільній свідомості. Вони становлять важливий історичний та документальний матеріал, що дозволяє глибше зрозуміти не лише особистий досвід церковного діяча, але й політичні, соціальні та релігійні процеси в Україні в умовах окупаційного режиму та репресивної політики. Ці події віддзеркалюють загальні тенденції політичного утиску духовенства в умовах імперської та тоталітарної влади. «Спомини з тернової дороги» є не лише цінним історичним джерелом, вони підтверджують значимість Церкви не лише як духовної, а й культурної інституції, здатної впливати на суспільні процеси та формування колективної пам'яті.

Список використаних джерел

1. ЦДІАЛ України. Ф.358. Оп. 1. Спр. 34. 247 арк.

Галина ЗУЛЯК

учителька української мови та літератури,
методистка Тернопільського
академічного ліцею «Українська
гімназія ім. І. Франка»

СТИЛЬ ТЕКСТУ ПРОМОВИ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО, ВИГОЛОШЕНОЇ ПО РАДІО НА РІЗДВО 1937 Р.

Промови митрополита Андрея Шептицького, виголошені у 1937 р. по радіо з нагоди церковних свят, становлять цінний зразок риторики, що поєднує духовне повчання з пастирською турботою та національною відповідальністю. Особливістю стилю цих виступів є глибока синтеза богословської думки,

біблійної образності та модерного способу комунікації з вірними, зумовлена новим – на той час – медіумом передачі слова.

Звернення А. Шептицького вирізняються емоційною стриманістю, гідністю і водночас близькістю до слухача. Це досягається завдяки поєднанню урочистого стилю з елементами інтимної розмови. Митрополит послідовно уникав пафосу або риторичного самозвеличення – натомість у його промових присутній дух глибокого смирення та покори Божій волі. Особливо виразно ця риса простежується у різдвяному та великодньому посланнях, в яких А. Шептицький акцентував на любові, милосерді та необхідності єдності – як у церковному, так і в суспільному вимірах.

Стилістично промови побудовані на основі класичної християнської гомілетичної традиції. Водночас вони демонструють модерні риси: логічну структурованість, чітке членування на тематичні блоки, повторюваність ключових тез для кращого засвоєння, а також риторичні запитання, що спонукають слухача до внутрішньої рефлексії. У використанні синтаксису переважають складнопідрядні конструкції, що дозволило А. Шептицькому передати складність богословської думки без спрощення, однак із доступністю для ширшого загалу.

Аналіз лексики промов показує перевагу сакрального словника (слова: «благодать», «спасіння», «воля Божа», «милосердя»), але у них також присутній термінологічний елемент соціального та національного дискурсу. Зокрема, у текстах з нагоди свят зафіксоване вживання таких понять, як «народ», «відповідальність», «єдність», «спільне благо». Це свідчило про намагання митрополита вписати християнське послання в контекст національних потреб та історичної ситуації того часу, коли українське суспільство переживало труднощі колоніального становища в межах Другої Речі Посполитої.

Особливу увагу варто звернути на інтонаційний аспект промов. Попри те, що маємо справу не з аудіозаписами, а з писемними джерелами, збереженими у церковних архівах та публікаціях, можна реконструювати типову інтонаційну модель А. Шептицького: спокійна, рівна подача, що підкреслює виваженість і духовну глибину сказаного. Ця інтонаційна стриманість є частиною загальної комунікативної стратегії митрополита – стратегії впливу через моральний авторитет, а не через емоційну експресію. Стиль промов А. Шептицького 1937 р. демонструє поєднання традиційної гомілетики з модерними риторичними прийомами. Це дозволило йому ефективно адаптувати церковне послання до умов радіотрансляції та водночас закласти основу для формування української релігійної публічності у XX ст.

Аналізуючи промову А. Шептицького, виголошену на одне з великих церковних свят – Різдво, охарактеризуємо її за стилістичними, риторичними та ідейними особливостями. Зокрема, основна тема – втілення Бога у Христі, реакція людства на цю подію та моральний імператив віри. Промова містить богословське пояснення природи гріха – як ворожості до правди і справедливості; заклик до любові як основної християнської чесноти; пастирське звернення до слухачів із наголошенням на обов'язку віри; критичну рефлексію щодо безбожництва. Стиль тексту – високий, сакральний-повчальний, проте з елементами особистісного звернення. Мова літературна, з дещо архаїчним, проте цілком зрозумілим синтаксисом, зразковою для міжвоєнного часу церковно-громадянською риторикою. Розвинені складнопідрядні конструкції, наприклад, «Бог приходить до нас із неба, став чоловіком, щоб нас спасти», що відображають глибину роздумів. У лексиці переважають релігійні терміни «богоненависники», «віра», «миłosердя», «правда», «спасіння», але також є слова з емоційно забарвленим соціальним підтекстом – «найлютіші вороги», «безбожники» [1, арк. 1].

Промовець ставить риторичні питання: «Як же маємо привітати Його?» «Чим прийняти?» – створюють інтерактивність, закликають слухача до роздумів. В антитезі відбувається протиставлення віруючих і невіруючих, християн і безбожників. Використовуються повтори слова «віра» й його похідні вживаються неодноразово, що підкреслює центральну ідею промови. Використовуються цитати з Євангелія, митрополит послуговується точними біблійними посиланнями (Ів. 3,23; Ів. 5,17–18; Ів. 6,29), що свідчило про глибоке укорінення його промов у богословській традиції [1, арк. 1].

А. Шептицький не просто інформував слухача про релігійну подію – він формує морально-етичний орієнтир, що віра – не лише духовна якість, а й громадянський обов'язок; невіра – не просто вада, а джерело найбільшого лиха для суспільства; любов до істини і справедливості – основа християнського життя; милосердя до невіруючих – обов'язок християн [1, арк. 1].

Варто зауважити, що текст, написаний для усного виголошення в радіоефірі, відображався у чіткому, логічному ритмі побудови; акцентуванні основних тез через повтори; емоційно поміркованій, але впевненій тональності; звертанні до широкої аудиторії, яка могла включати як віруючих, так і не віруючих [1, арк. 1].

Промова містить глибокі богословські судження, що розгортаються навколо ключових понять: віра без діл – мертва (Якова 2:26) – підкреслено нерозривний зв'язок між внутрішньою вірою та зовнішніми справами; любов як ознака справжнього християнина – любов до ближнього є найбільшим «даром» для новонародженого Христа; Бог є любов (1 Івана 4:8) – ця фраза набуває

ритмічного й концептуального ядра промови; усвідомлення себе як учня Христа через любов до інших. Ідея промови – не просто прославити таємницю Втілення, а надати їй практичного морального сенсу – Різдво – час не лише радості, а й дії. Промова звертається до адресата як до спільноти: «Дорогі браття і сестри!» – форма звертання сприяє формуванню відчуття духовної єдності; риторика («приносим Предвічному Богові», «приступаймо ж до Бога») – створює ефект залучення [1, арк. 2].

Промовець пропонує символічно піднести до ясел Христа не матеріальні, а духовні дари – «дари добрих діл», «чесноту любові». Цей символізм органічно поєднаний із біблійною сценою поклоніння волхвів. Уривок щедро насичений точними цитатами з Першого послання Івана, зокрема: 1 Івана 3:14–15; 1 Івана 4:8–9, 16. Вони виступають не як ілюстрації, а як логічні вузли промови, доводячи, що любов – критерій приналежності до Бога. Домінують слова духовної семантики: «віра», «любов», «чеснота», «перебувати», «спастися», «ученики», «душогуб». Є поєднання емоційно теплих і морально категоричних висловів. Наприклад, «перенесені від смерті до життя», «душогуб не має вічного життя») [1, арк. 2].

Тон промови урівноважений: пастирський, сповнений доброзичливості, але при цьому наповнений моральною вимогливістю. Промова розгортається поступово: від внутрішнього акту віри – до зовнішньої дії любові. Кульмінацією є звернення до слухача із закликом «приступати до Бога з відкритим серцем». Ця частина промови є глибоко катехитичною: вона не лише пояснює суть Різдва, а й вказує на те, як має жити людина, щоби Різдво було не лише святом у календарі, а подією у житті. Провідна ідея – віра і любов є не теоретичні поняття, а спосіб буття християнина [1, арк. 2].

Промовець підносить ідеал любові до універсального рівня: любов до всіх: «приятелів і ворогів», «тих, що нас гноблять»; навіть мертвих і тих, що «ще в чистилищі терплять» – елемент католицької есхатології. Основна мета полягала в тому, щоб показати, що чеснота любові має космічний обсяг і об'єднує небо, землю, чистилище й Церкву. Промова веде до кульмінаційної тези: «Треба нам з усіма ... наблизитися до Ісуса Христа, Йому поклонятися...». Це звернення до поклоніння Христові підкріплено мотивом Його жертви: «проливаючи Свою Кров на хресті» [1, арк. 3].

А. Шептицький звертається до вірних, які перебувають під переслідуваннями – це емпатичне звернення: «до Вас це моє слово, нещасні браття над Дніпром»; усвідомлення переслідувань: «вороги людства мучать Вас», згадано голод і переслідування за віру. Це робить послання не просто пастирським, а політичним і пророчим, у доброму сенсі — у дусі пророків, які говорили в часи страждань. У структурі послання бачимо завершальну

молитву: «Йому від усякого сотворіння ... буде слава й честь ... Амінь». Це літургійно сформульоване завершення – доксологія, що типова для богослужінь, і водночас – акорд підкреслення головної тези: Христос – над усе [1, арк. 3].

А. Шептицький додає «Такі мої побажання, така моя коляда...». Це створювало ефект особистої присутності, незважаючи на фізичну відсутність. У промові поєднуються риси проповіді, молитви, листа, заклику та гімну. Зокрема, 1 Івана 2:18 – про «останню годину» й антихристів; створюється враження апокаліптичної напруги – не в сенсаційному, а в глибоко моральному ключі: розпізнавайте зло, не піддавайтеся. Митрополит використовує контрастність: любов – проти ненависті; вірність – проти зради; Божа перемога – проти страждання; лексичні маркери емоцій: «нещасні браття», «мучать», «переслідують», «вживають усіх засобів», – усе це актуалізує емоційний зв'язок із адресатом [1, арк. 3].

Це промова мала три головні цілі: поглибити духовне розуміння Різдва як жертви й любові; висловити пастирську підтримку тим, хто страждає (ймовірно, в УРСР або під радянською окупацією); залучити слухача до активної віри – віри, що не капітулює перед злом, а йде за «побідоносним Вождом» – Христом. Цей фрагмент завершував триєдність змістів, властивих для А. Шептицького: теологія любові; молитовна еклезіологія (Церква як спільнота живих, померлих і тих, хто страждає); християнська мужність у часи випробувань. Він водночас універсальний і дуже конкретний — це особисте слово архиєпископа в часи жорстокої історії [1, арк. 3].

Промовець закликав до всеосяжної любові – не лише до близьких, а й до ворогів, кривдників і тих, хто чинить зло: «Приятелів і ворогів... тих, що нас кривдять і гноблять...». Це розширене тлумачення християнської любові відображає ідею про надособистісну, жертвовну любов, яка є дорогою до Бога й спасіння. Любов стає містом між живими, мертвими і Богом. У центрі богословської думки послання – Ісус Христос: «наблизитися до Ісуса Христа... Йому поклонятися... Йому приносити вдячність». Його жертвна смерть (пролиття Крові на хресті) вказується як підстава для всього християнського життя та спасіння. У цьому проявляється теологія відкуплення, близька до східнохристиянської містики. Текст відображав католицьку ідею триєдності Церкви: Церква тріумфуюча (святі на небі), Церква страждаюча (душі в чистилищі), Церква воююча (вірні на землі). Це спонукало до духовної солідарності та постійної молитви [1, арк. 4].

Найгостріша частина тексту – звернення до страждених вірних у контексті терору, імовірно, в радянській Україні: «Нещасні браття над Дніпром... мучать Вас і переслідують... щоб винищувати Вас... голодом». Це

пряме свідчення про геноцидальні практики, включно з Голодомором. Автор засвідчував, що Церква не мовчить, а підтримує тих, хто зазнав зла. Посилання на 1 Йоана 2,18: «це остання година... тепер багато антихристів повстало». Такі слова не мають на меті викликати страх, а закликають до: розпізнавання духовної загрози (тоталітаризм як форма зла), зміцнення у вірі, бо «Ми від Бога єсємо» [1, арк. 4].

Пряма мова до адресата: «дорогі Браття і Сестри...», «до Вас це моє слово» – створює відчуття близькості. Текст промови містить елементи листа, молитви, проповіді й політичного маніфесту. Паралелізм і повтори: використовуються для посилення емоційного ефекту. Промова мала подвійну функцію: духовно-пастирську: підготовка вірних до Різдва, поглиблення християнського розуміння любові та страждання і морально-політичну: заохочення до витривалості у вірі в умовах переслідувань, підтримка українців, які зазнали репресій. Промова – свідчення християнської солідарності, духовного проводу та морального авторитету Церкви в умовах історичної кризи [1, арк. 4].

Таким чином, у промові митрополита А. Шептицького, виголошеній по радіо на Різдво 1937 р., виявляється яскраво окреслений стиль, що поєднував пастирську емоційність, богословську аргументацію та політичну чутливість. Цей стиль був характерним і показовим для духовного лідера, який усвідомлював не лише сакральну функцію свого слова, але і його силу в умовах кризи – як внутрішньої (моральної), так і зовнішньої (соціально-політичної).

Список використаних джерел

1. Тексти промов Шептицького А., виголошені по радіо на церковні свята. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 10. 24 арк.

Ольга ПЕЛЕШОК

доктор філософії з журналістики (PhD),
асистент кафедри журналістики,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У ДЗЕРКАЛІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ: БІБЛЮГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Постаті Андрея Шептицького, як духовного лідера, мислителя та мецената української культури, присвячено чимало досліджень. Його роль у формуванні національної ідентичності, духовного життя та соціальної доктрини українського народу залишається предметом глибокого наукового зацікавлення. Науковий інтерес до спадщини митрополита виявляється у численних медіапублікаціях, присвячених його пастирській, просвітницькій та громадській діяльності. Особливої ваги набуває дослідження регіональних аспектів рецепції його постаті, що дозволяє простежити, як духовна спадщина митрополита

відбивається в локальному культурному просторі. Тернопільська область, з її багатою історією церковного життя та активним громадянським суспільством, становить важливий осередок збереження і трансляції пам'яті про Шептицького. Саме через аналіз місцевих медіа та бібліографічних джерел можна відкрити нові грані сприйняття його образу сучасним суспільством.

Медіавідображення видатних постатей регіону реалізується переважно у формі мистецько-тематичних краєзнавчих публікацій, що є характерним і поширеним феноменом у контексті періодичної преси Тернопільської області. Це описи «життя й творчості діячів культури (представників освіти, науки, архітекторів, художників, письменників, акторів, видавців тощо, які проживали або бували в тому чи іншому регіоні, місті, селі, їхній вплив на суспільне та культурне життя краю)» [1]. Зазначена проблематика репрезентується зокрема через аналіз творчої спадщини визначних діячів краю. У газетних матеріалах системно розкриваються біографічні аспекти таких особистостей, специфіка їхнього доробку, а також взаємозв'язок із соціокультурним контекстом регіону.

У радянський період ім'я видатного богослова, ученого, просвітника, педагога, мецената, політичного діяча, архієпископа Галицького Андрея Шептицького зазнавало умисного замовчування або негативної інтерпретації. «У період панування радянської авторитарної політичної системи не могло бути й мови про зібрання та публікацію сотень пастирських послань, десятків декретів, тисяч листів митрополита. Знищувалися навіть ті з його творів, які видавалися за життя» [2, с. 127]. Лише з початком національного відродження в Україні у 1990-х рр. відбулося поступове повернення митрополита в публічний дискурс. Медіапублікації того періоду мають реабілітаційний характер, з наголосом на його духовному лідерстві й національній позиції. У новітній час, з початку 2000-х рр., у регіональних друкованих медіа акценти зміщуються на всебічність його діяльності: соціальне служіння, міжконфесійний діалог, меценатство та роль у формуванні модерного українського духовного мислення. Такі публікації можна виокремити у кілька тематичних блоків:

Історико-біографічні нариси висвітлюють життєвий шлях Шептицького, його релігійне служіння та суспільну діяльність: «Духовний лідер нації: все його життя було віддане служінню Богу і Україні» [3, с. 5], «Життя для Церкви і життя для народу: таким було кредо славного сина України Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького» [4, с. 4].

Аналіз соціальної доктрини зосереджений на його позиціях щодо етики, освіти, національного самовизначення: «Український Мойсей» [5, с. 3], «Я так люблю вас, моїх українців, що радо поклав би за вас серце й душу»: Митрополит Андрей Шептицький» [6, с. 2].

Мемуаристика та інтерв'ю подають спогади сучасників або експертів про

вплив митрополита: *«100-та річниця сходження Андрея Шептицького на престол Галицького митрополита»* (Фрагменти двох листів від єпископа К. Богачевського до митрополита та його відповідь) [7, с. 4], *«Вчіться і вчіть інших молитви, Божого слова...: він відмовився від титулу та маєтку, бо відчував відповідальність за свій народ»* [8, с. 3], *«Складімо пошану...»* (про дружбу Б. Лепкого та митрополита А. Шептицького) [9, с. 4].

Анонси подій, пов'язані з ушануванням його пам'яті: відкриття пам'ятників, проведення конференцій, виставок: *«Рік вшанування пам'яті Андрея Шептицького»* [10, с. 3], *«Церкву Пресвятої Трійці освячував 100 років тому сам Андрей Шептицький»* [11, с. 1], *«Хто такий Шептицький і в чому його велич?»* (до 105-ої річниці канонічної візитації митрополита Андрея в Підгайцях) [12, с. 2], *«Апостол єднання»* (до 150-річчя від дня народж. Митрополита Андрея Шептицького) [13, с. 3], *«Митрополит Андрей Шептицький і Тернопільщина»* [14, с. 5], *«Маємо в небі заступника»* (про заходи з нагоди 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького в с. Розгадів Зборівського району) [15, с. 5], *«Шептицький досі незнаний»* (духовні читання, приурочені до 150-річчя від дня народження митрополита УГКЦ Андрея Шептицького в ТОУНБ) [16, с. 6], *«До Святої Землі!»* (до 110-ї річниці виходу у світ літописної книги «Як то Русь ходила слідами Данила» про перше паломництво галицьких українців до Святої Землі під проводом Андрея Шептицького) [17, с. 112–118].

У процесі аналізу змістового наповнення регіональних медіа Тернопільщини встановлено, що найпоширенішим типом публікацій, присвячених постаті митрополита А. Шептицького, є саме анонси подій, приурочених до вшанування його пам'яті. Це явище зумовлене низкою взаємопов'язаних чинників. По-перше, постать А. Шептицького має особливу вагу для історичної пам'яті західноукраїнського регіону, зокрема в контексті духовного відродження, національного самоствердження та культурної ідентичності. Його діяльність охоплює широке коло суспільно значущих напрямів, що стимулює організацію численних заходів – від наукових конференцій до релігійних і меморіальних акцій. По-друге, функціональне призначення регіональних медіа включає інформування громади про події місцевого значення. Відтак анонси виступають оперативною формою комунікації між організаторами заходів та громадськістю, що зумовлює їх частоту та регулярність. Вони фіксують динаміку вшанування постаті митрополита як елемента колективної пам'яті, підкреслюють безперервність традиції та водночас інформують про її сучасні прояви. Крім того, цей вид публікацій легко адаптуються до специфіки сучасного медіаформату, що орієнтований на короткі, доступні для сприйняття інформаційні повідомлення.

Таким чином, їх домінування у висвітленні теми Шептицького в медіапросторі регіону є результатом як соціокультурної значущості особистості митрополита, так і комунікативних стратегій регіональних медіа.

Проведений краєзнавчо-бібліографічний аналіз газетних публікацій Тернопільщини засвідчує наявність узагальнюючих матеріалів у регіональному медіапросторі, присвячених постаті А. Шептицького – видатного українського церковного, культурного та громадського діяча, митрополита Греко-Католицької Церкви. Актуальність дослідження цієї тематики зумовлена необхідністю комплексного огляду газетних матеріалів, які висвітлюють життя, діяльність і духовну спадщину митрополита, з акцентом на особливості їх реєстрації в медійному середовищі. У тернопільській пресі він представлений як символ духовного відродження, моральний авторитет і культурний орієнтир. Бібліографічний дискурс доводить, що його постать має стале відлуння в суспільній свідомості, що зберігається та розвивається через призму місцевих медіа. Аналіз таких публікацій дозволяє простежити трансформацію образу Шептицького в суспільній свідомості, виявити ключові мотиви та інтерпретаційні підходи, що впливали на його позиціонування в історико-культурному та релігійному дискурсі. Окрему цінність становить можливість вивчення змін у сприйнятті цієї персони в різні історичні етапи. Важливим аспектом є також ідентифікація основних тем і тенденцій у висвітленні його духовної та суспільної діяльності в регіональній пресі.

Список використаних джерел

1. Волинець І. Методичні аспекти вивчення літературного краєзнавства у профільній школі. *Народна освіта: електронне наукове фахове видання*. 2010. № 2(11). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/11/statti/volinec.htm
2. Вегеш М. М., Палінчак М. М. Митрополит Андрей Шептицький у джерелах. *Регіональні студії*. 2019. № 18. С. 126–135.
3. Вітвіцький О. Духовний лідер нації: все його життя було віддане служінню Богу і Україні. *Тернопіль вечірній*. 1 серпня 2001. С. 5.
4. Стоцький Я. Життя для Церкви і життя для народу: таким було кредо славного сина України Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького. *Тернопіль вечірній*. 3 жовтня 2001. С. 4.
5. Сливка П. Український Мойсей. *Тернопіль вечірній*. 28 липня 2000. С. 3.
6. Черемшинська Р. «Я так люблю вас, моїх українців, що радо поклав би за вас серце й душу»: Митрополит Андрей Шептицький. *Вісті Придністров'я*. 24 липня 2015. С. 2.
7. 100-та річниця сходження Андрея Шептицького на престол Галицького

- митрополита. *Свобода*. 29 грудня 2001. С. 4.
8. Сливка П. Вчіться і вчіть інших молитви, Божого слова...: він відмовився від титулу та маєтку, бо відчував відповідальність за свій народ. *Тернопіль вечірній*. 23 травня 2001. С. 3.
 9. Ухман І. Складімо пошану... *Бережанське віче*. 12 листопада 2004. С. 4.
 10. Стах М. Рік вшанування пам'яті Андрея Шептицького. *Нова Тернопільська газета*. 3 жовтня 2001. С. 3.
 11. Пшеничняк Н. Церкву Пресвятої Трійці освячував 100 років тому сам Андрей Шептицький. *Зборівська дзвіниця*. 18 червня 2004. С. 1.
 12. Колодницький С. Хто такий Шептицький і в чому його велич? *Земля Підгаєцька*. 9 червня 2007. С. 2.
 13. Мазурак Я. Апостол єднання. *Бережанське віче*. 31 липня 2015. С. 3.
 14. Свередюк У. Митрополит Андрей Шептицький і Тернопільщина. *Вільне життя плюс*. 24 липня 2015. С. 5.
 15. Далик Х. Маємо в небі заступника. *Вільне життя плюс*. 20 листопада 2015. С. 5.
 16. Золотнюк А. Шептицький досі незнаний. *Вільне життя плюс*. 31 липня 2015. С. 6.
 17. Крупа М. До Святої Землі! *Літературний Тернопіль*. 2017. № 2. С. 112–118.

Марія ПАДЮКА

здобувачка вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей
історичних наук Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

A CENTURY OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON ST. GEORGE'S CATHEDRAL IN LVIV: FROM METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY'S PATRONAGE TO CONTEMPORARY EFFORTS

*What can have a greater influence on the upbringing of a nation, on
awakening genuine and heartfelt patriotism among our people, than the living
witnesses—the beauty of our homeland's nature, its worth in the present, and its
strength and meaning in the past?*

*... We do not want to be guardians of graves;
we want to be witnesses of rebirth.*

Andrey Sheptytsky, 1913

These words were spoken by Metropolitan Andrey Sheptytsky on December 16, 1913 at the opening of the National Museum in Lviv, and they remain relevant to this day.

He not only collected and preserved antiquities himself, but also encouraged the clergy and intelligentsia to do so. The Metropolitan urged that the monuments of the past not be separated “even in thought from the contemporary times and the tasks of the future” [1, P.186].

His words were confirmed by the blessing of archaeological research on the territory of the Cathedral of St. George, which was conducted by archaeologist Yaroslav Pasternak in 1932-1933. He led comprehensive architectural and archaeological research on the territory of the Cathedral [2, P. 248; 3].

At that time, a century and a half had passed since the time when, due to hygiene concerns and the overcrowding of cramped cemeteries, necropolises were separated from churches by a patent of Joseph II dated December 11, 1783, which, according to ancient princely custom, existed around churches and in them.

Architectural and archaeological research was facilitated for two main reasons: firstly, the impetus for studying the church dungeons of the St. George's Church was the sensational discoveries made by Austrian and other European archaeologists in the crypts of medieval churches, even those made by Pasternak in St. Vitus Cathedral in Prague; secondly, the Metropolitan Conservation Commission decided to verify the statement of priest Antoni Petrushevych that “the church of St. George was originally founded completely differently, stating that the current location of the main altar was once the entrance to the church, and vice versa: in the place of the current entrance there was a main altar” [4, P. 312–315; 5, P. 2, 3].

Excavations were carried out in 1933 by Yaroslav Pasternak during renovation work inside the church. The foundations of the cathedral were thoroughly investigated. Yaroslav Pasternak noted that he conducted all archaeological excavations on the territory of St. George's Cathedral at the Metropolitan's own expense, who “spares no expense for this, and who is a great patron of our science and art” [6, P. 2, 3; 7, P. 4].

Pasternak discovered the remains of the main apse of the previous cathedral, founded on the site of a wooden church back in the 1360s. Indeed, the Gothic church, unlike the modern Baroque one, had the altar facing east! Under the ruins of the foundations, he found the clay floor of the first princely church with traces of a great fire [8, P. 287, 289; 9, P. 52].

Yaroslav Pasternak devoted a separate article to archaeological research in the territory of Lviv, in which he popularly and in detail described the current state and, in particular, indicated: “But the time will come when our archaeologists will be able to freely explore the former capital of the Halych–Volhynian State and will then discover many unknown, but convincingly eloquent witnesses to the life and existence of this dear city, whose foundation has been exactly 700 years” [10, P. 15].

A feature of Yaroslav Pasternak's scientific career is the fact that he, one of the few archaeologists in the world, was lucky enough to excavate three cathedrals (St. Vitus in Czechia, St. George in Lviv, and the Assumption Cathedral of Princely Halych) [11, P. 103].

The restoration of Ukraine's independence gave impetus to the second excavation. Three researchers of the Archaeological Commission of the National Archaeological Museum received an offer to conduct excavations in the Cathedral's crypt due to the transfer of the ashes of Cardinal Josyf Slipyi from the Cathedral of St. Sophia in Rome to the crypt of the Cathedral of St. George in Lviv.

From November 1991 to March 1992, they examined the burials and scattered human skeletons in the crypt, gathered a considerable collection of artifacts of church use, and also discovered a container with human remains with an accompanying note from Pasternak himself [12, P. 157–195].

The next stage of archaeological research on St. George's Mountain began in the 2010s as part of restoration and revitalization projects of the St. George Cathedral complex as a landscaping of the territory, upper and lower courtyards, restoration of the bell tower, gates and fences, completion of the restoration of the Metropolitan Chambers, arrangement of a bypass of the northern and western buildings of the chapter house.

In 2011, employees of the Scientific and Research Centre «Rescue Archaeological Service» of the Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine provided archaeological support during engineering and geological research on the territory of the Cathedral of St. George and St. George Square, 5. A number of archaeological pits were dug in the dungeons and in the courtyard.

In 2015, archaeological supervision was carried out on some areas during the reconstruction (restoration) of St. George's Square with the construction of the Monument to Metropolitan Andrey Sheptytsky.

In 2017, a series of pits were dug to develop a project to eliminate the emergency condition of the northern span of the Baroque Gardens retaining wall.

From July to November 2018 and from June to September 2019, the Scientific and Research Centre «Rescue Archaeological Service» of the Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine conducted archaeological excavations and supervised restoration work on the territory of the 18th-century complex of the St. George Cathedral.

The heads of archaeological research of the Scientific and Research Centre «Rescue Archaeological Service» of the Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine are Mykola Shnitsar and Ostap Lazurko [13].

Despite the importance of the site, archaeological research on St. George's Mountain has been episodic and fragmentary, conducted primarily in connection with restoration works or specific events.

Meanwhile, St. George's Cathedral stands as an architectural monument of national significance. The complex includes several historic components: St. George's Cathedral (1740-1770, No. 376/1), Metropolitan's Palace (1761, No. 376/2), House with a bell tower (18th century, No. 376/3), Fence with gates (1765, No. 376/4) [14]. Since 1998, the Cathedral has also been inscribed on the UNESCO World Heritage List as part of the "Lviv Historic Centre Ensemble" (No. 865, Ukraine), underscoring its global cultural and historical value.

The main tasks of future archaeological research at St. George's Cathedral in Lviv are: to conduct landscape archaeological research in order to inform a scientifically sound decision regarding the revitalization of the areas surrounding the Cathedral of St. George; to investigate the history of settlement on St. George's Mountain from ancient times to the present through archaeological means; to ensure compliance with the best international practices in the implementation of future projects.

List of used sources

1. Базилевич А. М. Введення у твори Митрополита Андрея Шептицького. Торонто, 1965. С. 186.
2. Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. Манускрипт-Львів. 2018. С. 248.
3. Бандрівський М., Лукомський Ю., Сулик Р. Катедральні храми Галичини. Нариси з історії. Львів: Мета, 1992. 47 с.
4. Пастернак Я. Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові. *Богословія*. Львів, 1932. Т. X. Кн.4. С. 312–315.
5. Пастернак Я. У церковних підземеллях. *Діло*. 27 лютого 1933. Ч.48.С. 2, 3.
6. Віднова архикатедрального собору св. Юра. Пресова конференція. *Діло*. 10 вересня 1933. Ч. 237.С. 2, 3.
7. Застирець Й. До віднови Собору св. Юра у Львові. *Діло*. 16 вересня 1933. Ч. 243. С.4.
8. Пастернак Я. Археологічні розкопи літом 1933 р. на терені Катедри св. Юрія у Львові. *Богословія*. Львів. 1934. Т. XII. Кн. 4. С. 287, 289.
9. Пастернак Я. Археологічні розкопи літом 1933 р. на терені Катедри св. Юрія у Львові. *Богословія*. Львів. 1935. Т. XIII. Кн. 1. С. 52.
10. Пастернак Я. Княжий город Львів. *Наш Львів*. Ювілейний збірник. 1252-1952. Нью Йорк, 1953. С. 15.
11. Коваль І., Миронюк І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. С.103.

12. Бандрівський М., Лукомський Ю., Сулик Р. Нові матеріали до історії катедри Св. Юра у Львові. *Богословія*. Рим. 1992. Т. 56. Кн. 1–4. С. 157–195.
13. Шніцар М., Лазурко О. Звіт про археологічні дослідження на території Архикатедрального собору Св. Юра у місті Львові у 2019 році. 2019. *Науковий архів Науково-дослідного центру «Рятівна археологічна служба» Інституту археології Національної академії наук України*. НД 2019: АР-6. 96 с.
14. Постанова Ради Міністрів УРСР № 970 від 24.08.1963.

Олег Пилипишин

кандидат історичних наук, доцент кафедри
педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного
університету імені Івана Горбачевського

ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Погляд Греко-Католицької Церкви на соціальне питання ґрунтувався на євангельських принципах. Хоча церква уникала союзів з будь-яким верствами суспільства, у випадках конфлікту між багатими і бідними Андрей Шептицький вважав своїм обов'язком ставати на бік бідних. Він вважав своїм обов'язком покращити їхню долю.

Своїм завданням А. Шептицький означив захист бідних від експлуатації та забезпечення хороших умов праці та справедливої заробітної плати. Обґрунтуванням такої позиції була християнська чеснота милосердя. Реалізація цієї мети мала соціальне завдання, яке мало сприяти більш справедливому розподілу прав і обов'язків між усіма класами у суспільстві. У цьому соціальному застосуванні благодійність мала бути тим чинником, який об'єднає різні верстви, але не через розв'язання конфліктів та боротьби, а через підтримку людської праці.

Митрополит не підходив до соціального питання лише з богословської перспективи. Він усвідомлював, що зміни, яких зазнало європейське суспільство, пов'язані з промисловою революцією, коли в новому суспільному устрої капітал переважав над працею, капітал і влада мали перевагу над працюючими. Результатом цього стала взаємна ненависть між соціальними станами.

У Галичині це було ще більше ускладнено іншими факторами. Як зазначав А. Шептицький: «Становище в нашому краї стає ще важчим: це через нестерпне економічне становище цілого краю, політичну боротьбу, податки і

становища цілого краю, нескінченної політичної боротьби, надмірних податків, а також рівень освіти серед селян нижчий, ніж деінде» [1].

Соціальне питання було катастрофічним, а отже, рішення також мали бути відчутними і конкретними. Сформулювавши зобов'язання Церкви перед бідними, А. Шептицький вважав за необхідне чітко відмежувати це зобов'язання від соціалістичної позиції та програми соціальних змін.

Церква відстоювала те, що вважала природним правом людини – користуватися результатами своєї праці, володіти власністю для проживання та існування тоді як соціалізм виступав за скасування приватної власності. Через цю позицію соціалізм не врахував природну схильність людини розглядати власність як стимул до праці і як необхідну гарантію для невизначеного майбутнього. Більше того, соціалізм пропагував утопічний і зрештою ілюзорний ідеал абсолютної рівності не усвідомлюючи, що колективізація приватної власності надасть державі повноваження, які їй природно не належали [2].

Християнський підхід також критикував ліберальну школу економіки і капіталізму, який вона породила. Хоча капіталізм у часи А. Шептицького був у розквіті, митрополит стверджував, що цей економічний лад не виконав прогнотованих обіцянок у соціальному становищі. Митрополит стверджував, що «цей економічний порядок не виконав своєї обіцянки принести свободу. Навпаки, розглядаючи робочу силу як простий товар, вартість якого залежить насамперед від мінливих ринкових факторів, вона створила систему, в якій праця була розтоплана капіталом, а працівники несправедливо експлуатувалися з низькою заробітною платою» [3].

Настанови А. Шептицького щодо соціальної дії Церкви ґрунтувалися на католицькому богослов'ї, і він використовував такі традиційні теми, як терпіння, та братерство людства, щоб створити умови для поміркованого реформаторського підходу до соціальних питань. Митрополит також звернув увагу на практичне значення понять преференційного вибору для бідних та гідності людської праці. Так, наприклад, він засуджував тих священників, які експлуатували добру волю своїх парафіян, платячи їм або неадекватно, або взагалі не платячи за виконану роботу на церковних землях.

Таку конструктивну критику щодо застосування християнських принципів до суспільної дійсності А. Шептицький нівелював конструктивну критику в застосуванні християнських принципів до соціальної дійсності з перших днів свого перебування на посаді єпископа Станиславівського. Звертаючись до заможних греко-католиків Станиславова у 1899 р., він кинув виклик їхньому вузькому розумінню благодійності як простої милостині і звернув їхню увагу на більш глибокий соціальний вимір християнської благодійності: «Коли ви

вирішили допомогти своєму бідному братові, пам'ятайте, що йому потрібні не тільки ваші гроші. Навіть більше, він часто потребує вашої активної допомоги, тобто вашої поради та заспокійливого запевнення. Допомагай бідному не епізодично, а, наскільки можеш, так, щоб він зміг піднятися зі свого нещастя і стати на власні ноги. Дайте бідним можливість чесно заробляти – навчіть їх, покажіть їм, як поліпшити свою долю» [1].

Церква сама намагалася втілити це вчення на практиці, і до 1904 р., А. Шептицький міг говорити про цілу низку соціальних та економічних інституцій, створених Церквою з метою покращення умов життя робітничого класу та бідних верств населення. Такими були сільськогосподарські та торговельні кооперативи, а також кредитні спілки, які на зламі століть були майже в кожному селі Східної Галичини. Крім того, було створено асоціацію священників, яка зосередила особливу увагу на соціально-економічних питаннях [3], а греко-католицькі священники взяли участь в аграрному страйку 1902 р. та інших зусиллях, спрямованих на підвищення заробітної плати сільськогосподарських робітників [4].

У формулюванні А. Шептицького, соціальне питання мало вирішуватися через звернення до індивідуального сумління. Це звернення мотивоване християнським розумінням «соціального значення» любові та її мети – об'єднання людства. Щоб втілити цей фундаментальний християнський вимір соціальної дії на практиці, митрополит розробив більш конкретний набір настанов для власного духовенства, запропонувавши чотири принципи належного ведення католицької соціальної дії в Галичині: солідарність, ревність (ревність), навчання і розсудливість (розвага або благорозуміння).

Солідарність, по суті, була заклик до подолання роз'єднаності духовенства, яка стала наслідком партійної політики. Сварки серед духовенства не тільки були скандалом для віруючих, вони також підривали віру і послаблювали захист Церкви від антиклерикальних нападів, які очікувалися з боку соціалістичного табору. Щодо «священничої ревності», то Шептицький мав на увазі саме духовні обов'язки священника, а не релігійний фанатизм чи шарлатанство. «Ревність у справі спасіння душ є основою нашої єдності та солідарності. Ми будемо займатися соціальними та економічними справами, але тільки з любові до наших вірних, а ця любов вимагає, щоб ми дбали насамперед про їхні душі» [5].

Заклик А. Шептицького до дій впливав з його усвідомлення того, що для вирішення соціального питання в Галичині потрібен більш фаховий підхід. Лише ґрунтовне вивчення фактів ситуації могло забезпечити ефективну соціальну дію; одних лише теоретичних принципів було недостатньо. Ця директива також була спрямована на конкретну проблему політично

заангажованих проповідей. Хоча митрополит заохочував своїх священників передавати частину своєї політичної проникливості людям, це не повинно було робитися з амвону. Нарешті, розсудливість означала обережність і проникливість, необхідні для того, щоб соціальна дія постійно залишалася в гармонії з божественною мудрістю і не вироджувалася в нерозумну поведінку.

Основна проблема тут була подвійною. Існувала як партійна боротьба серед духовенства, яка, за визнанням А. Шептицького, «на жаль, існує серед нас», так і надмірне занурення деяких священників у світські справи, що призводило до нехтування їхніми сакральними обов'язками [6, с 155].

Прагнучи реформувати церкву зсередини, А. Шептицький не обмежувався пасивними закликами. Він розгорнув ґрунтовну критику клерикальних зловживань, які звели роль парафіяльного священника до «карикатури пастирської праці» [5]. Він виділив три конкретні випадки секуляризації, які він вважав злом для християнської спільноти: нехтування духовними справами на користь матеріальних благ; перетворення духовних обов'язків виключно на політичну справу; розпалювання класових антагонізмів через надмірну приналежність до багатих чи бідних.

У третьому випадку А. Шептицький відкидав обидві крайнощі як такі, що суперечать християнській братерській любові: «Як зловживанням і надмірністю є зближення з багатими і хапатися за дверні ручки шляхти, але не пускати до себе на кухню селянина, так само надмірністю, хоча й у протилежній крайності, є цілувати кожного селянина в обидві щокки, але викаблучуватися перед кожним, хто може мати якусь власність...» [6].

Серйозне і відверте прагнення А. Шептицького до змін у Церкві було помічене Іваном Франком, однією з центральних фігур в історії галицького соціалізму. Того ж року, коли були опубліковані «Квести соціальні», з'явилася критична рецензія Франка на них під назвою «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» [6]. Пильний спостерігач, Франко був заінтригований тим, що в Греко-Католицькій Церкві піднімаються питання такої важливості, і вважав, що пастирська діяльність А. Шептицького заслуговує на серйозну дискусію.

І. Франко стежив за пастирськими посланнями А. Шептицького відтоді, як вони почали з'являтися, і вбачав у них значний поступ у церковному мисленні. Він зазначав, що «вони містять новаторські стилістичні та змістовні якості, які відрізняють писання А. Шептицького від праць його попередників. Стилiстичні якості включали такі елементи, як використання народної мови та ілюстрацій з повсякденного життя, невибагливий тон, чіткість мислення та логічність викладу. Змістовні якості полягали у надзвичайній точності спостережень

митрополита за життям та його теплій прихильності, особливо до простого люду [6].

І. Франко ніби говорив, що греко-католицький архієпископ був близький до народу. Критикуючи соціальний аналіз і пропозиції А. Шептицького, І. Франко не ставив під сумнів релігійне підґрунтя програми митрополита. Скоріше, його звинувачення були спрямовані проти затятих зловживань церкви як інституції, а не проти суті віри [6, с. 169]. Насправді, І. Франко був досить добре обізнаний зі Святим Письмом, щоб мати змогу цитувати відповідні уривки на підтримку власних аргументів [6, с. 172]. Критичні питання І. Франка висвітлювали чотири основні етичні теми, присутні в розробці митрополитом християнської соціальної тематики: 1) врахування наслідків; 2) місце християнського сумління в громадянському суспільстві; 3) етично кращі шляхи до соціальних змін; 4) божественний закон як стандарт для громадянського диктату [6, с. 178].

Список використаних джерел

1. Андрій Шептицький. Християнська праця. Жовква, 1900. 16 с.
2. Petro Stavenko. «Pro kooperatsiiu za kordonom i na Ukraini» in Rozvaha: calendar polonenykh ukrai'ntsiu na roky 1916 i 1917. Freistadt, 1916. P. 221–112.
3. Joseph Biederlack. Suspil'ne pytanie: prychnok do rozuminia ieho suty i ieho rozviazania. L'viv, 1910.
4. Григорій Лужницький. Українська церква між сходом і заходом: нариси історії української церкви. Філадельфія, №. 353. 1954.
5. Ivan Franko. Sotsiial'na aktsiia, sotsiial'ne pytannia i sotsiializm. *Literaturno naukovyi vistnyk*. XXVIII. 10. L'viv, 1904. P. 1–23.
6. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького «О kwestii sotsiial'noi». Іван Франко. *Літературно-науковий вісник*. 1904. С. 169, 178.

Ірина ВАСИЛИК

кандидатка історичних наук, доцентка, адвокат,
проректор Вищої школи адвокатури,
керівниця Центру досліджень адвокатури і права
Національної асоціації адвокатів України

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І АДВОКАТУРА: НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ

Роль Церкви в історії та суспільному житті України була та залишається непересічною. Адвокатура неодноразово виступала сполучною ланкою між церковним та світським, допомагаючи Церкві у здійсненні її харитативної та філантропічної діяльності. Досі сторінки історії взаємодії адвокатури та Церкви залишаються непрочитаними. Дане дослідження має на меті заповнити цю

прогалину. Особливо актуальними зазначена тема постає у рік 160-річного ювілею митрополита Андрея Шептицького. Під його керівництвом Українська греко-католицька церква стала впливовою суспільною інституцією та важливим чинником формування і збереження національної самосвідомості.

Роман Марія Александер Шептицький (29 липня 1865 – 1 листопада 1944) – майбутній митрополит Андрей – походив із давнього боярського українського роду Галичини. Грамоту про право на свої землі предки Шептицьких отримали у 1284 р. від галицько-волинського князя Лева Даниловича. Надалі рід був тісно пов'язаний історією Греко-Католицької Церкви, якій дав двох митрополитів Київських, Галицьких і всієї Русі Атанасія (1686–1746) та Лева-Людовика (1714–1779), єпископа Львівського Варлаама, римо-католицького єпископа Єроніма Шептицького (1759–1773), єпископа Перемишля Атанасія, єпископа Львівського і митрополита Київського Лева, а також значну кількість ченців і священнослужителів [1].

Упродовж XIX ст. рід Шептицьких полонізувався. Батьки майбутнього митрополита мали графський титул та належали до римо-католицького обряду. Початкову освіту Роман здобув удома, продовжив навчання у гімназії Святої Анни в Кракові. Батьки планували для сина військову кар'єру, однак несподівана хвороба 19-річного юнака зруйнувала ці задуми. Тому Роман розпочав правничі студії у Кракові. Через два роки, на третій рік навчання, він поїхав до Німеччини та вивчав право в університеті Бреслау (нині Вроцлав, Польща). 10 травня 1888 року в Ягеллонському університеті в Кракові, після трьох іспитів, Роман здобув ступінь доктора права. Пізніше він отримав також докторат з теології та філософії.

Правнича кар'єра була найбажанішим майбутнім сина в очах Романового батька Івана Шептицького – великого землевласника, політичного діяча, довголітнього посла до австрійського парламенту та Галицького Крайового Сейму. І хоча Романом було обрано шлях духовного покликання, здобуті знання та звання доктора права дозволили йому розбиратися у багатьох сферах світського законодавства та господарського життя, у фінансово-банківській справі та міжнародній політиці.

Митрополит А. Шептицький, як точно визначив його сподвижник отець Василь Лаба, «був оборонцем прав Церкви і народу, а не раз і себе самого» [2, с. 17]. Він був рішучим прихильником церковної автономії, прагнув забезпечити незалежність Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) від політичного та державного втручання, зокрема, з боку Австро-Угорщини та Польщі, а пізніше – радянської влади. Адвокати, які мали зв'язки з митрополитом, активно сприяли юридичному захисту прав ГКЦ в умовах, коли церква зазнавала певних обмежень з боку держави. Їхня діяльність включала боротьбу за права

церкви на власне майно, автономію в управлінні та відсутність втручання в її внутрішні справи.

Митрополит Андрей активно намагався зробити все для того, щоб українці створили власну державу. Формами такої діяльності були: депутатство у Державній Раді у Відні та у Галицькому Крайовому Сеймі, результатом яких стала боротьба за заснування львівського (українського) університету, ухвалена виборча реформа. В австрійському парламенті А. Шептицький працював разом з багатьма українськими адвокатами, які також були обрані послами (депутатами). Про його роль у цих процесах свідчить телеграма керівника українських фракцій в австрійському парламенті адвоката Костя Левицького до Митрополита А. Шептицького від 29 серпня 1913 р.: «Український клуб парламентарний одноголосно заявляє вашій Ексцеленції сердечні глибокі подяки за многоцінні успішні заходи великого акту політичного, соймової реформи виборчої» [3].

Митрополит Андрей мав підприємницький хист та вмів примножити та раціонально розпорядитися коштами та власністю. У першу чергу, він вкладав значні матеріальні ресурси у розвиток Церкви. Під час першого свого високого призначення Станиславівським єпископом Владика заснував Духовну семінарію у Станиславові та викупив земельну ділянку під це будівництво.

21 жовтня 1900 р. Папа Римський Лев XIII іменував А. Шептицького Львівським архієпископом та Галицьким митрополитом. Молодий митрополит хотів бачити Галичину процвітаючою і рівною західним церковним провінціям. Він радо підтримував світські проекти, навчаючи своїх вірних економічній та фінансовій грамотності. Окрім богословських знань, священники за його закликом, мали опановувати торгівлю, бухгалтерію, кооперацію, землеробство.

Надійним помічником Митрополита Андрея та греко-католицького духовенства у праці для народу стала українська адвокатура. Адвокати були у близькому колі А. Шептицького, допомагаючи вирішувати численні господарські справи та потреби мирян, які залагоджувалися за рахунок особистих коштів і земель митрополита. Зокрема, так було організовано кооперативний ліцей, садівничо-городничу у селі Милованні та хліборобську школи у селі Коршів.

У 1910 р. Митрополит Андрей увійшов до складу засновників Земельного банку гіпотечного, який мав підтримати українське селянство вигідними і дешевими кредитами на купівлю землі. Поруч з А. Шептицьким ініціаторами банку були адвокати – Кость Левицький, Євген Олесницький, Ярослав Кулачковський, Микола Василько. Земельний банк гіпотечний кредитував українську кооперацію. Товариства «Сільський господар», «Народна торгівля», «Маслосоюз» отримали дешеві кредити. Андрей Шептицький вважав

кооперацію порятунком для українських селян Галичини: «Лучіться разом, заводіть по ваших селах крамниці християнські, шпихлярі (комори) громадські і всякі інші пожиточні установи» [3].

На заклик А. Шептицького відроджувати українське село відгукнулося чимало священників, які засновували осередки товариства «Сільський господар» на парафіях, допомагали створювати при читальнях «Просвіти» громадські склади для зерна та Народні доми, які, крім кредитування селян, займалися виробництвом та збутом продукції. Все це разом з духовенством організовували та розвивали представники адвокатури. У 1909–1917 рр. товариство «Сільський господар» очолював адвокат Євген Олесницький. Завдяки йому товариство здобуло широку популярність серед селянства. Одним з його найближчих соратників був отець Степан Онишкевич. Під час економічної кризи 1912 р. вони – адвокат і священник – обидва посли до австрійського парламенту – добилися виділення державної допомоги галицьким селянам та зменшення податків. Важливими напрямками діяльності товариства «Сільський господар» були: правовий захист селян перед державною і місцевою владою, організація освітніх курсів і шкіл для селян, засновування дослідних полів, розплідників плодових дерев, зразкових садів, поширення сільськогосподарської техніки, видавнича діяльність. У 1920-х рр. товариство очолював отець Тит Войнаровський – багаторічний адміністратор митрополичих дібр. Завдяки його зусиллям за підтримки та юридичного супроводу адвокатури між українськими селянами було розparcelьовано 40 тис. моргів землі дідичів.

За часів митрополита А. Шептицького ГКЦ володіла значною кількістю церковних, культурних та освітніх установ. Багато з цих закладів стали об'єктами суперечок і конфліктів із державними органами, зокрема у випадках націоналізації або спроб примусового передачі майна. Адвокати, які працювали з церквою, допомагали захищати церковне майно в судах, а також сприяли збереженню інституційних прав ГКЦ. Вони активно захищали інтереси Церкви у спорах із державними органами, що намагалися обмежити церковну діяльність, зокрема в контексті законодавства II Речі Посполитої.

Митрополит А. Шептицький був знаним у Галичині меценатом, на його кошти було придбано будівлю, в якій розмістилася художня школа О. Новаківського і майстерні М. Сосенка та О. Куриласа. Від часу переїзду О. Новаківського до Львова і до кінця його життя ним опікувався адвокат Голубоцький. Граф Шептицький надав стипендії молодим українським митцям для здобуття художньої освіти у кращих навчальних закладах Європи. У 1903 р. заснував Народну лічницю, яку згодом реформували на сучасний шпиталь [4].

У квітні 1917 р. на новину про звільнення митрополита А. Шептицького з російського заслання галицька громадськість відгукнулася ідеєю заснування Фонду його імені для українських сиріт. До почесної президії Комітету увійшли адвокати Кость Левицький, Михайло Волошин, Євген Олесницький, Степан Федак. Членами Комітету стали адвокати Степан Баран, Володимир Бачинський, Теодозій Воевідка, Євген Гвоздецький, Остап Макарушка, Володимир Пежанський, Володимир Ревюк, Кирило Студинський [5, арк. 59].

Митрополит Андрей активно підтримував український національний рух, проте завжди намагався зберігати нейтралітет і незалежність Церкви від політичних впливів. Однак він стикався з численними юридичними перешкодами і труднощами під час Першої світової війни, після польської окупації Галичини та в міжвоєнний період. Адвокати, які працювали в цей час на благо Церкви, допомагали у правовому захисті українських культурних і національних прав, сприяючи підтримці інтересів ГКЦ у межах української громади. Це включало боротьбу за свободу віросповідання, забезпечення українцям права на власну церкву, вживання української мови в урядових інституціях, суді та освіті.

Напрямки співпраці адвокатури та митрополита Андрея Шептицького були різноплановими та стосувалися як розвитку самої ГКЦ, так і покращення політичного, економічного та культурного становища українського населення Галичини загалом, сприяли розвитку національного руху.

Список використаних джерел

1. Князь Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький: сторінки життя і діяльності / Вступна стаття Миколи Вегеша; укладачі Анастасія Вегеш і Микола Вегеш. Ужгород: Видавництво ТОВ «РІК-У», 2024. 480 с.
2. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. Люблин: Свічадо, 1990. С. 17.
3. Позняк-Хоменко Н. На службі Богу й Україні. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/na-sluzhbi-bogu-y-ukrayini-donnya-narodzhennya-mytropolyta-andreya-sheptyckogo>
4. Фонд ім. Митрополита Андрея гр.Шептицького для українських сиріт. *Діло*. 11 квітня 1917.
5. ЦДІАЛ України. Ф.358 чт. Оп.2. Спр.201. Арк.59.

Ярослав Мохун

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового)
рівня кафедри історії України, археології та
спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У період національного відродження українського народу особливої ваги набули ініціативи окремих державних та духовних лідерів, спрямовані на формування і розвиток національної культурної ідентичності. Серед найвизначніших діячів цього процесу були митрополит Андрей Шептицький та гетьман Павло Скоропадський. Незважаючи на різні ролі в суспільному житті – духовного провідника та державного діяча відповідно – їхня діяльність у сфері освіти та культури має чимало точок перетину, що дозволяє здійснити ґрунтовний порівняльний аналіз.

А. Шептицький розглядав культуру як основу формування національної самосвідомості. Його багатогранна діяльність охоплювала підтримку шкільництва, відкриття народних шкіл, гімназій, ремісничих і господарських навчальних закладів. Він фінансував навчання молоді, надавав стипендії та активно сприяв розвитку освіти серед українського селянства. Значну увагу митрополит приділяв збереженню національної культурної спадщини, підтримуючи художників, письменників, науковців та бібліотеки. Заснування Національного музею у Львові, численні публікації з історії та мистецтва, підтримка україномовної преси – усе це складало фундамент його культурної стратегії. А. Шептицький також ініціював співпрацю між представниками різних конфесій і національностей, вбачаючи в культурі інструмент порозуміння.

У свою чергу, культурна політика Павла Скоропадського в добу Гетьманату була реалізована через структуровану діяльність Міністерства освіти та Віросповідань. Упродовж 1918 р. було засновано численні відділи, відповідальні за охорону пам'яток, розвиток музеїв, формування архівної та бібліотечної інфраструктури. Значний поступ було здійснено у створенні Національної бібліотеки в Києві, куди з різних джерел – приватних зібрань, університетських фондів, громадських бібліотек – надходили рідкісні книги та документи. У межах архівної реформи започатковано формування системи державних архівів – національного та губернських. Гетьманський уряд сприяв реєстрації пам'яток культури, їхній охороні та експедиційній діяльності для

опису культурної спадщини. Особливе значення мала й реформа вищої освіти – при Київській духовній академії відкрито українознавчі кафедри.

Попри відмінність у формах та обставинах діяльності, між А. Шептицьким і П. Скоропадським існують суттєві паралелі. Обидва діячі усвідомлювали роль культури як основи національного буття. Вони прагнули створити інституції, здатні забезпечити довготривалу стійкість національної освіти, науки та мистецтва. Якщо А. Шептицький діяв переважно через церковні, доброчинні та просвітницькі ініціативи, то П. Скоропадський намагався інституалізувати ці процеси через державну адміністрацію. А. Шептицький діяв на території Західної України, де українці перебували під владою Австро-Угорщини, а пізніше – Польщі, тоді як П. Скоропадський мав змогу втілювати культурну політику в умовах незалежної, хоч і короткотривалої, Української Держави.

П. Скоропадський, очоливши Українську Державу в якості гетьмана, і митрополит А. Шептицький, як лідер Греко-Католицької Церкви, уособлювали два взаємопов'язані, проте принципово різні підходи до культурної політики. П. Скоропадський діяв у межах державних інституцій, впроваджуючи культурні реформи на загальнонаціональному рівні: він прагнув створити єдиний український культурно-освітній простір, у якому українська мова та культура отримували б пріоритет і підтримку держави. Саме за його ініціативою було засновано Національну бібліотеку в Києві, розпочато архівну реформу, організовано відділ охорони пам'яток і спрямовано значні ресурси на розвиток музеїв, бібліотек і вищої освіти. Завдяки цьому формувалася інституційна база для зміцнення національної самосвідомості й державної самобутності.

А. Шептицький, своєю чергою, реалізовував культурну політику через церковну структуру, приділяючи особливу увагу духовному та культурному поступу народу. Він не лише реформував богословську освіту – модернізував програми духовних семінарій і гімназій, щоб готувати високоосвічених священників із глибоким розумінням сучасних суспільних викликів, – а й запровадив живу українську мову в богослужінні, тим самим наблизивши церкву до пересічного вірянина й сприявши формуванню національної свідомості на релігійному підґрунті. Окрім того, А. Шептицький активно підтримував культурно-просвітницькі товариства та митців, сприяючи розвитку української літератури, образотворчого мистецтва й театру, а також опікався збереженням та розвитком духовної спадщини: він ініціював заснування Музею українського мистецтва у Львові, долучився до реставрації церковних пам'яток і збирав старовинні ікони, іконостаси, народні твори рукоділля, які стали фундаментом для подальшої наукової роботи та вшанування духовної культури.

Отож, порівнюючи П. Скоропадського та А. Шептицького за критерієм «державна» і «церковна» культурні політики, можна виокремити такі моменти. Скоропадський, як глава держави, здійснював культурну політику через законодавчі акти, фінансування державних установ і створення централізованих інституцій (архівів, бібліотек, музеїв, академічних кафедр), що мала на меті зміцнити українську мову та культуру в офіційному та освітньому середовищі. Шептицький, як духовний наставник, формував культурний простір через розвиток церковної освіти, утвердження української мови в богослужінні, підтримку культурно-просвітницьких товариств і збереження духовної спадщини народу. Хоч їхні інструменти були різними – державні рішення проти церковно-громадських ініціатив, – обидва діячі сприяли утвердженню української національної ідентичності. Вони розуміли важливість освіти та культури для зміцнення нації. П. Скоропадський працював над інституційною цілісністю держави, а А. Шептицький – над глибинним духовним і культурним відродженням народу. Незважаючи на різницю в підходах, їхні зусилля взаємодоповнювали одне одного, формуючи комплексний фундамент для подальшого розвитку української культури й національної свідомості.

Зрештою, обидва діячі заклали важливі підвалини для подальшого розвитку української національної культури. Їхні дії, хоч і різні за масштабом і методами, мали спільну мету – збереження й розвиток української ідентичності у складних історичних умовах. Порівняльний аналіз дозволяє зрозуміти, наскільки вагомою є роль як духовних, так і державних провідників у формуванні культурного ландшафту нації.

Список використаних джерел

1. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. *Літературно-науковий вісник*. І. Франко. 1904. Т. 28. Кн. 10. С. 1. 28.
2. Шептицька Софія з Фредрів. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Софія з Фредрів Шептицька. Львів : *Свічадо*, 1994.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 1194. Арк. 3.
4. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 1232. Арк. 2, 3, 22, 23–29.
5. Державний вісник. № 32. 4 серпня 1918.
6. Державний вісник . № 57. 11 жовтня 1918.
7. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 3 арк. 19.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 т. Н. Полонська-Василенко – Мюнхен, 1976. Т. 1. 597 с.
9. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 3, арк. 19. 10.

10. Хитра А. Я. Павло Скоропадський у контексті українського монархічного консерватизму. Підприємництво, господарство і право. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2003. № 2. С. 119–122.
11. Хитра А. Я. Павло Скоропадський про основи законотворчості в Українській Державі. А. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 20. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 92–97.
12. Островська Н. Культурно-просвітницька діяльність в Українській державі за часів Гетьманату. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2.: У 2-х ч. Ч. 2. С. 208–210.

Оксана ЯТИЩУК

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей
історичних наук Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У ПОРЯТУНКУ ЄВРЕЇВ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна принесла жахливі трагедії для мільйонів людей. Однією з найбільших гуманітарних катастроф стала Голокост – систематичне винищення євреїв нацистським режимом. У цей страшний період не всі залишалися байдужими. Однією з постатей, яка продемонструвала справжню мужність і християнське милосердя, був митрополит Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) Андрей Шептицький, який не був офіційно визнаний Праведником народів світу, але активно рятував євреїв від нацистських переслідувань. Він закликав українців не брати участі в антисемітських акціях, підкреслюючи, що євреї мають спільну історію з українцями та рівні з ними в правах.

Ще до війни А. Шептицький підтримував хороші стосунки з єврейською громадою. Він активно працював над вирішенням міжнаціональних та релігійних конфліктів, володів івритом та ідишем, що забезпечило йому велику повагу серед євреїв [4, с.130]. Митрополит А. Шептицький бачив в сіонізмі спільні риси з українськими націоналістичними ідеями, вважаючи його проявом найвищих принципів людської етики. Він наголошував, що завдяки сіонізму євреї наближаються до українців і відкрито висловлював свою підтримку його прихильникам [4, с.131].

Під час єврейських погромів у Львові 3–4 липня 1941 р. духовенство ГКЦ зіграло ключову роль у стримуванні українців, які прагнули помститися за своїх рідних та близьких, закликаючи до терпимості. 9 вересня 1941 р. митрополит А. Шептицький зазначив: «Духовенство повинно постійно нагадувати про зло гріха вбивства, адже, на жаль, збільшуються випадки, коли невинні люди, українці, стають жертвами сліпої ненависті своїх співвітчизників. Державна влада, хоч і може карати злочин, не має права накладати смертну кару. Нехай наша молодь розуміє, що немає жодної влади, яка б могла схвалювати або виправдовувати вбивство» [6, с.45–46].

Вірянам священнослужителі роз'яснювали, що усі злочини, які приписувалися євреям новою владою, насправді були скоєні співробітниками НКВС, які покинули територію перед входом німецьких військ. Це була система, в якій були знищені почуття любові та щирості. Представники влади, як з Києва, так і з Москви, мали право на будь-яке свавілля, а НКВС вербував молодь, примушуючи її під загрозами ставати слухняними виконавцями його наказів. Також підкреслювалося, що так як вся освіта стала державною, то викладання релігії було заборонено, а натомість активно пропагувався радикальний атеїзм. Священнослужителі наголошували, що вони все ще можуть виконувати свою роботу завдяки релігійній вірі простих людей, що ще раз підкреслювало їхню надію на підтримку з їхнього боку.

Українське населення покладало сподівання на німецьку армію, вбачаючи в ній визволителя від жорстокого радянського терору. Українці сприймали прихід нацистів як шанс на створення власної держави: «...з глибоким переконанням, що українська державність також відповідає інтересам Великої Німеччини та знайде повну підтримку з її боку, ми заявляємо про свою готовність до лояльної співпраці з урядом Великої Німеччини, вірячи, що в цей час ми будемо визнані повноправними, як корінна нація Галичини, і будемо брати участь в усіх органах державної влади» [2, арк.3].

30 червня 1941 р., коли Львів уже був під контролем німецьких окупантів, був проголошений Акт відновлення Української Держави. Українці сподівалися, що це стане першим кроком до створення незалежної держави, в якій будь-хто, незалежно від етнічного чи релігійного походження, міг би стати громадянином. Митрополит висловив спільну з усіма надію на те, що нова держава буде характеризуватися мудрістю, справедливістю та увагою до потреб усіх її громадян, незалежно від їх національної чи соціальної приналежності [3, с.3]. Такі сподівання можуть свідчити, в основному, про невідомість ідеології Третього рейху, зокрема тих її аспектів, які стосуються чистоти арійської раси та прагнення до здобуття «життєвого простору» нацистами.

До березня 1942 р. ситуація у Львівській області залишалася відносно спокійною. Як зазначав Пилип Фрідман, у цей період мали місце лише окремі випадки нападів і грабунків єврейського населення, через що у багатьох людей складалося враження, що життя поступово повертається до норми [1, арк.37–38].

Першу велику операцію, замасковану під «переселення», окупаційна влада здійснила в березні 1942 р. З єврейською громадою заздалегідь узгодили порядок проведення, залучення її представників і співпрацю з єврейською поліцією. До списків «переселенців» внесли малозабезпечених та непрацевлаштованих осіб. Усіх їх відправили до Белжця під приводом працевлаштування, але протягом двох тижнів там було знищено близько 15 тис. людей. У розв'язанні «єврейського питання» ключову роль відіграла айнзацгрупа С, яка з 22 червня по грудень 1941 р. лише у Львівській області знищила понад 12 тис. євреїв. Перед кожним розстрілом євреїв гітлерівці спочатку влаштовували провокації в окупованих містах Галичини, таких як Броди, Дрогобич, Тернопіль та Самбір. Багатьом з цих акцій, а отже і масовим розстрілам, стали на заваді українське духовенство та інтелігенція [4, с.79].

Одночасно з розстрілами євреїв, їх насильно депортували до гетто, які були створені майже в усіх містах Галичини. Лише у Львівській області гетто існували в таких містах, як Городок, Золочів, Перемишль, Рава-Руська, Самбір, Сокаль, Стрий та інших. Під час переселення до гетто гітлерівці знищували старих, хворих і калік. Наприклад, у Львівському гетто, яке було створене 8 листопада 1941 року, на початок 1942 р. налічувалося близько 100 тис. євреїв.

Масові єврейські погроми, вчинені гітлерівською армією, викликали в українського народу обурення й ненависть до загарбників, незважаючи на обіцянки керівництва Третього Рейху звільнити Україну від радянського панування.

У цей складний період А. Шептицький намагався встановити контакт із Ватиканом, який, перебуваючи ближче як географічно, так і політично до центру нацистської влади, міг вплинути на розвиток подій, оскільки тиск з боку гітлерівців ставав дедалі нестерпнішим [6, с. 226]. Улітку 1942 р. на території Західної України розпочалась масова депортація євреїв до концтаборів. Лише за кілька днів – з 20 по 23 серпня – з львівського гетто вивезли понад 50 тис. осіб до таборів смерті. У відповідь на ці події Шептицький написав листа до Ватикану, в якому зазначив, що сьогодні вся країна вважає німецький режим, можливо, ще страшнішим злом, ніж більшовицький – майже диявольським. Уже протягом майже року не минає жодного дня без жорстоких злочинів, убивств, грабунків і насильства, а першими жертвами стали євреї.

Ще 14 січня 1942 р. митрополит звернувся до А. Гітлера з особистим листом. У ньому він нагадав про великі надії, які український народ покладав на Німеччину, згадав про масовий перехід українців із Червоної Армії на бік нацистів, а також про їхнє глибоке розчарування та тяжку, пригнічену атмосферу, що панувала тоді в Україні [5, с. 85–88]. У своєму листі митрополит звертається до Гітлера з повагою, називаючи його «Ваша Ексцеленціє», після чого докладно пояснює причини глибокого розчарування серед українців. Він зазначає, що плани щодо приєднання Галичини до Польщі, а Одеси – до Румунії суперечать обіцянним ідеям нового порядку в Європі, знецінюючи всі надії. Хоча більшовицький режим в Україні і було повалено, право на приватну власність, за яке українці боролися, жертвуючи життями, так і не було повернуто. Більше того, колгоспи – символ радянського поневолення селян – залишилися без змін [5, с. 85–88]. У листі відчувається намагання донести до А. Гітлера інформацію так, ніби він про це ще не знає – як про новину, яку, ймовірно, від нього приховують місцеві чиновники або адміністрація на місцях.

Наприкінці літа 1942 р. митрополит А. Шептицький продемонстрував свою відданість посланню, організувавши кампанію порятунку українських євреїв [6, с. 256]. У цій ініціативі брали участь такі священнослужителі, як архімандрит Климентій Шептицький, монах студитів, ігумена Студитського монастиря Йосифа, яка керувала всіма жіночими монастирями, а також преподобний о. Марко Стек, який займався виготовленням документів для євреїв, що дозволяли їм видаватися за українців.

Отже, під час німецької окупації митрополит А. Шептицький використовував адміністративну структуру ГКЦ як основний засіб пасивного спротиву гітлерівському режиму, а її мережу – для надання допомоги євреям. Завдання з прихистку переслідуваних євреїв та надання їм іншої допомоги було покладено на всіх церковних служителів та мирян. Такі вчинки були надзвичайно ризикованими, оскільки в разі викриття на смертельну небезпеку потрапляли не лише євреї, а й ті, хто їх рятував. Проте загроза розстрілу не зупиняла ані митрополита А. Шептицького, ані вірян греко-католицької церкви. Завдяки підтримці митрополита, значна кількість євреїв знайшла прихисток у греко-католицьких монастирях та навіть у митрополичій резиденції. А. Шептицький – це не просто видатний діяч ГКЦ, а людина, яка у найтемніші часи не втратила людяності. Його приклад доводить, що навіть один голос правди може мати величезну силу. Завдяки таким людям світ не занурився повністю у морок – і ми маємо пам'ятати про це завжди.

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України. Ф. 4620. Оп. 1. Спр. 289. 70 арк.
2. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 265. 21 арк.

3. Звернення митрополита Андрея Шептицького до духовенства і віруючих. *Українські щоденні вісті*. 5 липня 1941. № 1. С. 3.
4. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». Вид. 2-ге, випр. і доп. К. : Б. в., 2000. 289 с.
5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів : Б. в., 1993. 660 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1941–1944 / Упоряд. Ж. Ковба. К. : Дух і Літера, 2003. 313 с.

Андрій ЗАГОРСЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього

(освітньо-наукового)

рівня кафедри історії України,

археології та спеціальних галузей

історичних наук Тернопільського

національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

ПІДТРИМКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ МИТРОПОЛИТОМ

АНДРЕЄМ ШЕПТИЦЬКИМ ТА ПУБЛІЦИСТОМ

ОЛЕКСАНДРОМ ТИСОВСЬКИМ

На початку ХХ ст. Україна переживала важливі етапи своєї національної та культурної еволюції. У цей період діяли кілька значних осіб, чия діяльність мала визначальний вплив на розвиток національної свідомості. Однією з таких постатей був митрополит Андрей Шептицький, глава Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), а також публіцист і діяч Олександр Тисовський, представник українського націоналізму. Попри різницю в методах і поглядах, їхні життєві шляхи часто перетиналися через спільне оточення та спільні ідеї національного відродження.

Обидва діячі діяли в умовах, коли українське національне відродження було одним із головних завдань для українців, що жили під владою різних імперій. Митрополит А. Шептицький прагнув утвердити українську націю через релігійні та культурні ініціативи, в той час як О. Тисовський був представником націоналістичного руху, який надавав більшого значення політичній боротьбі за незалежність.

А. Шептицький, митрополит УГКЦ упродовж 1901–1944 рр., був однією з найбільших постатей в українському релігійному та національному житті. Його діяльність сприяла розвитку національної свідомості через релігійний аспект, який він вважав важливою складовою української ідентичності. А. Шептицький розумів національне відродження не тільки як політичний або культурний

процес, але і як духовне відродження народу, яке мало бути ґрунтоване на православній вірі і традиціях церкви: «Народ, який забуває Бога, забуває самого себе» [1, с.120].

Митрополит відзначався глибокою прихильністю до української культури і мови, які він вважав невід'ємними складовими національної гідності. Він активно підтримував українську інтелігенцію, відкривав нові духовні школи, засновував монастирі та організовував культурні ініціативи. Шептицький закликав до єдності українців усіх конфесій і політичних поглядів, однак він завжди підкреслював важливість релігії як основи національної свідомості: «Найважливішим обов'язком Церкви є виховувати народ у вірі, але не менш важливо – виховувати його в любові до свого народу й рідної мови» [4, с.11].

Водночас митрополит А. Шептицький зберігав певну дистанцію до радикальних політичних рухів, не завжди підтримуючи націоналізм у його екстремальних формах. Його ставлення до націоналістичних організацій, таких як ОУН, було обережним і обмеженим, хоча він поділяв їхню ідею національної незалежності. Важливо, що Шептицький завжди підкреслював, що національне відродження українців не має бути обмеженим лише боротьбою за політичну автономію, але й включати моральні та духовні засади, на яких базується справжня гідність нації: «Служба народові мусить бути жертвовною, незламною, витривалою і святим обов'язком кожного християнина» [4, с.19].

О. Тисовський, представник українського націоналістичного руху, публіцист і діяч, мав іншу, радикальнішу позицію щодо національної свідомості. О. Тисовський був одним з активних представників молодого націоналістичного руху в Україні, який ставив акцент на ідеї самостійності та державності української нації. Він вважав, що національне відродження повинно бути неможливим без політичної незалежності та утворення власної української держави: «Наша мета – виховати покоління, яке буде не лише освічене, а й глибоко національно свідоме» [3, с. 39].

О. Тисовський виступав за відновлення національної гідності через боротьбу за державну суверенність, а також через культурне відродження української мови, літератури, освіти та історії. Він наголошував на необхідності боротьби проти культурного й політичного поневолення України, яке тривало під час імперської та більшовицької влади. О. Тисовський підкреслював, що національна свідомість є основою для створення сильної нації, і тільки через рішучі політичні кроки можна досягти незалежності: «Хто не вміє жити для України, той не вміє й достойно жити взагалі» [2].

У публіцистичних творах О. Тисовський акцентував увагу на значенні націоналізму для формування політичної та культурної ідентичності українців. Він був ідеологом молодого націоналістичного школи, яка прагнула до

незалежної, суверенної Української держави, де національна культура і традиції будуть основою для розвитку суспільства: «Національна свідомість є тією основою, на якій будується весь характер людини. Лише через глибоке усвідомлення своєї приналежності до рідного народу молодь може стати справжнім патріотом, готовим служити своїй Батьківщині» [3, с.28].

Обидва діячі, А. Шептицький та О. Тисовський, розуміли важливість розвитку національної свідомості для процвітання України, однак їхні підходи до цього питання суттєво різнилися. А. Шептицький більше акцентував увагу на релігії та духовності як основі національної ідентичності. Він вважав, що українська нація може відродитися через духовну та моральну чистоту, підтримку церкви та збереження культурних традицій. О. Тисовський, натомість, бачив національне відродження через політичну боротьбу за державність, культурне відродження та активний опір імперським режимам. Він вірив, що тільки через створення української держави можна досягти справжнього національного відродження.

Обидва діячі мали спільну мету – відродження національної гідності українців, але А. Шептицький бачив це через призму духовних цінностей, а О. Тисовський через політичні й культурні дії. І, хоча їхні методи і погляди різнилися, їхня діяльність справила величезний вплив на розвиток національної свідомості в Україні і сьогодні залишається важливою складовою історії національної боротьби.

Позиції митрополита А. Шептицького та О. Тисовського в контексті національної свідомості відображають два важливі аспекти українського національного відродження – духовний і політичний. Обидва діячі вкладали свою енергію в утвердження національної гідності, хоча з різних ракурсів. Це поєднання духовного і політичного компонентів стало основою для подальших поколінь українців, які продовжували боротьбу за свою державність і національну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Митрополит А. Шептицький: Документи і матеріали: 1941—1944. К., 2003. 312с.
2. Основоположник Пласту: До 80-річчя з дня народження професора д-ра Олександра Тисовського / Уклад Теодор Данилів URL: <http://www.plast.org.ua/about/history/beginningofplast/drot>
3. Тисовський О. Життя в Пласті: Основи пластового знання для української молоді. Львів: Накл. Верховної Пластової Ради у Львові, 1921. 158, [4] с.
4. Шептицький А. «Пастирські послання». Т. 2. Львів, 1939. 1248 с.

Назарій САВИЦЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ПІДТРИМКА МИТРОПОЛИТОМ АНДРЕЄМ ШЕПТИЦЬКИМ УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

Український кооперативний рух у Галичині був одним із провідних напрямів самоорганізації українського населення в умовах національного та соціального гноблення. У цьому контексті виняткову роль відіграла постать митрополита Андрея Шептицького (1865–1944 рр.), який поєднував церковне служіння з активною суспільною, культурною та економічною діяльністю. Його участь у підтримці та розвитку кооперативного руху засвідчує не лише глибоку соціальну відповідальність церковного провідника, а й стратегічне мислення щодо формування економічно самодостатньої української нації.

А. Шептицький послідовно обстоював християнські принципи солідарності, соціальної справедливості та самопомоги. Його концепція «християнського націоналізму» включала ідею єдності духовного та матеріального добробуту народу. У численних пастирських посланнях митрополит неодноразово наголошував на необхідності економічної самостійності українців через кооперацію, ощадність, працю та взаємну підтримку. Для А. Шептицького кооперація була засобом не лише економічного, а й морального вдосконалення людини. Митрополит не обмежувався ідеологічною підтримкою кооперації. Він особисто ініціював, фінансував та організаційно сприяв створенню численних кооперативних інституцій. Особливу увагу митрополит приділяв селянству як основі української нації. У пастирських листах і приватних настановах А. Шептицький наголошував на потребі навчання селян економічній грамотності..

Митрополит також розумів важливість фахової підготовки лідерів кооперативного руху. А. Шептицький активно співпрацював із провідними діячами кооперативного руху – Василем Нагірним, Володимиром Охримовичем, Євгеном Храпливим. Він виступав патроном багатьох ініціатив, підкреслюючи необхідність морального обличчя кооператора, дотримання етичних засад у веденні економічної діяльності. Установи, які функціонували під його духовною опікою, мали значну підтримку від митрополичої курії. У низці випадків митрополит особисто втручався у врегулювання конфліктів між

кооперативами чи між кооперативними і церковними структурами, виступаючи як арбітр. Кооперативи виконували не лише економічну, а й національно-політичну функцію. Вони були засобом формування української еліти, національного капіталу, збереження культурної ідентичності.

А. Шептицький добре розумів цю функцію і активно сприяв перетворенню кооперації на інструмент самозахисту. Попри успіхи, А. Шептицький усвідомлював слабкі сторони української кооперації. Він критикував відсутність довіри між селянами, брак системного підходу до планування діяльності, схильність до локалізму. У його посланнях трапляються заклики до єдності, до об'єднання сил навколо загальноукраїнських цілей. Він застерігав від надмірної комерціалізації кооперативів, коли прибуток переважав над моральним обов'язком.

Завдяки систематичній підтримці кооперативного руху, митрополит А. Шептицький заклав основи для формування української економічної еліти – нового покоління підприємців, кооператорів, економістів, здатних не лише ефективно управляти господарськими процесами, а й мислити категоріями національного добра. Особливу увагу митрополит звертав на етику господарювання, вимагаючи чесності, прозорості, відданості народним інтересам. Для А. Шептицького кооперація не була ізольованим феноменом економічної практики. Вона входила в ширший концепт у якому такі соціальні інституції, як Церква, школа, кооператив і родина працювали узгоджено задля виховання духовно та економічно зрілої особистості.

Особливо важливим був кооперативний рух у міжвоєнній Польщі, коли українська громада перебувала під політичним тиском. Митрополит А. Шептицький, попри обмеження з боку польської влади, зумів зберегти відносну автономію українських кооперативних інституцій завдяки авторитету, дипломатії та підтримці з боку закордонних структур, зокрема Ватикану.

Показово, що під час пацифікації 1930 р. польська адміністрація, здійснюючи репресії проти українських організацій, не змогла повністю придушити кооперативну мережу, оскільки вона мала глибокі корені у церковних громадах. Цей досвід ще раз засвідчив стратегічну далекоглядність А. Шептицького у підтримці економічних форм самоорганізації.

Таким чином, підтримка митрополитом А. Шептицьким українського кооперативного руху мала важливе значення для соціального та національного розвитку українців Галичини. Його внесок не обмежувався ідеологічними деклараціями – це була активна, практична, фінансова та організаційна участь у творенні економічної платформи українського народу. А. Шептицький розглядав кооперацію як синтез духовного, національного та господарського – і саме в цьому полягає унікальність його бачення.

Список використаних джерел

1. Шептицький А. Спільні пастирські послання. Т. 4: 1905–1944: док. і матеріали, 1899–1944 / А. Шептицький; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер.: Р. Тереховський (з лат.), Н. Федорак (з нім.), М. Мицан (з пол.) та ін. Львів: Артос, 2013. 1192 с.
2. Шептицький А. Пастирські послання. Т. 3: 1939–1944: док. і матеріали 1899–1944 /; упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; пер. з лат. Р. Тереховський. Львів: Артос, 2010. 827 с.
3. Шептицький А. (митрополит) За єдність святої віри, церкви і нації. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 63 с.
4. Шептицький А. Як будувати рідну хату? Про суспільство, основи державності й соціального ладу. *Зустрічі*. 1990. № 5–6. С. 132–149.
5. Шептицький А. Пастирські листи слуги Божого Андрея Шептицького (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). Т. 1. Торонто, 1965. 277 с.

Анна ПУШКАР

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ГОСПОДАРСЬКІ ІНІЦІАТИВИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: ВІД КООПЕРАТИВІВ ДО НАФТОВОГО БІЗНЕСУ

Андрей Шептицький – одна з найвизначніших постатей в історії України. Він походив із графського роду Шептицьких, обрав шлях духовного служіння і став митрополитом Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ). Водночас його діяльність не обмежувалася лише релігійною сферою. Як далекоглядний лідер, він розумів, що без економічної незалежності українці залишатимуться вразливими перед політичними та соціальними викликами, тому він активно підтримував, освітніх ініціатив, які сприяли розвитку національної свідомості населення, активної молоді і кооперативного руху.

Науковці неодноразово зверталися до господарської діяльності митрополита, досліджуючи її як важливий чинник національної самоорганізації українців у Галичині. Проте питання його участі в промислових проєктах, особливо в нафтовидобувній сфері, досі залишається недостатньо розкритим і найбільш цікавим.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що економічні ініціативи А. Шептицького можуть слугувати прикладом ефективного поєднання духовного служіння та практичної господарської діяльності. В умовах сучасних

економічних викликів варто переосмислити його досвід як стратегію розвитку національного підприємництва та економічної самодостатності. Приклад Шептицького висвітлює його як вмілого менеджера, підприємця та інвестора, який старався на благо українського народу.

На початку ХХ ст. українці Галичини опинилися перед викликом: як у складних політичних і економічних умовах не лише зберегти свою ідентичність, а й побудувати міцну економічну основу для майбутнього? Відповідь на це питання шукав не лише бізнес, а й Церква. Одним із тих, хто не боявся поєднувати духовне служіння з економічними ініціативами, був митрополит А. Шептицький. Його підхід був простим, але революційним: українцям необхідно самим створювати свої фінансові установи, кооперативи та виробничі підприємства, щоб не залежати від чужих економічних структур. Він розумів що на цьому ринку є велика конкуренція, особливо із сторони поляків і євреїв. Саме тому він підтримував розвиток кооперативного руху, аграрних об'єднань, банківських установ, а згодом і більш масштабних проєктів, зокрема в нафтовій галузі.

Економічна діяльність А. Шептицького базувалася на «трьох китах» чесна торгівля – не продавайте покупцям поганого товару; чесна ціна – не використовуйте покупців; справедлива платня – бо її ціль полягає у підтримці розвитку родини.

Владика Андрей вірив, що освіта і навчання – це основа економічного розвитку. Він розумів, що господарство у Західній Україні на початку ХХ ст. було дуже розсіяним та слабким. Тому й започаткував і розвивав кооперативний рух, щоби перетворити цю розсіяну слабкість на велику силу. Він також вірив, що кожен має бути добрим робітником і віддавати працедавцеві те, що йому належне. Водночас, заохочував ставати власниками свого життя, свого знаряддя, своїх підприємств і домівок [5].

За умов, що склалися українському населенню Галичини потрібно було самостійно вирішувати власні соціально-економічні проблеми на основі принципів самозахисту та самоорганізації. Не випадково загально вживаними стають гасла: «Свій до свого – по своє», «Українські гроші – в українські руки – на українські справи!» [7].

Як зазначав Б. Баран, «ГКЦ через банки та кредитні спілки фінансово допомагала кооперації. Сам митрополит Андрей Шептицький з батьківською любов'ю підтримував українську кооперацію. Не зважаючи на складні умови, а також постійний фінансовий, податковий та поліцейський контроль з боку польської влади і жорстку конкуренцію польських, а особливо єврейський кооперативів досягнення Греко-католицької церкви щиро віталися українською

інтелігенцією та елітою і розцінювалися як такі, що сприяють розвитку всім Західноукраїнським землям» [8].

Митрополит фінансово підтримував українських промисловців, кооперації та підприємства, які функціонували без державної підтримки і вели конкурентну боротьбу на тогочасному ринку. Наприклад, він надав бізнес-леді Климентині Авдикович – власниці фабрики солодошів «Фортуна нова» позику та віддав в оренду власну нерухомість на вул. Кордецького. Митрополит інвестував у підприємство загалом 46 тис. доларів. У 1925 р. куратором фабрики митрополит призначив свого брата Климентія, а у 1928 р. подарував Климентині Авдикович її борг [9, с. 9–10].

Прагнучи до економічного підйому галицьких українців, митрополит взяв активну участь в заснуванні 1910 р. «Земельного банку гіпотечного», сприяв розподілу поміщицьких ґрунтів серед селян (парцеляції), заохочував комасацію (впорядкування) селянського землеволодіння, турбувався про поширення господарських знань серед населення. За допомогою митрополита А. Шептицького адміністратор галицької митрополії о. Тит Войнаровський викупив та розподілив поміж селянами понад 20 тис. га землі у багатьох селах Снятинщини, Коломийщини, Городенщини і Станіславщини. У 1911 р. великі господарські садиби митрополії в Коржеві та Миловані були передані митрополитом А.Шептицьким під сільськогосподарські школи [10, с. 7].

Митрополит говорив: «На кооперації в переважній частині спирається добробут народу. Через кооперацію, через організацію, через скупчування наших сил, через порядок і єдність ми вдсятеро множимо наші економічні сили, наш добуток». Фінансував найбільші кооперативні союзи, такі як «Маслосоюз», «Центросоюз», «Народна торгівля», очолював комітет Земельного іпотечного банку, помагав розбудовувати товариство взаємного страхування «Дністер», підтримував діяльність українських культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар» [11].

А. Шептицький, як талановитий менеджер, зібрав команду фахівців, які вирішували господарські проблеми галичан. Він закликав священнослужителів активно розбудовувати кооперативні установи. Греко-католицьке духовенство відігравало важливу роль у формуванні кооперативних структур, стало духовною основою економічного розвитку Східної Галичини. Воно надавало українському кооперативному рухові духовної глибини, перетворювало його у впливову економічну й політичну силу, яка забезпечувала матеріальну підтримку процесові становлення національної самосвідомості українців, їхній боротьбі за громадянські та політичні права [12].

Наприкінці XIX – початку XX ст. ГКЦ в Галичині – могутня інституція, що мала відповідний вплив і вагу в суспільстві, володіла значними матеріальними засобами. Основним об'єктом церковної власності була земля. Зокрема, земельна власність греко-католицької церкви у 1889 р. складала 126022 га, у 1902 р. – 129028 га, в 1912 р. – 159336 га [2, с.24]. Греко-католицькій митрополії безпосередньо належало у 1894 р. 26288 га, у 1905 р. – 30991 га землі [1, с.10]. Це були так звані «столові» маєтки митрополії, які знаходилися переважно у гірській місцевості Карпат. Ці землі були багатими на ліси, полонини, пасовиська, й відповідно давали значний прибуток. Найбільші маєтки митрополії знаходилися в прикарпатських селах Перегінське, Якторів, Зарваниця, Крилос, Унів, Миловання [3, с. 9].

В Австро-Угорській імперії церква не була відокремлена від держави. Відповідно духовенство (різних конфесій) прирівнювалося до державних службовців й знаходилося на державній дотації, одержуючи певну фінансову допомогу з державного релігійного фонду. Таким чином можна встановити, що рядове греко-католицьке духовенство мало три основних джерела доходів – платня від уряду (так звана конгруя), прибутки від церковного землеволодіння та винагородження від парафіян за обрядові послуги – так звана «*jura stolae*» [4].

На зламі XIX – XX ст. Галичина мала статус «нафтової імперії». Бориславський басейн у часи найінтенсивнішої експлуатації давав 5 % від світового видобутку нафти. Завдяки цьому регіон отримав славу «Галицької Каліфорнії». Нафтовий бізнес вважали одним із найприбутковіших у світі. Закордонні компанії активно освоювали галицькі родовища. Нафтова промисловість Галичини перебувала під впливом зовнішніх та локальних чинників, зокрема геополітичної ситуації. На початковому етапі, за австро-угорського періоду, у галузі домінували австрійські інвестиції. У 1910 р. іноземні інвестиції в галицьке «чорне золото» сягнули 300 млн корон: англійський капітал становив 150 млн корон (51 %), німецький – 140 млн (45 %), французький – 1,5 млн (0,5 %). Решта – США, Бельгія, Італія, Угорщина [6].

Нафтопереробна промисловість хоч і функціонувала на українських землях, але українською була лише частково. Галузь намагалися українізувати підприємці Іван Левицький, Михайло Терлецький, представник кооперативного руху Кость Левицький. У 1906 р. вони у Львові заснували нафтове товариство. Однак Перша світова війна та брак капіталу призвели до його самоліквідації. Ще одна спроба створити власну нафтову організацію відбулася у міжвоєнний період. З ініціативи керівництва «Земельного банку гіпотечного» та низки інших економічних установ та організацій – «Центробанку», «Дністра»,

«Центросоюзу», «Маслосоюзу», «Народної торгівлі» та «Ревізійного союзу українських кооператив» – створено нафтову спілку. Члени спілки займалися купівлею нафтоносних земель, добуванням копалини. Капітал становив 100 тис. злотих [6].

Поклади нафти зосереджувалися вздовж Прикарпаття. Відомий економіст Карло Коберський розділяв регіон на східну та західну частини. До східного нафтового регіону він зараховував Борислав, Тустановичі, Мразницю, Східницю, Урич. У західній частині Карпат родовища були розкидані смугами в місцевостях Лещовате, Ванькова, Ропянка та інших – уже не такі багаті. Нафта також була в Биткові, Ріпному, Перегінську. Згідно з даними економіста Якова Гонігсмана, завдяки галицьким родовищам Австро-Угорщина посідала третє місце у світовому нафтовидобутку після США та Російської імперії [6].

У доповіді професора Ц. Шмідта і Г. Нітгамера про наявність нафтових копалин у с. Перегінсько та листуванні А. Шептицького з представниками голландських фірм про видобуток нафти 1912–1935 р. сказано, що проведене дослідження засвідчило значний потенціал нафтових родовищ у районі Долини та околицях. Отримані дані підтверджують наявність продуктивних покладів, які можуть бути ефективно розроблені за умови застосування сучасних методів видобутку. Важливим аспектом є продовження геологічних досліджень для уточнення запасів та оптимізації процесів експлуатації. Таким чином, звіт надає ґрунтовні наукові рекомендації, що можуть стати основою для подальшого розвитку нафтової промисловості в регіоні [13].

А. Шептицького іноземні інвестори вважали конкурентом. Митрополичі маєтності в Перегінську були багатими на нафту, тому А. Шептицький підписує угоди із нафтовими товариствами і дає дозвіл на видобуток нафти у цьому місці, а також домагається щоб працівників наймали серед місцевого населення, та щоб вони отримували гідну платню і страхування. Митрополія володіла акціями промислово-нафтового товариства «Унія» співпрацювала з фірмою «Галіція». Окрім цього, ці землі були багаті на ліси. А. Шептицький перший створив у лісових угіддях природоохоронні заповідники. Найбільше в цьому напрямку він співпрацював із підприємством «Glasinger». За вирубування лісу це підприємство забезпечувало паливом церковні установи і зобов'язувалося створити соціальний пакет для робітників [14].

Окрім продажу деревини та нафтового промислу, який вдалося організувати митрополиту, ці землі приваблювали мисливців. А це була відома європейська знать. Князі Габсбурги, Ліхтенштейни, Радзивіли, Любомирські, Потоцькі, Дідушицькі та ін. За дорученням А. Шептицького, Т. Войнаровський укладає угоди на полювання з кожним шляхтичем окремо. Такий дозвіл укладали на 5–6 років, з вартістю одного року в розмірі 500 дол. США,

одноразове полювання коштувало в межах 100 дол. США, але були чіткі умови, яких мусила дотримуватися мисливці. Наприклад, за 5 років мисливець міг вполювати лише одного ведмедя, якщо впольовував оленів, то віддав митрополії, іншу звірину – залишав собі [14].

А. Шептицький – видатний духовний і громадський діяч, який значно вплинув на економічний та соціальний розвиток українців Галичини. Його діяльність виходила далеко за межі релігійного служіння, охоплюючи освітні, кооперативні та промислові ініціативи. Розуміючи важливість економічної незалежності, він підтримував фінансові установи, промислові підприємства та кооперативний рух, що сприяло зміцненню національної самоорганізації українців.

Митрополит активно розвивав економічну інфраструктуру краю, впроваджуючи принципи чесної торгівлі, справедливої ціни та гідної оплати праці. Його внесок у створення кредитних спілок, страхових компаній і банків допомагав українцям конкурувати в складних умовах жорсткого економічного протистояння. Особливо важливою була його підтримка нафтової промисловості, що дозволило частково українізувати цей стратегічний сектор економіки.

А. Шептицький не лише фінансово сприяв розвитку підприємництва, а й закликав українців до активної самоорганізації та відповідальності за власне майбутнє. Він розглядав кооперацію як основний інструмент народного добробуту і ефективний спосіб збереження національної ідентичності в умовах політичного та економічного тиску. Завдяки його зусиллям було засновано численні освітні та господарські установи, що сприяли підвищенню рівня життя українського населення.

Досвід А. Шептицького є надзвичайно актуальним і сьогодні, оскільки демонструє успішну модель поєднання духовного служіння з практичною господарською діяльністю. Його стратегія економічного розвитку може слугувати прикладом для сучасного національного підприємництва. Таким чином, діяльність Шептицького є важливим елементом історичного досвіду, що заслуговує на глибоке вивчення та переосмислення у контексті сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Daszynska-Golinska Z. Wlasnosc rolna w Galicyi. Warszawa, 1900. S. 10–11.
2. Свєжинський П. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX на початку XX ст. Львів, 1966. С. 24 - 25.
3. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі –ЦДІАЛ України). Ф. 409. Оп. 1. Спр. 53.

4. Прокіп А. В. Участь греко-католицької церкви в розбудові кооперативних інституцій Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. Вип. 9. 292 с. (Серія – Гуманітарні науки).
5. Ввести Андрея Шептицького у свідомість світу. URL: <https://lvbs.com.ua/news/vvesty-andreya-sheptytskogo-u-svidomist-svitu/>
6. Клондайк, Каліфорнія, пекло: нафтовий бум на Галичині. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/klondaik-kaliforniia-peklo-naftovii-bum-na-galichini/>
7. Як організувати кооперативи в повіті. *Діло*. 27 травня 1923. С. 5.
8. Баран Б. М. Роль Греко-католицької церкви у діяльності кооперативів Східної Галичини в 1920–1939 рр. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ, 2022. Т. 33 (72) № 4. С. 1–5.
9. Авдикович К. Перша українська фабрика цукерків «Фортуна нова». Львів: «Тріада плюс», 2010. 48 с.
10. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 3.
11. Маринович М. Митрополит Шептицький та його послання «О квестії соціальній». Збруч: URL: <https://zbruc.eu/node/38808>
12. Оксана Лотоцька. Роль греко-католицького духовенства у розвитку кооперації східної Галичини в 20–30-х роках XX століття. *Науковий журнал Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. Тернопіль. 2021.
13. ЦДІАК України. Ф. 358. Оп.1. Спр.106.
14. Оксана Пасіцька Менеджер Андрей Шептицький. URL: <https://zbruc.eu/node/82863>

Василь ЧИЖОВ

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У МІЖВОЄННИЙ І ВОЄННИЙ ПЕРІОДИ: МОРАЛЬНІ ВИКЛИКИ, ГУМАНІЗМ, ДОПОМОГА ПЕРЕСЛІДУВАНИМ

Постать митрополита Андрея Шептицького (1865–1944) займає особливе місце в історії України першої половини XX ст. У часи глибоких суспільних потрясінь, крахів імперій, світових воєн, становлення та розбудови тоталітарних режимів, він зберіг не лише духовне лідерство, а й високі

моральні стандарти. У міжвоєнний і воєнний періоди Шептицький неодноразово ставав перед драматичним вибором: як очільник Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), як інтелектуал, і як гуманіст. Його позиція щодо переслідуваних, зокрема євреїв під час нацистської окупації, стала прикладом моральної відваги у добу, коли мовчання і конформізм були радше правилом, ніж винятком [1].

2 лютого 1899 р. імператор Франц Йосиф I номінував А. Шептицького на Станіславівського єпископа. 17 вересня 1899 р. відбулась єпископська хіротонія, а 20 вересня 1899 р. – інтронізація на Станіславівську катедру [2]. Варто також зазначити, що, митрополит А. Шептицький став першим ієрархом ГКЦ, звертаючись до вірян народною мовою.

Загальна позиція митрополита щодо політики полягала в тому, щоб утримувати духовенство від втягування в політичну діяльність, подаючи власний приклад стриманості. Хоча як галицький митрополит він формально був депутатом Віденського парламенту (довічним членом Верхньої палати – Палати панів) і Галицького сейму, до 1911 р. він з'являвся там лише двічі, причому виступав виключно з просвітницькими, а не політичними промовами.

Водночас, задекларована позиція не стала на заваді участі митрополита в 1914 р. У перемовинах з польським політикомом, у результаті чого стала домовленість із польською стороною про виборчу реформу, яка би збільшила політичне представництво українців у Галицькому сеймі. На заваді її реалізації став початок Першої світової війни.

Урочисто висловив вітання українцям Галичини з відновленням державності 1 листопада 1918 р. Після захоплення Львова польськими військами, не залишив свою паству й місто, за що нова «влада» засудила його до двох років домашнього арешту. Лише після втручання Ватикану наприкінці 1920 р. йому дозволили виїхати за межі Галичини.

Міжвоєнний період став для митрополита часом не лише активного церковного, а й культурно-політичного лідерства. Після входження Галичини до складу Другої Речі Посполитої (1919 р.), А. Шептицький зіштовхнувся з новими викликами: колонізацією, репресіями проти української освіти, дискримінацією Церкви. У відповідь він розгорнув широку просвітницьку діяльність, заснував греко-католицькі гімназії, підтримував Національний музей у Львові, підтримував українське книгодрукування Поряд із цим, митрополит активно сприяв діалогу між українцями і поляками, між християнами східного та західного обрядів, був прихильником єкуменічного руху. Його моральна позиція полягала у визнанні цінності людської гідності понад національні чи конфесійні кордони

Період 1939–1944 рр. був апогеєм моральних викликів. Вторгнення Червоної армії у 1939 р. принесло хвилю репресій, зокрема проти духовенства. А. Шептицький, хоч і обмежений у діях, виступав із посланнями до вірних, засуджуючи атеїзм, насилля та доноси [3]. Найбільше моральне випробування постало після німецького нападу на СРСР у 1941 р. Митрополит зустрів їх із надією на відновлення українського життя, однак швидко розчарувався в їхній політиці. Восени 1942 р. він наважився на крок, який вирізняв його серед духовних лідерів того часу, написав листа до А. Гітлера, в якому засуджував масові вбивства євреїв.

Найяскравіше вияв його гуманізму – рятування євреїв. За дорученням Шептицького, монастирі ГКЦ у Львові та інших містах стали місцем переховування переслідуваних. Разом із братом, отцем Климентієм Шептицьким – він рятував понад 150 єврейських дітей і дорослих. Частину з них переховували в монастирях, іншим видавали фальшиві документи. Особливо відомим був випадок переховування дітей у василіянському монастирі Святого Йосифа. А. Шептицький був свідомий небезпеки таких дій. Однак, у своїх посланнях наголошував, що закон Божий вимагає рятувати людські життя незалежно від етнічного походження. «Не убий» – цей принцип залишався основою його особистої і церковної етики.

Після смерті митрополита у листопаді 1944 р. його постать тривалий час залишалася маргіналізованою радянською історіографією. Лише в незалежній Україні розпочалося глибше переосмислення його ролі. У 2013 р.і Ватикан офіційно визнав початок процесу беатифікації А. Шептицького. Його гуманізм, патріотизм і відкритість до «іншого» постають актуальними й сьогодні, в епоху моральних розломів та війни.

Митрополит А. Шептицький у міжвоєнний та воєнний періоди продемонстрував приклад духовного лідера, який не схилювався під тиском режимів і страху. Його моральна відвага, жертівність у порятунку євреїв, постійна проповідь миру та людської гідності є безцінним надбанням для української культури пам'яті. В умовах посттоталітарних трансформацій його спадщина залишається джерелом моральної орієнтації й викликом для істориків, богословів і всіх, хто шукає відповіді на питання про межі людяності в нелюдяні часи.

Список використаних джерел

1. Шептицький А. Не убий. *Львівські Архієпархіальні відомості*. 1942, листопад. Ч. 11. С. 179–180, 183.
2. Métropolitaine André Szeptycky, 1865–1944. Rome, 1964. 429 p.

3. Старка В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах суспільних трансформацій 1939–1953 рр.: монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2019. 550 с.

Ігор ФРАНЧУК

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК У БОРОТЬБИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ З ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЮ ЦЕРКВОЮ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РР.

Окупація Західної України Червоною армією восени 1939 р., внаслідок пакту Молотова-Ріббентропа, стала початком кардинальних змін у суспільному та релігійному житті краю. Радянська влада, на теренах Східної Галичини, провела масштабну соціально-економічну трансформацію, спрямовану на знищення старих еліт і формування нового соціалістичного ладу. Одним із головних об'єктів наступу стала Греко-Католицька Церква (далі – ГКЦ), яка не лише відігравала важливу духовну, а й економічну роль у регіоні. Дослідження економічного чинника в антирелігійній політиці радянської влади дозволяє глибше зрозуміти механізми її боротьби з Церквою як впливовою інституцією в суспільстві.

До початку радянської окупації ГКЦ володіла значними матеріальними ресурсами. Їй належали численні храми, монастирі, землі, навчальні заклади, друкарні, сиротинці, шпитали. Вона активно брала участь у фінансуванні освітніх і культурних ініціатив, а духовенство було важливим елементом локальної економіки – особливо у сільській місцевості. Греко-католицькі парафії нерідко виконували функції місцевих центрів допомоги, мали ощадкаси, невеликі кредитні спілки, а окремі монастирі навіть вели господарську діяльність – зокрема, у сфері аграрного виробництва.

Ця фінансова автономія й економічна самодостатність викликали відверту ворожість з боку нової влади, яка не терпіла незалежних від держави центрів впливу, особливо таких, що користувалися довірою населення.

Уже в перші місяці після приходу Червоної армії в Східну Галичину радянські органи влади розпочали процес масового вилучення церковного майна. На основі постанов союзного уряду було проведено націоналізацію всієї нерухомості, яка належала Церкві. ГКЦ позбавлялася: культових споруд

(офіційно – переданих «у користування громадам»), монастирських земель і господарств, освітніх і соціальних установ, зокрема духовних семінарій, видавництв, друкарень, книжкових крамниць.

Окремі приміщення були перетворені на склади, клуби, казарми або адміністративні установи. Парафіяльне духовенство залишалося без джерел існування – церква втратила можливість легально утримувати своїх служителів. Відсутність фінансування спричинила занепад церковного життя навіть без відкритих репресій.

Одним із інструментів економічного тиску стала податкова політика. Вже в 1940 р. вводяться високі податки на священників як на представників «нетрудового елементу», що вважалися «експлуаторами». Духовенство оподатковувалося за кожне джерело прибутку, при цьому значна частина «прибутків» нараховувалася формально – за нормативами, які не відповідали реальним прибуткам.

Навіть у випадках, коли церкви ще діяли, парафії обкладалися непосильними податками. Це сприяло штучному банкрутству та закриттю багатьох церков, які вже не могли вести навіть мінімальну діяльність. Окремі священники були змушені працювати фізично, щоби вижити, що часто дискредитувало їх в очах громади.

Економічна боротьба з ГКЦ включала не лише експропріацію, а й демонтаж її соціального служіння. Радянська влада ліквідовувала церковні сиротинці, лікарні, школи, благодійні організації, які перейшли до рук держави або були знищені. Закриття василіанських навчальних закладів (зокрема колегіумів) мало не лише духовний, а й економічний вимір: це позбавляло Церкву майбутніх кадрів і підривало її інтелектуальну основу.

Водночас держава намагалася створити ілюзію заміни церковних структур власними інституціями. Однак нові освітні заклади, шпиталі й клуби не мали ані морального авторитету, ані глибокої довіри з боку населення.

Репресивна політика проти духовенства також мала економічну складову. Священників, які відмовлялися співпрацювати з владою, звинувачували в приховуванні майна, антирадянській агітації, саботажі. Їх виселяли, конфісковували особисте майно, позбавляли засобів існування.

Заарештовані священники втрачали все – від парафій до житла. Їх родини також опинялися в стані бідності. ГКЦ, позбавлена організаційних можливостей, не могла надати їм допомогу.

У 1939–1941 рр. економічний чинник став одним із головних інструментів у боротьбі радянської влади з ГКЦ на теренах Східної Галичини. Конфіскація майна, податковий тиск, знищення соціальної інфраструктури, фінансова

ізоляція священства та репресії – все це були складові єдиної політики маргіналізації Церкви як самостійного і впливового гравця в регіоні.

Радянська влада усвідомлювала, що економічне ослаблення ГКЦ призведе до зменшення її впливу на вірян. Проте, попри ці заходи, греко-католицьке духовенство й громади зберігали свою віру й намагалися пристосуватися до нових умов, що свідчить про глибоку духовну стійкість Церкви напередодні ще жорсткішого наступу у післявоєнні роки.

Список використаних джерел

1. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / пер. з англ. Н. Кочан; за ред. О. Турія. Львів: Вид-во Укр. Католиц. Ун-ту, 2005. XVIII, 265, [2] с.
2. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с.
3. Церква і церковна єдність: документи і матеріали 1899–1944. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність: Збірник / голов. ред. А. Кравчук; Постуляція Митрополита Андрея Шептицького, Центральний держ. історичний архів України, Львів. Л.: Монастир Монахів Студійського Уставу. Видавничий відділ «Свічадо», 1995. Т. 1 / упоряд. А. Кравчук, О. Гайова; ред. кол. Й. Андрійшин [та ін.]. [Б. м.]: [б.в.], 1995. XXXII, 522 с.

Орест ЛОТОЦЬКИЙ

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ШПИТАЛЮ ІМЕНІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1944 РР.)

Андрей Шептицький у своїй пастирській діяльності не обминав увагою жодну сферу життя Галичини, він провадив велику благодійну роботу, опікуючись людьми, які знаходилися у соціально незахищеному становищі.

Визначною подією його меценатської діяльності стало заснування у 1903 р. «Народної лічниці» – медичної установи для мешканців Львова та Галичини, яка впродовж декількох десятиріч надавала «безплатну поміч лікарську

убогим хворим без різниці народності і віросповідання» [1, с. 123]. Лічниця проіснувала впродовж 1904–1944 рр. Там працювали, іноді на громадських засадах, найкращі українські медики та студенти медицини. «Народна лічниця» мала повноцінний стаціонар, а також «Порадню для матерів» [2].

З часом постало питання про розширення лікувального закладу, адже наявна база вже не могла обслужити всіх бажаючих пацієнтів. У 1929 р. святкували 30-ліття А. Шептицького в якості митрополита. Владика відмовився від подарунків, і було вирішено, що найкращим пошануванням для нього буде пожертва на нову лікарню [1, с. 125].

Будівництво розпочалося у 1930 р. під керівництвом інженера-архітектора Олександра Пежанського і тривало до 1937 р. У 1938 р. відбулося урочисте відкриття Українського шпиталю ім. митрополита Андрея Шептицького. У квітні 1938 р. шпиталь розпочав надавати медичну допомогу. Вже 11 квітня 1938 р. прийнято перших хворих, яких прооперовано наступного ж дня [2].

У новій медичній установі було 100 місць. Діяли рентгенологічне відділення, лабораторія, терапевтичний, хірургічний, педіатричний, неврологічний та стоматологічний кабінети. Хворих лікували медики «Народної лічниці», а доглядали за ними монахині чину св. Вікентія. Навіть у новій будівлі для всіх відділень не вистачало місця, тому на потреби шпиталю передали частину своїх приміщень монахи-студити [3, с. 14].

Шпиталь був забезпечений сучасною медичною технікою. Так, у липні 1938 р. Свято-Успенська лавра Студійського Уставу замовила в фірмі «Сіменс» терапевтичний апарат найновішого зразка, вартість якого складала 33 000 злотих, а загалом на устаткування витратили понад 140 тис. злотих.

Тому шпиталь відвідувало дуже багато людей. Для представників міської бідноти і селян він став єдиним шансом отримати кваліфіковану допомогу, адже від хворих не вимагали оплати за медичні послуги. Пацієнти могли скласти добровільні пожертви, які йшли в фонд утримання шпиталю. Лікувальна установа діяла на позаконфесійних та позанаціональних засадах. У 1938 р. там лікувалося більше 52 тис. пацієнтів, серед них 72.7 % українців, 17.7 % поляків та 8.6 % євреїв та представників інших національностей [4, с. 156].

У період Другої світової війни, коли Львів неодноразово переходив з рук у руки – від німецької окупації до радянської, – Український шпиталь імені митрополита Андрея Шептицького став одним із символів відданого служіння громаді. У вересні 1939 р., після початку Другої світової війни, Львів опинився під німецьким бомбардуванням. Серед перших ударів постраждав залізничний вокзал, і вже в ті дні до шпиталю почали надходити перші поранені. Упродовж

наступних місяців шпиталь приймав пацієнтів не лише зі Львова, а й з лікарень Яворова, Янова, Городка та інших населених пунктів [3, с. 16].

Незважаючи на зміну влади, після входу Червоної армії до Львова в шпиталі продовжували лікувати поранених польських військовослужбовців – жест, що підкреслював надконфесійну місію медичної допомоги. Це було продовженням політики шпиталю, адже і в довоєнні роки сюди приходили лікуватися, як українці, так і поляки з євреями.

Наприкінці жовтня 1939 р. радянська влада почала перетворення шпиталю. З посади завідувачки обласного відділу охорони здоров'я була усунена Мар'яна Панчишин, її замінив харківський лікар Ігнат Трегуб. Шпиталь перепрофільовано у санаторій для партійних керівників, офіцерів НКВС і штабних командирів. Кількість лікарняних ліжок скорочено до 50, звільнено значну частину персоналу. На місці каплиці поселилася старша акушерка, святині ліквідовано. Портрети українських діячів замінили на зображення радянських «вождів».

Після початку німецької окупації статус шпиталю відновлено, він знову став носити ім'я митрополита Андрея Шептицького. Директором шпиталю вдруге призначили доктора Теофіла Бурачинського. Його заступник Іван Федейко також очолив хірургічне відділення. Внутрішнім відділом завідував Олександр Барвінський, якого згодом замінив Василь Кархут [3, с. 16].

Відновили й каплицю, а в її центрі встановили погруддя митрополита А. Шептицького – символ моральної опори для всіх, хто приходив до шпиталю за допомогою. Капеланом став священник Іван Котів, який опікувався духовним станом хворих і персоналу. У 1944 р. діяльність шпиталю було перервано на довгий час – радянська влада його ліквідувала. На його базі створили 3-ю міську лікарню та поліклінічне відділення [1, с. 128]. Громадське товариство «Український шпиталь імені митрополита Андрея Шептицького» відродилося у 1989 р., йому повернули історичну будівлю, де запрацював стаціонар на 75 ліжок [2].

Навіть у найважчі часи шпиталь залишався не лише медичним, а й духовним притулком. Хоч сам митрополит не керував лікарнею особисто, його ім'я, постать і вчення були моральним орієнтиром для лікарів і пацієнтів. В умовах війни та політичних репресій, заклад з його іменем втілював цінності милосердя та християнської любові до ближнього.

Насамперед, слід відзначити далекоглядність і масштабність соціального бачення митрополита. У час, коли медичне обслуговування було малодоступним, особливо для селян та міської бідноти, він не тільки заснував «Народну лічницю», а й доклав зусиль до створення сучасного

багатопрофільного шпиталю, здатного надавати якісну допомогу великій кількості пацієнтів.

Заклад з самого початку функціонував на засадах відкритості й толерантності: незалежно від національності, конфесійної приналежності чи соціального статусу, кожен потребує міг отримати тут допомогу. В умовах міжвоєнного періоду, а особливо під час Другої світової війни, коли суспільство було розділене політичними і національними протистояннями, така політика шпиталю стала свідченням християнських цінностей А. Шептицького, жертводавців і медиків, які там працювали.

Список використаних джерел

1. Надрага М., Васільєва С. Митрополит Андрей Шептицький і медицина: задуми, проекти та їх реалізація. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. Вип. 7. С. 119–134.
2. Матлашенко Н. «Народна лічниця – перша українська лікарня в Галичині». URL: <http://fp.com.ua/articles/narodna-lichnitsya-persha-ukrayinska-likarnya-v-galichini/>
3. Медики і медицина в житті та діяльності Митрополита Андрея Шептицького (До 150-річчя від дня народження): бібліографічний покажчик / уклад.: М. С. Надрага, О. М. Кріль, С. В. Васільєва, Л. С. Метельська: наук. ред. А. В. Магльований; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. Львів: Наукова бібліотека, 2015. 94 с.
4. Пундій П. Опіка митрополита Андрея Шептицького над народним здоров'ям. *Український медичний архів*. 1988. Чис. 12: Світлої пам'яті Д-ра Бориса Филипчака (1907–1988) лікаря-хірурга і заслуженого мецената української культури. С. 154–158.

Ярослав БОГДАН

здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

РЕАКЦІЯ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ НА СМЕРТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Смерть митрополита Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ) Андрея Шептицького 1 листопада 1944 р. була трагічною подією в релігійному, суспільному та політичному житті Західної України. Постать А. Шептицького,

який упродовж десятиліть був не лише духовним провідником, а й символом національно-релігійної ідентичності українців Галичини, привертала особливу увагу радянських органів безпеки, що на той час активно впроваджували політику інтеграції західноукраїнських земель до політичного й ідеологічного простору СРСР.

Реакція радянських спецслужб на цю подію була швидкою, скоординованою і багато в чому показовою. Похоронна церемонія розглядалася ними не лише як релігійний обряд, а як потенційна платформа для масової публічної мобілізації, яка могла набрати ознак антирадянської демонстрації. У зв'язку з цим було вжито низку організаційних і контрольних заходів, спрямованих на обмеження впливу Церкви в умовах посилення політичного тиску. Водночас спостерігалось намагання радянських структур дотримуватися зовнішньої стриманості, аби уникнути відкритого конфлікту з релігійною спільнотою в перехідний період.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує аналіз службових повідомлень і вказівок між центральним та регіональними органами НКДБ УРСР у перші дні після смерті митрополита. Вони дозволяють реконструювати логіку дій радянської влади, її тактичні цілі, а також механізми впливу на греко-католицьке середовище, яке невдовзі стане об'єктом системного переслідування.

У повідомленні наркома державної безпеки УРСР С. Савченка наркому держбезпеки СРСР В. Меркулову 2 листопада 1944 р. йшлося про смерть митрополита ГКЦ А. Шептицького. Зазначалося, що 1 листопада 1944 р. помер митрополит ГКЦ А. Шептицький – духовний лідер, який упродовж першої половини ХХ ст. відігравав визначальну роль у релігійному та суспільному житті Галичини. Відповідно до булли Папи Римського, виданої ще 1939 р., управління митрополією перебрав архієпископ Йосиф Сліпий, якому надано «право спадщини». Він вступав у сан митрополита, що свідчило про попередньо підготовлений сценарій безперервності церковної влади в умовах складної політичної ситуації [1, с. 372].

Похоронні заходи, заплановані на період з 2 – по 5 листопада 1944 р., організовано на території собору Святого Юра у Львові, де перебувала резиденція А. Шептицького. Обмеження церемонії лише собором, згідно з радянськими міркуваннями безпеки, покликане було не допустити трансформації похорону в масову релігійну демонстрацію, що могла б мати антирежимний підтекст або стати осередком національного згуртування. Цікавим з погляду політичного контексту був факт існування вітального листа А. Шептицького до Йосипа Сталіна, якому приписували «патріотичний зміст». Планувалося, що цей лист мав бути доставлений до Москви делегацією ще за

життя митрополита, однак через його смерть передача відклалася. Подальшу долю цього документа вирішуватиме новий глава ГКЦ, проте брат покійного, монах-студит Климентій Шептицький, висловив намір надіслати листа особисто [1, с. 373].

У повідомленні також зазначалося, що представник Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР підтримував контакти з ієрархією ГКЦ. Зокрема, він висловлював співчуття делегації греко-католицького духовенства у складі Гавриїла Костельника та Івана Котіва [1, с. 373]. Такі кроки демонстрували обережну, але послідовну тактику радянської влади щодо поступового встановлення контролю над ГКЦ через демонстрацію лояльності.

Окремо повідомлялося про заплановані оперативні заходи: організацію постійного агентурного спостереження за керівництвом ГКЦ та перебігом похоронної церемонії; обмеження церемонії лише територією собору Святого Юра – дії, пов'язані з посиланням на «традиції» Церкви, що демонструвало тактику використання релігійної практики для легітимації владних рішень; наміри радянського представника висловити співчуття не лише К. Шептицькому, але і Й. Сліпому, що мав на меті налагодити персональні контакти з новим керівництвом для з'ясування змісту листа до Й. Сталіна та обставин папської булли 1939 р., що легітимізувала його наступництво; зважаючи на невизначеність ставлення ГКЦ до радянської влади, ухвалено рішення про неучасть офіційного представника РНК СРСР у загальній похоронній церемонії; після завершення поховання запропоновано створити спеціальну комісію за участю Львівського облвиконкому, Академії наук та К. Шептицького з метою опечатування архіву покійного митрополита та подальшої передачі матеріалів науковим установам. Кінцевий пункт викреслено С. Савченком [1, с. 373]. Радянська влада, попри загальну антирелігійну політику, обрала у цьому випадку більш вивірену, обережну стратегію. Йдеться про спробу не лише контролювати церковну структуру, а й поступово її трансформувати в напрямку лояльності до радянського режиму. Документ також демонстрував увагу до символічного значення постаті А. Шептицького й бажання переосмислити його спадщину у відповідному ідеологічному ключі [3, арк. 177–178].

Окрім того, 2 листопада 1944 р. нарком державної безпеки УРСР С. Савченко надсилав інструктивну записку начальникам управлінь держбезпеки в Тернопільській, Дрогобицькій та Станіславській областях про смерть А. Шептицького, у якій наголошувалося на необхідності сприяння виїзду представників греко-католицького духовенства до Львова для участі в похороні митрополита. Зазначалося, що ймовірні звернення з проханням про виїзд не слід забороняти, а, навпаки, забезпечити належну підтримку [1, с. 374–

375]. Такий підхід свідчив про бажання радянських спецслужб уникнути конфронтаційних ситуацій у релігійному середовищі, водночас зберігаючи повний контроль за переміщеннями та настроями духовенства в регіоні.

Смерть митрополита А. Шептицького восени 1944 р. була сприйнята радянськими органами держбезпеки як подія виняткового значення, яка потребувала особливої уваги і контролю. Глава ГКЦ, А. Шептицький користувався глибокою повагою серед віруючих, насамперед українців Галичини, що робило його похорон потенційно важливим чинником суспільної мобілізації. Передбачаючи значне скупчення духовенства, чернецтва, інтелігенції та мирян, спецслужби розглядали церемонію як загрозу політичній стабільності в регіоні. Особливу занепокоєність викликала можливість використання цього зібрання з боку підпілля ОУН, а також польських націоналістичних кіл. У зв'язку з чим, органи НКДБ УРСР розробили комплексний план агентурно-оперативного обслуговування похорону [1, с. 376].

У документі окреслено оцінку оперативної обстановки та потенційних ризиків, пов'язаних із зібранням значної кількості населення біля собору Святого Юра у Львові. Основна мета запланованих заходів полягала в недопущенні публічних виявів антирадянських настроїв, перехопленні можливих націоналістичних проявів та загальному контролю за поведінкою духовенства і мирян. Цей план був показовим прикладом того, як радянська система безпеки сприймала релігійні події крізь призму політичної загрози та використовувала оперативні інструменти для нейтралізації впливу традиційної Церкви в умовах воєнного часу та повоєнної трансформації регіону.

У документі визначено такі ключові напрямки агентурно-оперативної діяльності. Оперативні дії у резиденції митрополита (3–5 листопада 1944 р.) – відповідальні офіцери мали провести розмови з новим главою ГКЦ митрополитом Й. Сліпим, а також з єпископами Микитою Будкою, Миколою Чарнецьким і братом покійного – ігуменом К. Шептицьким. Метою спілкування було виявлення змісту заповіту митрополита, з'ясування юридичного стану Львівської архієпархії, доступу до архіву А. Шептицького та можливостей його подальшого використання [1, с. 377].

Встановлювалося щоденне звітування до 4-го відділення УНКДБ про настрої населення, щодо ставлення до смерті митрополита. З 2 листопада працівники органів держбезпеки мали перебувати в соборі Святого Юра з метою негайного реагування на можливі інциденти, провокації чи дії, які могли трактуватися як антирадянські, з 3 листопада біля собору встановлювався пост зовнішнього спостереження. Планувалося створення бойової групи з 30 осіб, яка дислокувалася би біля резиденції митрополита на випадок «ворожих акцій».

Одночасно оперативники НКВС мали бути присутніми в усіх греко-католицьких церквах Львова (один–два на храм), а працівники міліції – забезпечити охорону довкола собору. Кожна греко-католицька церква у Львові мала бути під контролем призначених оперативників, які мали супроводжувати процесії вірян до собору Святого Юра та залишатися там до завершення похоронної церемонії [с. 378].

У випадку виявлення розповсюдження нелегальної літератури чи «контрреволюційної» діяльності, оперативники мали «безшумно» затримувати порушників і доставляти їх до найближчих відділів НКДБ. Чергування у райвідділах держбезпеки забезпечувалося для реєстрації затриманих, зобов'язанням подання повних анкетних даних і причин затримання до 18:00 год. поточного дня [с. 379].

Зазначений план демонстрував високий рівень організованості та підозрілості радянських спецслужб щодо будь-яких форм масового релігійного виявлення, особливо в умовах післявоєнної радянзації Західної України. Влада сприймала похорон митрополита А. Шептицького не лише як конфесійно значущу подію, а як потенційний осередок опору або нелояльності. Запроваджені заходи мали не лише забезпечити «порядок», а й сприяти подальшому контролю над ГКЦ як інституцією [1, с. 376–379; 2, арк. 40–43].

Спецповідомлення начальника УНКДБ у Львівській області О. Вороніна наркомун держбезпеки УРСР С. Савченку щодо похорону митрополита ГКЦ А. Шептицького, надане 5 листопада 1944 р., містило детальний опис організації похоронної процесії та здійснених заходів з охорони порядку в умовах великого скупчення людей. З ранку того дня в соборі Святого Юра розпочалося соборне богослужіння, в якому взяли участь понад двісті священників, представники різних християнських конфесій, включаючи римо-католицьку, вірмено-католицьку та православну церкви. Церемонія була завершена проповіддю наступника А. Шептицького, митрополита Йосипа Сліпого, який акцентував на величезному внеску А. Шептицького в підтримку нужденного українського народу та захисті його інтересів.

Після богослужіння о 13:30 год. розпочалася похоронна процесія, що проходила через основні вулиці Львова. Процесія супроводжувалася величезною кількістю вінків і хоругв, серед яких були й такі, що свідчили про велику пошану до митрополита з боку різних соціальних груп, зокрема від учнів, студентів, медиків та науковців. Всього в процесії брали участь близько 10 тис. осіб, більшість із яких становили жінки та студенти. Це підкреслювало наскільки важливу роль в суспільстві відіграв А. Шептицький і наскільки масштабною була його популярність серед широкого загалу. В документі йшлося про проведення спеціальних оперативно-чекістських заходів з метою

час похорону могло виникнути загроза проявів націоналістичних настроїв, під час масових зібрань, влада вжила заходів для забезпечення порядку. Згідно з повідомленням, похорон пройшов без інцидентів, що свідчило про ефективність контрольованих заходів [1, с. 393–395; 3, арк. 240–242].

Аналіз цього спеціального повідомлення дозволяє оцінити не лише релігійну і культурну значущість події, а й показує, як органи державної безпеки відслідковували суспільні процеси, що могли мати політичні наслідки.

Документ, що містив свідчення різних осіб щодо ставлення радянської влади до похорону митрополита А. Шептицького, відображав різні точки зору на подію, зокрема на політичне та релігійне значення цієї події в контексті радянської влади. Зокрема, професор Свенцицький висловлював здивування «прохолодним» ставленням радянської влади до похорону митрополита, вважаючи його політично важливою фігурою, незважаючи на релігійний контекст. Його думка підкреслювала значення митрополита як політичного діяча.

Професор І. Крип'якевич, попри те, що був греко-католиком, однак вказував на негативну роль А. Шептицького у відносинах між православною церквою та греко-католиками, називаючи його «полонізатором». Така оцінка підтверджувала складність сприйняття митрополита в різних колах, особливо з огляду на його політичні дії, які могли бути розглянуті як сприяння польським інтересам на українських землях. Доктор Сліпико висловлював здивування відсутністю реакції радянської влади на смерть А. Шептицького, що на його думку, могло б бути трактовано як пасивне втручання, якщо не зважати на той факт, що похорон митрополита не став політичним інцидентом, як могло б статися в інших обставинах. Професор Думка намагався осмислити, чому радянська влада не організувала пошану до А. Шептицького, зазначаючи, що у випадку, якби він сам був на чолі уряду, він наказав би організаціям взяти участь у похороні. Це свідчило про контраст між можливими уявленнями про управління та реальними діями радянської влади.

Доктор Деркач, у свою чергу, зазначав, що, незважаючи на релігійний контекст, радянська влада мала визнати благодійницьку діяльність А. Шептицького, оскільки він фінансував лікарні, які працювали на його кошти. З її точки зору, це виявлялося як явне нехтування заслугами митрополита. Учителька Ірина Ковтун і прихильниця А. Шептицького Овсієнко також висловлюють розчарування з приводу «холодного» ставлення радянських організацій до похорону митрополита. Вони підкреслювали, що ставлення влади до цієї події відображало її неприязнь до релігії та церковних діячів. Овсієнко зауважувала, що якщо б надіслали телеграму Й. Сталіну, то, ймовірно, похорон був би проведений з належними почестями.

Ці свідчення вказували на глибокі розбіжності в оцінці А. Шептицького, як політичної і релігійної фігури, на складні відносини між релігійними діячами та радянською владою, що прагнула зберегти контроль над релігійним життям в Україні. Вони також демонстрували, як важливі культурні та релігійні події могли відображати політичні суперечності в суспільстві, в тому числі через ставлення влади до них [1, с. 395–397; 2, арк. 62–62 зв.]. Загалом похорон митрополита А. Шептицького, попри масштабність і масовість участі, минув без будь-яких інцидентів чи проявів антирадянських настроїв [1, с. 397–399; 3, арк. 183–184]. Проте радянські органи безпеки зберігали пильний контроль над ситуацією, уважно фіксуючи реакції суспільства, церковного середовища та інтелігенції.

Таким чином, смерть митрополита А. Шептицького 1 листопада 1944 р. стала трагічною подією не лише для духовного життя українського народу, а й об'єктом пильної уваги радянських органів державної безпеки. Аналіз наявних джерел засвідчує, що реакція радянських спецслужб зумовлювалася стратегічними міркуваннями, адже А. Шептицький впродовж десятиліть відігравав роль не лише релігійного, а й національного авторитету, здатного впливати на суспільні настрої в Західній Україні. Його смерть сприймалася як слушна нагода для трансформації релігійного простору регіону в дусі радянзації та поступової ліквідації ГКЦ. У відповідь на смерть митрополита органи державної безпеки розгорнули комплексну кампанію: посилили контроль за духовенством, активізували агентурну діяльність у церковному середовищі, а також сприяли формуванню лояльного до радянської влади єпископату. Смерть А. Шептицького стала переломним часом у стосунках між радянською владою та ГКЦ. Реакція державної безпеки засвідчувала, що її стратегія не обмежувалася констатацією факту смерті релігійного лідера, а передбачала знищення ГКЦ в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.). К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 480 с.
2. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. Ф. 65. Спр. С-9113. Т. 16. Арк. 40–43, 62–62 зв.
3. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. Ф. 65. Спр. С-9113. Т. 19. Арк. 177–178, 183–184, 240–242.

Володимир ОКАРИНСЬКИЙ

кандидат історичних наук, доцент катедри історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

**МИТРОПОЛИТ АНДРІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ДУХОВЕНСТВО ТА
АЛЬТЕРНАТИВНІ ЖИТТЄВІ СТИЛІ ГАЛИЧНИНИ ЙОГО ЧАСУ**

З нагоди ювілею видатної постаті духовного, політичного, суспільного життя України і Центрально-Східної Європи, що нею безумовно був митрополит Андрей (Андрій) Шептицький, важливо розглянути різні, здавалося б і маргінальні теми і сюжети з його біографії або ж його ставлення до різних соціокультурних проблем. Таким питанням (точніше – питаннями) є ставлення митрополита до різних проявів соціокультурної альтернативи, нонконформізму у вигляді альтернативних рухів і течій, життєвих стилів, субкультур тощо. Наразі можемо обережно говорити лише про найбільш помітні прояви альтернативності, щодо котрих митрополит виявляв свою позицію (або ж люди його близького оточення).

Після свого навернення до рідного народу і греко-католицького обряду, на чолі Церкви, цей достойник сам своєю працею проявив себе як постать, діяльність котрої можна сприймати у вимірі соціокультурної альтернативи. Бо ж і саме українське питання було викликом, а особливо питання державности українців як поневоленої нації.

До нонконформістських виявів у духовно-національній праці галицького митрополита можна віднести і його освітню діяльність – запровадження в богослужіння української мови, реформування духовної освіти майбутнього греко-католицького священства, підтримка ідеї створення українського університету, підтримка приватного українського шкільництва, меценатство щодо українських товариств, створення українського Національного музею, українського мистецтва, матеріальна підтримка навчання закордоном українських мистців і науковців, ширення ідеї церковної унії на Схід. Особливо таке спрямування виявлялося як виклик в умовах тривалої польської окупації, двох світових війн і російської та німецької окупацій у їх ході.

Однак, є підстави припустити що передумов до такої праці митрополита Андрея слід шукати ще в часи близькі до особистого вибору молодого чоловіка, коли він ще був Романом Марією Александром Шептицьким. Таке навернення до свого народу і релігійна конверсія були очевидно виявами особистого нонконформізму Романа. Мабуть тому й у майбутньому, уже як церковний ієрарх, Шептицький підтримував або ж ставився зі зрозумінням до різних проявів особистого нонконформізму або ж соціокультурної альтернативи.

Чому Роман Шептицький, навернувшись до руського народу /української нації прийняв греко-католицький (східний) обряд? Звісно, ця конфесія уже переважала серед русинів півдні Галичини Габсбургів. Так, але не варто відкидати й чинник прецедентів таких конверсій, вкупі з якими також слід розглянути вибір молодого графа. Більш відомим є приклад навернення до українства і простого люду перших київських україно- і народолюбних шляхтичів-хлопоманів Володимира Антоновича і Тадея Рильського та їхніх послідовників. Однак, ці піонери українофільства і спочатку просто чільні представники течії хлопоманів, своє навернення до українства і простого народу символічно позначали шлюбами з простими селянками і конверсією з римокатолицької релігії у православ'я – релігію простого люду. Натомість представники вищого (магнатського) прошарку шляхти мали іншу стратегію такого чи подібного навернення. Так, князь Август Доброгост Яблоновський (1769–1791) із Київщини, якого можна вважати першим козакофілом, ще наприкінці XVIII ст. вів доволі суворий спосіб життя, наближений до ідеалів січовиків-запорожців. Але водночас цей нонконформіст-шляхтич, який підписувався як «князь Микола», а називали його ще князь-козак, як символічний крок свого навернення обрав прийняття церковної унії. Він навіть був фундатором василіанського монастиря в с. Склеминцях (тепер Склименці, Стеблівська громада, Черкаська обл.) [19, с. 415].

Подібним чином після свого навернення вчинив і Миколай Базилій/Микола Василь Потоцький (1707–1782), що також перейшов на уніятство (назви «грекокатолицизм» ще не було). Цей фольклорний розгульний «пан Каньовський» став послушником Почаївської лаври, коли вона була в підпорядкуванні унійної Церкви [20]. Подібну конверсію перейшов і молодий Роман Шептицький.

Ставши митрополитом кир Андрей спершу викликав певні застереження в українському національному таборі, насамперед радикального і національно-демократичного спрямувань. Інтелектуали гостро сприйняли сам факт обрання митрополитом польського графа. Показовим є вірш сатирика і публіциста Осипа Маковея «Коли б я польським графом був...» (1901), де зокрема є такі слова: «Коли б я польським графом був... / Ей! тож-то би я мався! / Я б зараз поляків забув, / до русинів признався. <...> «Мій рід відрікся вас колись, / я признаюсь наново. / Чи треба вам свого царя, / чи хоч митрополита, / все прийму, бо душа моя / добром для вас налита!» / А русини, сі мужики, / зраділи би, як діти, / убрали би мене в квітки / і стали би ревіти: / «Вітай нам, графе, в добрий час! / Якраз на тебе ждали! / Вже три століття проміж нас / ми графа не видали. / Прийми хоч митру поки що / від руської громади! / ти нам придашся, як ніхто, / до всякої паради. / Ми демократи є й були, / але ми рафів любим, / і

серце в нас тремтить, коли / котрого приголубим...» / І загули би по краю / концерти-хороводи, / поети Русі в честь мою / складали б гарні оди. / Завів би я безженний клир, / порядок єзуїтський, / як в давній Польщі, був би мир, / добробит старосвітський. / А згодом – ех! та я забув! / І сподіватись марно! / А все ж, коли б я графом був, / ей, тож-то жив би гарно! [9, с. 210–211]. Ці застереження були природні, адже аристократом і поляком та конвертитом з римокатолицизму був і попередник А. Шептицького Юліян Сас-Куїловський. Тож митрополит мусів прийняти цей виклик.

Природно, що митрополит опирався на людей, котрі також зробили нонконформістський вибір і обрали духовну кар'єру (). Спершу це були люди шляхетського походження, що також зробили національний духовний вибір, подібно до самого Романа/Андрія. Насамперед пригадуються молодший брат митрополита Казимир (в чернецтві Климентій) Шептицький, о. Тит Войнаровський та інші. Також з аристократами-політиками демократично-консервативного спрямування контактував митрополит і в політичній сфері, як з О. Барвінським, Є. Олесницьким, бароном М. Васильком, В. фон Габсбургом/В. Вишиваним, а також з польськими та іншими аристократами.

До священників-аристократів-нонконформістів старшого покоління А. Шептицький долучав молодших, котрим доручав відповідальні напрямки роботи в Церкві. Так виховну працю координував о. Олександр Бучацький (1887–1940), опікун молоді директор ремісничих бурс і зв'язків з Пластом (також комендант наймолодшого Уладу пластових новиків). Освітній напрямок координував ректор Львівської духовної семінарії Йосиф Сліпий (Коберницький-Дичковський). Далеко не останню роль у духовній кар'єрі і відповідальних призначеннях Йосифа Сліпого відіграли його особисті моральні та вольові якості. Так, ще з юнацьких років він відзначався стійкістю у своїй вірі та в моральних переконаннях, працею над собою, науковими інтересами. Можливо увагу митрополита до молодого семінариста притягнула навіть деяка фізична схожість між Шептицьким і Сліпим, зокрема властивий обом дуже високий зріст (відповідно, 2 м 08 см і бл. 2 м.).

Навчаючись у Тернопільській гімназії Йосиф Сліпий відзначав велике поширення вільнодумства і навіть «безбожництва». Натомість, духовна опіка була не на належному рівні. Тим не менш юнак крім навчання брав участь у праці таємної драгоманівської громади і наукового гуртка, зберігши при тому свою релігійність. Так, за спогадами самого пізнішого митрополита: «У третій класі (1905–1906 рр. – прим В. О.) вже зачали вчити грецької мови. Почалась ширити між учнями безбожницька ліберальна література, але, Богу дякувати, це мене не захопило. <...> Мені забаглося тоді перейти до руської бурси. Вправді, товариші відраджували, але я все-таки перенісся. Дістав там запалення легенів і

вернувся на стацію. Настоятелем бурси був тоді отець Патрило. Робив на мене недобре вражіння. Не подобався мені в бурсі ліберальний дух, бо велася безбожницька агітація, а отець Патрило дбав про себе. <...> Коли так кинути оком на життя української гімназії в Тернополі, то треба сказати, що від'ємним чинником, який впливав на молодь, була, в першу чергу, антирелігійна пропаганда: соціалізм і дарвінізм, які були тоді в моді, як вершок поступу і культури. Рівно ж і неморальність ширилася між учнями, бо спочатку не було жодного нагляду учительського збору над приміщеннями і помешканнями учнів. На жаль, здібніші і рухливіші одиниці давалися пірватися тій течії. Хоч усю молодь захоплював український патріотизм, то дивне диво, що польські ліберальні круги і польська атеїстична дарвіністична література находила до них легкий доступ. Усе ж таки було і між молоддю багато релігійних учнів. Атеїзм ширився передусім у вищих класах, а дещо в третій і четвертій, коли починає у юнака розвиватися розум. <...> Пригадую собі, що я був у котрогось товариша, де зібралися не лише українські студенти-абсолювенти, але й польські, і вони дуже дивувалися, коли вечером, перед сном, я молився, але це мене зовсім не бентежило. Завважу те, що в такому критичному віці побожність і релігійне переконання погребує піддержки з боку відповідної літератури і релігійних людей. Не диво тому, що багато моїх товаришів, віруючих до п'ятої класи, тратили віру і переставали молитися і ставали опісля безбожниками [11].

Іншим викликом для нового митрополита була непопулярність церкви між освіченою інтелектуальною верствою, в українському національному русі і серед прибічників соціальної емансипації. Попередники А. Шептицького були уособленням консервативності, провладності, привілейованості. В побуті це виявлялося у віддаленості священства від простого люду, котрий як паства утримував тих таки священників, патріархальність (зокрема в сімейному житті), аристократичність у поведках, близькість з місцевою полонізованою шляхтою, уживання польської мови в домі і між собою, а в богослужінні — штучного язичія. З такої аристократичної засади й виросло старорусинство і москвофільство (писати і говорити не так як простий люд). Що ж до освіти і науки, священство часто не сприймало новітніх досягнень природничих наук, піддавалося таким течіям як спіритизм тощо. Прикладом несприйняття таких тенденцій інтелектуалами можна спостерегти наприклад у поетичних сатирах Івана Франка, починаючи від кінця 1870-х років: «Ботокуди», «Дума про Маледикта Плосколоба», «Дума про Наума Безумовича» тощо. Тут зустрічалися образи найбільш реакційних священників, рутенців, і особливо москвофілів. У Франка «героями» були: Маледикт Плосколоб Капустяний Лоб, тобто редактор газети «Слово» Венедикт Площанський; Тихович Мовчальський

– учитель львівської гімназії Гнат Тихович; Наум Безумович і Рак Поступович – провідний москвофіл і редактор журналу «Наука», священник Іван Наумович (1826–1891); Митро Полита – галицький митрополит в 1870–1882 рр. Йосиф Сембратович (1821–1900); отець Халява – прелат собору св. Юра у Львові Михайло Малиновський та ін. [14, с. 228–239].

Невзабарі своїм урядуванням митрополит Андрій контраверсував із прозахідними реформами, що спричиняли латинізацію ввіреної йому Церкви. Йдеться насамперед про Замойський синод 1720 р. і Добромильську реформу чину отців-василіян, започатковану 1882 р. [7]. Замість цих прозахідних реформ, котрі наближали греко-католицьку Церкву до римокатолицької і навіть полонізували, новий влади́ка започаткував реформи просхідні. Крім названих на початку статті заслуг, це виявилось в заснуванні чину монахів-студитів і загалом у поверненні східної обрядової естетики. Останню оприявнював і сам «східний» образ самого митрополита. Умовно Андрій став Андреєм. Тим самим він виби́вав ґрунт з-під старорусинів/москвофілів, які обстоювали «традиційність», але орієнтувалися на російську імперію.

Прозахідна ультрамонтанська течія, властива станиславівському єпископові Григорію Хомишину, була також консервативною, і в цьому до певної міри продовженням москвофільства/старорусинства, хоч культурне й політичне спрямування цього ієрарха було цілком протилежним до москвофільського, зокрема в питаннях обрядових і навіть ворожим. Та створені Г. Хомишином політичні структури УКНП/УНО, «Скала» та видання «Нова Зоря» мали виразно консервативний характер [4, с. 444, 566].

Уже як церковний ієрарх і очільник греко-католицької Церкви влади́ка Андрей мав перед своїми очима кілька альтернативних викликів, зі значними виявами суспільного нонконформізму, на межі з бунтом і навіть порушенням прийнятих порядків і законів. Найбільше на початку ХХ століття нонконформізмом відзначались: лівосоціалістичний (радикальний і соціалдемократичний, почасти анархістський) рух; жіночий емансипаційний рух, або ж ранній український фемінізм; і український самостійницький визвольний рух (у період міжвоєння – націоналістичний); молодіжні рухи; літературно-мистецька богема.

Ця стаття не може детально розглянути відносини з усіма проявами альтернативи – це предмет окремих досліджень. Так обличимо відносини митрополита з митцями. Це аналітична спроба накреслити ці взаємини. Однак, найбільш помітні прояви взаємин церковного очільника з нонконформістами відмітимо.

Діяльність митрополита в суспільно-національній сфері демонструє його компромісність, інклюзивність, національну солідарність. Влади́ка

зосереджував зусилля на максимальній діяльності з підтримки національного життя в існуючому державно-правовому полі, однак підтримував і навіть стимулював альтернативу колонізаційній політиці влади, зокрема в освітній чи виховній сферах. Такий підхід дозволяв широко дивитися на актуальні питання соціального визволення (робітничого руху, селянсько-земельного питання), жіночого руху тощо. Зокрема з цього огляду й церква Шептицького підтримувала той таки кооперативний рух.

Є підстави стверджувати, що митрополит дотримувався досить прогресивних поглядів у соціальному питанні, як про це багато пише в наші часи М. Маринович. Уже в 1904 р. він у посланні «О квестії соціальній» (Про соціальне питання) висловлюється за соціальну справедливість: «Взаємини убогих і багатих у всі часи не раз ставали приводом для конфліктів і боротьби — бо і в теорії буває складно розмежувати взаємні права й обов'язки людей, і досі не було ще прикладу такого законодавства, яке вберегло би суспільство перед можливим зловживанням владою або економічною силою. <...> І в найнормальнішому суспільному устрої бувають соціальні труднощі й антагонізми. У наш час ці труднощі настільки зросли, а антагонізми до того розширилися і стали настільки загальними, що із суми отих проблем і непримиренних суперечностей утворився зовсім неприродний стан, який називаємо соціальним питанням.

Поглинаючи всі менші капітали, великий міжнародний капітал набуває такої сили, що перед ним ніщо не може встояти, тим паче, що вирує взаємна боротьба між усіма малими капіталами та їхня спільна — із працею. Із тих конфліктів зароджуються взаємна ворожнеча між усіма суспільними класами, свідомі і несвідомі несправедливості — з одної сторони, та обґрунтовані й необґрунтовані заздрість і ненависть — із другої.

У нас же становище є ще важчим — через нестерпні економічні умови в цілому краю, через безустанну політичну боротьбу, надмірні податки і більший, аніж будь-де, брак просвіти убогих.

Непомірно загострена в наш час боротьба змушує всіх замислитися над таким станом речей, спонукає до пошуку управи на зло, яке з кожним днем росте і примножується. Багато хто розуміє, що потрібно докласти рук до щирої й смиренної праці задля покращення долі убогих верств, до розгладження суспільних нерівностей і до залагодження конфліктів.

Розв'язання тих суспільних суперечностей є набагато важчим на практиці: довкола них скупчуються всі людські пристрасті, а будь-яка помилка на тому поприщі може легко розпалити новий конфлікт і штовхнути людство у ще більші протистояння, а убогих — у тяжчу скруту» [18].

Однак, розв'язання соціального питання митрополит бачив у суспільстві і державі, збудованих на засадах християнської віри й моралі. Але далі Шептицький протиставляє соціалізм і християнство у розв'язанні цього питання: «Там, однак, де посеред християнської спільноти соціальні поняття віри не досить з'ясовані або де християни про них забувають, соціалістична агітація може так поєднатися з християнською, що їх заледве можна розрізнити. Тоді буває, що християни докладають рук до праці антихристиянської, яку не трактують як таку. Соціалісти ж, не виказуючи явно своїх справжніх намірів, уміють так майстерно агітувати й притягувати до себе людей, що ті – й супроти власної волі, а багато з них часом і несвідомо – стають провідниками їхніх ідей» [18].

Далі, покликаючись на енцикліку папи, владика з позиції християнської демократії ганить соціалізм за намагання знищити приватну власність, «утопічне» запровадження абсолютної рівності, критику традиційної сім'ї, ліквідацію існуючого соціального устрою і запровадження нового ладу. Митрополит, як й І. Франко, передчував несправедливість і обмеженість державного соціалізму і його зрівнялівки та нездійсненність його цілей на практиці (де-факто, совітський союз, державний капіталізм і диктатура кількох партійців). Однак, замість революційного шляху, чи інших радикальних методів (страйків, бойкотів тощо) він пропонував реформістський підхід і позитивну (органічну) працю.

Митрополит А. Шептицький не підтримував крайні вияви нонконформізму в тих соціокультурних напрямках, які він загалом міг і поділяти. Саме тому не були митрополит і його церква ворожими до раннього українського фемінізму. Активістки жіночого руху не протистояли чоловікам, а домагалися тільки рівноправності у освіті, працевлаштування, політичній сфері тощо. Що ж до Церкви вони поводитися цілком лояльно (хоч і Н. Кобринська вийшла зі створеного нею Товариства руських женщин у знак протесту проти такої надмірної лояльності, хоч і була дочкою священника та єгомостою-вдовою). У міжвоєнний час Шептицький підтримував окремі ініціативи жіночого руху, зокрема М. Рудницької та О. Охримович-Залізняка [13; 15].

Неприйняття політичного насильства (терору) було одним з таких маркерів, котрі митрополит трактував з позиції християнської доктрини. Першим таким виявом був успішний атентат Мирослава Січинського на маршалка Галицького сейму і намісника провінції Королівство Галичини і Володимирії графа Анджея Потоцького 12 квітня 1908 р. Українське свідоме громадянство висловлювало масове схвалення і радість з приводу цієї події. Січинський став символом спротиву проти численних зловживань, насамперед на виборах, коли в Коропці був убитий український селянський активіст Марко

Каганець (говорили й про особисту причетність до цього вбивства А. Потоцького). Після гучного політичного вбивства іменем Мирослав стали називати дітей, таємно поширювалися листівки з портретом месника [8, с. 31–32]. Не зупиняло їх і те, що Січинський став символом спротиву (про)польській політиці.

Однак, керівництво греко-католицької церкви зайняло іншу позицію. Як відзначав чільний речник радикального руху доктор К. Трильовський: «Всі знали, що Потоцький толерував усякі безправства польської адміністрації в Галичині, а зокрема останні криваві вибори до сойму, і що за такі злочини центральна влада у Відні не притягне його до відповідальности. І коли чаша терпінь переллялася, то найшовся месник за кривди свого народу. Вістка <...> мене дуже зворушила, але й порадувала <...> Галицька влада побоювалася якихсь революційних настроїв серед українців, натомість польські шовіністи скаженіли у своїй люті і погрожували пімстою. Я теж діставав анонімні листи з погрозами. Нібито заради успокоєння розбурханих хвиль митр. А. Шептицький оголосив в українських і польських часописах, що у Велику П'ятницю, 24 квітня 1908 року, буде говорити про вчинок Січинського у проповіді на кафедрі св. Юрія у Львові. Очевидно, що силою свого становища як митрополита греко-католицької церкви, мусів він представляти намісника Потоцького як доброго християнина та успокоювати розбурхані настрої, остерігаючи своїх вірних від звеличування вчинку Мирослава Січинського» [12, с. 201–202]. Подія стала приводом підняти питання про передвиборчі, судові та інші зловживання де-факто польської адміністрації Галичини. На тлі того навіть радикальний посол звинуватив галицького митрополита, що засудив атентат, у відступництві (принаймні так вважали деякі автори, як М. Демкович-Добрянський). Однак, пізніше той таки К. Трильовський у спогадах відзначав, що кожен греко-католицький митрополит у Львові мав величезні прибутки головно з митрополичих дібр, однак «наш нарід не мав від своїх митрополитів належного зрозуміння. З виїмком митр. А. Шептицького, який уфундував Національний Музей у Львові і взагалі сприяв розвоєві українського культурного життя піддержуючи, зокрема, наших малярів)» [12, с. 53].

Неоднозначною славою відзначився попередник А. Шептицького С. Сембратович. Він підписав Нову еру, яка була угодовською поступкою і спричинила переважно втрати, зокрема в представницькій сфері. Крім пропольського спрямування цього ієрарха, церковний істеблішмент відзначувався нагінками щодо соціального руху і підтримкою москвофільства, котре підпирали й поляки, оскільки це послаблювало український національний рух: «м.і. і в духовній греко-католицькій семінарії у Львові, де толеровано москвофілів, які походили з Лемківщини. Вони вважали себе “*русскими*” і

стояли осторонь від своїх товаришів-народовців. А щоби свою “*русскость*” підкреслювати, то послідовно “*бикали*”, уважаючи це за свого роду “*народное достояние*”, щось таке, як святе “*йор*”» [12, с. 53]. Завдяки такій політиці керівних святоюрських кіл у 1870–1890-х найсильнішою політичною силою серед русинів/українців Галичини залишалися русофіли, до Андрія Шептицького. Вочевидь, падіння цієї сили завдячує як праці українських радикалів, соціал- і націонал-демократів, так і політиці тодішніх польських і української еліт Галичини, урядових кіл і виявлення агентурно-шпигунської діяльності чільних москвофілів (у популярній лексиці – *кацани*).

Реальною альтернативою, як політичною, так і соціокультурною, у Галичині був український рух у всьому спектрі, а також різнонаціональні соціальні рухи. Український рух власне поєднував національну і соціальну складові – у більшому чи ступені їх поєднання вимірювався як суспільний і побутовий нонконформізм, так і соціокультурна і національна альтернативність. Тому пізнє українське народовство втратило цю альтернативність, а пропольське українофільство (українське полонофільство, властиве головно аристократії) і тим більше пізнє русофільство було або слабкою альтернативою (на низовому рівні зчаста як продовження старо- або твердорусинства), або ж зовсім нею не було, оскільки інспірувалося ззовні. Андрій (Роман) Шептицький сам цілком не належав до альтернативних середовищ, хіба що був схожий до т.зв. українців польської культури з Правобережжя. Натомість мав ознаки тих, із ким русько-українські нонконформісти Галичини боролися.

Однак, враховуючи те, що більшість галицьких москвофілів належали саме до греко-католицького духовенства, не буде перебільшенням вважати, що подолання цієї течії не було б можливе без цілеспрямованої діяльності з боку проводу тої таки Церкви. І заслуга митрополита Шептицького та його однодумців тут безперечна. Достатньо порівняти вплив або взагалі присутність москвофільства на початку та наприкінці митрополитства Шептицького. Натомість з'явилися і панотці-партійці, провідні члени Української народно-трудової партії (Т. Войнаровський, Л. Куницький), УНДО, природно Українська християнсько-суспільна партія (Г. Хомишин), і навіть ОУН (оо. Ярослав Чемеринський, котрий у 1930-х роках був фінансовим референтом Крайової ОУН і навіть координував підпільну працю організації, коли крайові провідники перебували за ґратами [8, с. 210], душпастир націоналістів-політв'язнів Й. Кладочний, І. Гриньох та ін).

Іноді митрополит переймав деякі ініціативи москвофілів і перетворював їх на українські національні інституції. Так влади́ка Андрей перетворив у 1905 р. в Український Національний музей колекцію, яку заснували історики-москвофіли

Антоній Петрушевич та Ісидор Шараневич як «Музей галицко-руських древностей» [4, с. 86].

М. Січинський був активним членом «лівиці», а його чин підтримували і його однопартійці соціал-демократи, і радикали, і ліва фракція націонал-демократії. Русько-українська радикальна партія і її масові руханкові товариства «Січ» вирізнялися своїм антиклерикалізмом. Провідні радикали балансували на межі з атеїзмом, або вільнодумством і точно критикували засилля «церковщини».

Та не всі священники виступали проти радикалів і їхніх «січей», а насамперед найбільш консервативні, або москвофіли, або такі ультрамонтани як станиславівський єпископ Григорій Хомишин. Він публічно ганьбив д-ра Трильовського у своїй проповіді в Коломиї під час місії, правда не називаючи імені. Потім січовики на конях, убрані в свої ленти, довго супроводжували єпископа, цим показуючи, що незважаючи на його ворожість до «Січей», все таки вважають його своїм владикою. Траплялися між панотцями й «білі круки», приятелі «Січі», як о. І. Рогужинський з села Микитинці, повіт Косів, о. Волянський з Криворівні на Гуцульщині, о. Луговий із Вербіжа Нижнього коло Коломиї та ін. Священик села Старий Косів «делегував» до «Січі» свою дружину, яка стала навіть її кошовою. А о. Іван Попель з Довгополя на Гуцульщині за явну прихильність «Січам» навіть був арештований австрійсько-польськими жандармами [6, с. 60–62].

«Січі», що найбільш поширені були по селах Покуття і Гуцульщини, не дозволяли вступати в свої лави священникам. Вперше в статуті українського товариства було визначено: «Членом “Січі” може бути КОЖНИЙ Українець (кожна Українка) світського стану» [цит. за: 6, с. 18].

Натомість, більш лояльний до церкви «Сокіл-Батько» бл. 1910 року почав організовувати, з ініціативи І. Боберського і Л. Цегельського, свої власні «січі», до котрих уже могли вступати і священнослужителі. Через це між січовими і сокільськими «січами» було протистояння. Сокільські січі називали «Паламарськими» [6, с. 58–59]. Це відобразилося навіть у своєрідній січовій субкультурній творчості (насамперед, у піснях-пародіях). Таку пародію придумав січовик Гриць Бутинський (Гриць Микелита):

«Дай нам боже добрий час, / Як у людей, так у нас, / Розводити слухну річ, / В реверенду вбрати Січ, / Ясна річ, така Січ / Буде темна як та ніч. / В нас той добрий січовик, / Що поклонів не відвик, / Парастаси наймає / Радикалів не знає. / Хотьби й хрунь — друг нам є / Бо не дбає за своє. / Той порядний є у нас, / Хто шанує наш приказ: / “Кланяйся тому, хто тя б’є, / В нас так богом дано є”. <...> А політика у нас / Йде звичайно не все враз, / Раз з кацапом, раз з ляхом, / Се не є у нас гріхом. / З кацапом і з ляхом / Нам брататись не гріхом. / А

найліпша для нас річ / Паламарська наша Січ; / В ній усі ся помістять, / Попи й дяки всі, що хтять. / Нема в нас лиш одних, / Радикалів проклятих. / Паламар в нас “кошовим”, / Як “осавул” дяк за ним, / “Справник й скарбник” дзвонарі, / Старші братня “чотарі”. / Дзвонарі й лямпарі / Й хоругов з попом в горі. / Хоч ледачий сей наш шал, / Та не варта він похвал — / Но ми мусим так іти / До попівської мети. / Мусим йти в наймити, / До попівської мети [6, с. 59; 10а, с. 73–74].

Взагалі засновник «Січі» К. Трильовський не заперечував релігію, натомість виступав проти клерикальної опіки. У спогадах він зазначав: «“Січами” хотів я освідомлювати народ не тільки під національним зглядом, але водночас вчити його самостійно думати і поступати. Цьому аж ніяк не сприяли наші священики, а ще й переважно опановані аристократичним духом! І тому я, як завзятий Драгоманівець, старався про те, щоби “Січі” мали поступовий, артиклерикальний характер: і безпосередньо – не допускаючи священика в члени “Січі”, і посередньо – напр. торжественне вручення січового прапору відбувалося без церковної церемонії! При цьому мушу зазначити, що я ніколи не виступав проти самої релігії! Підчас зборів і віч ані я не виступав проти священиків, ані нікому не дозволяв на такі виступи! Коротко сказавши — я хотів тільки того, щоби “Січі” не мали клерикальної опіки! Хто конче хотів її мати, мав її в “Соколах”, чи в їхніх “Січах”!» [6, с. 59–60].

Так уже на початку ХХ століття січовики-радикали продовжили традицію радикалів-драгоманівців. Референсом до вірша І. Франка покладеного на музику композитором-священником Остапом Нижанковським «Пісня руських хлопів-радикалів» (1895) [14, с. 275–276], була переробка Кліма Обуха (самого К. Трильовського) «Гимн уніяцьких радикалів»: «Який то сопух потягає / І в людські носи прикро б’є? / Яка то нендза шкандибає. / Й спокою людям не дає? / Гей-же враз! Гей-же враз! Вівкнемо! / Щоби в Варшаві нас пізнали! / Ми є ті що на честь плюємо / Бук панський лижемо, / Ми уніяцькі радикали / Що любим ляцькоє ярмо! <...> Як Шептик їздив в Станиславів / Латинських заводить черців / Левко йому параді справив / І депутацію привів. / Гей-же! Гей-же враз! Вівкнемо! / Щоби і в Римі нас пізнали / Ми є ті, що на честь плюємо / В болото ліжемо, / Ми уніяцькі радикали, / Що любим римське ярмо! <...> Гей Драгоманів й Ти Павличе! / Гей оберніться у гробах! / Вже на новий подвиг нас кличе / Москаль і Рим і гордий Лях! <...> [10 а, с. 94–95]. З цієї пародії у виданні 1921 р. помітно, що під критику разом з «угодовцями», зокрема й колишніми радикалами початку польської окупації (С. Данилович, М. Яцків, С. Твердохліб), а також совітофілами, потрапив і «Шептик» (митрополит Шептицький).

Тут варто застановитися на непростих стосунках між радикально-соціалістичною політичною та соціокультурною течією і грекокатолицькою Церквою, й чільними радикалами як І. Франко, М. Павлик та владикою Андреем зокрема. Там були і полеміка (в соціальному питанні), і в політиці, і закидання ширення «безбожжя»/атеїзму та наївному захисті існуючих порядків, навзаєм. Радикали боронили суспільну сферу, громадське життя від засилля церковщини. Натомість, діяльність Митрополита А. Шептицького саме в громадському секторі зокрема й змінила опінію чільних радикалів. Звісно, не тільки це, а й обставини особистого життя та особиста еволюція (психічна хвороба і пов'язані з нею містичні переживання І. Франка, який щоправда уже не був радикалом) або обставини Великої війни (М. Павлик). Так чи інак, найбільш непримиренний антикрелікал Михайло Павлик, котрий ще у 1890-х рр. на шпальтах редагованих ним часописів «Народ» і «Хлібороб» чимало уваги присвячував критиці греко-католицької Церкви і духовенства, переоцінив постать галицького митрополита і наприкінці життя став його прихильником [2, с. 88]

Суспільна праця митрополита А. Шептицького на святоюрському престолі сприяла національно-державній емансипації українців. Однак це не було головною ціллю праці митрополита і він не сприймав здобуття цієї цілі шляхом політичного терору і підпільної боротьби (не лиш УВО і ОУН, а й ФНЄ). Не підтримуючи ні польської окупаційної влади і протестуючи проти її денаціоналізаційних акцій і проявів терору (зокрема, пацифікації), водночас митрополит не підтримував й індивідуальний терор УВО-ОУН. Останній пов'язувався насамперед із діяльністю Крайової екзекутиви ОУН, особливо під проводом Степана Бандери. Проти окремих актів терору очільник галицько-українських греко-католиків видавав пастирські послання «Слово до української молоді» (1932) і «З нагоди вбивства блаженної пам'яті директора І. Бабія» (1934). «Любов не може йти в парі з ненавистю, бо ненависть чим більше звершена, тим більше з любови робить якийсь егоїзм. Можна своїх прав боронити і своїх прав доказати, але не шляхом ненависти до других людей... а маєте ще й ту хибу, що свої гадки і свій спосіб бачення речей надто часто хочете накинути иншим навіть часом засобами насильства і сліпого терору» [3].

Митрополит засудив навіть убивство не дуже прихильного до українців, відповідального за пацифікацію 1930 р. міністра внутрішніх справ Б. Перацького, написавши у телеграмі його наступникові: «Зворушений до глибини ганебним злочином приєднуюсь до жалю і жалоби». Так про це повідомляли газети від 21.06.1934 р. [8, с. 342].

Таким чином критика радикального/інтегрального націоналізму йшла по лініях не лише революційно-терористичних методів, але й ідеології (і

неформального авторитету писань Д. Донцова), котра підносила націю як найвищу цінність, що для її досягнення прийнятні навіть крайні засоби.

Особливо різко проти методів націоналістів («українських терористів») виступив митрополит у листі від 2 серпня 1934 р. після вбивства директора Львівської гімназії Івана Бабія. Послання починалося словами: «Дрож жаху потрясла цілим народом» і супроводжувалося важкими звинуваченнями в підступі і злочині. На похороні І. Бабія єпископ І. Бучко своєю проповідь почав зі слів з Біблії: «Каїне, де брат твій?» [8, с. 353].

Щоб підійти до цього питання більш цілісно, слід поставити питання чому митрополит раніше не засуджував подібні акти особистого терору, як убивство українського поета і перекладача Сидора Твердохліба та інших. Мабуть убивство І. Бабія мало обставини, котрі особливо збурювали суспільство, а особа вбитого була і педагогом, директором української гімназії, і ветераном УГА, а також організатором свята «Українська молодь – Христові» у Львові (1933). Убивцею був неповнолітній учень педагога, що з погляду християнської моралі згіршувало молодь і вимагало різкого осуду.

Однак, вважаємо, що сама революційна субкультура загалом, і українських радикальних націоналістів-крайовиків зокрема, що формувалася не меншою мірою під впливом ірраціонально-волюнтаристичного світогляду писань Дмитра Донцова, була запереченням християнського націоналізму митрополита. У ній діяв інший етос, де найвищою цінністю була українська нація і здобуття нею власної держави навіть найрадикальнішими засобами (див. «Декалог українського націоналіста», 1929). Певною полемікою з офіційним християнством були самі 10 заповідей, написаних синами священників Степаном Ленкавським і майбутнім священником Романом Чайковським (автор мотто Декалогу «Я Дух одвічної стихії...») [10]. Якщо «Декалог» можна вважати й певним продовженням 10 заповідей свідомого українця Миколи Міхновського, то з іншими ідеологічними текстами були не менші проблеми. Ще більше клерикальні кола тригерила «Молитва українського націоналіста», складена Осипом Мащаком у 1936 році, в якій українські націоналісти-революціонери зверталися не до Бога, а до України.

Праця Д. Донцова «Націоналізм» (1926) прямо проголошувала частиною етосу українського націоналіста імморалізм у досягненні вищої мети — національної української державности. Цю ідею взяли на озброєння, і в практику, молоді націоналісти, таким чином роблячи свою радикальну переоцінку цінностей. Було б перебільшення вважати, що молоді націоналісти-радикали цілком заперечували християнську релігію (яку вони шанували як національну, про що не раз заявляли). Однак, націоналісти адаптували християнську ідеологію так, щоб вона не суперечила їхньому

націоналістичному – не менш ідеалістичному, але більш пристосованому до суворой реальності, – світоглядів. Радше це було національно орієнтоване, підпорядковане національній ідеї, неортодоксальне християнство. Впадає в око і велика жертовність і суворий аскетизм ідеалу націоналіста-революціонера. Їх молоді націоналісти демонстрували своїми героїчними біографіями і стійкістю під час слідства і в польських в'язницях та концтаборі в Березі Картузькій.

У радикальній фракції ОУН (майбутні *бандерівці*) згодом опинилися й окремі священники, названий вище Р. Чайковський, а також о. Іван Гриньох та деякі інші. Це не могло подобатися людям кола митрополита Андрея, священству і загалом його поколінню. А те, що чимало молодих націоналістів-екстремалів були дітьми священників, чи не засвідчує і поколіннево-світоглядний розлам/конфлікт по лінії «батьки-діти»?

Натомість, нонконформізм Шептицького був не таким радикальним. Він передбачав більшу роль органічної праці, парламентаризму, ненасильницького опору. У цьому аналогією такого бачення практики національно-визвольного руху митрополита Андрея є філософія ненасильства Могандаса Карамчанда «Магатми» Ганді.

Покоління ж Бандери і Ко (тобто народжених приблизно між 1905–1914 рр. націоналістів) не сприймало ненасильницького спротиву, або ж вважало такі акції лише частиною національно-визвольного руху поряд із революційно-радикальними методами (т.зв. органічний сектор). Показово, що юний Степан Бандера ще в підлітково-юнацькому віці пародіював Магатму Ганді, як це відзначив знайомий історик Ярослав Грицак. Ймовірно, рецензуючи критичну щодо Бандери працю Гжегожа Россолінського-Лібе, проф. Я. Грицак знайшов інформацію про те, що Бандера, пародіюючи Магатму Ганді, нібито загортався у простирадло, вилізав на дерево, і вдавав із себе мавпу. Дослідник визвольного руху Микола Посівнич уточнив, що названі дослідники переплутали С. Бандеру з пластуном Левом Сенишином-«Факіром». Той таки історик в інтерв'ю уточнив факт і так його інтерпретував: «Насправді Бандера закутувався у простирадло і виголошував промови Ганді. Це не була пряма образа ні Ганді, ні його руху. Я сумніваюся у тому, що Степан Бандера, будучи молодим юнаком, дуже добре знав вчення Ганді, що і як він робив. Щодо несприйняття Бандерою способів боротьби Ганді, то в тодішніх умовах такими мирними способами можна було перемогти Британську імперію. На жаль, нам попалися не ті сусіди й колоніалісти, як англійці, які б могли мирно передати владу індусам у руки беззбройних і воєнних конфліктів» [1].

Натомість, митрополит сприяв появі альтернативи і радикально-націоналістичному рухові. Таку роль мала виконати Католицька акція української молоді (згодом, організація КАУМ «Орли»), що її Шептицький

особисто просив очолити полковника Андрія Мельника. Прибічників руху називали *католицькими націоналістами*, а членів «Орлів» — *католицьким Пластом* (організація українського скаутингу «Пласт» була офіційно заборонена польською владою восени 1930 р. і діяла в підпіллі). Між радикальними націоналістами і націоналістами католицькими існувало протистояння. Однак, на низовому рівні все було по-різному.

Отже, не загальною проти націоналізму виступав митрополит Шептицький, а проти його інтегрально-авторитарної течії, що вимагала монополізації українського руху і проти методів, крайніх проявів революційної акції, котру очільник церкви вважав тероризмом.

Тим не менш, митрополит підтримав і благословив Акт відновлення/проголошення Української держави 30 червня 1941 р. (пастирський лист від 1 липня 1941 р.) [17]. Хоч існує й критика цього кроку, а саме нібито маніпуляція, з допомогою котрої «бандерівці» здобули схвалення А. Шептицького. Однак, вважаємо, що в таких екстремальних умовах митрополит усвідомлював ризики і вважав справу української державності та її сприйняття німецькими окупантами, пріоритетною. Крім того, посередниками були націоналісти-священники (о. І. Гриньох) і відкликання митрополичої підтримки Акта було б не лише порушенням національної демонстрації, а й підваженням авторитету Церкви.

Однак, надалі митрополит головний зміст своїх пастирських послань, і вочевидь своєї праці загальною, присвятив ідеї досягнення національної єдності українців. Цим присвяченні послання до духовенства об'єднані заголовком «Як будувати рідну хату» і «Не убий» (відповідно, грудень 1941 і 1942 рр.).

На завершення автор статті хоче відзначити, що ця спроба далеко не вичерпує окресленої проблематики. Так, уточнення потребує коло найближчого оточення митрополита, що визначало альтернативний соціокультурний вибір та його реалізацію (як із духовного стану, в т.ч. й на провінції, так і серед світських інтелігентів). Уточнення, зокрема за допомогою его-документів, потребують питання ставлення до конкретних питань, що складаються в означену «альтернативну» проблематику. Конкретизувати також потрібно момент особистісного вибору майбутнього митрополита на користь навернення до свого народу, та ранній період національного усвідомлення (а в ньому такі епізоди як поїздка до Києва тощо). Не слід оминати й конфліктних відносин митрополита Шептицького як очільника церкви, так і всередині (з тим таки Г. Хомишином і його однодумцями).

Таким чином, стосунки митрополита А. Шептицького щодо альтернативних течій і середовищ, субкультур тощо визначалися: його духовною і національною місіями, як він їх собі уявляв; особистим

нонконформістським вибором замолоду. Граф і митрополит проявляв свою позицію підтримкою подібних священників-аристократів, що навернулися до народу і формуванням такого середовища та наданням йому впливовості в Церкві та українському суспільному житті. Тобто діяльність митрополита була водночас виявом його різнобічної індивідуальності, зокрема й нонконформізму, а з іншого боку – його підґрунтям було аристократичне походження і родинне виховання. Останнє передбачало зокрема й локальний патріотизм, властивий аристократичним родам Галичини, хоч і спольщеним (як напр. Дідушицькі). Через однодумців-аристократів «князя Церкви» (о. Тит Войнаровський, Климентій Шептицький та ін.) він здійснював підтримку культурно-національних установ, молодіжних товариств, освітньо-культурних та економічних ініціатив. До них долучилися уже священники (і миряни) молодших поколінь, котрим сприяв митрополит (як Йосиф Сліпий), *de facto* беручи активну участь у їх селекції для потреб Церкви і народу. Крім того митрополит живо реагував на виклики і прояви альтернативності молоді, що не завжди узгоджувалася з християнським віровченням (зокрема, революційна акція українських націоналістів УВО і ОУН). Розуміючи нонконформізм і соціокультурні альтернативи (і почасти співчуючи їм), митрополит однак не підтримував його «крайні» вияви, котрі суперечили християнському віровченню (український радикально-соціалістичний рух і пізніший лівий радикалізм, насамперед комунізм, інтегральний націоналізм, *можливо* деякі крайні вияви фемінізму). Духовний проводир яко меценат надавав підтримку й мистецьким установам, так і українській *богемі* (коло мистців Олекси Новаківського). Деталізувати такий нонконформістсько-альтернативний погляд на діяльність митрополита Андрея крізь призму його індивідуальності належить ще сучасним і майбутнім дослідникам.

Список використаних джерел

1. «Бандера виголошував промови Ганді, але не був расистом» – історик. *Новини на Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_bandera-vigoloshuvav-promovi-gandi-ale-ne-buv-rasistom-istorik/476637
2. Баран Степан. Митрополит Андрей Шептицький. Мюнхен, 1947.
3. Бриндак І. Митрополит А. Шептицький і рух ОУН-УПА. *Слово*. № 3 (33). 2007. С. 7–9.
4. Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915 / Пер. з нім. Х. Назаркевич; Наук. ред. М. Мудрий. Львів: Літопис, 2015.
5. Войнаровський, о. Тит. Низка споминів з мого життя. / Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1961. С. 15–75.

6. Гей, там на горі «Січ» іде!...: Пропам'ятна книга «Січей» / Ред., упор. П. Трильовський. Вінніпег, 1965.
7. Заславський В. Реформаційні кроки Андрея Шептицького. *Патріярхат*. 28.12.2017. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/reformatsijni-kroky-andreya-sheptytskoho/>
8. Липовецький, Святослав. Вбити міністра. Варшавський замах та інші пригоди українських націоналістів. К.: Темпора, 2025.
9. Маковей О. Поезії. К., 1967.
10. Мороз Володимир. Мотто «Декалогу українського націоналіста». *Націоналістичний портал*. 02 червня 2014. URL: <https://ukrnationalism.com/history/580-motto-dekalohu-ukrainskoho-natsionalista.html>
- 10 а. Січовий співаник / Зібрав д-р К. Трильовський. Відень, 1921.
11. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Львів-Рим, 2014.
12. Трильовський Кирило. З мого життя. Київ-Едмонтон, 1999.
13. Українські жінки у горнилі модернізації / під заг. ред. Оксани Кісь. Х., 2017.
14. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. К., 1976, т. 3.
15. Швець Алла. Як жінки змінювали українську історію. *Локальна історія*. 19.06.2024. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/iak-zhinki-zminiuvai-ukrayinsku-istoriiu-alla-shvets/>
16. Шептицький А. [Андрей, митрополит]. Слово до Української Молоді. Львів, 1932.
17. Шептицький А. З нагоди проголошення Української держави. Офіційний сайт про Митрополита Андрея Шептицького. URL: <https://sheptytsky.com.ua/z-nagody-progoloshennya-ukrayinskoyi-derzhavy/>
18. Шептицький А. О квестії соціальній // Митрополит Андрей Шептицький «Пастирські послання». Т.1. С. 513–550. [Переклад сучасною українською мовою «Про соціальні питання» доступний на ресурсі «Збруч». URL: <https://zbruc.eu/node/99338>]
19. Rolle A. J., Jeden ze szczerpów zasłużonego rodu. Opowiadannia. Serya IV. T. I. Warszawa, 1884.
20. Zielińska T, Potocki Mikołaj Bazyli. Polski słownik biograficzny. T. XXVIII. Kraków, 1984. S. 113–115.